

Nr 1/2012

Nowe tendencje w kształtowaniu krajobrazu
The New Trends in Landscaping

ARCHITEKTURA KRAJOBRAZU

Współczesne myślenie o architekturze krajobrazu cechuje wielowarstwowość wynikająca ze wzrastającej świadomości różnorodnych zagrożeń, jakim podlega krajobraz, w niemal każdym zakątku naszej planety. Ta świadomość rodzi równocześnie w ludziach poczucie i ciężar odpowiedzialności. Przede wszystkim zaś w środowisku osób mających bezpośrednio (w działaniach projektowych) i pośrednio (w działaniach dydaktycznych) wpływ na kształt krajobrazu.

Prezentowane w zeszycie artykuły ilustrują wybrane kierunki w kształtowaniu architektury krajobrazu – kierunki myślenia, studiów i badań oraz działań projektowych. Odnoszą się do różnych obszarów pokazując zróżnicowanie, z jednej strony, z drugiej zaś łączność dążeń w obszarach – ochrony krajobrazu, jego przekształcania, tworzenia, badania oraz przekazywania w procesie dydaktyki wiedzy studentom, zdobytej, wypracowanej doświadczeniem naukowym i praktycznym. Oni bowiem są trzonem grupy tych osób, które będą odpowiedzialne za kształt krajobrazu w przyszłości. Chcemy wierzyć, że ta odpowiedzialność będzie świadoma – świadoma problemów i zagrożeń, m.in. tych, o których mówią autorzy artykułów.

Kolegium redakcyjne

The contemporary thinking about landscape architecture is characterized by multiple layers resulting from the increasing awareness of various risks, which is subject to landscape, in almost every corner of our planet. This awareness also raises in the people sense and the burden of responsibility. Above all, in the environment of people with directly (project activities) and indirectly (teaching activities) influence on shape of landscape.

The articles presented in this booklet illustrate the selected directions in the development of landscape architecture – directions of thought, study and research and project activities. They refer to different areas showing differences, on the one hand, on the other hand coherence of efforts in the areas – the protection of the landscape, its transformation, creation, research and transmission of knowledge in the process of teaching for students, acquired, developed by the scientific and practical experience. They are in fact the core group of these people who will be responsible for the shape of the landscape in the future. We want to believe that the liability will be aware – aware of the problems and risks, including those of which the authors of articles say.

Editorial Board

Okładka: Chwila relaksu na klawiaturze rzeźby
w parku w Kudowie Zdroju
(fot. A. Borcz)

A short relax on the piano keyboard
in Kudowa Zdrój park
(photo by A. Borcz)

PROBLEMY		PROBLEMS
☛ Inspiracje i pomysły aranżacyjne w projektowaniu terenów zieleni na przykładzie wybranych obiektów turystyki wiejskiej na Warmii i Mazurach	4 <i>Iwona Polucha</i>	The Inspirations and the Arrangement Ideas in Design of Green Areas on the Example of Some Rural Tourism Facilities in Warmia and Mazury
☛ Ogród terapeutyczny – studium na przykładzie parku rehabilitacyjnego na terenie Stadionu Olimpijskiego we Wrocławiu	12 <i>Aleksandra Lis, Ewa Podhajska, Lucyna Górska-Kłęk</i>	Therapy Garden – Study on the Example of the Rehabilitation Park in the Olympic Stadium in Wrocław
☛ Funkcja wypoczynkowa a krajobraz wsi górskich – studium przypadku czy determinacji	24 <i>Jerzy Oleszek</i>	The Holiday Functions but the Landscape of the Mountain's Village Eastern Sudeten Mountains – the Case Study or the Determination
EKOLOGIA KRAJOBRAZU		LANDSCAPE ECOLOGY
☛ Osiedla ekologiczne a krajobraz (po polsku)	30 <i>Jan Kamiński</i>	Ecological Housing-Estates and the Landscape (in a Polish Way)
☛ Poszukiwanie nowego krajobrazu obszarów poprzemysłowych	41 <i>Alina Pancewicz</i>	Searching for New Postindustrial Landscape Areas
PREZENTACJE		PRESENTATIONS
☛ Nowe możliwości dokumentowania historycznych założeń ogrodowych na przykładzie zespołu pałacowo-parkowego w Maluszynie	50 <i>Iwona Brankiewicz, Małgorzata Milecka</i>	New Prospects for the Documentation of Historic Garden Layouts, Illustrated with the Example of the Palace and Park Complex in Maluszyn
☛ Rewaloryzacja parku dworskiego w Rybieniu	59 <i>Maria Chojnacka, Agnieszka Wilkaniec, Piotr Urbański</i>	Revalorization of Historical Park in Rybieniec
☛ Tożsamość krajobrazu podstawą programu rewitalizacji terenów nadwodnych w Goeteborgu w Szwecji. „Nowy – stary krajobraz”	66 <i>Eliza Sochacka-Sutkowska</i>	Landscape Identification as the Basis for Regeneration Model of Waterfronts in Gothenburg in Sweden. “New – Known Landscape”
☛ Odnowiony krajobraz poprzemysłowy. Studium przypadku w Covilha, Portugalia	73 <i>Anna Marta Włodarczyk</i>	Renewal of Industrial Cityscape. Case Study in Covilha, Portugal
STANDARDY		STANDARDS
☛ Priorytety przyrodnicze i społeczne w rewitalizacji terenów poprzemysłowych kompleksu Emscher Landschaftspark w Niemczech	79 <i>Kinga Kimic</i>	Scientific and Social Aspects of Postindustrial Areas' Revitalization of Emscher Landscape Park in Germany
☛ Przykładowy zbiór efektów kształcenia dla kierunku architektura krajobrazu	86 <i>Żbigniew Kuriata, Aleksandra Lis, Łukasz Pardela</i>	The Exemplary Set of Benchmarks for Degree Programmes in Landscape Architecture
☛ Doliny rzeczne w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym	93 <i>Wiesława Strabel</i>	River Valleys in Spatial Planning and Creation of Land-use
FORUM		FORUM
☛ Krajobraz forteczny poligonem wymiany doświadczeń edukacyjno-naukowych	100 <i>Zofia Mavar, Dražen Arbutina</i>	Fortification Landscape as Training Ground for the Exchange of Educational and Scientific Experiences
☛ Parki Barcelony – od stylu modernisme po współczesne krajobrazy tworzone „od-nowa”	106 <i>Izabela Sykta</i>	Barcelona Parks – since Modernisme Style up to Contemporary Formation of “Anew” Landscapes
☛ Przestrzeń i czas w sztuce	121 <i>Larissa L. Alekseyeva</i>	Space and Time in Art
Streszczenia angielskie	124	Summaries

Inspiracje i pomysły aranżacyjne w projektowaniu terenów zieleni na przykładzie wybranych obiektów turystyki wiejskiej na Warmii i Mazurach

Iwona Polucha

The Inspirations and
the Arrangement Ideas
in Design of Green
Areas on the Example
of Some Rural Tourism
Facilities in Warmia
and Mazury

Inspiracje w projektowaniu

The inspirations in design

Tereny zieleni wokół zagród wiejskich są wpisane w tradycyjny krajobraz, który zazwyczaj jest ukształtowany historycznie. Są uzupełnieniem istniejącej zabudowy mieszkalnej i wraz z nią tworzą harmonijną przestrzeń. Stanowią też swoisty łącznik pomiędzy elementami kulturowymi decydującymi o tożsamości architektonicznej wsi a lokalnym pejzażem. Zharmonizowanie zabudowy z otaczającą zielenią pozwala na zachowanie charakterystycznej dla poszczególnych regionów panoramy wsi.

Inspiracją do aranżacji terenów zieleni w otoczeniu zabudowy wiejskiej mogą być tradycje w urządzeniu ogrodów, styl budynków, układy historyczne, elementy wyróżniające się w krajobrazie. W obiektach przeznaczonych do celów turystycznych zakres inspiracji poszerza się o elementy związane z ofertą wypoczynku, znaczenia nabierają też elementy decydujące o odrębności regionalnej (np. sztuka ludowa). Oferta turystyczna wymaga wnikliwego rozpoznania, od specjalizacji obiektu zależy często wygląd ogrodu. Tereny zieleni ułatwiają specjalizację tematyczną, mogą być wzbogacone instalacjami edukacyjnymi, eksponowane są ich funkcje sportowe, podkreślane aspekty kulinarne. Wybrany wzorzec

może być wiernie naśladowany, może współistnieć z nowoczesnymi rozwiązaniami lub stać się podstawą do kreowania przestrzeni ogrodowej o nowej jakości.

Cel i metodyka badań

The aim and methodology
of researches

Celem niniejszego artykułu było zaprezentowanie aspektów aranżacji terenów zieleni przy obiektach noclegowych na obszarach wiejskich ze szczególnym uwzględnieniem źródeł inspiracji, których podstawą są tradycyjne wartości i walory krajobrazu wsi. Ponadto zwrócono uwagę na rolę projektanta w kształtowaniu ogrodów wiejskich, jego twórczą interpretację lokalnej tradycji oraz umiejętność zastosowania zasad dotyczących urządzania terenów przystosowanych do potrzeb turystów. Przykładami pomysłów aranżacyjnych są wybrane koncepcje zagospodarowania przestrzeni wiejskiej, które w atrakcyjny sposób podkreślają walory obiektów i umożliwiają poszerzenie oferty turystycznej. Całość prac projektowych wykonano w latach 2009–2011 w obiektach usytuowanych w województwie warmińsko-mazurskim w miejscowościach Linowo i Dorotowo. W koncepcjach szczególną uwagę zwrócono na aranżację zieleni w powiązaniu z elementami zagospodarowania. Propozycje

urządzenia terenów przy obiektach turystyki wiejskiej opracowano na podstawie wnikliwej analizy literatury przedmiotu i zasad aranżacyjnych, a także opinii właścicieli i użytkowników terenu. Przedstawione koncepcje przystosowania przestrzeni wiejskiej do celów wypoczynkowo-sportowych powstały w trakcie procesu dydaktycznego. Wykonano szereg badań i prac niezbędnych w projektowaniu, w tym: inwentaryzację, waloryzację, analizę krajobrazową, strefowanie funkcjonalne, propozycję układu kompozycyjnego, graficzne przedstawienie koncepcji [Bajerowski i in. 2000; Bogdanowski 1976; Skalski 2007; Senetra i Cieślak 2004; Wejchert 1974]. Wytypowane opracowania przeanalizowano pod kątem możliwości rearanżacji przestrzeni ogrodowej na potrzeby turystów i wybrano elementy, które mogą stanowić wskazówki do kształtowania przestrzeni wiejskiej.

Dialog z tradycją

The dialogue with tradition

Zagrody wiejskie wymagają odpowiedniej oprawy. Przejawem dbałości o krajobraz wiejski jest uporządkowana zabudowa o cechach regionalnych, zatopiona w zieleni będącej wyróżnikiem lokalnego krajobrazu. Na Warmii i Mazurach rozpoczęto tzw. dialog z tradycją, którego celem jest stworzenie dobrze zagospodarowanej przestrzeni publicznej oraz domów i zabudowań

gospodarczych, które współtworzą krajobraz wiejski. Kontynuacją tych założeń powinna być dbałość o otoczenie zagród wiejskich. Zabudowie wpisanej w atrakcyjnie ukształtowany teren towarzyszy zielen komponowana: aleje, szpalery i grupy drzew, zieleńce przy ważniejszych obiektach publicznych i ogrody przy pojedynczych domach. Zielen powinna komponować się z drewnianymi chałupami o konstrukcji zrębowej, lub budynkami murowanymi. Powszechne w tym regionie były domy z cegły licowej lub tynkowane z dwuspadowymi dachami i charakterystycznymi gankami, jak również architektura ryglowa z wypełnieniem tworzącym mur pruski [Liżewska i Porębska 2010]. Zastosowane wokół nich nawierzchnie, kompozycje roślin i elementy małej architektury powinny być kontynuacją myśli architektonicznej.

Tereny zieleni na wsi, pomimo, że coraz częściej są zadbane, upodabniają się czasami do ogrodów przy domach jednorodzinnych w mieście. Istnieje potrzeba nawiązania dialogu z tradycją kształtowania ogrodów przydomowych, które towarzyszą zabudowie wiejskiej. Wzorcem w zakresie urządzenia ogrodu mogą być tereny przy obiektach turystyki wiejskiej. Ich właścicielom, dbającym o zadowolenie turystów, w szczególności zależy na wyeksponowaniu cech ogrodu wiejskiego i jego powiązaniu z otaczającym krajobrazem. Potrzeba stworzenia warunków do wypoczynku

w odmiennym od codziennego miejscu, może skutecznie zniechęcić do naśladownictwa ogrodów miejskich [Zątek 2003]. Specyfika terenów zieleni przy obiektach turystyki wiejskiej powoduje, że równocześnie należy uwzględnić następujące aspekty:

- powiązanie funkcji ogrodu przydomowego i ogólnodostępnej przestrzeni przeznaczonej do wypoczynku;
- wyeksponowanie elementów zagospodarowania, służących wzbogaceniu lub ukierunkowaniu oferty turystycznej;
- zachowanie regionalnych cech ogrodu wiejskiego – uwzględnienie elementów tradycyjnie występujących w zagrodach wiejskich (przedogródki, ogródki przedokienne, gaiki do wypoczynku), dbałość o detale w stylu regionalnym;
- funkcjonalny podział przestrzeni – wydzielenie części użytkowej w obrębie strefy produkcyjnej (sad, warzywnik, ogródek zielarski), strefy reprezentacyjnej oraz stref przeznaczonych do sportu, rekreacji, relaksu;
- dostosowanie wybranej przestrzeni do potrzeb turystów – wydzielenie terenu urządzonego zgodnie z zasadami dotyczącymi obiektów turystycznych (parking, dogodna komunikacja, zbiorniki wodne, plac zabaw, część sportowo-rekreacyjna itp.);
- nawiązanie do krajobrazu wiejskiego – wprowadzenie tradycyjnych nasadzeń (kwiaty,

Ryc. 1. Zagroda wiejska w Linowie. Źródło: Orłowska [2011]

Fig. 1. The rural farm in Linowo

ziola, rodzime gatunki drzew i krzewów) i wkomponowanie współczesnych odmian hodowlanych (zwłaszcza gatunków roślin ozdobnych);

- zachowanie naturalnego charakteru przestrzeni – swobodna linia układu kompozycyjnego oraz zastosowanie naturalnych nawierzchni lub ich imitacji z nowoczesnych materiałów.

Dialog ze współczesnością

The dialogue with the present

Tereny zieleni nawiązujące do tradycji miejsca mogą jednocześnie charakteryzować się nowoczesnymi rozwiązaniami funkcjonalnymi i zastosowaniem nowoczesnych materiałów. Naśladowanie dawnych ogrodów wiejskich może być powiązane ze współczesnymi możliwościami urządzenia przestrzeni. W rezultacie powstają założenia, będące nowoczesną interpretacją historycznych układów przestrzennych i dawnych form zagospodarowania. Zastosowanie stosowanych obecnie materiałów

Ryc. 2. Obiekt w gospodarstwie w Dorotowie. Źródło: Nosek [2010]

Fig. 2. The facility on the farm in Dorotowo

nie pozostaje w sprzeczności z tradycyjnym charakterem przestrzeni.

Współczesne rozwiązania techniczne stwarzają szerokie możliwości aranżacyjne przestrzeni ogrodowej. Szczególną dbałością trzeba otoczyć historyczne założenia i zabudowę adaptowaną do celów turystycznych. W odniesieniu do nowo budowanych obiektów istnieje większa dowolność, co nie oznacza zupełnej swobody kształtowania przestrzeni wiejskiej. Istotna jest jak najszersza świadomość konieczności zachowania tradycyjnych wartości. Pożądane jest powiązanie etapu projektowania i urządzenia ogrodu z budową przeznaczonych na potrzeby turystów obiektów o cechach regionalnych.

Złożoność terenów zieleni wokół obiektów turystycznych wynika ze zróżnicowania rodzajów tych obiektów, ich wielkości, stylu budynków, położenia oraz funkcji. Zieleni w otoczeniu obiektów hotelarskich pełni przede wszystkim ważne funkcje dekoracyjne i użytkowe, ale także izolacyjne, ochronne (przed hałasem, pożarem, nadmierną wilgotnością terenu). Przemyślane zagospodarowanie terenu wraz z dopasowanymi

nasadzeniami zieleni mogą wzbogacić kwatery o dodatkowe atrakcje, ułatwić pielęgnację i ograniczyć koszt pielęgnacji. Estetycznie i funkcjonalnie zaprojektowana zieleni wokół budynku podnosi jego wartość nawet do 20%. W projektowaniu i urządzeniu ogrodów przystosowanych do potrzeb turystów warto pamiętać o następujących zasadach:

- podstawą do urządzenia ogrodu jest opracowanie projektowe z planem nawadniania i oświetlenia (wykonane najlepiej już na etapie projektu budowlanego);
- teren wokół obiektów noclegowych jest przedłużeniem jego wnętrza i powinien nawiązywać do stylu budynków i walorów otaczającego krajobrazu;
- podział przestrzeni musi być dostosowany do liczby gości w obiekcie;
- w zagospodarowaniu terenu konieczne jest uwzględnienie potrzeb kategorii turystów (np. plac zabaw dla rodzin z dziećmi, miejsce na ognisko dla grup zorganizowanych, enklawy zieleni do wypoczynku w małym gronie);

Ryc. 3. Staw rybny w Linowie. Źródło: Orłowska [2011]

Fig. 3. The fish pond in Linowo

Ryc. 4. Altana z grillem i wędzarnią

Fig. 4. Gazebo with barbecue, also smokehouse

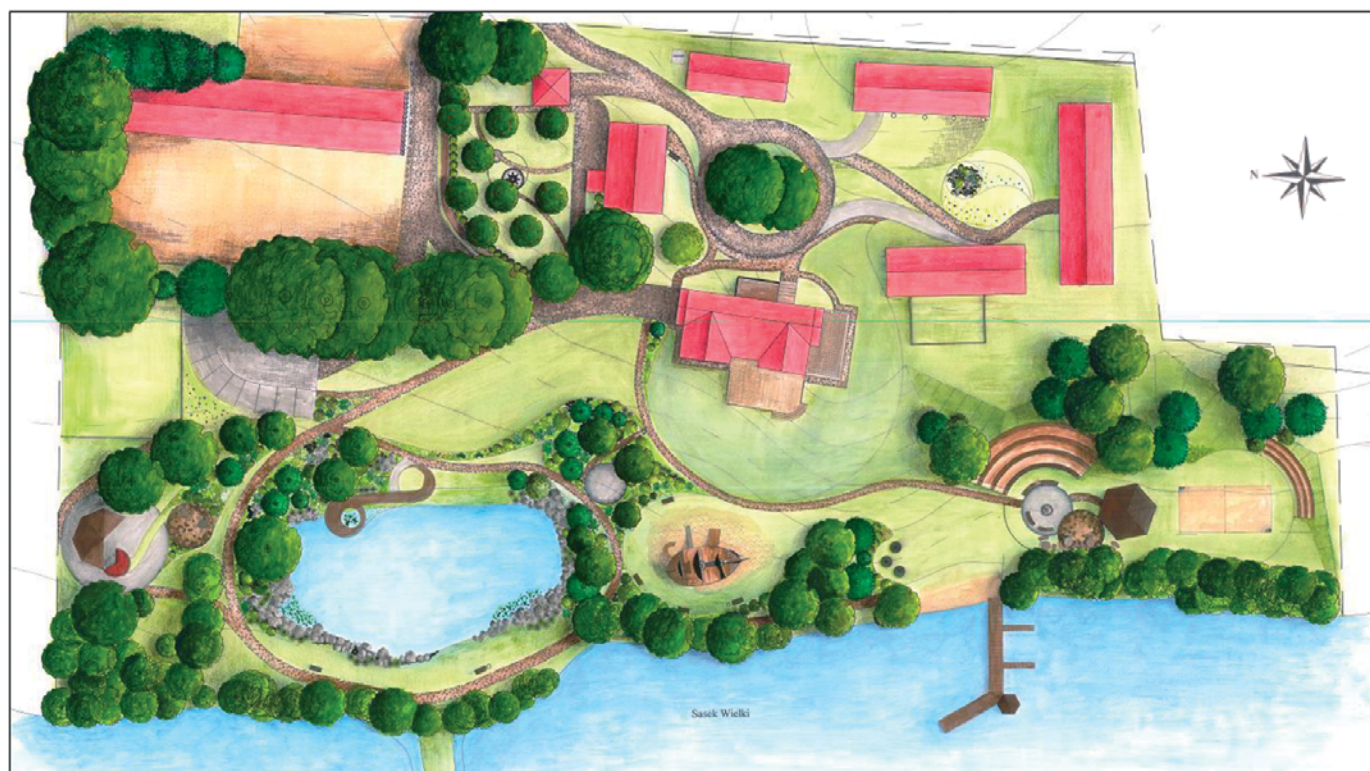
- ważne jest zachowanie równowagi pomiędzy powierzchnią trawników a nasadzeniami, które są mniej wymagające w późniejszej pielęgnacji;
- w doborze zieleni oraz barw w kompozycji przestrzennej ogrodu należy rozpatrywać całość otoczenia wraz z bryłą budynku [Hubeny-Żukowska 2010].

Pomysły aranżacyjne

The ideas of arrangement

Właściciele obiektów turystyki wiejskiej, dążąc do urządzenia funkcjonalnej i estetycznej przestrzeni, mogą współpracować z ogrodnikami czy architektami krajobrazu. Projektanci ogrodów mają za zadanie

stworzenie oryginalnych założeń, odpowiadających potrzebom użytkowników i wyróżniających się indywidualnymi cechami. Wyzwaniem dla nich jest zaprojektowanie niebanalnego założenia odpowiadającego potrzebie indywidualizacji, a z drugiej strony uniknięcie powtarzalności wynikającej z podobieństw architektury domów jednorodzinnych. Źródłem

Ryc. 5. Pomysł aranżacyjny zagospodarowania przestrzeni w gospodarstwie w Linowie. Źródło: Orłowska [2011]

Fig. 5. The arrangement idea of development of green space at the farm in Linowo

inspiracji do stworzenia ciekawego założenia jest kultura i sztuka, ale też obraz codzienności, np. nazwa obiektu. Osnową pomysłu aranżacyjnego powinien być zarówno styl architektoniczny budynku i potrzeby użytkowników, jak i charakter okolicy – jej specyfika kulturowa i cechy krajobrazu [Kępkowicz 2007].

Pomysły aranżacyjne projektanci ogrodów czerpią z wnikliwej obserwacji otoczenia i poprzedzających projektowanie złożonych badań, służących rozpoznaniu walorów krajobrazu i oczekiwań użytkowników. W rezultacie powstaje koncepcja i projekt zagospodarowania przestrzeni, które pozwalają właścicielowi na podjęcie prac związanych z urządzeniem i przystosowaniem terenu do potrzeb podejmowanych gości.

W zaprezentowanych koncepcjach podstawą pomysłów aranżacyjnych były:

- walory lokalnego krajobrazu i atuty zagrody wiejskiej, obiekt w Linowie ze względu na usytuowanie w krajobrazie wiejskim (ryc. 1), nad jeziorem Sasek Wielki, został zaaranżowany jako przystań. Motywem przewodnim był węzeł żeglarski, do którego nawiązano w rozwiązaniach komunikacji i kształcie budowli czy elementów małej architektury (np. pomost nad stawem, wyposażenie placu zabaw). Naturalny charakter kompozycji uzyskano dzięki zastosowaniu rodzimych gatunków roślin, występujących

w pobliżu zagrody wiejskiej, otoczonej zbiorowiskami borowymi. W celu umożliwienia turystom obserwacji prac związanych z rolnictwem stworzono galerię maszyn i narzędzi rolniczych;

- kierunek produkcji i tradycyjna zabudowa, obiekt w Dorotowie jest przykładem gospodarstwa agroturystycznego, które specjalizuje się w hodowli wierzby energetycznej. Zagroda powstała w miejscu dawnego siedliska wiejskiego, dobudowane obiekty nawiązują do zabudowy ryglowej (ryc. 2). W ogrodzie zachowano tradycyjny układ funkcjonalny i zaproponowano m.in. szlak z nasadzeniami różnych gatunków wierzby, istniejącym stawom nadano swobodną linię, a w ich pobliżu zaproponowano stanowiska dla wędkarzy i altany do indywidualnego wypoczynku.

Obiekt w Linowie. Teren badań jest usytuowany w miejscowości Linowo, w gminie Dźwierzuty, w pobliżu największego jeziora w gminie – Sasek Wielki. Obszar znajduje się w obrębie Pojezierza Mrągowskiego, nieopodal projektowanego Parku Krajobrazowego Puszczy Napiwodzko-Ramuckiej. Powierzchnia terenu opracowania wynosiła 1,8 ha. Obiekt dysponuje 10 pokojami i restauracją z 60 miejscami. Łącznie w sezonie letnim na terenie gospodarstwa przebywa łącznie około 130 osób. W ramach inwentaryzacji ustalono, że przy obiekcie znajdują się: staw rybny (ryc. 3), drewniany pomost

przy plaży, niewielki plac zabaw oraz altana z miejscem do grillowania i wędzenia produktów oferowanych w gospodarstwie (ryc. 4). W stosunku do liczby obsługiwanych gości i potrzeb podejmowanych grup turystów (rodziny z dziećmi, wędkarze, żeglarze) zagospodarowanie terenu zieleni uznano za niewystarczające.

W trakcie prac projektowych, poprzedzonych analizą krajobrazową i badaniami sondażowymi, teren podzielono na strefy funkcjonalne. Przewidziano nowe miejsca wypoczynku na terenie gospodarstwa, takie jak: mosty, ławki, taras, amfiteatr z miejscem na ognisko, kompleks zabawowy dla dzieci w formie statku, plaża oraz boisko do piłki plażowej (ryc. 5). Powiększono istniejący parking, taras restauracyjny oraz zmodernizowano pomost przy jeziorze i zaplanowano kąpielisko zorganizowane. Charakter obiektu podkreśli galeria rolnicza w postaci okien w żywoptocie, skąd będzie możliwa obserwacja prac rolniczych oraz maszyn i narzędzi wykorzystywanych w gospodarstwie. Dla właścicieli obiektu zaplanowano prywatną przestrzeń. W projekcie zieleni przewidziano swobodną kompozycję roślinności z uwagi na charakter miejsca. W większości dobrano gatunki występujące w otoczeniu obiektu. W aranżowanej przestrzeni zaplanowano wykorzystanie naturalnych materiałów, jak: kamień, drewno, piasek, włókno. Z materiałów wzorowanych na naturze przewidziano nawierzchnie.

Ryc. 6. Zarybione stawy w Dorotowie. Źródło: Nosek [2010]

Fig. 6. The fish ponds in Dorotowo

W związku z lokalizacją obiektu nad jeziorem, motywem przewodnim koncepcji stało się żeglarstwo. W konstrukcji elementów architektonicznych wykorzystano elementy pochodzące z łodzi żeglarskiej, tj. linę, żagiel, koło ratunkowe, lunetę itp. Zaproponowano nazwę obiektu „Przystań Linowska”. Motyw żeglarski wprowadzono z uwagi na krajobraz mazurskiego jeziora i funkcje projektowanego terenu, a także w nawiązaniu do tradycji żeglarskich związanych z istnieniem dawnej szkółki żeglarskiej w pobliskiej miejscowości Kobyłocha [Orłowska 2011].

Obiekt w Dorotowie. Koncepcja zagospodarowania dotyczyła działki położonej w miejscowości Dorotowo, w gminie Stawiguda, w obrębie Pojezierza Olsztyńskiego. W pracach projektowych uwzględniono powierzchnię 5,69 ha. Oferta gospodarstwa agroturystycznego obejmuje pokoje gościnne (łącznie około 30 miejsc noclegowych), a także organizację imprez okolicznościowych (dla 50-60 osób).

Ryc. 7. Widok z werandy przy obiekcie

Fig. 7. View from the veranda at the facility

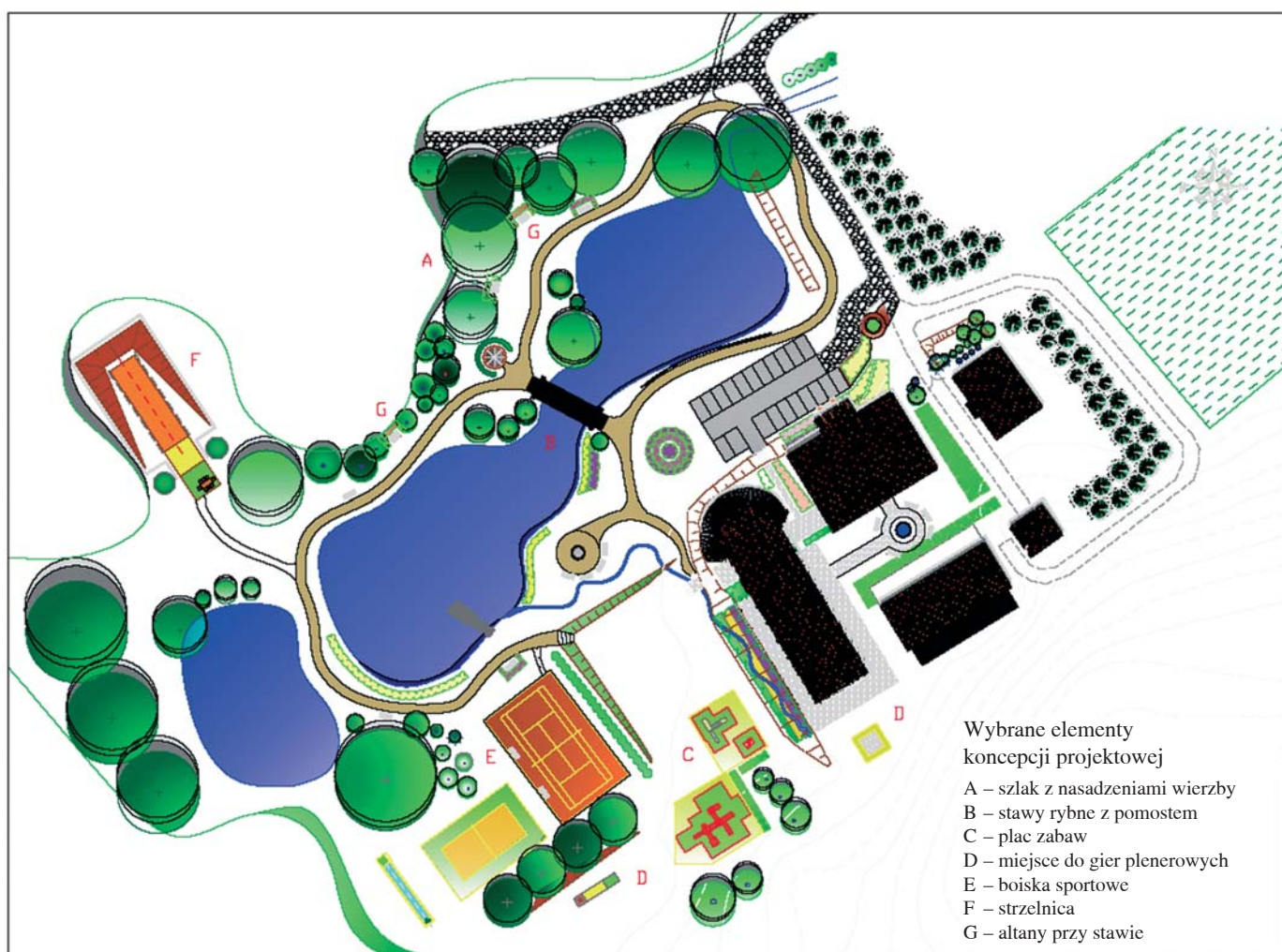
Opracowanie koncepcji poprzedziło szereg prac terenowych. Wykonano inwentaryzację roślinności i istniejących elementów zagospodarowania terenu oraz waloryzację budynków, nawierzchni i zieleni. Uwzględniono sugestie właściciela zagrody, które sprecyzowano w ramach wywiadu. Ustalono m.in. preferencje dotyczące wiejskiego stylu ogrodu, konieczność zwiększenia bezpieczeństwa prowizorycznej strzelnicy sportowej, potrzebę zmiany linii brzegowej istniejących stawów hodowlanych (ryc. 6) oraz poprawy walorów estetycznych terenu wokół budynku z werandą dla turystów (ryc. 7). Zaproponowano rozmieszczenie i wielkość stref funkcjonalnych, dostosowując je do liczby i kategorii gości przebywających w gospodarstwie. Uwzględniono także potencjał rozwojowy obiektu, który w przyszłości zostanie rozbudowany.

W zaprojektowanym kompleksie rekreacyjno-sportowym zaplanowano boisko do siatkówki plażowej, kort tenisowy, strzelnicę

oraz pole do rzutu podkową (ryc. 8). Sezonową atrakcją będą szachy ogrodowe i kręgielnia plenerowa. Część terenu o funkcji wypoczynkowej przeznaczono na plac zabaw dla dzieci, z urządzeniami z naturalnych materiałów. Wzdłuż linii brzegowej rozległych zbiorników wodnych zaprojektowano „Szlak Doliny Wierzby”, który posłuży prezentacji 13 wybranych gatunków wierzby. Źródłem tego pomysłu były walory otoczenia, w tym bliskość kompleksów leśnych i plantacji wierzby energetycznej. Główną rolą szlaku jest zapewnienie atrakcyjnych warunków do wypoczynku czynnego z uwzględnieniem aspektu edukacyjnego. Spacer tą trasą umożliwi poznanie roślinności z rodziny wierzbowatych, ponieważ znajdują się tu tabliczki informacyjne z nazwami gatunków. Ponadto w obrębie projektowanego terenu zaproponowano budowlę oraz małą architekturę, w tym: most i pomost, altany, fontannę, palenisko, ławki przy szlaku.

W gospodarstwie zachowano w większości istniejącą roślinność

Fig. 8. Arrangement of green area at agritourism farm in Dorotowo

i wzbogacono ją przede wszystkim o różnorodne gatunki wierzby. Zaplanowano również nasadzenia z roślin jednorocznych i krzewiastych oraz uzupełniono drzewostan, głównie w miejscach wymagających osłonięcia. Preferowano rodzime gatunki roślin, często sadzone na obszarach wiejskich, o małych wymaganiach pielęgnacyjnych. Zwrócono uwagę na dobór roślin bezpiecznych dla dzieci, które często przebywają w gospodarstwie. Ważną grupą turystów w obiekcie są wędkarze, dla których w pobliżu stawów wydzie-

lono stanowiska do wędkowania. Przy linii brzegowej tych zbiorników zaprojektowano nasadzenia z roślin nadwodnych. Kompozycję całości zaplanowano w stylu swobodnym w celu wpisania terenu w otaczający krajobraz wiejski [Nosek 2010].

Jak wskazują przedstawione przykłady rearanżacji ogrodów wiejskich, projektanci bazują na istniejących zasobach krajobrazu i starają się stosować zasady kształtowania przestrzeni wiejskiej, nawiązując do lokalnych tradycji (np. swobodne układy kompozycyjne, naturalne

materiały, odniesienie do roślinności w otoczeniu obiektów). Tradycyjne ogrody ożywiają elementami edukacyjnymi i sportowo-rekreacyjnymi, które pozwalają na poszerzenie lub ukierunkowanie oferty turystycznej.

Wnioski

Conclusion

1. Przestrzeń wiejską cechuje swoista ciągłość, wyrażająca się w powiązaniu zabudowy wsi wraz z towarzyszącą jej ziele-

nią z otaczającym krajobrazem. Ważną częścią tej przestrzeni są ogrody wiejskie przy domach jednorodzinnych i budynkach gospodarczych.

2. Założenia wiejskie o funkcji turystycznej łączą w sobie cechy ogrodu przydomowego i przestrzeni o charakterze publicznym, tradycję miejsca z nowoczesnością, naturalne otoczenie z zielenią komponowaną.
3. Inspiracją do aranżacji terenów zieleni przy obiektach turystycznych na wsi powinny być regionalne tradycje zagospodarowania przestrzennego. Ich zrozumienie przez projektanta i właściciela obiektu odzwierciedla się w przestrzeni ogrodowej. Sposób urządzenia ogrodu jest również uzależniony od oferty turystycznej i potrzeb gości.
4. Dorobek przeszłości można powiązać ze współczesnymi rozwiązaniami. Zmiany układu kompozycyjnego, urozmaicenie nawierzchni, wzornictwo małej architektury i dobór odpornych gatunków roślin powinny być jednak w zgodzie z tradycyjnymi wartościami. Dzięki nowoczesnej interpretacji zagrody wiejskie zyskują atrakcyjną oprawę.
5. Godne uwagi pomysły aranżacyjne projektantów ogrodów nawiązują m.in. do tradycyjnych wartości, cech krajobrazu wiejskiego, kierunku działalności gospodarstwa, specyfiki oferty

turystycznej. Zieleni towarzysząca obiektom turystyki wiejskiej jest wówczas kontynuacją roślinności w ich otoczeniu.

Iwona Połucha

Katedra Architektury Krajobrazu
i Agroturystyki
Wydział Kształtowania Środowiska i Rolnictwa
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
Department of Landscape Architecture
and Agritourism
Faculty of Environmental Management
and Agriculture
University of Warmia and Mazury in Olsztyn

Literatura

1. Bajeroski T., Senetra A., Szczepańska A., 2000, *Wycena krajobrazu, rynkowe aspekty oceny i waloryzacji krajobrazu*, Wyd. Educaterra Sp. z o.o., Olsztyn.
2. Bogdanowski J., 1976, *Kompozycja i planowanie w architekturze krajobrazu*. Komisja Urbanistyki i Architektury. PAN, Kraków.
3. Hubeny-Żukowska A., 2010, *Hotel w sercu zieleni*. Hotelarstwo 2/2010.
4. Kępkowicz A., 2007, *Inspiracje w projektowaniu ogrodów przydomowych – widmo nudy, czyli sporo ogrodów później*, [w:] *Ogród za oknem. Współczesny ogród przydomowy w teorii architektury krajobrazu* (red. B. Gawryszewska, K. Herman). Wydawnictwo Ideografia, s. 34-35, Warszawa.
5. Liżewska I., Porębska J., 2010, *Jak budować na Warmii i Mazurach w zgodzie z tradycją?* [w:] *Katalog*

projektów „Twój dom – dialog z tradycją”. Urząd Marszałkowski Województwa Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, s. 3-6.

6. Nosek M., 2010, *Koncepcja zagospodarowania terenu w gospodarstwie agroturystycznym „Dolina Wierzy” w Dorotowie*. Materiał źródłowy niepublikowany (opiekun naukowy dr I. Połucha). UWM w Olsztynie, Olsztyn.
7. Orłowska A., 2011, *Koncepcja zagospodarowania terenu zieleni w gospodarstwie agroturystycznym w Linowie*. Olsztyn, Materiał źródłowy niepublikowany (opiekun naukowy dr I. Połucha). UWM w Olsztynie, Olsztyn.
8. Skalski J., 2007, *Sztuka patrzenia jako analiza percepcyjna krajobrazu*. Czasopismo Techniczne, z. 10. Architektura z. 5-A, Biblioteka cyfrowa Politechniki Krakowskiej, <http://bc.biblos.pk.edu.pl> [2011-04-12].
9. Senetra A., Cieślak I., 2004, *Kartograficzne aspekty oceny i waloryzacji przestrzeni*, Wyd. Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, s. 7-10, Olsztyn.
10. Wejchert K., 1974, *Elementy kompozycji urbanistycznej*. Arkady, Warszawa.
11. Zątek W., 2003, *Przydomowy ogród – dawniej i dziś*. Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej im. H. Kołłątaja w Krakowie nr 402, s. 271-276, Kraków.

Ogród terapeutyczny – studium na przykładzie parku rehabilitacyjnego na terenie Stadionu Olimpijskiego we Wrocławiu

Aleksandra Lis, Ewa Podhajska, Lucyna Górską-Klęk

Therapy Garden
– Study on the
Example of the
Rehabilitation Park in
the Olympic Stadium
in Wrocław

Wstęp – ogród terapeutyczny

Introduction –
Therapy garden

Definicja zdrowia zgodna z Kartą Ottawską Promocji Zdrowia 1986, na której opierają się nasze Narodowe Programy Zdrowia (2007–2015) definiuje je jako „ proces umożliwiający ludziom zwiększenie kontroli nad swoim zdrowiem przez podejmowanie wyborów i decyzji sprzyjających zdrowiu”. Głównymi czynnikami warunkującymi zdrowie jednostki i zbiorowości według M.Lalonde są: styl życia, który odpowiada za 50-60% potencjału zdrowotnego; środowisko fizyczne i społeczne 20-25%; czynniki genetyczne 20% oraz opieka zdrowotna 10% [Wojnarowska 2007]. Skoro aż w 50% zdrowie publiczne zależy od stylu życia (wg WHO), to codzienne zachowania każdej osoby mogą przyczynić się do radykalnej poprawy zdrowotności społeczeństwa, a tym samym do zmniejszenia kosztów leczenia. Ważna jest także edukacja prozdrowotna dająca odpowiednią wiedzę, motywację i umiejętności prowadzenia właściwego stylu życia [Gromadcka-Sutkiewicz 1999]. Zdecydowanie najważniejszym elementem zdrowego stylu życia jest aktywność ruchowa, następnie odpowiednie odżywianie się, równowaga pomiędzy pracą a wypoczynkiem oraz umiejętność radzenia sobie ze

stresem, prowadzenie higienicznego trybu życia pozbawionego uzależnień od substancji szkodliwych oraz optymistyczne nastawienie do życia [Kulmatycki i Supiński 2005]. Eksperti WHO określili minimalną, tj. niezbędną, dzienną normę ruchu dorosłego człowieka na 10 tys. kroków (tj. ok. 5-6 km). Jest to norma dla człowieka pracującego fizycznie. Dla osób pracujących umysłowo to niezbędnie minimum wynosi 15 tys. kroków [Starosta 1995]. Brak aktywności fizycznej dotyczy nie tylko osób starszych czy chorych, ale coraz częściej dzieci i młodzieży oraz osób w tzw. wieku produkcyjnym. Wydłużający się czas pracy, dojazdy, czas spędzany przy ekranach „dużych i małych” to m.in. przyczyny braku aktywności ruchowej ludzi.

Aktywność ruchowa to część natury ludzkiej, która sprzyja rozwojowi organizmu, oddziałuje korzystnie na samopoczucie psychiczne i fizyczne, zwłaszcza gdy odbywa się w środowisku przyrodniczym. Wykonywanie dynamicznego wysiłku fizycznego w różnych formach, w zmienionym widokowo i krajobrazowo terenie określane jest jako terenoterapia. Działanie lecznicze tej metody jest sumą wpływu na ustrój czynników meteorologicznych i krajobrazowych oraz wysiłku fizycznego [Ponikowska 1988]. Pojęcie leczenia terenowego w rehabilitacji określa stosowanie gimnastyki leczniczej w różnych formach, w oparciu o tereny zieleni [Kochański 1967]. Terenoterapia i ogrodoterapia powinny uzupełnić

inne metody fizjoterapii i zwiększyć ich efektywność leczniczą, dzięki czemu mogą być doskonałą formą spędzania wolnego czasu nie tylko osób chorych, ale przede wszystkim zdrowych [Davis 1994; Górska-Kłęk i in. 2009; Lentz 2006]. Leczniczym celem terenoterapii i hortiterapii jest usprawnienie funkcji narządu ruchu, zwiększenie wydolności fizycz-

nej przez usprawnienie czynności układu krążenia i układu oddechowego oraz poprawa koordynacji ruchowej i zwiększenie ukrwienia narządów, zwiększenie wydatku energetycznego. Konsekwencją jest zmniejszenie masy, usprawnienie i zrównoważenie wegetatywnego układu nerwowego i funkcji psychicznych [Ponikowska 1988].

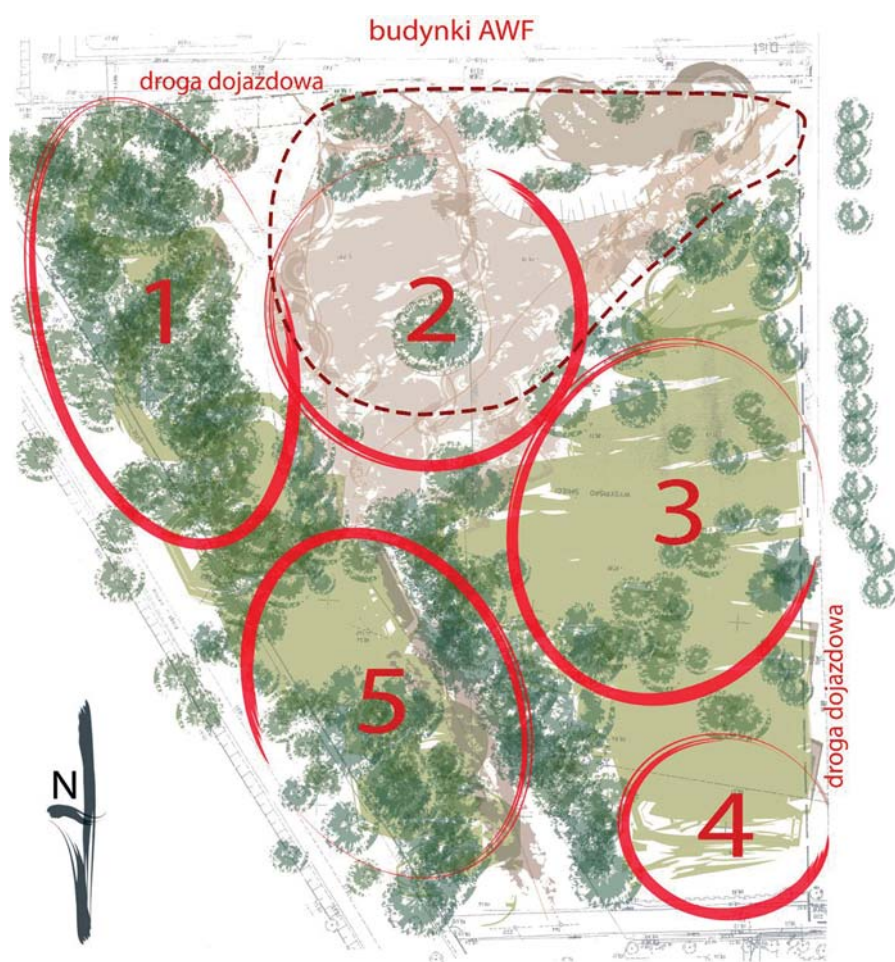
Jednak te terapie wiążą się z zastosowaniem odpowiednich rozwiązań architektoniczno-krajobrazowych, bowiem stosowanie urozmaiconej gimnastyki leczniczej w warunkach otwartej przestrzeni i kontaktu z przyrodą stanowić ma jedno z głównych założeń terenoterapii [Górska-Kłęk i in. 2009, Kochański 1967]. Wypoosażenie techniczne terenów zieleni powinno być odpowiednio zaprojektowane dzięki współpracy m.in. lekarzy, fizjoterapeutów, architektów i architektów krajobrazu. Winno być odpowiednio wkomponowane w teren, aby przyciągać ludzi.

O potrzebie tworzenia parków rehabilitacyjnych w Polsce już ponad czterdzieści lat temu pisał balneolog Kochański [1967], jednak wciąż brakuje takich rozwiązań w naszym kraju chociaż na świecie coraz bardziej docenia się rolę środowiska przyrodniczego w procesie zdrowienia [Talf 2004; Cimprich 1993; Ulrich 1984].

Przedmiot i metody badań

Subject and research methods

Punktem wyjścia do prezentowanych wyników badań był rzeczywisty problem projektowy. Stanowił on podmiot analiz prowadzących do określania kierunków postępowania oraz strukturyzacji rozwiązań w oparciu o współpracę dwóch środowisk zaangażowanych w proces – środo-

- 1 – starsze zadrzewienia
- 2 – nasyp z nawiezionego gruntu
- 3 – młode zadrzewienia i zakrzaczenia
- 4 – składowisko gruntu i odpadów organicznych
- 5 – fragmenty starszych zadrzewień z podszyciem z dziko rosnących krzewów i bylin

Ryc. 1. Teren działań projektowych (schemat)
(opr.: Julia Jankowska, Justyna Jasińska, Magdalena Marczak)

Fig. 1. The area of the project activities (scheme)
(developed by: Julia Jankowska, Justyna Jasińska, Magdalena Marczak)

wiska fizjoterapeutów i architektów krajobrazu. Celem badań było wyłonienie możliwych i optymalnych struktur programowo-przestrzennych stanowiących modelowy zbiór rozwiązań podjętego problemu, a także określenie cech opisanych struktur – w tym ich formalno-materiałowego wyrazu mającego wpływ na stylistykę obiektu. W realizacji programu brali udział studenci kierunku architektura krajobrazu (studia II stopnia) z Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu oraz studenci kierunku Fizjoterapia (studia II stopnia) z Akademii Wychowania Fizycznego we Wrocławiu.

Działania podjęte przez studentów i moderowane przez pracowników Instytutu Architektury Krajobrazu Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu oraz Katedry Podstaw Fizjoterapii AWF we Wrocławiu (autorki artykułu oraz mgr Monika Brodzka) były procesem symulacji projektowych prowadzących do krystalizacji koncepcji parku rehabilitacyjnego przy Ośrodku Profilaktyki i Rehabilitacji CREATOR i budynku P4 Wydziału Fizjoterapii Akademii Wychowania Fizycznego na terenie Stadionu Olimpijskiego we Wrocławiu.

W pracy zastosowano metody analityczne. Wychodząc od analizy uwarunkowań i ograniczeń, diagnozy problemów i określenia założeń bazowych skryzalizowano możliwe kierunki działań projektowych systematyzując je w czytelne struktury. Opisuując owe struktury zilustrowano je przykładami wyników prac studentów.

Wytyczne dla przeprowadzonej symulacji projektowej parku rehabilitacyjnego

Guidelines for the conducted design simulation of the rehabilitation park

Specyfika funkcji obiektu

Specificity of object function

W procesie projektowym priorytetem narzucającym sposób rozwiązań jest funkcja obiektu. Wdrażany program rehabilitacyjny należy uznać za najważniejszą wytyczną obiektu, determinującą zarówno rozwiązania strukturalne, jak i postępowanie z czynnikami fizjograficznymi i biocenotycznymi. Program i możliwości użytkownika docelowego obiektu wpływają na formowanie struktury fizjograficznej oraz na sposób gospodarowania i wpisywania czynników przyrodniczych w projektowanym obszarze.

Walory fizjograficzne i biocenotyczne obszaru

The physiographic and biocoenotic area values

Obszarem eksperymentalnym, przeznaczonym dla analizy wdrażania rozwiązań był teren w kampusie AWF położony w obrębie Stadionu

Olimpijskiego we Wrocławiu. Pod przyszłą inwestycję przeznaczono teren, na którym obecnie znajduje się składowisko wywiezionej z innych części rozbudowywanego kampusu gruntu oraz składowisko odpadów organicznych (ryc. 1). Fakt ten, z jednej strony, ogranicza pole działań projektowych, z drugiej, konieczność zagospodarowania materiału składowego wytycza drogę uwzględniającą wpisanie tych hałd przyjęte rozwiązania projektowe. Założono, w wytycznych inwestorskich, że nadmiar ziemi i resztek organicznych nie podlega wywiezieniu i konieczne będzie zniwelowanie różnic terenu, co w wypadku specyfiki użytkownika obiektu stwarza szereg dodatkowych obciążeń. Terenami wchodzącymi w skład terenu opracowania projektowego są również obszary z młodym zadrzewieniem, w dużej mierze składającym się z samosiejek, o skromnie wykształconej piętrowości oraz obszary o siedliskach dojrzałych z dobrze wykształconą strukturą piętrową. Wchodzące w obszar opracowania tereny tworzą zróżnicowaną, pod względem fizjograficznym i biocenotycznym, mozaikę, której walory mają zasadnicze znaczenie w toku myślenia nad problemem projektowym.

Założenia budżetowe, założenia etapowania

Budget assumptions, staging assumptions

Założenia budżetowe

Budget assumptions

Zasadniczym założeniem była niskobudżetowość projektu. Inwestor zastrzegł wymóg niskiego budżetu inwestycji przy jednoczesnym uwzględnieniu wdrażania realizacji w etapach. Wymóg ten okazał się określającym dla struktury i roz-

wiązań materiałowych obiektu. Zdeterminował rodzaj i jakość zastosowanych materiałów oraz wpłynął pośrednio na określenie stylistyki miejsca.

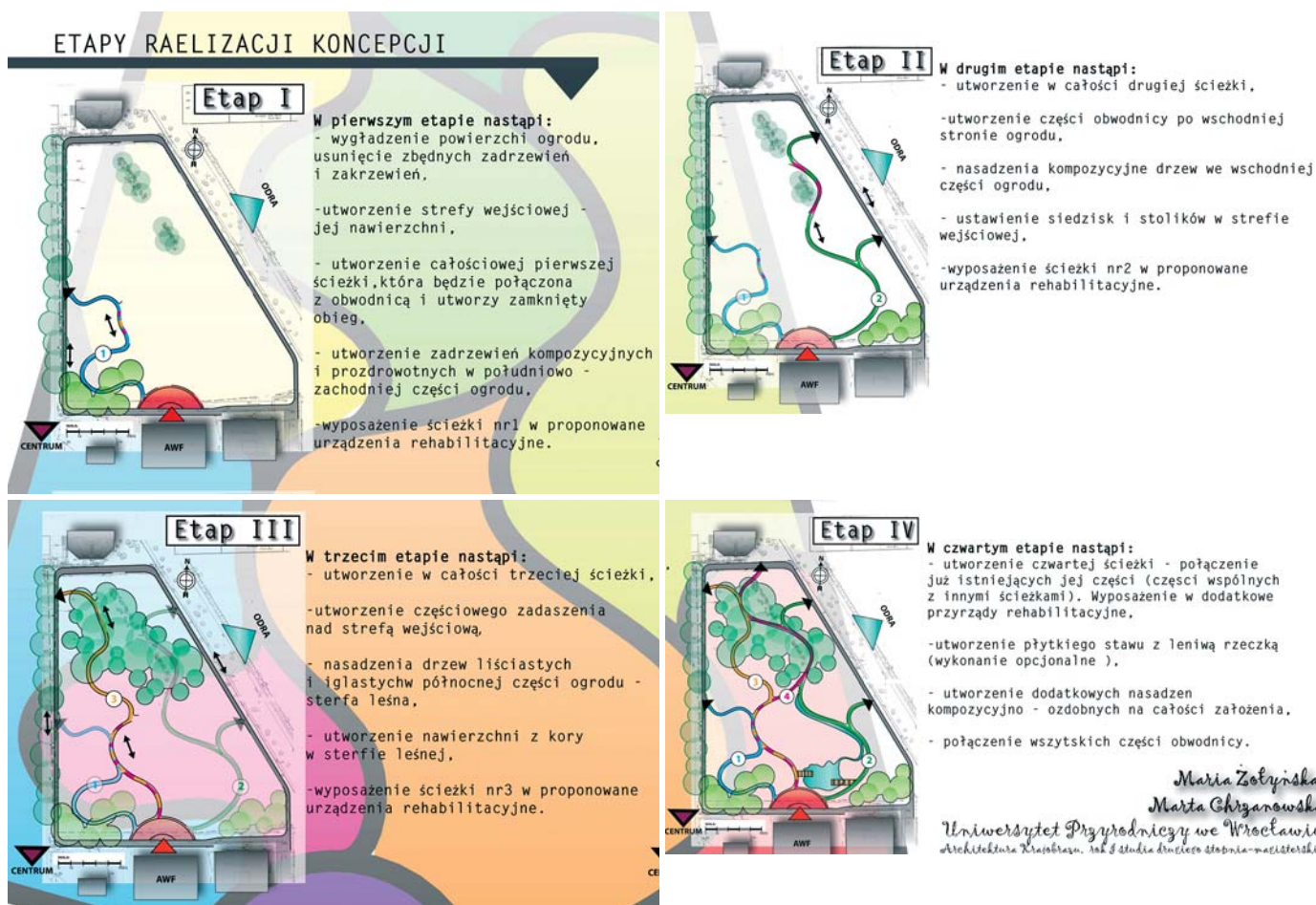
Etapowanie

Staging

Konieczność etapowania była pośrednim efektem niskich możliwości inwestycyjnych inwestora – okazała się jednak, pozostając w ścisłej zależności z układem obiektu, wymogiem dyscyplinującym i pozytywnie porządkującym przestrzenną strukturę obiektu.

Wykształcono dwa sposoby etapowania:

1. Etapowanie o charakterze zamkniętym – jako proces rozbudowywania struktury przy założeniu doprowadzania poszczególnych etapów do ich postaci ostatecznej nie wymagającej dalszej ingerencji inwestycyjnej (ryc. 2).
2. Etapowanie o charakterze otwartym – jako proces sukcesywnego wzbogacania etapów (wdrażania kolejnych punktów programu) przy całościowym nakreśleniu szkieletu struktury. Sposób ten zakłada etapowanie w postaci otwartej – z wprowadzeniem

Ryc. 2. Etapowanie o charakterze zamkniętym – przykład (opr.: Maria Żołyńska, Marta Chrzanowska)

Fig. 2. A closed staging – example (developed by: Maria Żołyńska, Marta Chrzanowska)

Ryc. 3. Przykład schematu etapowania przy założeniu wprowadzania programów o zwiększonym stopniu trudności (opr.: Paulina Radziszewska, Karolina Szczawińska, Dorota Paszek)

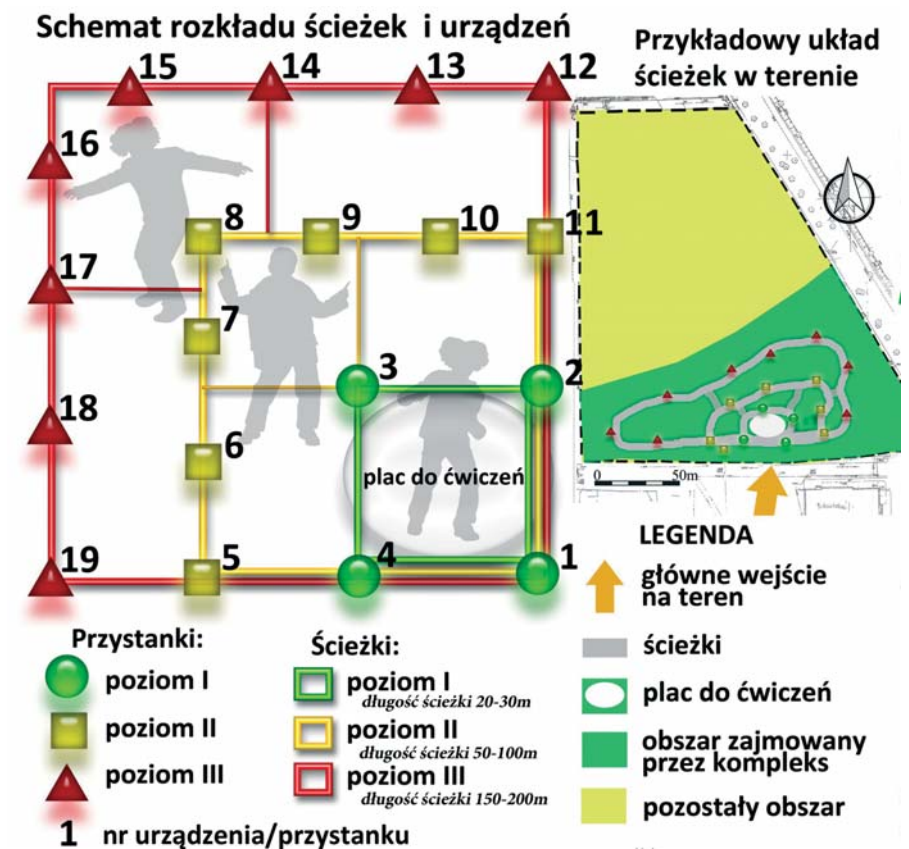
Fig. 3. An example of staging scheme, assuming implementation of programs with an increased degree of difficulty (developed by: Paulina Radziszewska, Karolina Szczawińska, Dorota Paszek)

kolejnych ingerencji inwestycyjnych w etapy już oddane do użytkowania. Ingerencja ta ma charakter punktowy (wprowadzenie nowych elementów programu wzbogacających program budujący szkielet struktury) lub powierzchniowy – polegający na poszerzaniu szkieletu zasadniczego o dobudowywane obszary.

Etapowanie a program rehabilitacyjny

Staging and the rehabilitation program

Istotną właściwością etapowania, którą ujawniono w procesie symulacji projektowej, była zależność etapowania i narastania od rodzaju przyjętych programów rehabilitacyjnych. Przyjmowane były różne wytyczne, przykładem najprostszymi z nich było etapowanie ze względu na stopień trudności proponowanych ścieżek. W przykładowym modelu (ryc. 3) zaproponowano rozpoczęcie układu od wytyczenia partii najłatwiejszych – jednocześnie będących najkrótszym wariantem ścieżki rehabilitacyjnej. Takie rozwiązanie pozostaje w zależności z wymogami terapeutycznymi i uwzględnia stopień wydolności pacjenta, a równocześnie zakłada wzbogacanie programu o kolejne partie – z sukcesywnym podnoszeniem progu trudności proponowanego programu. Układ taki wykształcał duży potencjał możliwości i korzyści

inwestycyjnych, wśród których najistotniejszą wydaje się powiązanie wydajności ekonomicznej inwestora z priorytetem zapewnienia dostępu do rehabilitacji pacjentom dotkniętym najcięższym rodzajem schorzeń. Analiza problemu wykazuje, że, przyjmując założenie niskiego budżetu, partie parku rehabilitacyjnego o najłagodniejszym stopniu trudności można wprowadzić przy stosunkowo niskim progu inwestowania, przy użyciu materiałów tanich. W takich przypadkach zakłada się, że wyprowadzenie pacjenta i przytrzymanie go przy użyciu podstawowego wyposażenia oraz opieki rehabilitanta na świeżym powietrzu można traktować jako doraźny cel działania. Kolejne stopnie trudności będą wymagać coraz bardziej skomplikowanych rozwiązań a tym samym zwiększają koszty realizacji.

Struktura

Structure

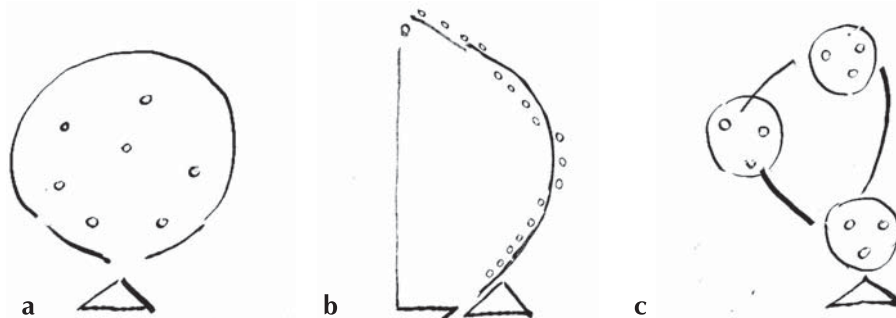
Struktura a stylistyka obiektu: układ naturalistyczny a układ geometryczny

The structure and stylistics of object: a naturalistic system and geometrical system

W podjętej symulacji projektowej wykazano możliwość zastosowania zarówno układów naturalistycznych jak i układów o strukturze geometrycznej. Częstszym przypadkiem, w działaniach grupy badawczej, były rozwiązania naturalistyczne, które oceniono jako bliższe walorom przyrodniczym i kontekstowi krajobrazowemu obiektu (bezpośrednia dostępność nabrzeżnych terenów

Ryc. 4. Rodzaje struktur: a – powierzchniowa; b – liniowa, c – punktowa (opr. Ewa Podhajska)

Fig. 4. Types of structures: a – surface b – line, c – point structure (developed by Ewa Podhajska)

spacerowych nad kanałami Odry). Tego typu rozwiązania oceniono jako mniej inwazyjne krajobrazowo, miękko wpisujące się w otoczenie oraz maksymalnie wykorzystujące walory przyrodnicze naturalnych zadrzewień wchodzących w obszar opracowania. Rozwiązania te, podejmując stylistykę naturalistyczną, zakładają automatycznie pełniejsze wykorzystanie zasobów przyrodniczych akceptując ich charakter – również charakter wizualny. Z założenia, wymagają one mniejszej inwestycji – zarówno w okresie realizacji obiektu, jak i jego pielęgnacji, w dalszych etapach funkcjonowania inwestycji.

Układ geometryczny zastosowany został jedynie w kilku wypadkach. Nawet wówczas była to najczęściej forma kombinowana, w której poszczególne stacje organizowane były na planie figur umiaryowych, czasami z urządzeniami podejmującymi taką stylistykę, natomiast całość układu komunikacyjnego charakteryzowała się cechami naturalistycznymi.

Rodzaje układów przestrzennych

The types of spatial arrangements

Na drodze symulacji wykształcono trzy podstawowe rodzaje struktur przestrzennych: strukturę powierzchniową (gdzie stanowiska wraz z terenem rehabilitacji łączone są na określonym, ograniczonym

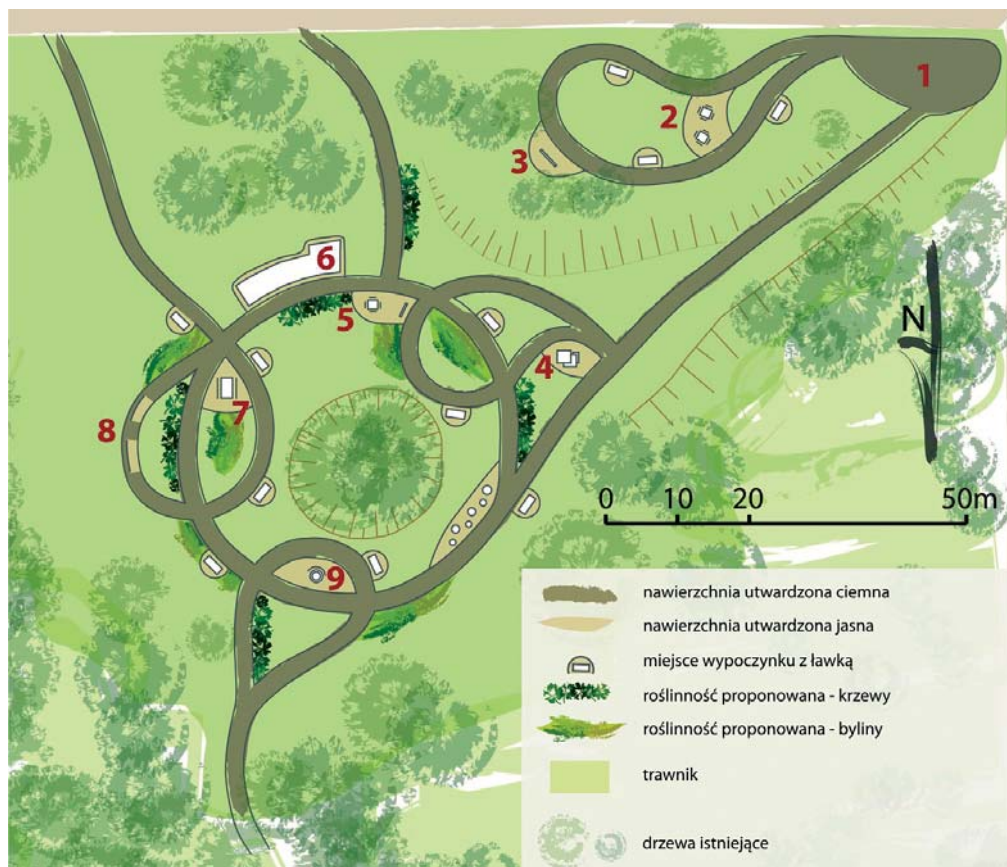
obszarze), liniową (gdzie stanowiska sytuowane są wzdłuż trasy rehabilitacyjnej) oraz punktową (gdzie stanowiska są grupowane i wiązane łącznikami) – ryc. 4.

Możliwe do zastosowania i oferujące znacznie więcej wariantów realizacji są struktury kombinowane, będące połączeniem powyższych. Do nich należy zaliczyć struktury liniowo-punktowe, punktowo-powierzchniowe oraz powierzchniowo-liniowe (ryc. 5).

Formą rozwinięcia struktury linearnej może być struktura obwodnicowa, również często stosowana ze względu na możliwość wykorzystania obwodnicy jako możliwości rezygnacji z działań rehabilitacyjnych – z różnych powodów, w tym również z powodu chwilowego gorszego samopoczucia – i potrak-

Ryc. 5. Przykład układu kombinowanego: powierzchniowo-linearnego (opr.: Julia Jankowska, Katarzyna Jasińska, Magdalena Marczak)

Fig. 5. An example of a combined system: surface-linear system (developed by: Julia Jankowska, Katarzyna Jasińska, Magdalena Marczak)

towania jej jako drogi ewakuacyjnej. Struktury obwodnicowe często występowały, w propozycjach grupy badawczej, w połączeniu z pozostałymi modelami.

Wymogi strukturalne a program terapeutyczny

Structural requirements and the therapeutic program

Czytelnym wyróżnikiem analizowanego problemu jest zależność pomiędzy stopniem trudności, rodzajem schorzeń a strukturą przestrzenną. Cechą charakterystyczną przyjętych dróg postępowania jest uznanie nadrzędności programu obiektu w stosunku do struktury i stylistyki. Program obiektu opiera się na ścisłych wytycznych rehabilitacyjnych. Wytyczne te opisują grupy terapeutyczne oraz ich zdolność do podejmowanego: (1) rodzaju aktywności oraz (2) zakresu wysiłku. Zależności te determinują program obiektu wpływający zarówno na rozwiązania strukturalne jak i na wprowadzane rozwiązania materiałowe oraz charakter wyposażenia.

Stopnie trudności a rodzaje schorzeń

Difficulty degrees and types of illnesses

Wymogiem istotnym dla czytelności i efektywności tras rehabilitacyjnych jest charakterystyka jednego

lub grupy stanowisk pod względem stopnia trudności oraz odniesienie ich do rehabilitacji konkretnego rodzaju schorzenia. Z założenia konieczne jest wprowadzenie klarownego dla użytkownika podziału obszaru z określeniem stopnia trudności oraz kierunku jego narastania.

Wymaganą kwestią zasadniczą jest informacja o specjalizacji poszczególnych partii ogrodu rehabilitacyjnego. Struktura proponowanych obiektów jasno określiła partie przeznaczone dla poszczególnych schorzeń. Określenie takie może przebiegać na dwa sposoby.

Sposób I: opracowanie względem grupy terapeutycznej. W takim ujęciu należy określić rodzaj schorzenia oraz wprowadzić informacje, które, z proponowanych obiektów (wyposażenia), nadają się dla danego typu pacjentów. Informacja taka winna być uzupełniona o dane ogólne na temat intensywności i stopnia skomplikowania ćwiczenia oraz nakreślić predyspozycje rehabilitowanego do wykorzystania danego stanowiska z uwzględnieniem stopnia skomplikowania ćwiczenia. W tabeli 1 przedstawiono przykład zestawienia takich danych.

Sposób II: opracowanie danych względem proponowanych obiektów (wyposażenia) i określenie obszarów ich zamierzonego oddziaływania (rodzaj ćwiczenia, odniesienie do rehabilitowanych części ciała) oraz oznaczenie skali trudności rehabilitacji. Przykład zestawienia takich danych przedstawiono w tabeli 2.

Strukturalne i wizualne systemy bezpiecznego korzystania z obszaru parku rehabilitacyjnego

Structural and visual systems for the safe use of the area of rehabilitation park

Ze względu na specyfikę użytkownika terenu, jego uwarunkowania percepcyjne i fizyczne, koniecznym okazało się wdrożenie systemu zwiększającego bezpieczeństwo korzystania z obiektu. Zapewnienie bezpiecznego korzystania z parku wymusiło ingerencję w strukturę obiektu oraz wskazuje na konieczność opracowania wizualnego systemu informacji, w jaki sposób należy z obszaru korzystać.

Strukturalny system bezpieczeństwa

The structural safety system

Analiza problemu wykazała konieczność wytyczenia dróg ewakuacyjnych. Obowiązek zapewnienia łatwej dostępności do tych dróg wiąże się z wyznaczeniem punktów (wyjść) ewakuacyjnych z każdego etapu szlaku terapeutycznego lub stacji. Strukturalny system bezpieczeństwa winien umożliwić najkrótszą i najbezpieczniejszą drogę wycofania się pacjenta z trasy rehabilitacyjnej w dowolnym miejscu. Droga

Tabela 1. Wskazania dotyczące form i wyposażeni w różnych rodzajach schorzeń i dysfunkcji (opr.: Katarzyna Jasińska, Karolina Kaspura)

Tab. 1. Indications of the forms and equipment in various types of diseases and dysfunctions (developed by: Katarzyna Jasińska, Karolina Kaspura)

	Pacjenci:	onkologiczni – dorośli	po mastektomii	kardiologiczni	neurologiczni	RZS	geriatryczni	psychiatryczni	onkologiczni – dzieci	dzieci
ZALECENIA OGÓLNE	wysiłek umiarkowany	x		x	x	x	x	x	x	
	teren płaski lub lekko wzniesiony			x		x	x (pagórek, długo płasko-pagórek)	x		
	tablice informacyjne	x	x	x	x	x	x	x (w równych odstępach)	x	x
	różnorodność roślin				x		x	x		x
rozgrzewka		x	x	x	x	x	x	x	x	
różne podłoża – marsz										
ŚCIEŻKA ZDRWOJA	ślalom	x		x	x (chodzenie w różnych kierunkach)		x		x	x
	drabinki					x			x	x
	ruchome belki	x					x			x
	płotki			x		x	x		x	x
	zbieranie owoców, grzybów itp.	x								x
	narty			x						x
	szczudła			x						x
	suchy strumień	x							x	
ćwiczenia górnych kończyn i obręczy barkowych		x								
ODPOCZYNEK	dużo ławek	x	x	x	x	x	x	x	x	
	stacja oddechowa	x	x	x			x			
RÓWNOWAGA	mostek z obracających się kołków z poręczą				x		x			
	przejście „po gąbce”				x		x			
	chodzenie po linie				x					
REFLEKS I SPRAWNOŚĆ MANUALNA	stoliki z zadaniami (manualna terapia dłoni i nadgarstków)				x	x	x			
	karmiki dla ptaków					x	x		x	x
	Lotki				x	x				
Plac do ćwiczeń grupowych z terapeutą		x	x					x	x	x

Tabela 2. Opis przykładowych urządzeń i ich zastosowania
(opr.: Paulina Radziszewska, Karolina Szczawińska, Dorota Paszek)

Tab. 2. Description of the sample devices and their applications
(developed by: Paulina Radziszewska, Karolina Szczawińska, Dorota Paszek)

Nr	Nazwa urządzenia	Opis techniczny, materiały	Opis przykładowego ćwiczenia	Partie ciała
1.	Tablica do rysowania	Drewno: skrzynie, palety, bęben kablowy mały.	Rysowanie piaskiem na siedząco.	dłonie, ramiona, barki,
2.	Kolorowe ślady	Ścieżka: nawierzchnia mineralna utwardzona Ślady: podeszwy kaloszy z recyklingu.	Chodzenie po kolorowych śladach.	nogi, stopy, kolana, uda,
3.	Taniec zmysłów dla stóp	Ścieżka: kora, piasek, żwir drobny, gruby (do 10mm), drewniane pale, podkłady kolejowe, bruk z kostki granitowej Barierki: palety, piłeczki tenisowe, opony, podkłady kolejowe.	Chodzenie po nawierzchniach z różnych materiałów (w obuwiu lub bez obuwia).	nogi, stopy, kolana, uda,
4.	Ślalom między słupkami	Słupki drewniane zakończone kolorowymi piłkami z recyklingu.	Chodzenie między słupkami z przekładaniem rąk.	dłonie, ramiona, barki, nogi,
5.	Ćwiczenia na zestawach opon	Opony różnej wielkości.	Rozciąganie dolnych i górnych partii ciała.	nogi, stopy, kolana, uda, dłonie, ramiona, barki,
6.	Cymbałki	Drewno z palet, elementu metalowe z recyklingu, garnuszki, łyżeczki.	Zabawa z dźwiękiem z użyciem rąk, pozycja wyjściowa siedząca.	dłonie, ramiona, barki,
7.	Ćwiczenie równowagi	Opona, drewno, barierka metalowa.	Ćwiczący stara się zachować równowagę stojąc na oponie trzymając barierkę.	nogi, stopy, kolana, uda, dłonie, ramiona, barki,
8.	Kołowrotek	Drewno: palik i koło z uchwytem (bęben kablowy).	Ćwiczenie polegające na obracaniu biału koła.	dłonie, ramiona, barki,
9.	Przystanek	Opony, piłki z recyklingu, bębny kablowe małe siedzenia, ławki z pasów bezpieczeństwa.	Opieranie nóg o piłkę / oponę w pozycji siedzącej.	nogi, stopy, kolana, uda,
10.	Wiszące butelki	Butelki plastikowe z recyklingu zawieszane na różnym poziomie wypełnione kolorowym piaskiem.	Ćwiczenie na stojąco lub siedząco poruszanie butelkami.	dłonie, ramiona, barki,
11.	Szpula	Bęben kablowy o dużej średnicy (3m) wkopany w ziemię.	Dowolne ćwiczenia ruchowe przy „ścianie”.	nogi, stopy, kolana, uda, dłonie, ramiona, barki,
12.	Patykiem przez labirynt	Drewno: palety, płyta, skrzynie.	Ćwiczenie polegające na przesuwaniu patyka wzdłuż otworu, pozycja wyjściowa siedząca.	dłonie, ramiona, barki,
13.	Rzut kamieniem do celu	Kolorowe beczki i garnki metalowe z recyklingu ustawione na różnej wysokości.	Ćwiczenie celności oraz zachowania równowagi.	nogi, stopy, kolana, uda, dłonie, ramiona, barki,
14.	Omijanie kamieni	Kamienie nawierzchni mineralnej utwardzonej.	Ćwiczenie polegające na przejściu pomiędzy przeszkodami.	nogi, stopy, kolana, uda,
15.	Schodki	Podkłady kolejowe palety, jako przeszkody ustawione w odstępach 1-2m.	Ćwiczenie polegające na wchodzeniu na niewielkie wysokości.	nogi, stopy, kolana, uda,
16.	Ćwiczenia na zestawach opon (dla zaawansowanych)	Opony różnej wielkości.	Rozciąganie dolnych i górnych partii ciała.	nogi, stopy, kolana, uda, dłonie, ramiona, barki,
17.	Przeciąganie liny	Felga od roweru z naciągniętym kablem na drewnianych słupkach lub małe plastikowe szpule na słupkach.	Ćwiczenie polegające na przeciąganiu liny w poziomie.	dłonie, ramiona, barki,
18.	Dotknij punktu	Kolorowe punkty zaznaczone w różnych miejscach na ścieżce.	Ćwiczenie polegające na znajdowaniu o dotykaniu kolorowych punktów w terenie.	nogi, stopy, kolana, uda, dłonie, ramiona, barki,
19.	Labirynt 3D	Metalowa rura z recyklingu zespawana w skomplikowany kształt, mała opona od rowerka.	Przeciąganie mini opony wzdłuż metalowej rury.	nogi, stopy, kolana, uda, dłonie, ramiona, barki,

taka winna być nakreślona czytelnie, najlepiej przez wprowadzenie czytelnego oznakowania. Dojście do niej i kierunek drogi ewakuacji na niej nie powinien budzić żadnych wątpliwości. Koniecznym jest również, aby trasa taka umożliwiała dojazd karetki. Wyklucza się możliwość tożsamości drogi ewakuacyjnej ze ścieżką rehabilitacyjną. Potrzeba zapewnienia poczucia bezpieczeństwa oraz atmosfery relaksu użytkownikom terenu wpływa na konieczność odseparowania programu rehabilitacyjnego od funkcji ewakuacji. Funkcje te winny być trwale rozdzielone, poza punktami stycznymi umożliwiającymi sprawną ewakuację.

Punkty ewakuacyjne winny być wpisane w strukturę obiektu w ten sposób, aby stworzyć sprawny system przestrzenny dla ewakuacji oraz powinny być tak rozmieszczane, aby nie kolidować z funkcją rehabilitacyjną obiektu. Ważnym jest również zapewnienie ewakuacji bez konieczności dezorganizacji funkcjonowania całego obiektu, przy czym należy uwzględnić specyfikę i wrażliwość użytkowników.

Z powyższych względów, wprowadzenie separacji trasy ewakuacji od tras rehabilitacyjnych uzyskiwano najczęściej poprzez wprowadzenie systemu obwodnicowego, z łącznikami i punktami ewakuacyjnymi.

Wizualny system bezpieczeństwa

The visual safety system

Dla prawidłowego funkcjonowania obiektu winien być opracowany rozbudowany system informacji wizualnej dotyczący:

- a) organizacji terenu, z uwzględnieniem sposobów poruszania się i dróg ewakuacji;
- b) informacji o programie obiektu zawierającej opisy i instrukcje użytkownika terenu oraz urządzeń. Opis programu dla ścieżek i stacji powinien uwzględniać podział na obszary trudności wraz ze specyfikacją parametryczną oraz szczegółową instrukcją obsługi. Powinien być zapewniony stały dostęp do tych informacji uwzględniający specyfikę percepcyjną użytkowników, a także ich częste ograniczenia ruchowe i wzrokowe. Informacje takie winny towarzyszyć użytkownikowi w procesie rehabilitacyjnym, pełniąc rolę zarówno drogowskazów jak i moderując podejmowane akcje przez pacjenta, tzn. przedstawiając stymulujące i ograniczające argumenty jej podjęcia. Właściwy system informacji powinien, do pewnego stopnia, w przypadku pacjentów rehabilitowanych mniej obciążonych chorobowo, móc zastąpić czynną osobę fizjoterapeuty.

Wytyczne inwestycyjne i programowe a rozwiązania materiałowe

Investment and program guidelines and material solutions

Założenie niskobudżetowości ogranicza w sposób dość radykalny pulę materiałów możliwych do wykorzystania. Częstym efektem symulacji projektowej było odniesienie wymogu niskobudżetowości do tendencji ekologicznych, co miało zasadniczy wpływ również na stylistykę proponowanych rozwiązań. Wykształcone w toku analiz hasło: „ekonomicznie = ekologicznie”, w lapidarny sposób determinuje pole rozwiązań materiałowych i poszukiwań stylistycznych. Ujawniło się kilka zasadniczych predyspozycji w ramach tak ujętego problemu:

- a) wykorzystanie materiałów proekologicznych – w tym szerokiej gamy materiałów pochodzących z recyklingu;
- b) wykorzystanie materiałów tanich i ogólnie dostępnych;
- c) wykorzystanie elementów przyrodniczych, istniejących już w zakresie opracowania.

Pula zaproponowanych materiałów z recyklingu obejmowała standard – od opon samochodowych, dla których znajdowano nowy sposób użycia, po pochodzące z pogo-

rzelisk, nadpalone bale drewniane. Szeroka pula tanich materiałów budulcowych nie wymaga, z uwagi na swoją oczywistość, bliższej specyfikacji.

Niestandardowe okazały się natomiast sposoby wykorzystania elementów przyrodniczych. Ich obecność w ścieżkach rehabilitacyjnych można propagować z dwu przyczyn. Po pierwsze, określają one swoją obecnością pronaturalistyczną stylistykę obiektu oraz angażują korzystny ich wpływ na organizm ludzki. Przykładem tak pomyślanego

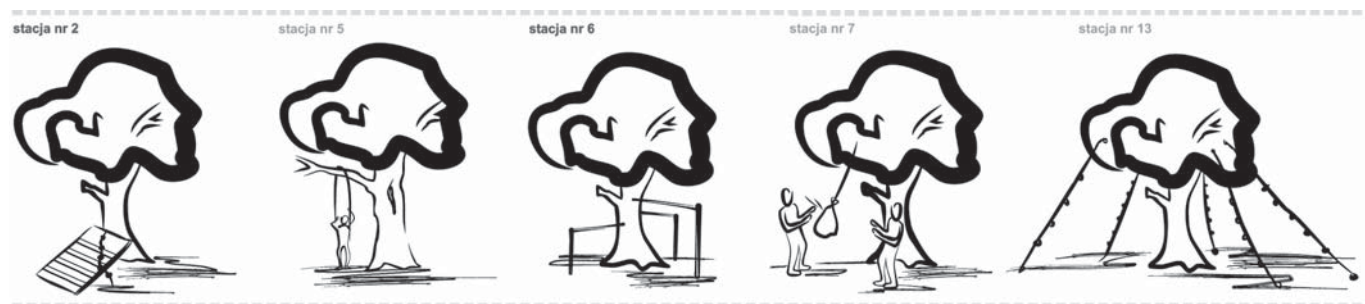
szlaku rehabilitacyjnego, realizującego zarówno program rehabilitacji ruchowej jak i wprowadzający elementy arboterapii, jest ciąg stacji z wykorzystaniem istniejących dużych drzew (ryc. 6).

Nie bez znaczenia, w wypadku proponowanej ścieżki z wykorzystaniem drzew, jest, oprócz spełnienia wymogu niskobudżetowości, również pogłębianie emocjonalnej więzi z przyrodą oraz możliwość wprowadzenia w ten sposób do programu rehabilitacyjnego elementów arboterapii.

Podsumowanie, wnioski

Summary, conclusions

Przedstawione wyniki badań i prac konceptualnych autorów oraz grup badawczych wykazują, że podstawowym czynnikiem mającym wpływ na strukturalizację właściwych kierunków modelowania programowo-przestrzennego parku o funkcji rehabilitacyjnej mają nie tylko cele wyznaczone programami rehabilitacji, ale również uwarunkowania ekonomiczne – w tym wypadku założenie niskobudżetowości

Stacja 1 – drabinka sznurowana zawieszona na gałęzi;

Stacja 2 – pochylnia przymocowana do pnia drzewa, ustawiona pod kątem 30° do poziomu gruntu, ze stopniami w postaci poprzecznych – desek oraz liną pomocną przy wspinaniu się;

Stacja 3 – trzy miniaturowe kosze (jak do gry w koszykówkę) zawieszono na różnej wysokości służące do rzutów piłeczkami;

Stacja 4 – pajęczyna wykonana z lin przymocowana do gałęzi i podłoża;

Stacja 5 – lina do przeciągania przewieszona przez konar drzewa + drewniane dzwonki poruszane wiatrem angażujące zmysł słuchu;

Stacja 6 – system drążków różnej wysokości wokół pnia drzewa;

Stacja 7 – worek jutowy wypełniony piaskiem zawieszony na drzewie służący do uderzania go bądź podawania drugiej osobie (na zasadzie działania huśtawki);

Stacja 8 – hamak zawieszony między drzewami pozwalający na chwilę odpoczynku;

Stacja 9 – grzechotki z puszek wypełnionych m.in. grochem, kaszą, i pomalowanych na kontrastowe do zieleni kolory, jako proste instrumenty muzyczne;

Stacja 10 – drewniana drabina zamocowana do podłoża oraz pnia drzewa, nad drabiną zawieszono są trzy dzwoneczki (trzeba wejść po drabinie by móc ich dotknąć i użyć);

Stacja 11 – dwie liny rozpięte między drzewami – jedna do chodzenia po niej, druga służąca za poręcz;

Stacja 12 – zamocowane na pniu kawałki kory różnych gatunków drzew o odmiennych fakturach opatrzone podpisami informującymi z jakiego drzewa pochodzi dana kora;

Stacja 13 – liny przymocowane do konarów drzewa oraz zakotwione w gruncie służące do przechodzenia między nimi oraz do wspinania się.

Ryc. 6. Przykłady stanowisk rehabilitacyjnych z wykorzystaniem dużych drzew (Opr.: Ewa Niedbałka, Zuzanna Pisarek, Anna Trepka)

Fig. 6. Examples of rehabilitation positions with the use of large trees (Developed by: Ewa Niedbałka, Zuzanna Pisarek, Anna Trepka)

przedsięwzięcia, które, pozornie ograniczające możliwości działań, wpłynęło w efekcie na te nie porządkująco i stymulowało odpowiedzialne wybory.

Współpraca między środowiskami wspólnie określającymi cele i priorytety wykazała szereg problemów komunikacyjnych – przede wszystkim problemów wynikających z podziałem kompetencji i wpływów. W początkowej fazie postępowania projektowego obserwowano tendencje do przejmowania działań decyzyjnych przez obie grupy w zakresie niekorzystnym dla jakości efektu. Z czasem udało się zbudować pomosty komunikacyjne, na bazie których nie tylko można było skryzalizować koncepcje odpowiadające założonym celom, ale także zbudować świadomość konieczności i możliwości współpracy interdyscyplinarnej. W jej wyniku, w warunkach uwzględnienia ograniczeń budżetowych, konieczne okazało się szczególnie odpowiedzialne zdefiniowanie:

- ze strony środowiska fizjoterapeutów – hierarchicznie usystematyzowanych programów rehabilitacji – od podstawowych i niezbędnych w procesie leczenia po uzupełniające oraz opcjonalne – oraz sprecyzowanie wymagań, co do sprzętu i warunków, w jakich ćwiczenia będą się odbywać;
- ze strony środowiska architektów krajobrazu – określenie systemowe możliwości włączenia w ob-

ręb środowiska fizycznego postulowanych programów w sposób efektywny.

Aleksandra Lis

Ewa Podhajska

Instytut Architektury Krajobrazu
Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu
Instytut of Landscape Architecture
Wrocław University of Environment and Life
Science

Lucyna Górską-Kłęk

Katedra Podstaw Fizjoterapii
Akademia Wychowani Fizycznego
we Wrocławiu
Chair of Bases of Physiotherapy
University School of Physical Education
in Wrocław

Literatura

1. Cimprich B., 1993. *Development of an intervention to restore attention to cancer patients*. Cancer Nurs. 16, s. 83-92.
2. Davis S., 1998, *Development of the profession of horticultural therapy* [w:] Simpson SP, Strauss MC, eds. *Horticulture as Therapy*. Binghamton, NY: Haworth Press, s. 3-18.
3. Górską-Kłęk L., Adamczyk K., Sobiech K., 2009, *Hortiterapia – metodą uzupełniającą w fizjoterapii*, Fizjoterapia, Wrocław, 17, s. 4, 71-77.
4. Gromadcka-Sutkiewicz M., 1999, *Elementy stylu życia wpływające na zdrowie młodzieży szkół ponadpodstawowych*. s. 21-32.
5. Karta Ottawska Promocji Zdrowia, 1986.
6. Kochański J.W., 1967, *Założenia rehabilitacji terenowej*. Chir. Narz. Ruchu Ortop. Pol. 1967, 32, 4, s. 523-527.

7. Kulmatycki L. i Supiński J., 2005, *Styl życia i zdrowie Polaków na tle krajów UE-analiza porównawcza*. Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Sect.D Med.; vol.60; suppl.16, s. 181-185

8. Lantz B., 2006, *Therapeutic gardening with physical rehabilitation patients*. J of Therapeutic Horticulture.17, s. 35-38.

9. Narodowy Program Zdrowia na lata 2007–2015, MZiOS.

10. Ponikowska I., Marciniak K., 1988, *Ciechocinek – terenoterapia uzdrowiskowa*, PWN, s. 1-48.

11. Starosta W., 1995, *Znaczenie aktywności ruchowej w zachowaniu i polepszaniu zdrowia człowieka*. Prom. Zdr. Nauki. Społ. Med., 5/6, s. 74-83.

12. Taft S., 2004, *Therapeutic horticulture for people living with cancer: the healing gardens program at cancer lifeline in Seattle*. J of Therapeutic Horticulture.15, s. 16-23.

13. Ulrich R.S., 1984, *View through a window may influence recovery from surgery*. Science. 1224(4647), s. 420-421.

14. Woynarowska B., 2007, *Edukacja zdrowotna*, Warszawa, PWN, s. 518-548.

Funkcja wypoczynkowa a krajobraz wsi górskich Sudetów Wschodnich – studium przypadku czy determinacji

Jerzy Oleszek

The Holiday Functions
but the Landscape
of the Mountain's
Village Eastern
Sudeten Mountains –
the Case Study or the
Determination

Wprowadzenie

Introduction

Wieś, której rodowód związany jest z rolnictwem, dziś zmienia swój wizerunek. Rolnictwo przestaje być najważniejszym i do niedawna jeszcze jedynym bodźcem nadającym charakter jednostce. Wyróżnia się dwa podstawowe obszary, gdzie zauważa się wyraźne zaniechanie, a nawet porzucenie rolnictwa. Pierwszym z nich jest teren w pobliżu lub sąsiedztwie dużych miast. To właśnie tutaj efektem suburbanizacji jest przeobrażenie dotychczas funkcjonujących form w nowe układy. Wznoszone są współczesne domy budownictwa mieszkaniowego jednorodzinne najczęściej w postaci wolnostojącej. Układ przestrzenny wskazuje, że nie jest to ani miasto, ani stricte wieś. To tylko „sypialnie”, gdzie mieszkańców spotkać można tylko od wieczora, ewentualnie od popołudnia do rana. Towarzyszącym zjawiskiem staje się wzmożony ruch samochodów osobowych na trasie „do” i „z” powstających skupisk obiektów mieszkaniowych. Lecz dopóki będzie popyt, dopóty będą powstawać nowe obiekty.

Zapewne interesującym jest drugi przypadek, czyli wsi zlokalizowanych w górach a konkretniej regionie kłodzkim, terenie o niewątpliwej atrakcyjności. Tutaj prowadzenie rolnictwa jest o wiele trudniejsze. Trzeba się liczyć z krótszym okresem wegetacji, wyższym opadem at-

mosferycznym, zaleganiem śniegu, hipsometrią czy wzmożoną erozją. Szczególna postać uwarunkowań, czy ograniczeń postrzegana jest i na obszarze Sudetów Wschodnich. Tutaj, podobnie jak na innych obszarach tzw. Ziemi Odzyskanych, imigranci w latach 1945–1947, nie byli ani podmiotem, ani też przedmiotem utworzonej historycznie kultury [Oleszek 2010]. Nie znali ani tutejszych warunków naturalnych, ani też konieczności stosowania specyficznych form uprawy roli m.in. dostosowanego do lokalnych warunków fizycznych gleby pługu czy sposobu orki na zboczach oraz chowu zwierząt [Bac 1948]. Nie należy przy tym sądzić, że przed rokiem 1945, rolnictwo, szczególnie wśród gospodarstw kilku – czy kilkunastohektarowych, było na tyle ekonomicznie opłacalne, aby móc zapewnić nie tylko dochód, ale i stosowny zysk. Sytuacja ekonomiczna gospodarstw rolnych była trudna. Stąd i permanentne poszukiwania dodatkowego zarobkowania. Z pewnością określoną możliwością była praca w gospodarce leśnej, głównie przy zrębie. Mieszkańcy wsi prowadzili drobne placówki handlowe tzw. wiejskie sklepy wielobranżowe (*Warrenhaus*), a niekiedy także i własne masarnie. Istniał też drobny przemysł m.in. tartaki, olejarnie, czy drobne rzemiosło w postaci przydomowych warsztatów tkackich. Jednakże najistotniejszym bodźcem rozwoju, oraz możliwością pozyskania dodatkowych dochodów była turystyka. To

dzięki działającym organizacjom turystycznym z wiodącym Kłodzkim Związkiem Górskim (*Glazter Gebirge Verein*), powstawało wiele obiektów infrastruktury turystycznej i to łącznie z wieżą widokową na Śnieżniku, symbolem regionu kłodzkiego [Przerwa 2011]. Niemal w każdej wsi był gościniec (*Gasthaus*), czy zajazd (*Gasthof*), świadczący usługę gastronomiczną i pobytową. Poza tym rozwijała się i to sukcesywnie, wśród poszczególnych obejść czy zagród, oferta pobytowa. Współcześnie z wyłączeniem tzw. agroturystyki, żadna z zasygnalizowanych form, niestety, nie istnieje. Jakże ważne jest więc pytanie: jaka jest współczesna postać oferty turystycznej? Czy potencjał istniejącego krajobrazu wiejskiego jest atutem na tyle mocnym, a przy tym i wystarczającym, a może i więcej – atrakcyjnym elementem zainteresowania? Jednak, aby zainteresować ludzi musi być przede wszystkim identyfikatorem terenu. Stąd kolejne pytanie: na ile tutejsze otoczenie jest aż tak specyficzne, na tyle jedyne, na tyle interesujące, że należałoby poznać tę właśnie charakterystykę i naprawdę warto w tym otoczeniu przebywać?

Problem rozwiązuje się poprzez analizę form zagospodarowania wsi zlokalizowanych w Górach Złotych, a konkretniej – w jednostkach, gdzie proces przekształceń posiada już postać wysoce zaawansowaną.

Charakterystyka postaci funkcji wypoczynkowej wsi w Sudetach Wschodnich

Characterization of the function of the holiday village in the Eastern Sudeten Mountains

W historii powojennej, bodźcem inspirującym turystykę, w szerokim zakresie pojęciowym, było wzniesienie w latach 70. i 80. XX wieku oraz późniejsze wykorzystywanie, głównie zakładowych domów wypoczynkowych. Wiodący charakter w ówczesnym schemacie, ogólnokrajowym modelu wypo-

czynku zorganizowanego, posiadała instytucja Funduszu Wczasów Pracowniczych oraz zakładowe ośrodki wypoczynkowe.

Metoda wywiadu bezpośredniego oraz bezpośrednia penetracja terenu umożliwia wskazanie, że istniała określona, a nawet i istotna relacja między ośrodkiem a środowiskiem wiejskim. Funkcjonowały (jeszcze) wiejskie placówki usługowe, które oferowały usługę zarówno dla mieszkańców jak i gości. Ośrodek był także i miejscem pracy (stałej lub/i dorywczej) dla niektórych mieszkańców. Skutkiem przeobrażeń systemowych zakłady pracy pozbyły się własnych obiektów wypoczynkowych. Proces następował także i w Orłowcu (OW „Orlik” – współcześnie nie użytkowany) – ryc. 1a, oraz Nowym Gierałtowie (OW „Bolko” – zmiana funkcji, dziś

Ryc. 1. Obiekty wypoczynkowe

a) dom wypoczynkowy „Orlik” we wsi Orłowiec; b) dom wypoczynkowy „Bolko”, dziś obiekt mieszkalny we wsi Nowy Gierałtów; c – dom wypoczynkowy w budowie – wieś Orłowiec

Fig. 1. Holiday Objects

a) holiday house “Orlik” in the village Orłowiec; b) holiday house “Bolko”, today residential object in the village New Gierałtów; c – holiday under construction house – village Orłowiec

budynek mieszkalny) – ryc. 1b. Oba obiekty swoją bryłą w żaden sposób nie korelują z miejscową formułą budowlaną z tzw. rodzimym stylem (*heimliche Bauwesen*). To budynki, które reprezentują układ wówczas „obowiązujący”. Przecież podobną, jeśli nie identyczną, formułę nie trudno spotkać w innych rejonach kraju. Taki panował, nie tyle trend budowlany, co stypizowany model – przyjęty lub narzucony. Nie zwracano uwagi na regionalizm.

Budynek DW „Orlik” wyróżnia wielkość i kubatura obiektu. Pomimo iż nie jest to budynek wysoki (tylko 2-3 kondygnacje z poddaszem użytkowym), jednak w skali innych budynków, stwarza wrażenie ogromu i gigantomanii. Obiekt zlokalizowano w miejscu centralnym wsi, w pobliżu tutejszego, reprezentującego określony styl kościoła. Sąsiedztwo nadaje szczególne znaczenie, bowiem zaburzono określoną harmonię form zabudowy. Krajobraz tego miejsca został zdeformowany. Dodatkowo obiekt nie jest użytkowany, pusty, widać potężne zaniedbanie, dekapitalizację i dynamicznie postępujące zużycie techniczne. Z pewnością nie wspomaga to ogólnej estetyki miejscowości.

Elementem, który tylko pogarsza jakość miejscowej jednostki krajobrazowej w Orłowcu, jest budowany od 2004–05 roku nowy ośrodek wypoczynkowy – ryc. 1c. Analiza istniejącej formy rodzi pytanie o nawiązanie do miejscowego stylu. Istniejąca postać, detale czy

Ryc. 2. Domy weekendowe we wsi Orłowiec

Fig. 2. Weekend Houses in the village Orłowiec

format oraz stylistyka okien razi pojęcie estetyki. Zastanawiającym może być fakt wydania pozwolenia na wznoszenie takiego obiektu w tym regionie. A może powstał w wyniku samowoli wykonawcy? Niekorzystnie świadczący o kompetencji władz odpowiedzialnych za ład przestrzenny i zachowanie cech lokalnych krajobrazu.

Zdziwienie może budzić fakt tak dużego ilościowo, zagospodarowania w formie domów letniskowych oraz ogromna różnorodność form i stylów budowlanych obiektów. Nie wystarczałoby tu tylko zachowanie rodzaju dachu, czyli dachu dwuspadowego. Ważny jest np. kąt pochylenia połaci dachowej, forma i proporcja lukarn, proporcja budyn-

ku, szczególnie w relacji szerokość – długość, czy wysokość szczytu. Należałoby zwrócić uwagę na niespotykane w regionie sytuowanie piwnic na poziomie „0”, skalę obiektu, stosowanie tarasów, nie zapominać o otworach okiennych i formie stolarki okiennej – ryc. 2. Interesujący jest fakt, iż występują obiekty, które swoją bryłą i skalą wskazują na dom jednorodzinny, często z możliwością całorocznego użytkowania oraz niewielkie obiekty murowane bądź drewniane, których formuła już jednoznacznie kwalifikuje je jako letnie domy weekendowe bądź wakacyjne. Obie wyszczególnione postacie budynków użytkowane są sezonowo.

Dopełnieniem dysharmonii jest zastosowanie całkiem obcej, a sty-

lizowanej na formie podhalańskiej, formuły niektórych obiektów – ryc. 3. Ta niekorzystna sytuacja powinna zostać nagłośniona. Wskazuje się, że obszar wsi objęty jest zakresem terytorialnym Śnieżnickiego Parku Krajobrazowego, a to zobowiązuje do poważnych działań. Poza tym w obowiązujących dokumentach polityki przestrzennej wyraźnie zaznaczono, że wieś objęta jest zasięgiem strefy krajobrazu kulturowego. Niestety, efektem jest w wielu aspektach tylko bezład.

Wątpliwym jest, aby lokalizując nowe domy letniskowe zachowywano zasadę „in situ”. Raczej deformuje się historycznie ukształtowany układ przestrzenny wsi.

Dalsze zachowanie aktualnego trendu, aktualnego sposobu zachowania ładu przestrzennego, to nic innego jak:

- zanik cechy najistotniejszej – wiejskości;
- trwała deformacja historycznie ukształtowanego krajobrazu wiejskiego – właściwości o niepowtarzalnej specyfice;
- dążenie do momentu, kiedy miejscowość przestanie być stricte wsią, a powstanie inny, jeszcze nieokreślony, twór osadniczy. Natomiast oferta produktu turystycznego, którym jest krajobraz, zostanie zawężona do wąskiej niszy, czyli tylko właścicieli, czy użytkowników domów weekendowych i wakacyjnych.

Innym zagadnieniem, które koreluje z krajobrazem wsi, jest

rewaloryzacja starej zabudowy drewnianej. W regionie wśród tego typu obiektów, spotyka się budynki wznoszone w konstrukcji zrębowej. Jest to konkretny dowód miejscowej sztuki budowlanej i jednocześnie świadectwo kultury regionalnej. Co ważne – jest elementem zagospodarowania wsi, a więc elementem czynnym, a nie biernym – jak w przypadku muzeum czy skansenu.

Z tego powodu, bezwzględnym obowiązkiem jest zachowanie wszystkich, dokumentujących tutaj szą tożsamość, cech. Interesującym staje się, więc proces faktycznej realizacji. Zagadnienie charakteryzuje się przy wykorzystaniu wprawdzie jednego, istotnego, ze względu na skalę odnowy, przykładu zlokalizowanego we wsi Lutynia. Spójrzmy na dom o konstrukcji mieszanej, gdzie jest część murowana i drewniana, gdzie zastosowano konstrukcję zrębową z charakterystycznym w regionie wzdłużnie osadzonym i częściowo osłoniętym gankiem. Stan z roku 2005, który dokumentowany jest na ryc. 4a, wskazuje na zaniedbanie, lecz z drugiej strony – także i na określoną, jeszcze zachowaną, charakterystykę stylu oraz szczegółów budowlanych. W trakcie prac remontowych – ryc. 4b – wymieniono zniszczone już zębem czasu niektóre elementy oraz zmieniono konfigurację najbliższego otoczenia. Efekt końcowy to, przedstawiony na ryc. 4c, już nowy obraz. Pod względem estetycznym zauważalna jest i duża różnica. Czy chodzi tylko

Ryc. 3. Domy weekendowe reprezentujące podhalański styl budowlany – wieś Orłowice

Fig. 3. Weekend Houses representing the building style of the Podhale region – village Orłowice

i wyłącznie o tego typu płaszczyznę? Z pewnością – nie, ważniejszym i wiodącym jest bowiem zachowanie właściwości, które reprezentują region.

Podczas prac renowacyjnych:

- zastosowano nieznaną w regionie węgiel (narożne połączenie belek); a przypomina się, że w regionie występuje węgiel prosty albo i to rzadziej, połączenie na tzw. „jaskółczy ogon”;
- wprowadzono ostatki, element, który w ogóle nie występuje w regionalnych wersjach konstrukcji zrębowej;

- zmiana kąta posadowienia przesuwnicy (przedłużenie połaci dachowej okrywającej ganek) oraz zastosowanie ażurowej osłony bocznej ganku, przy przekształceniu konfiguracji zbocza, nazbyt znacząco eksponuje ścianę szczytową. Może zastosowany sposób wprowadza element atrakcyjności, lepszej ekspozycji obiektu, ale zmienia i to zasadniczo, sposób postrzegania bryły budynku. Czy jest (było) to bezwzględnie konieczne – pozostawia się jako pytanie retoryczne;
- w zasadzie zachowano styl, ale zmieniono formę lukarny; co

wyróżnia niepotrzebnie połąć dachową;

- wprowadzono nowy otwór okienny na ścianie szczytowej, przy kalenicy. Rozwiązanie, przy jednoczesnym zastosowaniu określonego typu okna, jeszcze bardziej deformuje typowy dla regionu szczyt budynku zrębowego i dodatkowo o różnym kącie nachylenia połaci dachowej. Zwraca się jednocześnie uwagę, że tego typu układ połaci dachowej jest już rzadkością;
- zmieniono formę i wielkość stolarki okiennej. Co najmniej dyskusyjnym jest kontynuacja,

zmienionego przez poprzedniego użytkownika, (tylko) stylizowanej formy okna drugiej kondygnacji;

- zastosowano istotną różnorodność kolorystyki obiektu. Niepotrzebnie zachowano, wysoce kontrowersyjną, poprzednią formę kolorystyki osłony ganku. Patrząc w aspekcie wyrazu, to jest to forma oryginalna, ale nie ma żadnego związku z postacią oryginalną, źródłową;
- nadając kolor niebieski, dodatkowo w odcieniu agresywnym, niepotrzebnie wyróżniono otwory okienne ściany szczytowej. Różnorodność kolorystyki budynku razem z nowym zagospodarowaniem otoczenia z pewnością wyróżnia, może uatrakcyjnia lokalną jednostkę krajobrazową. Jednakże jest to rozwiązanie nowe, dotychczas niespotykane, a przez to zaburzające, a nawet deformujące istniejącą, historycznie ukształtowaną formułę krajobrazu wsi.

Ryc. 4. Rekonstrukcja obiektu drewnianego, stan: a) przed remontem; b) w trakcie remontu; c) aktualny, po remoncie

Fig. 4. Reconstruction of the wooden object, state: a) before the repair; b) in the course of the repair; c) current, after the repair

Refleksje końcowe

Final reflection

Obszar górski jest terenem atrakcyjnym, predysponowanym do rozwoju funkcji wypoczynkowej. Problemem jest zagadnienie: na ile istniejące formy zagospodarowania wsi, w tym i infrastruktury wypoczynkowej, wzbogacają albo zubożają, a nawet deformują krajobraz wsi Sudetów Wschodnich. Analizy wska-

zują, że gdy zostanie przekroczona strefa względnej równowagi ilościowej między zabudową wiejską a letniskową czy wakacyjną, gdy obiekty infrastruktury pobytowej reprezentują zróżnicowaną formę i dodatkowo, nie korelująca z stylem regionalnym, obraz końcowy to nieład estetyczny. Istniejący dotąd zasób, z powodu braku odpowiedniej pielęgnacji, ulega dynamicznej dekapitalizacji, a nawet degradacji czy zniszczeniu. Jednocześnie ekspansja budownictwa letniskowego, szczególnie o sezonowym wykorzystaniu, powoduje, że wieś traci na swoim znaczeniu. Następuje proces przepoczwarzania się w postać dotychczas nieznaną, trudną do określenia.

Zwraca się ponadto uwagę na próby restauracji starej zabudowy drewnianej, konkretnie występującej w regionie konstrukcji zrębowej. W oparciu o jeden i jednocześnie jedyny przypadek istotnego odnowienia tego typu budownictwa, ukazuje się kilka istotnych zaniedbań i błędów. Nie deformują one zasadniczej bryły obiektu, ale wprowadzają rozwiązania zmieniające dotychczasowy układ. W efekcie, nie uzyskano ulepszenia formy podstawowej, źródłowej, ale modyfikację i to posiadającej cechy wypaczenia. Z uwagi na całkiem nowe zagospodarowanie otoczenia, zmieniono w sposób istotny, formułę jednostki krajobrazowej. Jest to z pewnością rozwiązanie oryginalne, ale tylko w sferze wyrazu.

Krajobraz wsi ulega przekształceniu. Można by nawet twierdzić, że urozmaiceniu. Jednak czy o taką formę urozmaicenia chodzi? Powstaje niewątpliwie nowe formy, ale o negatywnej wartości kulturowej.

Czy zasygnalizowane zjawiska są przykładem przypadku, zdarzenia losowego czy też determinacji? W kwestii problematyki budownictwa letniskowego, istnieją jednoznaczne przesłanki, że to wyraźna determinacja. Czy w świetle dekapitalizacji i zaniku dotychczasowej, pochodzącej jeszcze z okresu międzywojnia, wiejskiej zabudowy, jest to sposób, aby zachować jednostkę i nie dopuścić do jej pełnego zaniku, czy też rozwijając funkcję wypoczynkową – próba reaktywacji, rewitalizacji? A może poprzez zmianę sposobu użytkowania, przeznaczyć, albo pod zalesienie, albo jako teren przeznaczony pod budownictwo jednorodzinne lub letniskowe? Zważywszy relacje w kwestii finansowej, a dotyczące obowiązującej w kraju polityki podatkowej, to relacja nie wymaga szczegółowego motywowania. W kwestii reaktywacji starej zabudowy drewnianej, to realizowany sposób jest świadectwem tylko przypadkowości.

W kontekście realizowanych rozważań, warto wskazać, a może tylko przypomnieć, określoną jeszcze w roku 1913, zasadę budowania w górach – „Nie obawiaj się być niemodnym. Zmiany starego sposobu budowania są tylko wtedy dozwolone, gdy oznaczają ulepsze-

nie. W przeciwnym razie, pozostań przy starym [Reichenbach-Klinke M., Jahnke P., 2000].

Zdjęcia wykonał autor.

Photographs made by author.

Jerzy Oleszek

Katedra Gospodarki Przestrzennej
Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu
Department of Spatial Economy
Wrocław University of Environment and Life
Sciences

Literatura

1. Bac S., 1948, *Zdobycze pługa w kotlinie kłodzkiej*, Rocznik Kłodzki, t. 1, Kłodzko, s. 125-145.
2. Oleszek J., 2010, *Kontinuum tożsamości czy chaos w przeobrażeniach przestrzennych wsi w Sudetach Wschodnich* [w:] *Przemiany ilościowe i jakościowe w przestrzeni geograficznej*, red. Szmielińska-Pietruszek P., Szymańska W. Akademia Pomorska Słupsk, s. 200-208.
3. Przerwa T., 2011, *Organizacje turystyczne na ziemi kłodzkiej do 1945 r. – zarys tematyki badawczej*, Gazeta Gmin nr 93, Stowarzyszenie Na Rzecz Rozwoju Dusznik Zdroju, Duszniki Zdrój, s. 33.
4. Reichenbach-Klinke M., Jahnke P., 2000, *Ideen zum neuen Dorf, Materialien Heft 38*, Bayerisches Staatsministerium für Ernährung, Landwirtschaft und Forsten, ss. 61.

Osiedla ekologiczne a krajobraz (po polsku)

Jan Kamiński

Ecological
Housing-Estates
and the Landscape
(in a Polish Way)

Zasada zrównoważonego rozwoju stanowi radykalny zwrot w myśleniu o sposobie gospodarowania na Ziemi. W obliczu wyczerpywania się paliw kopalnych oraz kryzysu ekologicznego wzrasta świadomość konieczności zmian we wszelkich sferach ludzkiej działalności. Efektem tych przemian jest między innymi trend budownictwa ekologicznego (proekologicznego), który w krajach zachodnich jest obecny już od wielu lat, a w Polsce rozwija się ostatnio bardzo intensywnie. Dominują przede wszystkim pojedyncze realizacje lub adaptacje istniejących struktur, ze sztandarową „termomodernizacją”. Rzadziej spotkać można, omówione w niniejszym artykule, rozwiązania kompleksowe, dotyczące większych struktur osadniczych. W kształtowaniu osiedli ekologicznych szczególną uwagę poświęca się technicznym rozwiązaniom budynków, które przyczyniają się do zmniejszenia ich negatywnego wpływu na środowisko. Trzeba jednak podkreślić, że nowe osiedla wywierają także wpływ na krajobraz, który jest ważnym elementem środowiska. Można postawić w tym miejscu tezę, że realizacje nowej zabudowy staną się w pełni ekologiczne, jeśli będą także przyjazne wobec krajobrazu – projektowane i realizowane z poszanowaniem jego wartości. W artykule opisane zostały najważniejsze polskie przykłady ekologicznego nurtu w budownictwie osiedli i ich wpływ na krajobraz. Następnie sformułowano warunki, jakie powinny spełniać

osiedla, aby były przyjazne wobec krajobrazu, a co za tym idzie, w pełni ekologiczne. Artykuł jest fragmentem badań nad osiedlami ekologicznymi, prowadzonych przez autora, w Instytucie Architektury Krajobrazu KUL.

W naszym kraju nurt budownictwa osiedli ekologicznych cechuje się wyraźną różnorodnością w rozumieniu idei oraz sposobach jej realizacji. Składa się na niego szereg zjawisk: opracowania teoretyczne, realizacje pasjonatów, doświadczenia deweloperskie a także pomysły pozostające nadal w fazie projektów. Odnotować można także nadużycia w wykorzystywaniu idei osiedla ekologicznego do celów komercyjnych, w tym presji na tereny chronione. Wszystkie te realizacje tworzą także nowe zjawiska w polskim krajobrazie. W celu lepszego zobrazowania opisywane miejsca zaznaczone zostały na mapie na ryc. 1.

Opracowania teoretyczne

Theoretical studies

Literatura bezpośrednio odnosząca się do tematu artykułu, pojawia się w Polsce od lat 80. XX w. Używa ona, w odniesieniu do struktur osadniczych terminów „ekologiczny” lub „zrównoważony” wraz z coraz większą popularnością zasady zrównoważonego rozwoju. Wymienić tu można takie pozycje jak: *Ekoarchitektura mieszkaniowa w GOP*

Ryc. 1. Mapa inicjatyw budowy osiedli ekologicznych w Polsce, omawianych w artykule (rys.: autor)

Fig. 1. The map of initiatives of building ecological housing estates in Poland, discussed in the article (fig. author)

na tle rozważań ogólnych, Tadeusza Teodorowicza-Todorowskiego (1986), przedstawiającą receptę na problemy środowiskowe Górnego Śląska¹. W 1990 r. wydana została książka *Ekologiczne miasta, osiedla, budynki*, której autorami są Tadeusz Sumień i Anna Wegner-Sumień, zawierająca kompleksową teorię ekologicznych struktur osadniczych oraz szereg rozwiązań technicznych stosowanych w architekturze

i urbanistycznej². Kolejnymi pozycjami są prace dokumentujące badania prowadzone pod kierunkiem Andrzeja Baranowskiego w Politechnice Gdańskiej w latach 90.: Raport z grantu KBN – *Osiedle ekologiczne*, wydany w 1995 r., który podaje konkretne kryteria, jakie powinny spełniać osiedla ekologiczne³ oraz książka *Projektowanie zrównoważone w architekturze*, która szeroko omawia podstawy filozoficzne zrów-

noważonego rozwoju i ich przełożenie na zasady projektowania⁴. W kształtowaniu osiedli ekologicznych wpisuje się także tematyka małych struktur osadniczych i żyjących w nich niewielkich społeczności jako zdrowego środowiska zamieszkania, którą podejmuje Sławomir Gzell w wydanej w 1996 r. książce *Fenomen małomiejowości 1996*⁵. Z 1998 r. pochodzi praca doktorska Magdaleny Jagiełło-Kowalczyk *Kształtowanie osiedli mieszkaniowych o charakterze ekologicznym*, która w podsumowaniu przedstawia czynniki warunkujące ekologiczny charakter nowo projektowanych struktur⁶. W 2004 r. ukazała się książka Wiesławy Mikoś – Rytel *O zrównoważonej architekturze ekologicznej i zarysie jej teorii*, odnosząca się przede wszystkim do zagadnień architektonicznych⁷. Ostatnie lata przynoszą wzrost zainteresowania tematyką zrównoważonego rozwoju i szereg publikacji w tym zakresie, w szczególności w odniesieniu do rozwiązań technicznych. Jako przykład można tu wymienić m.in. książkę Ewy Kozłowskiej *Proekologiczne gospodarowanie wodą opadową w aspekcie architektury krajobrazu*⁸. Natomiast do tematyki zrównoważonej urbanistyki odnosi się pozycja *Nowa urbanistyka – nowa jakość życia*, będąca efektem III Kongresu Urbanistyki Polskiej w 2009 r.⁹ Stan zrównoważonego rozwoju w ostatnich latach, w tym także zagadnienie kształtowania przestrzeni przedstawia wydana w 2010 r. pozycja

Wyzwania zrównoważonego rozwoju w Polsce¹⁰. Natomiast przekrój problematyki szeroko rozumianego budownictwa proekologicznego znaleźć można w opracowaniu wydanym w 2010 od redakcją Zbigniewa Bacia p.t. *Habitaty Proekologiczne. Habitaty 2009*¹¹. Ten krótki spis, nie wyczerpuje wszystkich tytułów poświęconych temu zagadnieniu a stan wiedzy poszerza jeszcze bardziej, bogata literatura zagraniczna. Na bazie teoretycznych rozważań a także kontaktów międzynarodowych powstawać zaczęły w Polsce projekty osiedli ekologicznych. Wiele z tych planów pozostało jednak w sferze projektów i nie doczekało się realizacji. Stały się jednak próbą i inspiracją dla kolejnych działań.

Realizacje pasjonatów

Realizations of architecture enthusiasts

Ważnym zjawiskiem w polskim osadnictwie ekologicznym są realizacje różnego rodzaju organizacji społecznych, grup nieformalnych, stowarzyszeń, lub pojedynczych osób – pasjonatów. Realizacje te były często inspirowane kontaktami z zagranicznymi ośrodkami w Europie Zachodniej¹². Na bazie tych doświadczeń powstały takie miejsca jak:

- *Dąbrówka k/Lublina i okolice*

Początki inicjatywy sięgają 1982 roku. Powstało tu kilka, rozproszonych w okolicznych wsiach

domów, z których część uznać można za ekologiczne – przyjazne środowisku. Nie tworzą one jednak zwartej osady. Ludzi tu mieszkających określić można mianem kolonii artystycznej, których łączą wspólne zainteresowania i cele. Funkcjonuje tu także stowarzyszenie „Dla Ziemi”, które prowadzi aktywną działalność edukacyjną i informacyjną¹³.

- *Dziadowice k/Turku*

Działalność w tym miejscu rozpoczęła się ok. 2007 r. Na bazie istniejącego gospodarstwa powstało tu kilka budynków w technologii strawbale, wyposażonych w proekologiczne rozwiązania o charakterze tradycyjnym, które miały być początkiem eko-osady, zamieszkałej przez kilka rodzin. Obecnie na stałe mieszka tu jedna rodzina, która gospodaruje terenem według zasad permakultury – uprawy ziemi w zgodzie z ekosystemami. Odbývają się tu także różnego rodzaju inicjatywy i warsztaty¹⁴.

- *Stryśów k/Krakowa – „Ekocentrum ICPPC”*

Na bazie istniejącego gospodarstwa powstało w 2002 r. centrum edukacyjne ICPPC (Międzynarodowa Koalicja na Rzecz Ochrony Polskiej Wsi). Znajduje się tu kilka budynków i instalacji powstałych w różnych technologiach ekologicznych (budynki z cegły gliniano-słomianej, szklarnia sferyczna, itp.) a także duża ilość rozwiązań proekologicznych zarówno tradycyjnych jak i nowoczesnych, służących do prowadzenia różnorodnych zajęć edukacyjnych,

warsztatów, lekcji pokazowych itp. Koalicja prowadzi także działalność na polu ustawodawczym w celu wprowadzania rozwiązań proekologicznych do polskiego prawa. Na stałe zamieszkuje to miejsce jedna rodzina¹⁵.

Natomiast spośród realizacji pozostających nadal w fazie projektów wymienić można:

- *Przedzrowice k/Sobótki*

Inicjatywa profesora Zbigniewa Bacia i skupionych wokół niego pasjonatów ze Stowarzyszenia Terra Habitare, na stałe zamieszkałych w okolicach Wrocławia. Zakładała wybudowanie ekologicznej osady domów gliniano-słomianych i stworzenie niewielkiej społeczności. Inicjatywa pozostaje w fazie projektu¹⁶.

- *Barkowo k/Gołdapi – „Życzliwa ekowioska”*

Projekt zakłada stworzenie na bazie zrujnowanego gospodarstwa rolnego osady kilku – kilkunastu rodzin. Zaplanowana została wyrazista struktura przestrzenna, sprzyjająca integracji społeczności (promienisty układ domów i rozłogów pól z wyraźną strefą centralną – wspólnym placem) oraz szczegółowe zasady funkcjonowania społeczności, m.in. podejmowania decyzji na zasadzie konsensusu itp¹⁷.

- *Kryspinów k/Krakowa – Earthship*

Działaniem pasjonatów jest także planowany od kilku lat pierwszy w Polsce tzw. earthship, który miałby zostać wybudowany na wzór licznych tego typu realizacji na świecie. Budynki te konstruuje się z odpadów,

głównie opon, jednakże z zastosowaniem zaawansowanych technologii. Posiadają one przez to charakterystyczną formę architektoniczną i są zauważalne w krajobrazie¹⁸.

Zauważyć można, że pomimo pozytywnych doświadczeń w krajach sąsiednich, nie udało się w Polsce do tej pory stworzyć zorganizowanej ekologicznej osady i spójnej społeczności. Silnie natomiast rozwija się ruch indywidualnego budownictwa ekologicznego (zwłaszcza w technologii strawbale i cegły gliniano-słomianej), w którym powstają pojedyncze realizacje domów mieszkalnych. Jako przykłady mogą służyć realizacje domów w: Przelomce, Badowie Górnym/k Mszczonowa, Tyńcu oraz realizowane przez stowarzyszenie Biobudownictwa domy w okolicach Lublina¹⁹.

Realizacje deweloperskie

Realizations of real estate development

Wraz ze wzrostem świadomości i zainteresowania tematyką zrównoważonego rozwoju, pojawiła się w Polsce komercyjna oferta rozwiązań ekologicznych w różnych dziedzinach życia. Rosnąca moda na „ekologię” jest obecna także w budownictwie, szczególnie jeśli chodzi o elementy, którymi można zmodernizować swój dom czy mieszkanie i uczynić je bardziej „ekologicznym”.

W ostatnich latach pojawiają się także osiedla ekologiczne realizowane przez deweloperów, dla których marka budownictwa przyjaznego środowisku i energooszczędnego staje się ważnym atutem produktu. Jako przykłady takich realizacji podać można:

- *Siewierz–Jeziorna, Eko-miasteczko*

Inicjatywa jest obecnie na etapie projektu, który opracowała firma MAU Mycielski Architecture & Urbanism. Zgodnie z jego założeniami został w 2010 r. uchwalony nowy plan zagospodarowania przestrzennego i trwają prace przygotowawcze do rozpoczęcia budowy. Na etapie obecnej koncepcji nie jest szczegółowo określone, jakie rozwiązania proekologiczne zostaną tam wprowadzone. Plan miejscowy zakłada różne możliwości pozostawiając decyzję inwestorowi. Natomiast zaplanowane zostały: struktura przestrzenna i wyraz architektoniczny osiedla, które nawiązują do tradycyjnych wzorców budowania osiedli i poszczególnych domów mieszkalnych – zgodnie z zasadami Nowego Urbanizmu. Czytelne są takie elementy przestrzenne jak: rynek, siatka ulic, wyraźne pierzeje, dominanta kościoła. Pozostawiono również fragmenty terenu pod zielen publiczną. Przeprowadzone zostały także proste analizy wpływu nowego osiedla na krajobraz. Zasady przyjęte w kształtowaniu struktury przestrzennej mają tu za zadanie stworzyć przestrzeń przyjazną dla kontaktów między-

ludzkich²⁰. Plan pierwszego etapu budowy osiedla przedstawia ryc. 2.

- *Gdańsk–Osowa – „Osiedle Energooszczędne”*

Realizacja osiedla dobiegnie końca w 2011 r. Celem inwestycji jest zapewnienie jak najmniejszego zużycia energii przez budynki. W tym celu zastosowano technologię budowy ścian „Velox” oraz zaplanowano szereg instalacji proekologicznych (pompy ciepła, baterie słoneczne, wiatraki etc.) mających uczynić osiedle częściowo niezależnym energetycznie. Co warto podkreślić wszystkie etapy budowy i rozwiązania są traktowane jako promocja osiedla i są na bieżąco dokumentowane i opisywane szczegółowo w Internecie. Natomiast pod względem architektonicznym są to typowe dla obecnych osiedli podmiejskich kilkukondygnacyjne bloki o lekko spadzistych dachach. Nie odróżniają się one od istniejących już obiektów osiedla mieszkaniowego, pośród których powstają. Również przestrzeń pomiędzy budynkami nie posiada rozwiązań o bardziej przyjaznym dla mieszkańców charakterze, lecz dominują tu rozwiązania parkingów podziemnych i typowej zieleni rekreacyjnej. Całość zespołu jest ogrodzona²¹. Ryc. 3. przedstawia makietę osiedla.

- *Solec k/Konstancina – Osiedle Strumień*

Realizacja rozpoczęta. Powstałe jako osiedle energooszczędne domów jednorodzinnych. Do ocieplenia używany jest głównie styropian

Ryc. 2. Eko-miasteczko Siewierz-Jeziorna, koncepcja miasteczka nawiązująca do urbanistyki tradycyjnej

Projekt: MAU Mycielski Architecture & Urbanism [materiał przekazany przez inwestora],
źródło: <http://www.ekomiasteczko.pl/plan-miasteczka> (dostęp 27.12.2011)

Fig. 2. Ecological town Siewierz, conceptual project of the town is referring to the traditional urban planning. Project: MAU Mycielski Architecture & Urbanism [material from the investor],
source: <http://www.ekomiasteczko.pl/plan-miasteczka> (27.12.2011)

(uznawany już często za materiał nie-ekologiczny). Struktura przestrzenna dostosowana jest do kształtu działek terenu – szereg domów wzdłuż wspólnej drogi dojazdowej²².

● *Siechnice k/Wrocławia – Osiedle Błękitne*

Osiedle zrealizowane w roku 2004 posiada głównie rozwiązania dotyczące gospodarowania wodą opadową ujęte w system zrównoważonego drenażu, którego celem jest

jak największa infiltracja wód opadowych do gruntu i jak najmniejszy odpływ powierzchniowy²³.

● *Dąbrówka k/Poznań – „Osada Leśna”*

Realizowane z dużym rozmachem nowe miasteczko nie posiada proekologicznych rozwiązań technologicznych. Jest jednak próbą zbudowania czytelnej struktury przestrzennej i funkcjonalnej, zapewnienia szerokiego wachlarza usług i sprawnego powiązania komunikacyjnego z Poznaniem (samochód, kolej). Posiada interesująca formę architektoniczną nowych domów, znacznie odbiegającą od panującej powszechnie zabudowy katalogowej²⁴. Jednakże od idei miast-ogrodów²⁵, do której odwołują się twórcy, Dąbrówka odbiega dużym zagęszczeniem zabudowy i niewielkimi obszarami przeznaczonymi na zieleni. Trudności powoduje także dominacja transportu samochodowego w osadzie.

Ekologiczne tylko z nazwy

Ecological in name only

Istnieje także szereg zjawisk, które można określić jako nadużycia terminu „ekologiczny”. Dodanie tego wyrażenia w nazwie ma najczęściej na celu zwiększenie atrakcyjności obiektu. Są także przypadki, gdy „ekologiczną” zabudową uzasadnia się zajęcie cennych przyrodniczo terenów, których nie można by

zabudować w innym przypadku. Takie realizacje stają w sprzeczności z zasadą zrównoważonego rozwoju, ponieważ żadne rozwiązania techniczne nie zrównoważą lokalizacji szkodliwej dla środowiska, w tym także dla krajobrazu. Sztandarowym przykładem może być tutaj osiedle Cianowice–Ogród, którego realizacja w otulinie Ojcowskiego Parku Narodowego forsowana jest od 2005 r²⁶. Z innych realizacji, które wykorzystują sztyld ekologiczności można wymienić np: „Eko-osiedle Zaborówek” położone w otulinie Kampinoskiego Parku Narodowego²⁷, choć jest ono jednak wyposażone w pompy ciepła lub sprzedawane pod nazwą „ekologiczne” osiedla budowane przez firmę Vogel w woj. zachodniopomorskim²⁸ i inne.

Co zrobić, aby osiedle było przyjazne wobec krajobrazu?

How to make housing estate friendly for the landscape?

Realizacje każdej struktury osadniczej wpływają na całość środowiska, w tym także na krajobraz. Aby osiedle można było uznać za w pełni ekologiczne musi więc ono być przyjazne wobec krajobrazu.

Przy projektowaniu i realizacji uwzględnić należy takie aspekty jak: lokalizacja, skala, struktura przestrzenna, rozwiązania funkcjonalne,

Ryc. 3. Makieta osiedla energooszczędnego, Gdańsk–Osowa (fot.: autor)

Fig . 3. Model of the energy-efficient housing estate, Gdańsk–Osowa (phot.: author)

forma architektoniczna i zastosowane technologie. Kolejność wymienionych elementów ma tu znaczenie, gdyż właściwa lokalizacja i struktura przestrzenno-funkcyjna jest często bardziej istotna od zastosowanych technologii. Graficznie hierarchię poszczególnych elementów opisuje schemat na ryc. 4.

Konieczne jest tu także myślenie holistyczne²⁹, całościowe postrzeganie problemów i wdrażanie kompleksowych rozwiązań. Nie chodzi bowiem o maksymalizację działań proekologicznych w działaniach budowlanych lecz o wybór najbardziej optymalnych rozwiązań danego problemu³⁰. Na tej podstawie można także formułować szczegółowe kryteria oceny osiedla ekologicznego³¹. Obserwując wymienione w artykule przykłady projektów i realizacji oce-

nić można wpływ różnych osiedli na otaczającą przestrzeń. Wyraźnie widać także ich duże zróżnicowanie. Spotkać możemy zarówno realizacje miejskie o charakterze wielorodzinnym jak i niewielkie realizacje w terenach wiejskich, a we wszystkich znaleźć możemy pozytywne i negatywne przykłady oddziaływania na krajobraz.

● Lokalizacja

Podstawowym i pierwszym wyznacznikiem jakości osiedla ekologicznego i jego wpływu na krajobraz jest jego lokalizacja. Zabudowa ekologiczna powinna być zlokalizowana w miejscu najmniej zagrażającym strukturze przyrodniczej, korytarzom, węzłom i płatom ekologicznym, tam gdzie jej oddziaływanie będzie minimalne. Powinna znajdować się także poza obszarami prawnie chronionymi

mi. Właściwie należy także określić wielkość osiedla oraz ukształtować strefy buforowe.

Lokalizacja osiedla powinna być powiązana z warunkami naturalnymi, które sprzyjają osadnictwu, takimi jak: ukształtowanie terenu, nasłonecznienie, sieć wodna, itp. Lokalizacja poza obszarami negatywnie wpływającymi na budownictwo (np.: podmokłymi) jest zazwyczaj spójna z troską o ciągłość ekosystemu. Lokalizacja osiedla powinna być poprzedzona studiami krajobrazowymi w celu określenia granic i parametrów zabudowy. Istnieją dwie główne

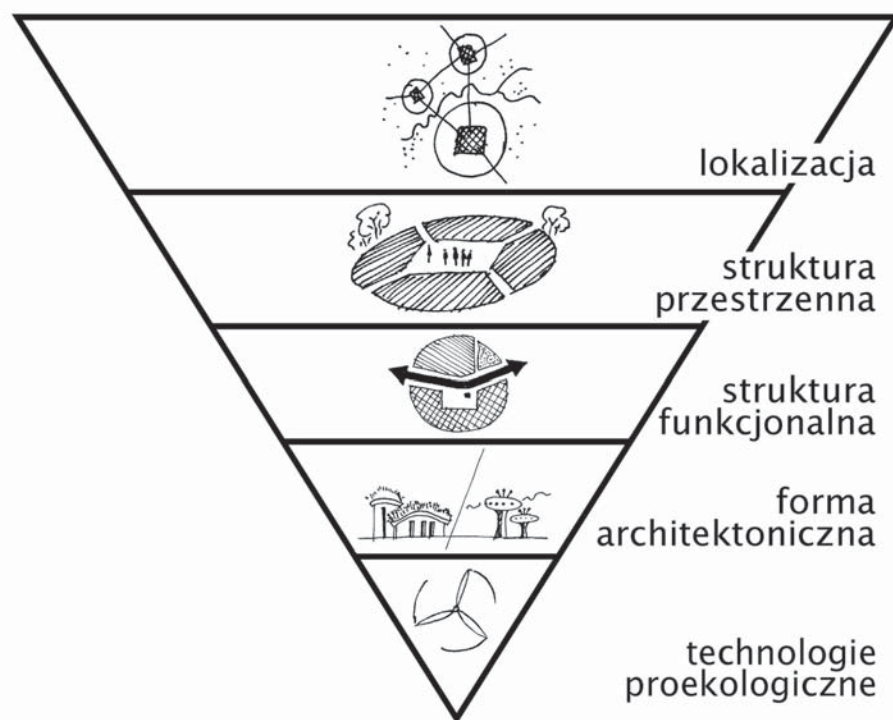
koncepcje lokalizowania osadnictwa ekologicznego. Jedna proponuje bardzo rozproszone, ekstensywne zagospodarowanie przestrzeni przyrodniczej, druga opowiada się za koncentrowaniem osadnictwa otoczonego terenami przyrodniczymi, powiązanego korytarzami transportowymi jednakże bez tworzenia wielkich miast. Koncepcję tę określa się mianem „zdecentralizowanej koncentracji”³². Z punktu widzenia walorów krajobrazowych druga z koncepcji pozwala na ich większe zachowanie oraz przyczynia się do czytelności krajobrazu kulturowego.

Ona także pozwala na zachowanie społecznych wartości osadnictwa oraz korzyści związanych ze wspólnym zamieszkiwaniem ludzi.

● *Struktura przestrzenna*

Kolejnym ważnym aspektem jest kształtowanie struktury przestrzennej³³ osadnictwa ekologicznego. Ma ona wpływ na przyrodnicze, społeczne i techniczne funkcjonowanie osiedla. Osiedle nie jest enklawą wyłączoną z otaczającego środowiska. W holistycznym ujęciu obszary zabudowane stanowią także część ekosystemu i dochodzi między nimi a otoczeniem do ekologicznej wymiany. Zabudowa powinna więc być tak ukształtowana, by mogły w niej się odbywać procesy ekologiczne. Natomiast wewnątrz osiedla powinna być zachowana struktura ekologiczna, tak aby była zapewniona jej ciągłość. Stąd konieczne jest wyznaczenie wewnętrznych terenów niezabudowanych i nieogrodzonych pozwalających na swobodną wymianę ekologiczną. Zieleni będzie wówczas nie tylko dodatkiem, lecz elementem kształtującym strukturę przestrzenną i budującym jej czytelność.

Niezwykle istotna jest także relacja pomiędzy kompozycją przestrzeni a sferą społeczną³⁴. Odbudowa więzi społecznych i tworzenie zrównoważonych społeczności są, w niektórych publikacjach, wskazywane jako kluczowe zagadnienie dla rozwiązania pozostałych problemów naszych czasów³⁵. Korzystne ukształtowanie przestrzeni, w tym także *ludzka skala* zabudowy, nawiązująca

Ryc. 4. Podstawowe elementy, jakie powinno się uwzględnić przy projektowaniu i realizacji osiedli, aby można je było uznać za przyjazne wobec krajobrazu (rys.: autor)

Fig. 4. Essential elements with is necessary to take into consideration at design and realization the ecological and landscape friendly housing estates (fig.: author)

często do przestrzeni małych miast³⁶, wspiera rozwiązania społeczne, zachęca do kontaktów międzyludzkich³⁷ i przyczynia się do zdrowia mieszkańców rozumianego bardzo szeroko³⁸. Takie ukształtowanie przestrzeni jest czytelne w krajobrazie i powoduje, że założenie staje się rozpoznawalne z zewnątrz a poznane od wewnątrz daje poczucie tożsamości miejsca.

● *Struktura funkcjonalna*

Istotne z punktu widzenia wpływu na krajobraz jest także funkcjonowanie osiedla ekologicznego. Wpływ na nie ma przede wszystkim struktura przestrzenna, właściwe rozmieszczenie stref funkcjonalnych oraz szlaków komunikacji. Może ona ułatwiać i zachęcać do proekologicznych zachowań takich jak komunikacja piesza lub rowerowa, korzystanie z komunikacji publicznej, konieczność transportu materiałów a także dostępność lokalna niektórych produktów żywnościowych. Ukształtowanie przestrzeni wpływa na sposób funkcjonowania, poruszania się po osiedlu, sposób spędzania czasu wolnego. Rozplanowanie funkcjonalne z uwzględnieniem miejsc zamieszkania, miejsc pracy, lokalizacji usług, miejsc wypoczynku wpływa na bogactwo życia. Stąd założeniami zrównoważonej urbanistyki jest odwrót od segregacji funkcji na rzecz mieszania funkcji nieuciążliwych³⁹. Właściwy rozkład funkcji również znajduje odbicie w krajobrazie – obserwowanym jako dynamiczny

proces przemian i działań wszystkich użytkowników.

● *Forma architektoniczna, materiały i technologie*

Elementy te pozostają z ścisłym związkiem z podjętymi decyzjami o lokalizacji, strukturze przestrzennej i funkcjonalnej. Ich oddziaływanie na krajobraz jest znaczne dzięki dużej czytelności w krajobrazie. Wyraz architektoniczny traktowany jest w osiedlach ekologicznych dwojako. Po jednej stronie znajduje się architektura tradycyjna w formie, skali i materiałach, wykorzystująca tradycyjne technologie i odnawiająca zapomniane rozwiązania proekologiczne. Określić ją można angielskim sformułowaniem *low-tech*. Zabudowa ta współgra w sposób naturalny z otaczającym krajobrazem i organicznie z niego wynika. Ważny jest tu także aspekt wykorzystania naturalnych i lokalnych surowców, który zmniejsza koszty transportu i budowy, zapewnia łatwy dostęp do materiałów, przyczynia się do powiązania budowli z krajobrazem, zmniejsza koszty środowiskowe związane z produkcją i utylizacją materiałów oraz tworzy lokalne miejsca pracy, przykładem może tu być wspomniane wcześniej budownictwo „strawbale”. Naturalne materiały są pozyskiwane w pobliżu miejsca budowy, dzięki czemu otynkowane gliną ściany harmonizują z lokalnym krajobrazem.

Po drugiej stronie mamy architekturę współczesną w formie i materiałach oraz wyposażoną

w nowoczesne, proekologiczne technologie. Wyraz estetyczny informuje o cechach wewnętrznych budynków a całość określić można sformułowaniem *high-tech*. Pomiędzy tymi dwoma biegunami znajdują się zjawiska pośrednie czerpiące z obu tych krańcowych inspiracji. Przy czym nie jest istotne, która stylistyka jest najlepsza, ponieważ zależy to od lokalnych uwarunkowań krajobrazowych. Dodatkowo wyraźnym komunikatem w krajobrazie są niektóre zastosowane technologie proekologiczne i wyrażone przestrzenie dla nich przeznaczone, takie jak: wiatraki lub baterie słoneczne, proekologiczne instalacje związane z gospodarowaniem wodą opadową, biologiczne oczyszczalnie ścieków, ogrody uprawne, itp. Sygnalizują one, często już z daleka, że dane osiedle próbuje wdrażać zasadę zrównoważonego rozwoju. Szczególnie charakterystyczne są tu elementy ukształtowane w nurcie *high-tech*.

Podsumowanie

Epilogue

W polskich przykładach, które stanowią pierwszy sygnały nowego trendu w naszym kraju, możemy zauważyć szereg interesujących zjawisk, a rozwiązania w nich zastosowane możemy podzielić zarówno na pozytywne jak i negatywne. Pod względem lokalizacji korzystnie oddziałują na krajobraz osiedla pasjonatów m.in. Dziadowice, Barkowo,

oparte o istniejące wsie lub siedliska, często wykorzystujące naturalne materiały i tradycyjne technologie. Przeciwnieństwem będą tu próby wkroczenia deweloperów na tereny chronione pod szyldem „ekologiczności”. Pod względem struktury przestrzennej zwraca uwagę osada w Barkowie, gdzie układ budynków ma odpowiadać strukturze społeczności. Wśród realizacji deweloperskich interesującym rozwiązaniem przestrzenno-funkcjonalnym jest, planowane w duchu nowej urbanistyki, Eko-miasteczko Siewierz–Jeziorna. Pod pewnymi względami przypomina je także Dąbrówka k/Poznania, choć nie jest pozbawiona również wad. Zarówno w jednym jak i drugim przypadku głównym środkiem transportu pozostają jednak wciąż samochody prywatne. Oba te założenia wyróżniają się jednak interesującymi formami architektonicznymi budynków. Przeciwnieństwem może tu być realizacja osiedla energooszczędnego w Gdańsku–Osowej, gdzie kompleksowo zastosowano technologie energooszczędne jednakże forma budynków oraz przestrzeń wokół nich nie odbiegają od typowych rozwiązań deweloperskich. Natomiast wśród projektów pasjonatów wyróżnia się z w tym aspekcie koncepcja osiedla w Przedzrowicach – planowanego jako spójne w wyrazie estetycznym osiedle domów w technologii gliniano-słomianej. Wszystkie wymienione przykłady stanowią tylko część inicjatyw pojawiających się

w naszym kraju. W najbliższych latach będzie ich z pewnością jeszcze więcej. Te, które już powstały lub są na etapie projektu stanowią studium przypadku i źródło doświadczeń dla wszystkich, którzy będą w najbliższych latach wcielać tę ideę w Polsce. Prezentowane w artykule podejście krajobrazowe pozwala na szerokie spojrzenie na problem. Dzięki temu przedstawiona w artykule hierarchia elementów (lokalizacja, struktura przestrzenna, struktura funkcjonalna, forma architektoniczna i zastosowane technologie), może być punktem wyjścia przy tworzeniu kompleksowej metody projektowania, realizacji i oceny jakości osiedli w pełni ekologicznych.

Jan Kamiński

Katedra Kształcenia Plastycznego
Instytut Architektury Krajobrazu
Wydział Matematyczno-Przyrodniczy
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Department of Artistic Education
Institute of Landscape Architecture
Faculty of Mathematics and Natural Science
John Paul II Catholic University of Lublin

Przypisy

¹ Teodorowicz-Todorowski T., 1986, *Ekologia architektury mieszkaniowa w GOP na tle rozważań ogólnych*, PAN, Ossolineum, Wrocław (i in.).

² Sumień T., Wegner-Sumień A., 1990, *Ekologiczne miasta, osiedla, budynki*, IGPiK, Warszawa.

³ Baranowski A. (red.), 1995, *Osiedle ekologiczne. Raport*, Projekt badawczy nr 7 7290 91 02 KBN.

⁴ Baranowski A., 1998, *Projektowanie zrównoważone w architekturze*, Politechnika Gdańska, Gdańsk.

⁵ Gzell S., 1996, *Fenomen małomiasteckości 1996*, Akapit-DTP.

⁶ Jagiełło-Kowalczyk M., 2008, *Kształtowanie osiedli mieszkaniowych o charakterze ekologicznym*, Astra, Kraków. (praca doktorska napisana w 1998 r.).

⁷ Mikoś-Rytel W., 2004, *O zrównoważonej architekturze ekologicznej i zarysie jej teorii*, Politechnika Śląska, Zeszyty Naukowe, nr 1602, Gliwice.

⁸ Kozłowska E., 2008, *Proekologiczne gospodarowanie wodą w aspekcie architektury krajobrazu*, UPW, Wrocław.

⁹ Cichy-Pazder E., Markowski T. (red.), 2009, *Nowa urbanistyka – nowa jakość życia, Materiały III Kongresu Urbanistyki Polskiej*, Urbanista, TUP.

¹⁰ Kronenberg J., Bergier T. (red.), 2010, *Wyzwania zrównoważonego rozwoju w Polsce*, Fundacja Sendzimira, Kraków.

¹¹ Bać Z. (red.), 2010, *Habitaty proekologiczne. Habitaty 2009*, Politechnika Wroclawska, Wrocław.

¹² Przykładami funkcjonujących alternatywnych społeczności zamieszkujących osiedla ekologiczne są m.in. Tamera w Portugalii, Findhorn w Szkocji, Matavenero w Hiszpanii i wiele innych.

¹³ Informacje uzyskano podczas wizji terenowej w dniu 13 września 2010 r. oraz ze strony internetowej Stowarzyszenia „Dla Ziemi” – <http://www.dlaziemi.org/> (dostęp: 20 lipca 2011).

¹⁴ Informacje uzyskano podczas wizji terenowej w dniu 25 sierpnia 2010 r. oraz ze strony internetowej <http://www.dziadowice.pl/> (dostęp: sierpień 2010).

¹⁵ Informacje uzyskano podczas wizji terenowej w dniu 23 sierpnia 2011 r. oraz ze strony internetowej <http://www.icppc.pl/> (dostęp: sierpień 2011).

¹⁶ Informacje uzyskano podczas rozmowy z prof. Zbigniewem Baciem w dniu 19 listopada 2010 r. oraz ze strony internetowej <http://dobraidea.pl/2011/02/domy-ulepione-z-gliny/> (dostęp: lipiec 2011).

¹⁷ Informacje uzyskano podczas rozmowy z inicjatorem przedsięwzięcia Arturem Janem Milickim w dn. 16 grudnia 2010 r. oraz ze strony internetowej <http://ekowioska.wordpress.com/> (dostęp: 20 lipca 2011).

¹⁸ Informacje na temat budowy pierwszego earthship'a w Polsce uzyskano ze stron Fundacji Królewski Szlak <http://www.krolewskiszlak.pl/> i <http://zoponiziem.pl/>.

¹⁹ Więcej informacji na temat budownictwa ekologicznego można uzyskać na stronach internetowych: Biobudownictwo – <http://www.biobudownictwo.org/>, ruch Cohabitat – www.cohabitat.net (dostęp: 20 lipca 2011).

²⁰ Informacje uzyskane podczas spotkania z Maciejem Mycielskim (MAU Mycielski Architecture & Urbanism), projektantem miasteczka w dniu 26 sierpnia 2010 r. oraz ze stron internetowych <http://www.tup.com.pl> (dostęp: 20 lipca 2011), <http://www.ckomiasteczko.pl/> (dostęp 27 grudnia 2011).

²¹ Informacje uzyskane podczas wizji terenowej w dniu 8 grudnia 2010 r. oraz ze strony internetowej <http://www.osiedleenergooszczedne.pl/> (dostęp: 20 lipca 2011).

²² Informacje ze strony internetowej <http://www.domywsolcu.pl/> (dostęp: 20 lipca 2011).

²³ Kozłowska E., 2008, *Proekologiczne gospodarowanie wodą w aspekcie architektury krajobrazu*, UPW, Wrocław, s. 95-98.

²⁴ Informacje ze strony internetowej <http://dabrowka.com.pl> (dostęp 20 lipca 2011).

²⁵ Czyżewski A., 2009, *Trzewia Lewiatana. Miasta ogrody i narodziny przedmieścia kulturalnego*; Howard E., 2009, *Miasta Ogrody Przyszłości*, PME, Warszawa.

²⁶ Więcej informacji na stronach OPN, m.in. <http://opn.most.org.pl/20051207.htm> (dostęp 20 lipca 2011).

²⁷ Informacje ze strony internetowej <http://www.lagunbau.pl/> (dostęp 20 lipca 2011).

²⁸ Informacje ze strony internetowej <http://www.vogel.info.pl> (dostęp 20 lipca 2011).

²⁹ Wheeler S. M., 2004, *Planning for Sustainability. Creating livable, equitable, and*

ecological communities, Routledge, Oxon, s. 36-38.

³⁰ Baranowski A. (red.), 1995, *Osiedle ekologiczne. Raport*, Projekt badawczy nr 7 7290 91 02 KBN, s. 11.

³¹ Kamiński J., 2010, *Idea osiedla ekologicznego*, Czasopismo Techniczne 7-A/2010/2, Zeszyt 15, Rok 107, Wyd. Politechniki Krakowskiej, Kraków 2010, s. 145-151.

³² Baranowski A. 1998, *Projektowanie zrównoważone w architekturze*, Politechnika Gdańska, Gdańsk, s. 90; Bokalders V., Maria B., 2010, *The whole building handbook*, Earthscan, London, s. 589.

³³ Na temat zasad kształtowania przestrzeni w budownictwie ekologicznym zob. Bokalders V., Maria B., 2010, *The whole building handbook*, Earthscan, London, s. 511-670.

³⁴ Szereg zasad dotyczących kształtowania osiedli zgodnie z zasadami społecznymi prezentowała w Polsce już w 1948 r. Barbara Brukalska, zob. Brukalska B., 1948, *Zasady społeczne projektowania osiedli mieszkaniowych*, Wyd. Ministerstwa Odbudowy, Warszawa.

³⁵ Zob. m.in. Barton H., 2004, *Sustainable Communities. The Potential for eco-Neighbourhoods*, Earthscan, London.

³⁶ Zob. Gzell S. 2006, *Fenomen małomiejskości 1996*, Akapit-DTP, Warszawa.

³⁷ Zob. Gehl J., 2009, *Życie między budynkami*, RAM, Kraków.

³⁸ Baranowski A., 1998, *Projektowanie zrównoważone w architekturze*, Politechnika Gdańska, Gdańsk, s. 82-86.

³⁹ Gehl J., 2009, *Życie między budynkami*, RAM, Kraków, s. 101-112.

Literatura

1. Bać Z. (red.), 2010, *Habitaty proekologiczne. Habitaty 2009*, Politechnika Wroclawska, Wrocław.
2. Baranowski A. (red.), 1995, *Osiedle ekologiczne. Raport*, Projekt badawczy nr 7 7290 91 02 KBN.

3. Baranowski A., 1998, *Projektowanie zrównoważone w architekturze*, Politechnika Gdańska, Gdańsk.

4. Barton H., 2004, *Sustainable Communities. The Potential for eco-Neighbourhoods*, Earthscan, London.

5. Bokalders V., Maria B., 2010, *The whole building handbook*, Earthscan, London.

6. Brukalska B., 1948, *Zasady społeczne projektowania osiedli mieszkaniowych*, Wyd. Ministerstwa Odbudowy, Warszawa.

7. Cichy-Pazder E., Markowski T. (red.), 2009, *Nowa urbanistyka – nowa jakość życia*, Materiały III Kongresu Urbanistyki Polskiej, Urbanista, TUP.

8. Czyżewski A., 2009, *Trzewia Lewiatana. Miasta ogrody i narodziny przedmieścia kulturalnego*; Howard E., 2009, *Miasta Ogrody Przyszłości*, PME, Warszawa.

9. Gehl J., 2009, *Życie między budynkami*, RAM, Kraków.

10. Gzell S. 2006, *Fenomen małomiejskości 1996*, Akapit-DTP, Warszawa.

11. Jagiełło-Kowalczyk M., 2008, *Kształtowanie osiedli mieszkaniowych o charakterze ekologicznym*, Astra, Kraków. [praca doktorska napisana w 1998 r.]

12. Kamiński J., 2010, *Idea osiedla ekologicznego*, Czasopismo Techniczne 7-A/2010/2, Zeszyt 15, Rok 107, Wyd. Politechniki Krakowskiej, Kraków 2010, s. 145-151.

13. Kozłowska E., 2008, *Proekologiczne gospodarowanie wodą*

w aspekcie architektury krajobrazu, UPW, Wrocław.

14. Kronenberg J., Bergier T. (red.), 2010, *Wyzwania zrównoważonego rozwoju w Polsce*, Fundacja Sendzimir, Kraków.

15. Mikoś-Rytel W., 2004, *O zrównoważonej architekturze ekologicznej i zarysie jej teorii*, Politechnika Śląska, Zeszyty Naukowe, nr 1602, Gliwice.

16. Sumień T., Wegner-Sumień A., 1990, *Ekologiczne miasta, osiedla, budynki*, IGPiK, Warszawa.

17. Teodorowicz-Todorowski T., 1986, *Ekooarchitektura mieszkaniowa w GOP na tle rozważań ogólnych*, PAN, Ossolineum, Wrocław (i in.).

18. Wheeler S. M., 2004, *Planning for Sustainability. Creating livable, equitable, and ecological communities*, Routledge, Oxon.

Strony www:

<http://www.dlaziemi.org/> (dostęp: 20 lipca 2011) – Stowarzyszenie „Dla Ziemi” z Dąbrówki k/Lublina.

<http://www.dziadowice.pl/> (dostęp: sierpień 2010) – strona osady Dziadowice k/Turka.

<http://www.icppc.pl/> (dostęp: sierpień 2011) – strona ICPPC w Stryzowie.

<http://dobraidea.pl/2011/02/domy-ulepione-z-gliny/> (dostęp: lipiec 2011) – informacje n.t. osady Przewodowice k/Sobótki.

<http://ekowioska.wordpress.com/> (dostęp: 20 lipca 2011) – strona ekowioski w Barkowie k/Gołdapi.

<http://www.krolewskiszlak.pl/> i <http://zoponiziem.pl/> – strony Fundacji

Królewski Szlak, która planuje wybudować pierwszy w Polsce „earthship”.

<http://www.biobudownictwo.org/> (dostęp: 20 lipca 2011) – strona internetowa firmy „Biobudownictwo”.

www.cohabitat.net (dostęp: 20 lipca 2011) – strona ruchu „Cohabitat”.

<http://www.tup.com.pl> (dostęp: 20 lipca 2011) – strona inwestora ekomiasteczka Siewierz – Jeziorna.

<http://www.osiedleenergooszczedne.pl/> (dostęp: 20 lipca 2011) – strona osiedla energooszczędnego w Gdańsku – Osowej.

<http://www.domywsolcu.pl/> (dostęp: 20 lipca 2011) – strona internetowa osiedla „Strumień” w Solcu k/Konstancina.

<http://dabrowka.com.pl> (dostęp 20 lipca 2011) – strona osiedla „Dąbrówka” k/Poznania.

<http://opn.most.org.pl/20051207.htm> (dostęp 20 lipca 2011) – niezależny serwis poświęcony Ojcowskiemu Parkowi Narodowemu.

<http://www.lagunbau.pl/> (dostęp 20 lipca 2011) – strona osiedla Zaborówek k/Warszawy.

<http://www.vogel.info.pl> (dostęp 20 lipca 2011) – strona firmy „Vogel – deweloper osiedli ekologicznych”.

<http://www.ekomiasteczko.pl/> (dostęp 27 grudnia 2011) – strona inwestora ekomiasteczka Siewierz Jeziorna.

Informacje ustne:

Zbigniew Bać – inicjator budowy osiedla w Przewodowicach, 19 listopada 2010 r.

ICPPC w Stryzowie, 23 sierpnia 2010 r.

Dominka Jarkowska – ekowioska Dziadowice, 25 sierpnia 2010 r.

Artur Jan Milicki – ekowioska w Barkowie, 16 grudnia 2010 r.

Maciej Mycielski – MAU – projektant ekomiasteczka Siewierz – Jeziorna, 26 sierpnia 2010 r.

Jerzy Słomiński, Nicole Gros-pierre-Słomińska – Stowarzyszenie „Dla Ziemi”, Dąbrówka k/Lublina, 13 września 2011 r.

Arkadiusz Zalaszewski – Osiedle Energooszczędne Gdańsk – Osowa, 8 grudnia 2010 r.

Poszukiwanie nowego krajobrazu obszarów poprzemysłowych

Alina Pancewicz

Searching for
New Postindustrial
Landscape Areas

Wprowadzenie

Introduction

Czynnikiem sprawczym procesu odnowy jest dążenie człowieka do nieustannego rozwoju oraz stworzenia idealnego miejsca zamieszkania, pracy i wypoczynku, pozostającego w zgodzie ze środowiskiem przyrodniczym i kulturowym. Efektem końcowym jest krajobraz, który „stanowi ważny składnik jakości życia ludzi we wszystkich miejscach: w obszarach miejskich, na wsi, w obszarach o wysokim stopniu degradacji, a także w obszarach o wysokiej jakości, w obszarach uznawanych za niezwykle piękne i obszarach codziennych”¹.

Współczesny krajobraz zurbanizowany powinien być odzwierciedleniem zasad zrównoważonego rozwoju, stanu kultury i świadomości mieszkańców. W przypadku miast i aglomeracji przemysłowych nie jest to takie oczywiste. Żywiotowo rozwijająca się eksploatacja surowców mineralnych, a szczególnie węgla kamiennego, rud cynkowo-ołowionych i piasku oraz działalność innych przemysłów, tj.: hutnictwa żelaza, cynku lub energetyki, doprowadziła w nich do największych antropogenicznych przeobrażeń i zakłóceń w funkcjonowaniu struktury przestrzenno-funkcjonalnej. W efekcie oprócz transformacji środowiska przyrodniczego: deformacji powierzchni ziemi, zakłócenia stosunków hydrologicznych, degradacji

gleb, przekształcenia szaty roślinnej czy zubożenia świata zwierzęcego, zmienił się także krajobraz oraz warunki życia człowieka.

Współcześnie obecność terenów zdegradowanych, ich skala, brak pomysłu na ponowne wykorzystanie, rozległość zagrożeń, deficyt narzędzi i metod planistycznych oraz środków finansowych, powoduje, że przywrócenie stanu równowagi między naturą a kulturą, przy równoczesnym zaspokojeniu potrzeb człowieka, może być trudne. Odnowa krajobrazu, równoważna z osiągnięciem równowagi pomiędzy środowiskiem przyrodniczym a zbudowanym, staje się w wielu przypadkach luksusem, na który nie każde miasto lub region może sobie pozwolić. W wielu przypadkach jednak to co stanowi zagrożenie może stać się szansą na wykreowanie nowego wizerunku obszarów przemysłowych.

Przyrodnicze przekształcenia krajobrazów poprzemysłowych

Natural transformation of postindustrial landscapes

Po 1980 roku wraz ze zmianą struktury gospodarczej przemysłu oraz rozwojem nowych technologii, wiele komponentów środowiska przyrodniczego uległo przekształceniu. Dostrzeżono wartość ziemi

Ryc. 1. Stanowisko dokumentacyjne „Blachówka” w Bytomiu (fot. A. Pancewicz)

Fig. 1. Documentation site „Blachówka” in Bytom (photo by A. Pancewicz)

jako zasobu naturalnego, rozczęto także działania zmierzające do restrukturyzacji przemysłu. Zczęto na nowo postrzegać elementy charakterystyczne dla krajobrazu przemysłowego: hałdy, wyrobiska, sztuczne zbiorniki wodne. Niektóre z nich okazały się wartościowe pod względem geologicznym (odkrywki, ostańce, zapadliska, zalewiska) i przyrodniczym (bogate florystycznie zbiorowiska roślinne, nowe kombinacje gatunków). Nieliczne są unikalne w skali regionu (nieczynne kamieniołomy w Blachówce i Czeladzi, warpie w okolicach Tarnowskich Gór), inne stanowią obiekty unikatowe w skali kraju lub Europy (hałda sodowa w Jaworznie, zwałowiska w rejonie Manchesteru) [Tokarska-Guzik 2002]. Najcenniejsze zachowane formy środowiska przyrodniczego, obejmowane ochroną prawną, wraz z elementami pozostawionymi naturalnej sukcesji, tworzą swojego rodzaju „zielone

wyspy”, stanowiące przeciwwagę dla silnie zurbanizowanych obszarów miast i aglomeracji (ryc. 1, 2).

Pozostawienie kreacji krajobrazów wyłącznie naturze byłoby jednak zbyt prostym uproszczeniem problemu. Przyroda ma to do siebie, że nawet najbardziej zniszczona i przetworzona będzie się odradzać, a wraz z tym zjawiskiem krajobraz będzie zyskiwał na wartości. „Przyroda nigdy nie szpeci krajobrazów – uważa Weronika Wiśniewska – przyroda, jeśli nawet niszczy, robi to o wiele piękniej niż ludzie pod warunkiem jednak, że zniszczenia pozostają w kręgu jej świata. Skutki tych zniszczeń, chociaż bywają nieodwołalne, z godnością pokazują jej siłę i grozę, którą zresztą natura przyodzieje z czasem w nową, równie urodziwą, szatę”². Poszczególne jej elementy deformują krajobraz jedynie wtedy gdy są nieumiejętnie traktowane przez człowieka. Czasem wystarczy jednak śmiała

wizja i twórcze podejście, by w krajobrazie zdegradowanym dostrzec piękno i zmienić go w nową jakość. Wtedy przyroda może być nie tylko tłem, ale kształtować fizjonomię środowiska na równi z pozostałymi elementami. Powstaje nowy krajobraz, który mimo skali przekształceń może być harmonijny. Wyzwaniem dla przekształcania krajobrazów poprzemysłowych jest połączenie rozwiązań technologicznych z czynnikiem społecznym oraz środowiskowym, przy jednoczesnym twórczym poszukiwaniu nowych wartości. W tym kontekście rozpoznanie walorów przyrodniczych obszarów poprzemysłowych, wskazanie miejsc szczególnie wartościowych, godnych ochrony, zachowania czy przetworzenia i nowego zagospodarowania, nabiera szczególnego znaczenia [Pancewicz 2011].

Kreacja nowych krajobrazów poprzemysłowych

Creation of new postindustrial landscapes

Biorąc pod uwagę udział przyrody w kształtowaniu krajobrazu, wykorzystanie antropogenicznych elementów środowiska przyrodniczego w powiązaniu z dziedzictwem kulturowym, może stać się atrakcją, której popularność i umiejętne wykorzystanie ma szansę przy-

Ryc. 2. Zespół przyrodniczo-krajobrazowy „Żabie Doły”, na granicy Bytomia, Chorzowa i Piekary Śląskich (fot. A. Pancewicz)

Fig. 2. Natural-landscape complex „Żabie Doły” in Bytom, Chorzów, Piekary Śląskie boundary (photo by A. Pancewicz)

Ryc. 3. Sztuczny zbiornik wodny w Czeladzi
(fot. A. Pancewicz)

Fig. 3. Artificial body of water in Czeladź
(photo by A. Pancewicz)

nieść obszarom zurbanizowanym korzyści ekonomiczne, społeczne i środowiskowe.

Postępująca koncentracja ludności w mieście, kurczenie się powierzchni obszarów wartościowych przyrodniczo, dążenie do poprawy jakości przestrzeni miejskiej i jakości życia jej mieszkańców, powodują, że antropogeniczne elementy środowiska przyrodniczego, pozostawione naturalnej sukcesji stały się dla społeczności miejskich najłatwiej dostępną możliwością korzystania z terenów zieleni w obrębie obszarów zurbanizowanych (ryc. 3, 4). Wraz ze wzrostem zamożności społeczeństwa rośnie również moda i zapotrzebowanie na aktywny wypoczynek i powszechnie dostępne tereny do jego uprawiania. Tereny przemysłowe, opuszczone i zdegradowane wraz z poszczególnymi formami antropogenicznymi, odpowiednio przekształcone i zagospodarowane stały się odpowiedzią na to zapotrzebowanie.

W wielu miastach i regionach zachodnioeuropejskich już od kilkudziesięciu lat podejmuje się próby planistyczno-urbanistycznej odnowy, zmierzające do pobudzenia ich rozwoju ekonomicznego, przestrzennego i funkcjonalnego oraz zwiększenia atrakcyjności krajobrazu (działania podejmowane w Nord-Pas-de-Calais, w Veneto, regionie Dessau-Bitterfeld-Wittenberg, w Zagłębiu Ruhry, na Dolnych Łużycach czy Poczdamie, Berlinie, Hamburgu, Barcelonie, Bilbao). Poszukuje się

Ryc. 4. Hałda „Ruda” w Zabrze-Biskupicach
(fot. A. Pancewicz)

Fig. 4. The post-mining dump „Ruda” in Zabrze-Biskupice (photo by A. Pancewicz)

nowych możliwości i kierunków rozwoju terenów zdegradowanych, określających i identyfikujących innowacyjny sposób postrzegania krajobrazu przemysłowego (ryc. 5). Współcześnie podejmowane działania są powiązane z próbami kompleksowego zarządzania zasobami środowiska oraz tworzenia systemów scalających elementy przyrodnicze. Akcentują one aspekt zrównoważonego rozwoju powiązanego z czynną ochroną krajobrazu.

Kompleksowe strategie odnowy obszarów zurbanizowanych przeprowadzane są zarówno w skali lokalnej, jak i regionalnej. Dla wielu z nich osią przekształceń oraz krajobrazowymi wyróżnikami stały się poszczególne elementy środowiska

zdegradowanego, takie jak: wyrobiska, hałdy, sztuczne zbiorniki wodne czy zanieczyszczone przez przemysł rzeki i tereny nadrzeczne [Pancewicz 2011]. Przekształcenia te obejmują nie tylko pojedyncze elementy, ale również rozległe połacie zniszczonych obszarów, które poprzez swoją skalę i odmienność od powszechnie panujących kanonów piękna, stają się magnesem przyciągającym turystów. Te działania nie wynikają jedynie z potrzeby stworzenia pięknego widoku lecz są odzwierciedleniem potrzeby ładu przestrzennego, stworzenia środowiska zamieszkania pozostającego w zgodzie z przyrodą i wymaganiami społeczności miejskich.

Działania w skali lokalnej Activities at the local scale

Z punktu widzenia działań lokalnych, próba syntetycznego ujęcia problematyki dotyczącej procesów odnowy krajobrazu przemysłowego jest zadaniem nieco ryzykownym i problematycznym. Wynika to z faktu, iż każdy obszar miejski charakteryzuje się niepowtarzalną sytuacją gospodarczo-polityczną i krajobrazowo-przestrzenną. W wielu przykładach przekształcanych miast widoczne jest jednak zastosowanie i powtórzenie sprawdzonego na innych obszarach modelu działań transformacyjnych, ekonomicznie i społecznie udanych, zakończonych sukcesem. Zastosowanie takiego modelu do różnych kulturowo-obszarów może prowadzić do przeobrażenia, a wręcz zaniku oryginalnej natury miejsca, zagubienia tożsamości i ujednolicenia terenów w sposób utrudniający odróżnienie ich od in-

nych obszarów miejskich. Z drugiej strony może prowadzić także do odnalezienia uniwersalnych wartości, których zastosowanie stanie się punktem wyjścia dla wykreowania nowej tożsamości miejsca. Włączenie w ten proces elementów środowiska przyrodniczego zdegradowanych przez działalność przemysłową, otwiera nowe możliwości kreatywnego zagospodarowania tkanki miejskiej. Rozbudowanie za ich pomocą systemów przyrodniczych jest impulsem dla zmiany wizerunku i sposobu postrzegania miast oraz przyspieszenia ich rozwoju przestrzennego. Ze zmianą struktur przyrodniczych, uściśleniem systemu powiązań krajobrazowych, wiąże się nadzieję na odniesienie korzyści ekonomicznych, zmianę profilu gospodarczego oraz nowe inwestycje związane z turystyką, rekreacją lub aktywizacją życia kulturalnego. Działania te pociągają za sobą szereg kolejnych inwestycji konsekwentnie rozwijających sys-

tem przyrodniczy, aktywizujących nowe kierunki rozwoju społeczno-gospodarczego, zmieniających krajobraz miast.

Opracowana dla **Poczdamu** kompleksowa wizja planistyczna, przeprowadzona w ramach BUGA 2001, przedstawiająca Poczdami jako „miasto roślin”, zakładała z jednej strony rewaloryzację obszarów dziedzictwa kulturowego (cennych zespołów urbanistycznych i pałacowo-parkowych), z drugiej zaś rozwój współczesnych funkcji miejskich w oparciu o tradycję i krajobraz. W ramach kompleksowej rewaloryzacji wyodrębniono cztery strefy krajobrazowe: park BUGA, Historyczne Stare Miasto, miejsca nad rzeką i pola, obejmujące zarówno obszary zurbanizowane, jak i przyrodnicze. W procesie poszukiwania pomiędzy nimi równowagi wykorzystano tereny powojenne, które po przekształceniu w funkcje rekreacyjne, włączono w system przyrodniczy (ryc. 6). Częścią przekształceń stały się także zdegradowane tereny dawnych stoczni nadrzecznych zagospodarowane w kierunku przyrodniczym, z zachowaniem walorów krajobrazowych. Nad rzeką poprowadzono trasy tematyczne, ukazujące m.in. zdegradowane elementy środowiska przyrodniczego (glinianki na trasie ceglarskiej – *Havelländische Ziegel-tour*) [Schröder 1999].

W **Ronneburgu**, podczas BUGA 2007, w miejscu wyrobiska po kopalni uranu, w dolinie o długości 250 m, wykreowano nową przestrzeń

Ryc. 5. Gelsenkirchen, Zagłębie Ruhry
(fot. B. Buława)

Fig. 5. Gelsenkirchen, Ruhr Region
(photo by B. Buława)

Ryc. 6. Volkspark, Poczdam
(fot. K. Rostański)

Fig. 6. Volkspark in Potsdam
(photo by K. Rostański)

rekreacyjną. Jej elementem charakterystycznym jest spinający brzegi doliny most nazywany „ogonem smoka”. W efekcie powstał nowy krajobraz (*neue-landschaft*), który stał się wizytówką miasta.

1. W **Cottbus**, niegdyś centralnym ośrodkiem przemysłowym Łużyckiego Zagłębia Węglowego, istotą rewitalizacji była zmiana wizerunku miasta górniczego. Elementem reorientacji przestrzennej była rozbudowa systemu przyrodniczego miasta poprzez stworzenie nowych powiązań krajobrazowych, zachowanie i podkreślenie walorów krajobrazu naturalnego, tworzenie nowych kompleksów zieleni oraz

włączenie w ten system terenów nadrzecznych. W ramach Wystawy Ogrodniczej BUGA'95 powstał nowy kompleks zieleni, położony pomiędzy Parkiem Branitz, ogrodem zoologicznym a doliną Sprewy. Projektanci nawiązali do głównej idei kompozycyjnej stosowanej przez Hermana von Pücklera – podkreślili walory naturalnego krajobrazu poprzez tworzenie sekwencji wewnątrz krajobrazowych, połączonych ze sobą osiami widokowymi. Duży nacisk położono na kompozycję, estetykę miejsca i wykorzystanie naturalnych elementów środowiska przyrodniczego. Miasto zostało włączone do programu IBA Fürst

Pückler Land jako jeden z obszarów przekształceń krajobrazu noszący nazwę „Jeziro w mieście – miasto nad jeziorem” (*Seestadt-Stadtsee*). Problemy jakie poruszono dotyczyły ładu ekonomicznego, społecznego i przestrzennego. Podjęto się rozwiązania problemu bezrobocia i wyludniania się miasta. Położono nacisk na rozwój turystyki opartej o istniejące i planowane zasoby przyrodniczo-krajobrazowe miasta i okolic oraz rozwój nauki i wysoko zaawansowanych technologii. Przewidziano także przekształcenie wyrobiska kopalni węgla brunatnego Cottbus-Północ w duży zbiornik wodny Ost-See, w zamiarze czyniąc z niego jeden z bardziej atrakcyjnych ośrodków wypoczynkowych w skali kraju [*Transformation...* 2001, www.cottbus.de] (ryc. 7).

W **Londynie**, na terenach wyrobisk starych żwirowni, użytkowanych jako składowiska śmieci, założono Stockley Business Park (1985). Teren uformowano tak, aby w krajobrazie występowały pagórki, doliny, stawy, zagajniki, trawniki pola golfowego, tereny do jazdy konnej czy tereny sportu. Wykorzystano do tego celu część starszych śmieci, które pokryto żwirem i specjalnie spreparowaną glebą. Cechą charakterystyczną tego parku są sztuczne zbiorniki wodne uformowane w wyrobiskach po eksploatacji gliny, zasilane przez wody opadowe z dachów, dróg i parkingów [Gasidło 1998].

2. W **Mediolanie**, na przełomie XX i XXI wieku, wiele terenów

Ryc. 7. Wyrobisko kopalni węgla brunatnego w Cottbus (fot. B. Buława)

Fig. 7. Brown Coal Mining excavation in Cottbus (photo by B. Buława)

zdegradowanych przekształcono w kierunku przyrodniczym. Wśród nich wyróżniają się projekty zagospodarowania zdegradowanych terenów przemysłowych oraz nadrzecznych na tereny zieleni miejskiej, autorstwa Andreasa Kipara i Giovanni Sala. Należą do nich m.in.: Milano Bicocca, gdzie 29 ha terenów pod fabrykę Pirelli, przeznaczono na tereny zieleni; Park Kultury o powierzchni 16 ha, założony na terenach zajmowanych niegdyś przez fabrykę OM Scalo Romana T.I.B.B.; Park Publiczny położony na terenach byłych zakładów Innocenti-Maserati nad rzeką Lambro oraz obwodnicą miasta czy Park Borgoverde nad rzeką Martesana. Realizacje te poprzez stworzenie systemu zieleni powiązanej z elementami środowiska zbudowanego, stały się częścią procesu odnowy terenów miejskich oraz zmiany wizerunku przestrzeni miasta [www.landsrl.com].

Również w Polsce w wielu miastach przemysłowych podjęto działania zmierzające do zmiany wizerunku obszarów zurbanizowanych. Ich celem było przywrócenie zdegradowanym terenom stanu bliskiego „naturze”, kształtowanie nowych wartości cennych z punktu widzenia użytkownika przestrzeni miejskiej oraz kreacja nowych układów funkcjonalno-przestrzennych. Szansą dla kreacji krajobrazu stało się wykorzystanie obszarów i obiektów dziedzictwa przemysłowego, decydujących o tożsamości kulturowej. Większość podejmowanych

działań skupiła się na zmniejszeniu szkodliwości oddziaływania przemysłu poprzez naprawienie szkód i rekultywację w kierunku leśnym bądź rolniczym. Pozostałe dotyczyły rewitalizacji terenów przemysłowych na funkcje kulturowe, usługowe, mieszkaniowe lub biznesowe i naukowo-badawcze. Jedynie niewielki procent dotyczył przekształceń w kierunku przyrodniczym, rekreacyjnym. Wśród nich uwagę zwracają m.in.: projekt rewitalizacji zespołu sztucznych zbiorników wodnych „Amelung” zrealizowany w Chorzwie w 2007 roku; ośrodek sportowo-rekreacyjny „Dolomity Sportowa Dolina” w Bytomiu (2001–2002), Ośrodek Sportu i Rekreacji „Góra Kamieńsk” w Bełchatowie (2004) czy Park miejski w Bieruniu Nowym (1994) (ryc. 8).

Działania w skali regionalnej Activities at the regional scale

W wielu przypadkach odnowa krajobrazowa obszarów zurbanizowanych przybiera zasięg regionalny. W aglomeracjach przemysłowych koniecznością staje się ochrona zdrowych warunków życia, a więc troska o środowisko przyrodnicze, dostęp ludności miejskiej do terenów zielonych i wolnej przestrzeni, a także konieczność protekcji podmiejskich terenów otwartych przed narastającą presją eksploatacyjną. Wiążąca staje się skala powstałych problemów odzwierciedlająca się w krajobrazie.

Istotne jest kształtowanie twórczej wizji, nowej struktury i zróżnicowanie krajobrazu, które zapewnia atrakcyjność i konkurencyjność względem innych obszarów, stanowi także remedium na schematyczność sposobu postrzegania i myślenia o jakości przekształconego środowiska przyrodniczego. Wiele elementów przyrodniczych zdegradowanych działalnością przemysłową, powiązanych ze sobą, może stać się podstawą struktury regionalnej, kluczowym elementem kompozycji przestrzennej obszaru zurbanizowanego, czynnikiem sprawczym przekształceń krajobrazowych oraz podstawą ekologicznej odnowy regionów przemysłowych.

Regionalny Park Środkowych Niemiec jest przykładem eksponowania walorów kulturowych, społecznych, gospodarczych i przyrodniczych w formie zróżnicowanych krajobrazów. Zawiera on m.in.: rozległe krajobrazy poeksploatacyjne (pomiędzy Lipskiem a Halle), krajobrazy zurbanizowane: miejskie i podmiejskie oraz krajobrazy kulturowe i przyrodnicze. Łącząc je ze sobą kreuje nową jakość krajobrazu, wiąże struktury przyrodnicze z obszarami rozwijającymi się, stanowi także o ograniczeniach użytkowania terenów zurbanizowanych³. Jedną ze współczesnych realizacji, włączonych w obszar Regionalnego Parku Środkowych Niemiec, akcentujących aspekt zrównoważonego rozwoju oraz podkreślających znaczenie elementów środowiska przyrodni-

Ryc. 8. Zrewitalizowane zbiorniki antropogeniczne „Amelung” w Chorzowie (fot. A. Pancewicz)

Fig. 8. „Amelung” revitalised bodies of water in Chorzów (photo by A. Pancewicz)

czego i różnorodność krajobrazu, jest program restrukturyzacji „**Królestwo Ogrodów Przemysłowych**” (Industrielles Gartenreich) (1989–1999), w zdegradowanym przez przemysł regionie Dessau-Wittenberg-Bitterfeld. Program ten poprzez wydobywanie i zachowanie walorów dziedzictwa kulturowego regionu, regenerację zniszczonych zasobów przyrodniczych, rozbudowę sieci obszarów chronionych oraz budowę systemu ekonomiczno-społecznego zorientowanego na potrzeby regionu, przyczynił się do jego odnowy. Zestawienie fragmentów krajobrazu naturalnego i kulturowego z krajobrazem poprzemysłowym, pozwoliło na stworzenie tzw. trzeciego krajobrazu (*dritte Landschaft*), otwartego na potrzeby społeczności miejskich. Wskazano tym samym potrzebę ożywienia gospodarczego regionu, w tym małych i średnich miast. W efekcie stworzono sieć powiązań łączących główne atrakcje kulturowe, w tym rezerwat biosfery środkowej Łaby czy „Królestwo Ogrodów” Dessau-Wörlitz. Równoważącą lub uzupełniającą częścią sieci, stały się projekty krajobrazowe na obszarach dawnych kopalni odkrywkowych, jak: Ferropolis, tereny rekreacyjno-wypoczynkowe w rejonie dawnych kopalni w Bitterfeld lub sztuczne zbiorniki wodne Goitzsche/Pouch powstałe na terenach dawnych wyrobisk poeksploatacyjnych. Elementem spajającym poszczególne części systemu stały się szlaki piesze, rowerowe, wodne i kolejowe. Podstawą

idei „Królestwa Ogrodów Przemysłowych” było także współtworzenie spójnego systemu zieleni regionalnej, zapobiegającej rozlewaniu zabudowy podmiejskiej pomiędzy aglomeracjami [Schumacher 1998; Drapella-Hermansdorfer 2004].

3. W regionie Aachen/Maastricht/Liege (Euroregion Maas-Ren) w ramach programu EuRegionale 2008, stworzono plan rozwoju regionalnego pod nazwą „**Zielona Metropolia**” (*Grünmetropole*). Jego podstawą była odnowa krajobrazu bogatego w elementy środowiska kulturowego i przyrodniczego naznaczone działalnością przemysłową. Ważne stało się podkreślenie tożsamości regionu oraz relacji, których kluczem było powiązanie ludzi, miast i terenów zieleni, a także rekreacji, sztuki i przyrody. Zaproponowano stworzenie struktury regionalnej, której osią byłby system dwóch nakładających się na siebie tras: „Zielonej” i „Miejskiej” (*Grünroute* i *Metropolroute*), o długości około 200 kilometrów, tworzących urbanistyczne DNA „Zielonej Metropolii”. Trasa miejska w zamierzeniu miała łączyć centra poszczególnych miast, ich najważniejsze obszary kulturowe,

zielona zaś tereny otwarte z poszczególnymi terenami zieleni. Autorzy zaproponowali wykorzystanie elementów krajobrazu poprzemysłowego, w tym dominujących w krajobrazie regionu, częściowo zrehabilitowanych i zagospodarowanych hałd oraz wyrobisk pokopalnianych. Te różnorodne formy krajobrazu poprzemysłowego zdefiniowano jako kluczowe elementy kompozycji przestrzennej. Rozciągający się na długości 70 km łańcuch hałd, tzw. krajobraz z hałdami (*haldenlandschaft*) stał się osią kompozycyjną i funkcjonalną koncepcji. W skład założenia weszły pojedyncze hałdy, częściowo położone w granicach obszarów śródmiejskich, z których wiele na skutek naturalnej sukcesji przekształciło się w tereny zieleni o znacznych walorach ekologicznych i rekreacyjnych. Obecnie na hałdach i wokół nich realizowane są parki miejskie, parki technologiczne oraz innowacyjne projekty mieszkaniowe (Alsdorf – Anna Park, Baesweiler – Carl-Alexander-Park lub park w Parkstadt Lumburg i Gangelt). Wokół dawnych wyrobisk, które zamieniono w sztuczne zbiorniki wodne, powstają ośrodki rekreacyjne (np.

Blausteinsee). Dzięki programowi EuRegionale 2008, elementy środowiska przyrodniczego zdegradowane działalnością przemysłową, stały się jednymi z głównych czynników przekształceń regionu [EuRegionale ... 2005; www.gruenmetropole.de].

W Polsce zrealizowanych projektów wpływających na kształtowanie regionalnej tożsamości krajobrazowej: kulturowej i przyrodniczej obszarów przemysłowych, zurbanizowanych było niewiele. Jedną z najlepszych realizacji nowego zagospodarowania terenów przemysłowych, znanym zarówno w Polsce, jak i w Europie, jest powstały w centrum Aglomeracji Górnośląskiej na granicy Chorzowa i Katowic **Wojewódzki Park Kultury i Wypoczynku** (1951), (ryc. 9). Wśród pozostałych wyróżnia się także pojezierze antropogeniczne „Pogoria” w Dąbrowie Górniczej (1938–2005), Leśny Pas Ochronny w Górnośląskim Okręgu Przemysłowym (1968–1988) czy realizowany obecnie Park Wielokulturowy „Stara Kopalnia” w Wałbrzychu. Wiele podejmowanych inicjatyw nie zawsze kończyło się sukcesem, a znaczna ich ilość pozostała w sferze projektów i koncepcji.

Ryc. 9. Wojewódzki Park Kultury i Wypoczynku w Chorzowie (fot. A. Pancewicz)

Fig. 9. Silesian Culture and Recreation Park in Chorzów (photo by A. Pancewicz)

Podsumowanie

Summary

Siłą strategii kształtujących krajobraz jest połączenie obszarów zdegradowanych i przyrodniczo cennych we wspomagające się i uzupełniające systemy (programy) odnowy. Potencjałem jest także formułowanie wizji przyszłości wkomponowanej w proces sporządzania i zatwierdzania planów zagospodarowania przestrzennego miast i obszarów przemysłowych, powiązane z postawą zachowawczą wobec relikwów przeszłości.

W poszukiwaniu nowego wizerunku obszarów przemysłowych widoczne są dążenia do określenia indywidualnych cech dominujących w danym krajobrazie, określonych przez elementy środowiska przyrodniczego. Wśród projektów, strategii i programów zmierzających do transformacji obszarów zurbanizowanych wyróżnia się cztery podejścia do postrzegania, ochrony i kreowania współczesnego krajobrazu przemysłowego:

- **produkcyjne** – realizacja celów praktycznych, podstawą jest eksploatacja złóż antropogenicznych, produkcja leśna oraz wykorzystanie energii odnawialnej na terenach przemysłowych; wiąże się z poszukiwaniem odmiennego sposobu użytkowania gruntów, prowadzi do wykształcenia nowych „krajobrazów”, wpływa na ożywienie

gospodarcze, walory przestrzenne i estetyczne;

- **rekreacyjne** – potencjał wodny i przyrodniczy, szansą rozwoju dla wyludniających się obszarów przemysłowych jest ponowne zagospodarowanie elementów środowiska przyrodniczego zdegradowanego działalnością przemysłową na funkcje wypoczynkowe, sportowe, turystyczne; ich potencjał tkwi w dużej sile przyciągania użytkowników oddziałującej na pobliskie ośrodki miejskie, tworzeniu nowych miejsc pracy na potrzeby rozwijającej się cywilizacji usługowej oraz oferowaniu różnorodnych możliwości spędzania wolnego czasu w kontakcie z naturą;
- **zachowawcze** – ochrona dziedzictwa przemysłowego, podkreślenie tożsamości kulturowej oraz spuścizny przyrodniczej (związanej z procesem naturalnej sukcesji), jest wyrazem świadomości człowieka oraz jego przywiązania do miejsca, tradycji, codziennego życia; wynika z tego sentymalna potrzeba ochrony elementów „z przeszłości”, identyfikujących miejsce, wpływających na wizerunek miasta/regionu, podkreślających jego odmienność i przemysłowy charakter;
- **inscenizacyjne** – inspiracja dla sztuki, wykorzystanie krajobrazu jako atrakcji turystycznej, a elemen-

tów środowiska przyrodniczego zdegradowanego przez przemysł jako punkt wyjścia do tworzenia aranżacji krajobrazowych w duchu land-artu, pozwala na nowe, estetyczne postrzeganie krajobrazu poprzemysłowego.

Każdy z tych krajobrazów cechuje się swoistą strukturą (rozumianą jako ilość i rodzaj występowania określonych walorów), różnorodnością (liczbą, jakością i natężeniem występowania poszczególnych elementów) oraz kompozycją przestrzenną (sposobem ich wzajemnego ułożenia i występowania). Kreując nowy krajobraz cechy elementów i obszarów zdegradowanych, przedstawiają być jedynie osobliwościami, stają się wartościami wyróżniającymi dane miejsce. W połączeniu z możliwością kształtowania nowego wizerunku oraz niezbędną innowacją techniczną, wartości te są atrakcją, której popularność i umiejętne wykorzystanie może przynieść korzyści ekonomiczne, przyrodnicze i społeczne, przywrócić ład przestrzeni oraz wpłynąć na sposób postrzegania współczesnych miast i aglomeracji poprzemysłowych.

Alina Pancewicz

Katedra Urbanistyki i Planowania
Przestrzennego
Wydział Architektury
Politechnika Śląska w Gliwicach
Department of Urban and Spatial Planning
Faculty of Architecture
Silesian University of Technology in Gliwice

Przypisy

¹ Preambuła Europejskiej Konwencji krajobrazowej, Florencja 2000.

² Wiśniewska W., 2002, *Krajobrazy codzienne*, „Zeszyty Naukowe”, nr 903, „Rozprawy Naukowe”, z. 308, Politechnika Łódzka, Łódź.

³ Kegl H., *Resource Region: Regional Park „Mitteldeutschland” – Central Germany*, artykuł dostępny na stronie: www.ceunet.de.

Literatura

1. Drapella-Hermansdorfer A. (red.), 2004, *Kształtowanie krajobrazu: idee, strategie, realizacje. Część I. Saksonia, Brandenburgia, Berlin*, praca zbiorowa, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław.
2. Dubois R., 1986, *Pochwała różnorodności*, Państwowy Instytut Wydawniczy.
3. EuRegionale 2008 Agentur GmbH, Masterplan Gruenmetropole. Industrielle Folgelandschaft des Nordraumes der Drei-Laender-Region, 2005.
4. Europejska Konwencja Krajobrazowa, Florencja 2000.
5. Gasidło K., 1998, *Problemy przekształceń terenów poprzemysłowych*, Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, nr 1408, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice.
6. Pancewicz A., 2011, *Środowisko przyrodnicze w odnowie krajobrazu poprzemysłowego*, monografia nr 345, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice.
7. Schröder T., 1999, *Gartenkunst und Kultur in Potsdam* [w:] *Garten + Landschaft*, nr 2.

8. Schumacher H., 1998, *Das ganze Land ein Garten. Historische Kulturlandschaften an Havel, Elbe und Themse*, Potsdam, Dessau-Wörlitz, Richmond, Strauss Verlag, Potsdam.
9. Tokarska-Guzik B., 2002, *Walory przyrodnicze województwa śląskiego – stan, zagrożenia i perspektywy ochrony* [w:] *Krajobraz jako wizerunek tożsamości regionalnej – zagrożenia, ochrona i kształtowanie*, IV Forum Architektury Krajobrazu, „Biuletyn”, nr 40, Katowice.
10. *Transformation. Industrial Landscapes in the process of sustainable renewal*, LMBV, Berlin 2001.
11. Wiśniewska W., 2002, *Krajobrazy codzienne*, „Zeszyty Naukowe”, nr 903, „Rozprawy Naukowe”, z. 308, Politechnika Łódzka, Łódź.
12. www.ceunet.de
13. www.cottbus.de
14. www.gruenmetropole.de
15. www.landsrl.com

Nowe możliwości dokumentowania historycznych założeń ogrodowych na przykładzie zespołu pałacowo-parkowego w Maluszynie

Iwona Brankiewicz, Małgorzata Milecka

New Prospects for the Documentation of Historic Garden Layouts, Illustrated with the Example of the Palace and Park Complex in Maluszyn

Wprowadzenie

Introduction

Ogrody zabytkowe stanowią istotny element naszego dziedzictwa kulturowego, którego przetrwanie wymaga – z racji jego natury – stałej opieki. Ewidencjonowanie oraz śledzenie zmian, jakie zachodzą w obiektach sztuki ogrodowej daje możliwość wczesnej identyfikacji zagrożeń, a co za tym idzie – większe szanse na ich eliminowanie. Dlatego tak ważne dla przetrwania zabytkowych ogrodów jest sprawne dokumentowanie zachowanych zasobów. Zadanie to, ze względu na właściwą ogrodom zmienność, powinno być traktowane priorytetowo.

Przemiany gospodarcze i polityczne, jakie dokonały się w Polsce w ciągu ostatnich lat pozwoliły, aby część ogrodów wróciła do dawnych, bądź znalazła nowych właścicieli. Niestety ci drudzy nie zawsze są właściwie przygotowani do objęcia mecenatu nad tego typu obiektami, coraz częściej zatem występują konflikty interesów pomiędzy podstawowymi zasadami użytkowania założeń ogrodowych, a proponowanymi przez właściciela sposobami zagospodarowania parku (a więc nim samym). Już w chwili obecnej obserwuje się niezgodne z zastanymi zasobami sposoby zagospodarowania historycznych założeń. Ogrody jednak są żywymi dziełami sztuki, mają naturalne prawo przekształcać

Ryc. 1. Wieża bramna w zabytkowym założeniu pałacowo-parkowym w Maluszynie (fot. I. Brankiewicz, 2008)

Fig. 1. Gate tower in historic park and palace layout in Maluszyn Maluszynie (photo by I. Brankiewicz, 2008)

się. Na przestrzeni wieków podlegały zmieniającym się modom i trendom artystycznym, nie bez znaczenia są również współczesne wymogi gospodarcze i gusta nowych właścicieli. Należy jednak ocenić, na ile jest to zgodne z charakterem obiektu, sposobem jego użytkowania, obowiązującymi wymogami w zakresie konserwacji i ochrony ogrodów i ogólnie mówiąc ochroną zabytków [Milecka, Róžańska 2008].

Niezwykle pilne wydaje się wykonanie aktualnych ewidencji zabytkowych założeń ogrodowych, bowiem często te pochodzące jeszcze z lat 70. czy 80. XX wieku przedstawiają stany dalekie od rzeczywistych. Obecnie skatalogowanie zewidencjonowanych – co należy podkreślić „na nowo” – polskich zasobów sztuki ogrodowej w formie cyfrowej i uczynienie ich powszechnie dostępnymi i użytecznymi jest zadaniem możliwym do zrealizowania i bardzo potrzebnym. Uruchomienie systemu informacji o zabytkach ogrodowych w kraju z pewnością przyczyniłoby się do rozpowszechnienia ich wartości, a przez to promocji i w konsekwencji tego pełniejszej ochrony. Zainteresowanym dałoby możliwość pogłębiania wiedzy na temat zasobów polskiej sztuki ogrodowej, a w przypadku zbudowania odpowiedniej bazy informacyjnej, stworzyłoby szansę na stworzenie globalnego systemu informacji dziedzictwa narodowego, gdzie „polskie ogrody” byłyby należycie uwypuklone.

Dokumentowanie zabytkowych obiektów sztuki ogrodowej w obliczu wartości polskiego dziedzictwa kulturowego

The documentation of historic garden design objects in the light of the value of Polish cultural heritage

Zachowanie ojczystych krajobrazów kulturowych ma ogromne znaczenie dla utrwalania poczucia narodowej tożsamości. Przekazują one nie tylko wiedzę o przeszłości, ale ze względu na swą osobliwość w bardzo szczególny sposób kształtują nas kulturowo. Tworzą obraz kraju, który w ciągu wieków ukształtował człowieka, jego psychikę, temperament, poczucie piękna i harmonii. Racjonalne gospodarowanie przestrzenią to kolejny walor dawnych założeń ogrodowych. Wpisane w krajobraz rodzimy dawne obiekty ogrodowe stanowiły harmonijne połączenie formy, funkcji i treści. Mogłyby stanowić wzorzec dla współczesnych planistów, którzy nie potrafią korzystać z tradycji kształtowania przestrzeni „podług nieba polskiego” [Bogdanowski 2000].

Historia pokazała, jak wielki wpływ na zachowanie ogrodowych dóbr kultury ma również sytuacja

polityczna kraju, w którym istnieją. Jednym z wydarzeń, które wywarło ogromny wpływ na obecny stan zachowania ogrodów zwłaszcza siedzib szlacheckich było wprowadzenie tzw. dekretu PKWN o reformie rolnej z 6 września 1944 r. Na jego mocy wywłaszczono i usunięto siłą właścicieli ziemskich, formalnie tych posiadających, co najmniej 50 hektarów ziemi, a w rzeczywistości wszystkich. Ziemię rozdano małorolnym chłopom i robotnikom. Większość trafiła do Państwowych Gospodarstw Rolnych i pseudo „spółdzielni rolniczych”. Dwory stały się mieszkaniami przypadkowych ludzi, częściowo przeznaczono je na szkoły, biura spółdzielni produkcyjnych i PGR-ów. Część dworów zniszczono, jako „relikty obszarnictwa i wrogiego ustroju” lub zostały rozebrane przez miejscową ludność, by nie było gdzie założyć „kołchozu”. Stalinowskie dekrety nie zezwalały na zamieszkanie właścicieli ziemskich w promieniu 30 kilometrów od swojej siedziby. Dawne ośrodki rozwoju naszej kultury zostały ograbione i zdewastowane w połączeniu z przetrzebionymi lub wyciętymi parkami, stanowią smutne świadectwo barbarzyństwa i pogardy dla naszej historii [Internet 1].

Ogromnemu ubożeniu podlegają również zespoły zieleni znajdujące się przy kościołach oraz klasztorach, i tak znacznie już okrojone. W odniesieniu do coraz liczniej podejmowanych tzw. działań rewitalizacyjnych – niestety – polegających między innymi także na

Ryc. 2. Załącznik graficzny do ewidencji parku w Maluszynie [Zaleski 1989]

Fig. 2. Graphic appendix to the records of the park in Maluszyn [Zaleski 1989]

dokonywaniu masowych nasadzeń roślin, współczesnych zarówno pod względem kompozycyjnym, jak i gatunkowym oraz wprowadzaniu nowych elementów wyposażenia, niezwykle ważne jest przypomnienie o obowiązku ochrony autentyczności [Milecka 2009].

Miejskie skwery i zieleńce, pieczołowicie planowane i zakładane jeszcze przed II wojną światową przeznaczone są coraz częściej na parkingi, targowiska i inne tzw. tereny usług komercyjnych. Chęć szybkiego wyrównania różnic gospodarczych i przede wszystkim ekonomicznych powoduje, że coraz częściej lokalne władze ograniczają zasoby zieleni

w celu pozyskania przestrzeni do zagospodarowania. Zieleni parkowa najczęściej traktowana jest jako nieużytek. Często będąc własnością komunalną, położoną w atrakcyjnym miejscu, wiąże w sobie dwa walory: niezbyt wygórowaną cenę i łatwość przeprowadzenia procedury prawnej i stąd już najprostsza droga do nowych form przeznaczenia terenu. W efekcie tego, w sumie bardzo prostego procesu, następuje szybka degradacja krajobrazu kulturowego miejskiego i wiejskiego – nie liczenie się z podstawowymi zasadami planowania przestrzeni w imię zysków ekonomicznych jest faktem [Milecka 2001].

Warto tu dodać, że miejsce, jakie w życiu społeczeństwa zajmują ogrody, wynika z wielu uwarunkowań: przyrodniczych, przestrzennych, społecznych i kulturowych, ale także gospodarczych i ekonomicznych. Ogrody odzwierciedlają, stan naszej kultury i wrażliwości, naszych potrzeb i poziomu rozwoju, zarówno gospodarczego, jak i kulturalnego. Na podstawie stanu zachowania historycznych ogrodów możemy ocenić poziom, ciągłość i przemiany myśli ludzkiej, stosunek człowieka do otaczającej go przestrzeni i nade wszystko do całego świata. Społeczeństwa, które nie doświadczyły tyłu klęsk i ciężkich kolei losów,

szczyłą się pięknymi ogrodami, w Polsce do niedawna wiele starych parków dzieliło los prawdziwie sierocy. Kraj nasz ponownie przeżywa okres przemian gospodarczych – dla parków jest to kolejny, niezwykle trudny okres do przetrwania [Milecka 2001].

Początki ewidencjonowania zabytkowych zespołów ogrodowych

The beginnings of historic
garden layout records

Działania na rzecz ochrony zabytkowych parków i ogrodów oraz inicjowanie szczegółowych prac badawczych w tych obiektach prowadzone z ramienia Narodowego Instytutu Dziedzictwa mają wieloletnią tradycję. Sięga ona początku lat 70. XX wieku, kiedy to Zarząd Ochrony i Konserwacji Zespołów Pałacowo-Ogrodowych, później Ośrodek Ochrony Zabytkowego Krajobrazu, rozpoczął szeroko zakrojone prace nad ochroną zapomnianych i zagrożonych dewastacją i zniszczeniem zespołów parkowych i ogrodowych w Polsce oraz wypracował metodykę dokumentowania zabytkowych zespołów ogrodowych [Internet 2].

Głównym celem służb konserwatorskich było sporządzenie starannej rejestracji ginącego zasobu oraz przeciwdziałanie postępującej

dewastacji obiektów sztuki ogrodowej. Opracowana przez specjalistów metoda wykonywania dokumentacji ewidencyjnej jest bardzo cenna, przede wszystkim ze względu na znormalizowaną formę i treść. Ewidencje poszczególnych obiektów ogrodowych opracowywano wg jednolitego, starannie ustalonego wzorca. Podstawowe grupy informacji ujętych w ewidencji, to:

1. metryczna parku/ogrodu (m.in. adres użytkownika, powierzenia, rodzaj parku, czas powstania);
2. krótka analiza historyczna (ewolucja układu przestrzennego);
3. charakterystyka stanu istniejącego (układ przestrzenny, skrócona inwentaryzacja roślin, analiza stopnia zachowania układu zabytkowego, stan przetrwania starodrzewu, opis budowli ogrodowych, rola obiektu w krajobrazie, dokumenty ikonograficzne, fotografie);
4. wnioski (granice, strefy ochrony konserwatorskiej, strefy ochrony ekologicznej, strefy ochrony powiązań widokowych, zmiany dotychczasowego układu, sposobu użytkowania, zakresu niezbędnej ochrony);
5. dokumentacja fotograficzna obiektu.

W ramach ww. punktów głównych, w dokumentacji ogrodu pojawiały się w miarę dostępu do dokumentów takie materiały i informacje, jak: materiał ikonograficzny, studium historyczne, (wartości historyczne, wartości artystyczne), plan

sytuacyjno wysokościowy w skali 1: 200 lub 1: 500, charakterystyka elementów środowiska (abiotycznych i biotycznych), inwentaryzacja dendrologiczna, analiza wartości architektonicznych, analiza strukturalna (powiązania widokowe, kompozycyjne), wskazania pielęgnacyjne, wnioski dotyczące: konserwacji, restauracji lub rekonstrukcji obiektu [Siewniak, Mitkowska 1998]. Zebrane informacje miały stanowić podstawę racjonalnego programu rewaloryzacji ogrodowego dziedzictwa kulturowego.

Należy pamiętać, iż powstały program był dostosowany do ówczesnych narzędzi badawczych, ponadto większość opracowanych na początku lat 70. ewidencji nie doczekało się aktualizacji i – jak już wspomniano – są obecnie często jedynym, choć nierzadko nieaktualnym źródłem informacji o obiekcie. Na ich podstawie ustanawiane są między innymi obowiązujące granice ochrony konserwatorskiej założenia ogrodowego, pomimo oczywistych przekształceń i zmian w jego strukturze, jakie dokonały się na przełomie blisko 40 lat. Ewidencje niekiedy stanowią także jedyny dokument ogrodu/parku, z którego korzystają twórcy miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Biorąc pod uwagę, że opracowują dokument prawa miejscowego, na podstawie którego decydują się losy historycznych ogrodów i ich otoczenia, a zatem szeroko pojętego krajo-

brazu kulturowego, ranga ewidencji staje się jeszcze ważniejsza.

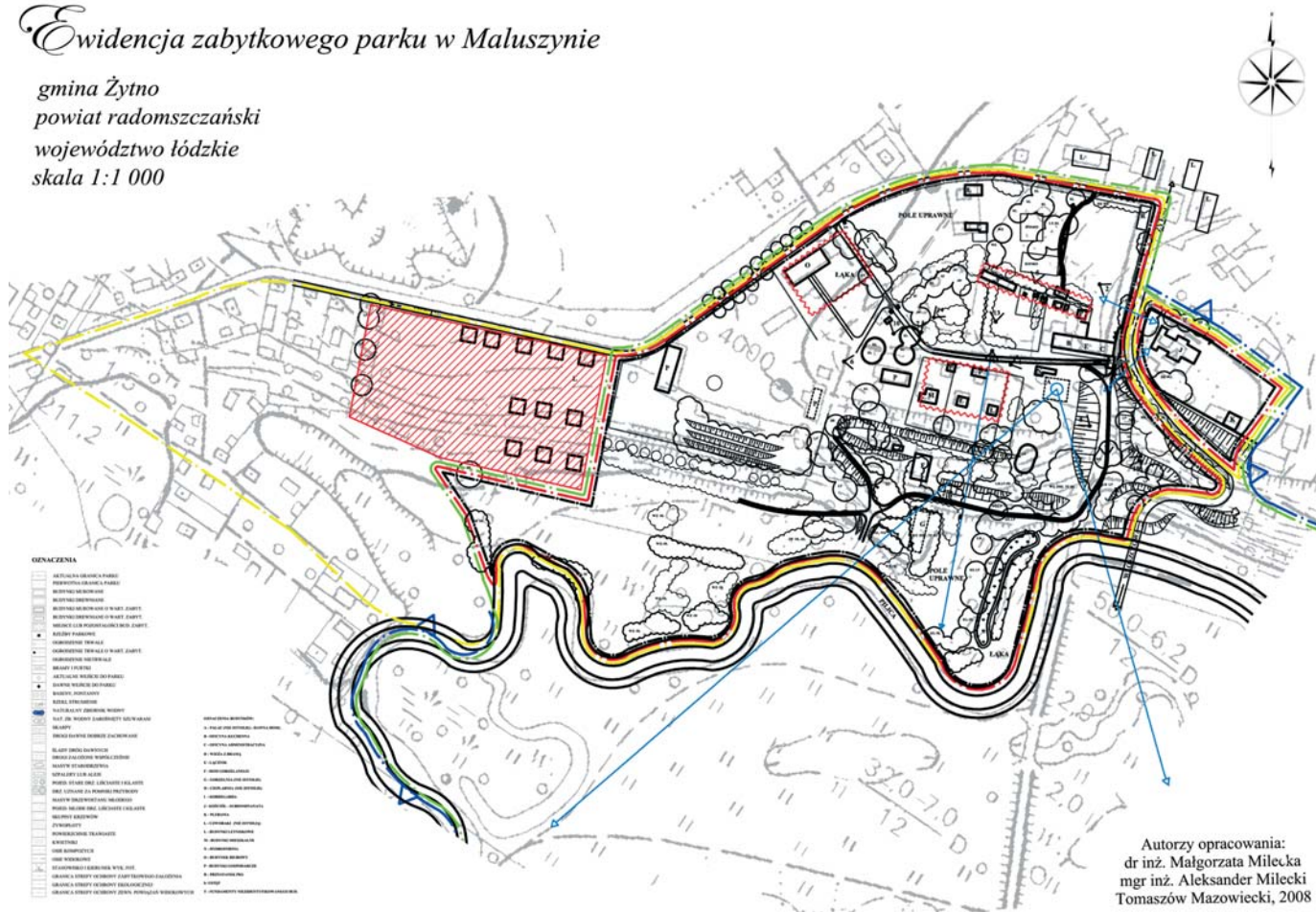
Sztuka ogrodowa jest szczególnym rodzajem działalności kulturowej człowieka, w której dzieło stworzone dzięki wyobraźni twórcy realizuje się kształtami formowanymi przez naturę. Cechą ogrodów jest zmienność, spowodowana między innymi wzrostem roślin i następ-

stwem pór roku, a nade wszystko upływem czasu. Ogród pozostawiony bez opieki i właściwej pielęgnacji lub na skutek nieodpowiedniego użytkowania ulega degradacji. Następnie na drodze sukcesji zaczyna przeistaczać się stopniowo w las lub zostaje włączony w struktury osiedleńcze. Z tego względu aktualizacja dokumentacji historycznych

założeń ogrodowych staje się bardzo pilnym zadaniem dla służb konserwatorskich. Warto tu dodać, że coraz bogatsza wiedza i doświadczenia polskich badaczy sztuki ogrodowej oraz dostępne dziś narzędzia dają realne szanse na sprawne jej przeprowadzenie.

Ewidencja zabytkowego parku w Maluszynie

gmina Żytno
powiat radomszczański
województwo łódzkie
skala 1:1 000

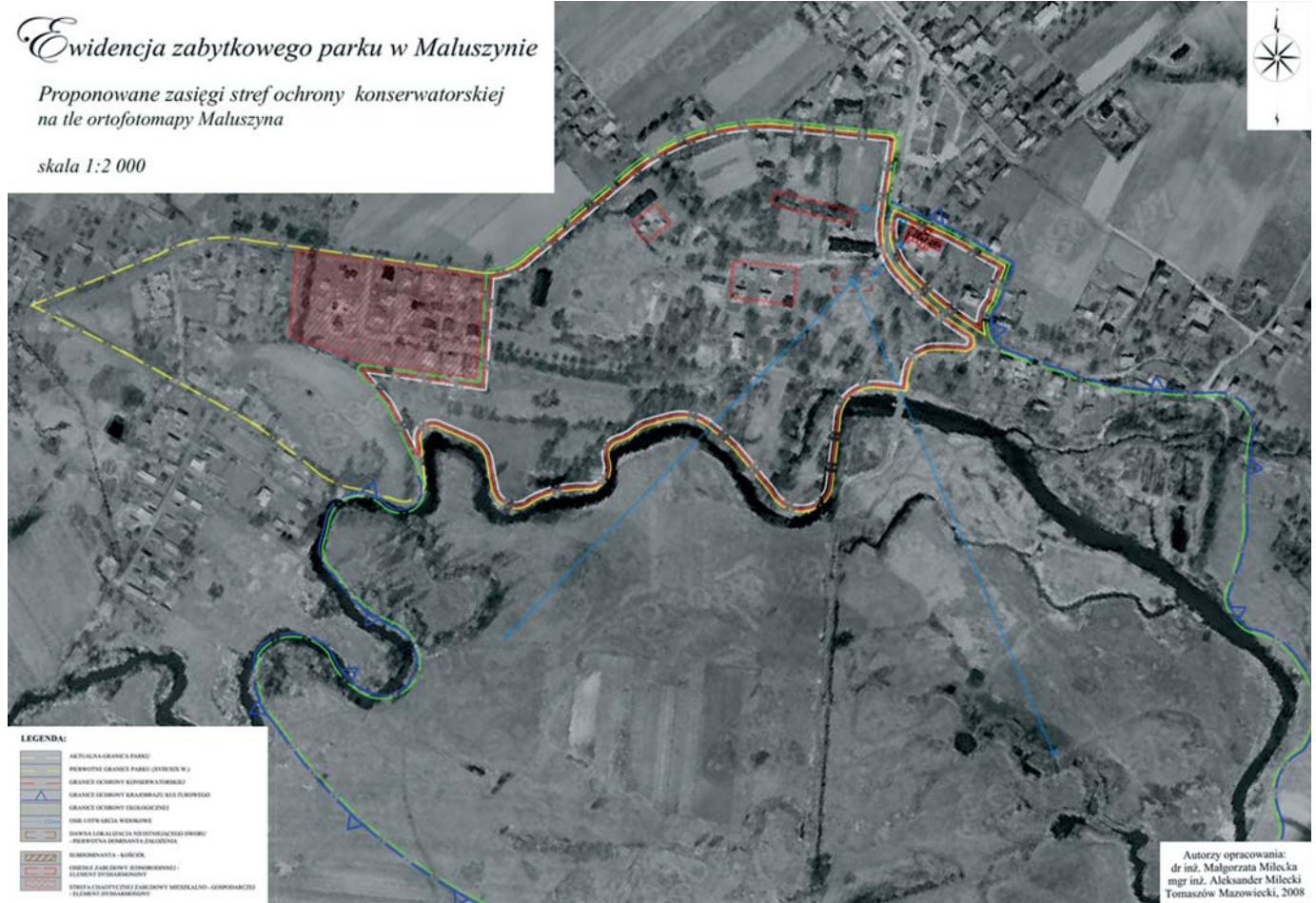

Ryc. 3. Załącznik graficzny numer I do ewidencji parku w Maluszynie [Milecka, Milecki 2008]

Fig. 3. Graphic appendix number I to the records of the park in Maluszyn [Milecka, Milecki 2008]

Ryc. 4. Załącznik graficzny numer II do ewidencji parku w Maluszyńcu [Milecka, Milecki 2008]

Fig. 4. Graphic appendix number II to the records of the park in Maluszyn [Milecka, Milecki 2008]

Nowe możliwości dokumentowania historycznych założeń ogrodowych na przykładzie zespołu pałacowo-parkowego w Maluszyńcu

New prospects for the documentation of historic garden layouts, illustrated with the example of the palace and park complex in Maluszyn

Karta Florencka, art. 15.

Każda restauracja, a tym bardziej restytucja ogrodu historycznego może być przedsięwzięta dopiero po dokonaniu analizy polegającej na badaniach archeologicznych i na zebraniu wszystkich dokumentów dotyczących danego ogrodu lub ogrodów o analogicznym charakterze w celu zapewnienia mającym nastąpić działaniom charakteru naukowego. Przed przystąpieniem do prac wykonawczych, badania te powinny być zakończone wnioskami, które zostaną poddane pod rozwagę i uzależnione od zgody kolegielnej.

W kontekście cytowanego fragmentu Karty Florenckiej konieczność badań w ogrodach historycznych

jest etapem niezbędnym w procesie przywracania świetności danemu obiektowi. W zależności od rangi obiektu, stopnia złożoności jego układu kompozycyjnego oraz nawarstwień stylistycznych, zakres badań może się różnić. Cały proces badawczy wg prof. Bogdanowskiego można podzielić na trzy etapy: studia kameralne, terenowe i zbiorcze [Bogdanowski 1981]. Ten ponadczasowy schemat przeprowadzania badań został zastosowany w dokumentowaniu historycznego założenia ogrodowego w Maluszyńcu.

Zespół pałacowo-parkowy Ostrowskich/Potockich w Maluszyńcu wzniesiony w XIX/XX wieku, a właściwie jego reliktów świadczą,

iż w przeszłości było to założenie niezwykle okazałe i rozległe. Stała parcelacja gruntów tej rezydencji, jaka miała miejsce od 1945 roku doprowadziła do ogromnego zniszczenia. Nie zachowały się ślady pałacu, jako dominanty zespołu, co w naturalny sposób spowodowało dalsze zacieranie związków kompozycyjnych. Wśród zachowanych elementów założenia można zobaczyć imponującą wieżę bramną, oficynę kuchenną, oficynę administracyjną, czworaki, kordegardę, dom gorzelnego, ogrodzenie z dwiema bramami, oraz sam park.

Wznoszenie współczesnych budynków w miejscach przypadkowych, kosztem nasadzeń i elementów kompozycji przestrzennej doprowadziło do utraty czytelności i spójności kompozycyjnej. W chwili obecnej mamy do czynienia z chaosem przestrzennym i de facto zdegradowanym kulturowo terenem. Ślady kompozycji roślinnej są znikome. Stare drzewa niepielęgnowane przez dziesiątki lat dokonują swego żywota, a nowe są układami niekomponowanymi, powstałymi najczęściej w wyniku naturalnej sukcesji, nie posiadają zatem wartości kulturowych. W dawnych budynkach na terenie zespołu pałacowego mieszczą się dziś mieszkania prywatne oraz szkoła podstawowa [Milecka, Milecki 2008].

W odniesieniu do prezentowanej metody aktualizacji dokumentowania historycznych założeń ogrodowych pozostałości zespołu

pałacowo-parkowego w Maluszynie w postaci historycznych budowli i układów komponowanych zostały w 2008 r. przebadane, a następnie zewidencjonowane.

Istotą wykonania prac kameralnych było zebranie i przeanalizowanie materiałów kartograficznych, ikonograficznych i opisowych obiektu. Następnie zostały wykonane wytyczne do prac terenowych i określenie koniecznych do przeprowadzenia studiów historyczno-kompozycyjnych. Wśród zebranych materiałów źródłowych znalazły się następujące opracowania: ewidencja zabytkowego założenia w Maluszynie wykonana w 1989 r.; mapa topograficzna Maluszyna w skali 1: 25 000, 2008 r.; mapa topograficzna Maluszyna w skali 1: 5 000, 2008 r.; mapa topograficzna Maluszyna z podziałem własnościowym w skali 1: 5 000, 2008 r.; zdjęcie lotnicze założenia w Maluszynie w skali 1: 5 000, 2008 r. oraz liczne opisy dotyczące obiektu w tym między innymi: Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego [Sulimierski, Chlebowski, Walewski 1885].

Na podstawie zebranych materiałów została przeprowadzona analiza uwarunkowań topograficznych, przyrodniczych oraz faz przemian zespołu pałacowo-parkowego. Właściwa dla danego miejsca interpretacja zdjęć lotniczych to kluczowe zadanie w wykorzystaniu nowej metody badawczej zabytkowych założeń ogrodowych [Ciołkosz, Mieszalski, Olędzki 1999]. Wszystkie elementy,

składowe kompozycji zabytkowego parku widoczne na zdjęciach lotniczych, dają możliwość wstępnego określenia przekształceń obiektu. Poza zabudową i wyposażeniem, analiza szaty roślinnej jest ogromnym źródłem informacji o stanie obiektu. Masywy starodrzewia wyraźnie wyróżniające się spośród młodego drzewostanu, będącego często konsekwencją braku właściwej, bądź jakiegokolwiek pielęgnacji.

Konfrontacja planów z 1989 r. ze stanem aktualnym (zdjęcie lotnicze) pozwoliła na wstępne określenie charakteru zmian, jakie dokonały się w kompozycji założenia, a w dalszej konsekwencji na ustalenie zagrożeń, tym samym pozwalając wytypować miejsca konieczne do precyzyjnego zbadania podczas prac terenowych.

Należy tutaj podkreślić – w kontekście dawnej metody ewidencjonowania zabytkowych założeń ogrodowych – że w latach 70. ubiegłego stulecia nie były dostępne tak precyzyjne materiały kartograficzne, jakimi dysponujemy dzisiaj. Dawne ewidencje często były jedynie szkicami rozmieszczenia poszczególnych elementów kompozycji, wykonywanymi bez wykorzystania map sytuacyjno-wysokościowych, czy nawet najprostszych map ewidencyjnych. A zatem dostępne dzisiaj mapy, ortofotomapy oraz zdjęcia lotnicze dają szansę na dokładne przeanalizowanie badanego terenu już na poziomie prac kameralnych i przeprowadzenie, bardziej świadomych i pogłębionych badań

terenowych rzutujących na efekt całościowy w postaci ewidencji zabawkowego ogrodu.

W konsekwencji tak przyjętej metody pracy kolejnym etapem w dokumentowaniu zespołu w Maluszynie były badania terenowe, a materiałem wejściowym, którym posłużono się była ortofotomapa obiektu w skali 1: 1000, na której podczas prac zostały naniesione informacje wynikające z inwentaryzacji terenu. Podczas badań terenowych dokonano lustracji terenu oraz jego otoczenia, następnie wykonano inwentaryzację terenu oraz szaty roślinnej, ze szczególnym uwzględnieniem istotnych elementów kompozycji założenia tj.: dominanty, subdominanty, akcentów, osi kompozycyjnych i widokowych, identyfikacji wnętrza ogrodowych, charakterystycznych układów roślin, powiązań widokowych z krajobrazem itp.

Niezwykle istotnym narzędziem w prezentowanej metodzie ewidencjonowania było wykorzystanie ortofotomapy. Zdjęcie satelitarne dopasowane do osnowy geodezyjnej daje możliwość identyfikowania obiektów w przestrzeni, zaś precyzyjna skala wyklucza przesunięcia ich lokalizacji. W dawnej metodzie z uwagi na mało precyzyjne materiały kartograficzne ww. błędy były dość liczne, co skutkowało między innymi niewłaściwym określeniem granic obiektu, bądź wspomnianej lokalizacji poszczególnych ewidencjonowanych elementów parku.

Jako najistotniejszy etap studiów po wykonaniu badań terenowych zostały przeprowadzone badania zbiorcze. Na podstawie zebranych materiałów źródłowych oraz wykonanej inwentaryzacji obiektu została wykonana ewidencja zabytku ogrodowego w formie opisowej i graficznej. Obie formy opracowania uzupełniają się i są ze sobą spójne pod względem merytorycznym. Obejmują treści ustalone w pierwotnym dokumentacji ewidencyjnych oraz wnoszą nowe, na podstawie informacji zawartych na ortofotomapach obiektu oraz zebranych podczas prac terenowych. Część graficzna opracowania w formie planu w skali 1: 1000, przedstawia stan aktualny zachowania zabytku z uwzględnieniem granic, zabudowy, form terenu, komunikacji, szaty roślinnej, osi kompozycyjnych i widokowych.

Analiza porównawcza planu z 1989 r. i aktualnej inwentaryzacji pozwoliła na identyfikację postępującej degradacji zabytku. Wykonane na tej podstawie dalsze analizy doprowadziły do ustalenia elementów dysharmonijnych oraz zagrożeń, które należy w miarę możliwości wyeliminować, bądź neutralizować tak, aby zachowane relikty zabytkowego układu miały szanse przetrwania. Wnioski z badań przedstawiono na rysunku z propozycją zmiany zasięgów ochrony konserwatorskiej parku w Maluszynie oraz wprowadzeniem strefy ochrony widokowej i ekologicznej.

Zestawienie dawnej ewidencji z nową, wykonaną przy użyciu ortofotomapy dało obraz niespójności zwłaszcza w zakresie liniowych elementów parku tj. granic, układów komunikacyjnych, osi kompozycyjnych, co w konsekwencji rzutowało na rozmieszczenie pozostałych obiektów. W opracowywanej nową metodą ewidencji takie rozbieżności nie były możliwe z uwagi na dokładność map oraz narzędzi, którymi były wykonywane pomiary.

Kolejnym atutem prezentowanej metody, poza dokładnością, jest czas wykonania ewidencji oraz możliwość stałego monitorowania zmian i sukcesywnego ich uzupełniania. Jest to możliwe dzięki wykorzystaniu odpowiednich narzędzi tj. komputerów, laserowych dalmierzy i wysokościomierzy, oraz oprogramowania komputerowego branżowego AutoCad i programów graficznych Photoshop, Corel i innych.

Podsumowanie

Summary

Niewątpliwym atutem proponowanej, bardzo prostej w swym założeniu metody jest połączenie pierwotnego opracowywania dokumentacji ewidencyjnej z obecnie dostępnymi precyzyjnymi zasobami kartograficznymi oraz użyciem narzędzi w postaci sprzętu komputerowego i oprogramowania. Digitalizacja zapisów opracowywanych współcześnie ewidencji daje możliwość mo-

nitowania przekształceń zabytków sztuki ogrodowej i zapewnia wygodę w zakresie dostępu do dokumentacji i jej upubliczniania. To, że służby konserwatorskie i właściciel obiektu, ale także władze samorządowe posiadają dokumentację w wersji cyfrowej, którą można na bieżąco uzupełniać i sprawny sposób przesyłać, gwarantuje możliwość precyzyjnego przekazywania danych o obiekcie, a w konsekwencji tego zachowania ciągłej aktualności ewidencji. Kolejnym atutem jest możliwość udostępniania jej zawartości społeczeństwu i zainteresowanym instytucjom.

Dostęp do informacji o zabytkowych założeniach ogrodowych, które – co wielokrotnie tu podkreślano – stanowią niezwykle cenny element naszego krajobrazu kulturowego, może mieć wiele zalet. Na wzór istniejących obecnie globalnych systemów informacji figurujących w sieci Internet (Google Earth, Nasa Visible Earth itp.), które umożliwiają użytkownikom oglądanie, poszerzanie wiedzy, ale także np. wyznaczanie tras wycieczkowych, oprócz promocji naszego dziedzictwa sztuki ogrodowej, takie narzędzie mogłoby przyczynić się do szerzenia wiedzy na temat tej grupy zabytków, a ponadto z uwagi na możliwość uzupełnienia informacji o poszczególnych obiektach (tak jak to wygląda w przypadku ww. systemów) dałoby możliwość gromadzenia informacji ze zbiorów prywatnych.

Reasumując należy tu stwierdzić, że postęp technologiczny

i możliwości, które ze sobą niosą, powinny być wykorzystywane również na płaszczyźnie ochrony zabytków. Zniszczenia założeń ogrodowych, będące wynikiem przemian politycznych i burzliwych dziejów naszego kraju, a następnie brak odpowiedniej pielęgnacji doprowadziły do degradacji tego niezwykle wartościowego elementu dziedzictwa narodowego. Stworzenie cyfrowego systemu informacji o zabytkowych założeniach ogrodowych mogłoby być pomostem łączącym przeszłość z przyszłością, dając możliwość przywrócenia tam, gdzie to jest możliwe ich dawnego wyglądu oraz propagowania ich bezcennych wartości.

**Iwona Brankiewicz
Małgorzata Milecka**

Instytut Architektury Krajobrazu
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Institute of Landscape Architecture
The John Paul Catholic University of Lublin

Literatura

1. Bogdanowski J., 1981, *Architektura krajobrazu*, PWN, Kraków.
2. Bogdanowski J., 2000, *Polskie ogrody ozdobne*, Arkady, Warszawa.
3. Ciołkosz A., Mieszalski J., Olędzki J. R., 1999, *Interpretacja zdjęć lotniczych*, PWN, Warszawa.
4. *Międzynarodowa Karta Ogródów – Karta Florencka* 1981 r.
5. Milecka M., 2001, *Zabytkowe założenia ogrodowe Ziemi Piotrkowskiej, zasoby, stan przetrwania oraz aktualne sposoby ich ochrony, ma-*

szynopsis pracy doktorskiej, SGGW, Warszawa.

6. Milecka M., 2009, *Ogrody cystersów w krajobrazie małopolskich opactw filii Morimundu*, Wydawnictwo KUL, Lublin.

7. Milecka M., Milecki A., 2008, *Ewidencja parku w Maluszynie*, maszynopis w zbiorach WUOZ Delegatura Piotrków Trybunalski, Tomaszów Mazowiecki.

8. Milecka M., Różańska A., 2008, *Waloryzacja historycznych założeń ogrodowych jako podstawa gospodarowania przestrzenią – w poszukiwaniu metody* [w:] *Studia krajobrazowe jako podstawa właściwego gospodarowania przestrzenią*, s. 273-282, Wrocław.

9. Siewniak M., Mitkowska A., 1998, *Tezaurus sztuki ogrodowej*, Oficyna Wydawnicza Rytm, Warszawa.

10. Sulimierski F. Chlebowski B., Walewski W., 1885, *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, Druk „Wieku”, Tom VI, s. 24, Warszawa.

11. Zaleski S., 1989, *Ewidencja parku w Maluszynie*, maszynopis w zbiorach WUOZ Delegatura Piotrków Trybunalski, Łódź.

Strony internetowe:

Internet 1. www.dwory-polskie.pl, data dostępu: 23.03.2011 r.

Internet 2. www.nid.pl, data dostępu: 15.03.2011 r.

Rewaloryzacja parku dworskiego w Rybieńcu

Maria Chojnacka, Agnieszka Wilkaniec, Piotr Urbański

Revalorization
of Historical Park
in Rybieniec

Wstęp i cel pracy

Introduction

Zespoły pałacowo parkowe użytkowane w okresie po 1945 roku przez Państwowe Gospodarstwa Rolne i Spółdzielnie Produkcyjne w nowej sytuacji polityczno-gospodarczej są wykupywane przez instytucje i prywatnych właścicieli, którzy podejmują trud rewitalizacji przejętych obiektów i przystosowania ich do nowych potrzeb. Po latach dewastacji w nowych uwarunkowaniach mają one szansę odzyskać część dawnych walorów. W takiej sytuacji jest zespół pałacowo-parkowy w Rybieńcu położonym w województwie wielkopolskim 30 km na północny-wschód od Poznania, kilka lat temu wykupiony przez prywatnego właściciela. W 2009 r. rozpoczęto gruntowną renowację dworu. Rewitalizacji zostanie poddany także park.

Celem badań było ustalenie składu gatunkowego istniejących w parku zadrzewień, zgromadzenie informacji na temat przekształceń, jakim ulegał jego układ przestrzenny i w oparciu o zdobyte informacje, przygotowanie kompleksowego projektu rewitalizacji parku, uwzględniającego jego nową funkcję.

Materiały i metody

Materials and methods

Podstawą do odczytania pierwotnego kształtu kompozycji parkowej, jej zasięgu i zmian, którym podlegała na przestrzeni lat, była analiza materiałów archiwalnych (mapy topograficzne regionu w skali 1:25000 z 1940 roku), dokumentacja archeologiczna określająca położenie pierwotnego dworu¹, dokumentacja ewidencyjna² i szczegółowa inwentaryzacja zadrzewień wykonana w oparciu o podkład geodezyjny w skali 1:1000. Podczas prac terenowych określono gatunki drzew, obwody pni na wysokości 1,30 m, średnice koron i stan zdrowotny opisywanych egzemplarzy, zauważone uszkodzenia i cechy charakterystyczne. Ustalono także położenie większych pni wcześniej wyciętych drzew. Prace te wykonano we wrześniu 2009 roku i zaktualizowano 30 października 2009. Strukturę gatunkową zadrzewień przedstawiono na rycinie 4. pozwalającej odczytać elementy pierwotnej kompozycji parku. Kolorami zaznaczono gatunki drzew przekraczające wiek 70 lat. Ich układ oraz analiza materiałów archiwalnych były podstawą do stworzenia planu rekonstrukcji założenia z II połowy XIX w. uwzględniającego współczesne uwarunkowania.

Położenie i historia obiektu

Localization and history of park

Rybieńec położony jest w gminie Kiszkowo ok. 20 km na zachód od Gniezna po południowej stronie drogi z Rybna Wielkiego do Jabłkowa. Zespół dworski w Rybieńcu został wpisany do Rejestru Zabytków Województwa Wielkopolskiego w 1999 r. Obecnie składa się z dworu z 1910 r. oraz parku, pochodzącego z przełomu XIX i XX w. o powierzchni 2,7 ha. Folwark, który dawniej stanowił integralną część układu przestrzennego majątku w Rybieńcu, przestał istnieć. Jego jedyną pozostałość stanowi współczesny budynek gospodarczy w bardzo złym stanie technicznym, wzniesiony przez PGR, który wykorzystywał teren folwarku w okresie powojennym. Cały zespół jest niezwykle malowniczo położony na skarpie, na północnym krańcu wydłużonej rynny jeziora Rybno Małe. Dzięki usytuowaniu na wzniesieniu i występowaniu przedpola w postaci wód jeziora masyw zieleni związanej z parkiem oraz budynek dworu eksponowane są w widokach z drogi łączącej Rybieńec z Rybnem Wielkim.

Wzmianki o wsi odnajdujemy już w źródłach z początku XVI w. Pod koniec XVI i w XVII wieku była ona własnością rodziny Koszutskich, później Białobłockich, a w XIX w. należała do rodziny Skałowskich.

Od nazwiska właścicieli utworzono wówczas nazwę wsi – Rybno Skałowskie. Pod koniec XIX w. wieś była w rękach Henryka Zabłockiego³. Księga wieczysta założona dla majątku Rybieńec w 1907 roku wzmiankuje o przekazaniu go w ręce niemieckie za pośrednictwem Pruskiej Komisji Kolonizacyjnej. Na początku XX wieku właścicielem Rybieńca był Fryderyk Wendorff z Rybna. Zapewne to niemieccy właściciele majątku wybudowali w parku istniejącą do dziś nową siedzibę usytuowaną w innym miejscu niż pierwotna, która uległa zniszczeniu.

W 1946 roku majątek został przejęty przez Skarb Państwa Polskiego i przez następne kilkadziesiąt lat jego grunty były użytkowane rolniczo przez kombinat Państwowych Gospodarstw Rolnych Rybno Wielkie. Do końca lat dziewięćdziesiątych XX w. we dworze znajdowały się mieszkania pracowników PGR. W 2009 roku, na zlecenie nowego właściciela posiadłości, wykonano remont obiektu pałacowego zgodnie z wytycznymi służb konserwatorskich i otoczono park od strony sąsiednich dróg nowym murem ogrodzeniowym z trzema bramami w miejscu pierwotnie istniejących (dwie bliżej dworu i brama „folwarczna”). W północno-zachodnim narożniku działki, na skraju dawnego ogrodu użytkowego, powstaje obiekt hotelowy o formie dworskiej oficyny.

Opis stanu istniejącego, analiza zachowanej kompozycji parku

Description of existing situation of the park, analysis of parks spatial composition

Park położony po południowej stronie biegnącej przez wieś drogi od zachodu graniczy z polami uprawnymi. Przy brukowanej drodze biegnącej wzdłuż jego północnej granicy w kierunku miejsca, gdzie znajdował się folwark stoi blok mieszkalny dawnych pracowników PGR-u. Wcześniej były tu mieszkania robotników folwarcznych, co zostało uwidocznione na mapie archiwalnej. Przy wschodniej granicy znajduje się staw, a za nim zrujnowane obiekty gospodarcze funkcjonujące tu wcześniej państwowego gospodarstwa rolnego. Jedyną historyczną pozostałością dawnego folwarku są słupy bramne przy wjeździe od strony wsi.

Park położony jest na terenie opadającym w stronę jeziora. Kompozycja ma charakter krajobrazowy. Obszar pomiędzy ogrodzeniem parku od północnego zachodu i północnego wschodu jest prawie płaski z małym spadkiem w kierunku położonego centralnie dworu. Dwór o eklektycznej formie, piętrowy, podpiwniczony z łamanym dachem, usytuowany został na krawędzi skar-

Ryc. 1. Dwór w Rybieńcu od strony jeziora
(fot. M. Chojnacka)

Fig. 1. Manor house in Rybieńec, view from
lake bank (photo by M. Chojnacka)

py, równoległe do brzegu jeziora. Od miejsca lokalizacji dworu spadek terenu jest wyrazisty, a skarpy poniżej jego południowej elewacji, od strony jeziora, zostały umocnione kamieniami polnymi (ryc. 1).

Drzewostan parku pochodzi w większości z przełomu XIX i XX wieku; najstarsze drzewa, z których część tworzy czytelne układy kompozycyjne, z połowy XIX wieku. Zinventaryzowano szczegółowo 297 drzew. Skład gatunkowy drzewostanu mimo niewielkiej powierzchni założenia jest bogaty, liczy 43 taksony drzew i krzewów⁴. Odnotowano obecność kilku interesujących gatunków i odmian występujących w postaci pojedynczych egzemplarzy. Są to min.: dąb szypułkowy w odmianie kolumnowej (*Quercus robur* L. 'Fastigiata'), lipa srebrzysta (*Tilia tomentosa* Moench), orzech czarny (*Juglans nigra* L.) i kasztanowiec czerwony (*Aesculusxcarnea* Hayne). Drzewa iglaste są zdecydowanie mniej liczne od liściastych, lecz są reprezentowane przez aż osiem gatunków i odmian. Są to modrzewie europejskie (*Larix decidua* Mill.), żywotniki zachodnie (*Thuja occidentalis* L.), daglezie zielone (*Pseudotsuga menziesii* (Mirb.) Franco), sosny: pospolita (*Pinus sylvestris* L.) i czarna (*Pinus nigra* J.F. Arnold), jodła jednobarwna (*Abies concolor* (Gordon et Glend.) Lindl. ex Hildebr.), świerk pospolity (*Picea Abies* (L.) H. Karst.), świerk kłujący (*Picea pungens* Engelm.) i świerk kłujący odm. sina (*Picea pungens* Engelm. 'Glauca').

Zinventaryzowano także kilka sztuk drzew owocowych, które są pozostałością po widocznym na mapach archiwalnych w zachodniej części założenia ogrodzie użytkowym. Procentowy udział drzew poszczególnych gatunków i odmian w parku przedstawia tabela nr 1.

Układ najstarszych drzew pozwala na odtworzenie fragmentów pierwotnej kompozycji, związanej z nieistniejącym obecnie starym dworem, ocalałym jedynie w postaci fundamentów, których położenie określił sondaż archeologiczny (uwidoczniono je na podkładzie). Są to aleja kasztanowców białych prowadząca do dworu od bramy „folwarcznej” (ryc. 2) i ocalałe szczątkowo obsadzenie podjazdu przed starym dworem z klonów, wśród których jest najokazalszy klon pospolity w parku o obwodzie pnia 298 cm. Kilka z kasztanowców alei osiągnęło imponujące rozmiary (obwody pni 370, 271 i 295 cm). Po obu stronach bramy „folwarcznej” na zewnątrz ogrodzenia rosną dwa jesiony wyniosłe (*Fraxinus excelsior* L.).

Prawie prostopadle do alei kasztanowcowej wiodącej do dworu odchodziła widoczna na mapach archiwalnych odnoga w stronę jeziora. Trzy rosnące w rzędzie kasztanowce są najprawdopodobniej częścią obsadzenia, które jej towarzyszyło.

Elementem najstarszego układu kompozycyjnego parku jest także grupa drzew położona na zachód od elewacji ogrodowej starego dworu, w której ze względu na rozmiary

i barwę liści wyróżnia się lipa srebrzysta o obwodzie pnia 330 cm. Można także domniemywać, że nieprzypadkowe jest położenie dwóch bardzo okazałych wiązów (245 cm i 323 cm) rosnących w pobliżu elewacji ogrodowej nieistniejącego starego dworu.

W historycznym założeniu wzdłuż granicy ogrodu użytkowego i parku biegła droga w dół do jeziora⁵. Pozostałością po jej obsadzeniu są okazałe jesion wyniosły, dęby i klony.

Do kompozycji wyraziście związanej z obecnie istniejącym dworem należą przede wszystkim dwie lipy szerokolistne (*Tilia platyphyllos* Scop.) po obu stronach wejścia oraz obsadzenie dojazdu prowadzącego do budowli od strony drogi Rybno-Jabłkowo utworzone z orzechów włoskich (*Juglans regia* L.). Bramie od strony drogi towarzyszą na zewnątrz dwa kasztanowce czerwone. Także zinventaryzowane

Ryc. 2. Aleja kasztanowców wiodąca od bramy „folwarcznej” do dworu
(fot. M. Chojnacka)

Fig. 2. Horse chestnut alley leading from farm – gate to manor house
(photo by M. Chojnacka)

Ryc. 3. Zniszczone runo parkowe (fot. M. Chojnacka)

Fig. 3. Destroyed undergrowth in park (photo by M. Chojnacka)

w parku drzewa iglaste: żywotniki, modrzewie, sosny czarne i jodłę jednobarwną należy wiązać z uzupełnieniami obsadzenia parku na początku XX w.

W parku rośnie szereg drzew gatunków krajowych (jesiony wy-

Tabela 1. Procentowy udział poszczególnych gatunków i odmian w drzewostanie parku

Tab. 1. Proportional participation of different trees species in parks plantings

L.p.	Gatunek, odmiana	Ilość szt.	Procentowy udział
1.	Jesion wyniosły (<i>Fraxinus excelsior</i>)	68	22,4
2.	Robinia biała (<i>Robinia pseudoacacia</i>)	30	9,9
3.	Wiąz szypułkowy (<i>Ulmus laevis</i>)	26	8,5
4.	Kasztanowiec pospolity (<i>Aesculus hippocastanum</i>)	25	8,2
5.	Klon pospolity (<i>Acer pseudoplatanus</i>)	22	7,3
6.	Dąb szypułkowy (<i>Quercus robur</i>)	14	4,6
7.	Orzech włoski (<i>Juglans regia</i>)	12	4,0
8.	Brzoza brodawkowata (<i>Betula pendula</i>)	11	3,6
9.	Daglezia zielona (<i>Pseudotsuga menziesii</i>)	7	2,3
10.	Lipa drobnolistna (<i>Tilia cordata</i>)	6	2,0
11.	Topola czarna (<i>Populus nigra</i>), wierzba biała (<i>Salix alba</i>), klon jawor (<i>Acer pseudoplatanus</i>)	po 5 szt.	1,65
12.	Buk pospolity (<i>Fagus sylvatica</i>), jabłoń domowa (<i>Malus domestica</i>), śliwa wiśniowa (<i>Prunus cerasifera</i>)	po 4 szt.	1,32
13.	Lipa szerokolistna (<i>Tilia platyphyllos</i>), dąb czerwony (<i>Quercus rubra</i>), klon polny (<i>Acer campestre</i>), modrzew europejski (<i>Larix decidua</i>), świerk pospolity (<i>Picea abies</i>), topola osika (<i>Populus tremula</i>), żywotnik zachodni (<i>Thuja occidentalis</i>)	po 3 szt.	0,99
14.	Czeremcha pospolita (<i>Prunus padus</i>), leszczyna pospolita (<i>Corylus avellana</i>), głóg pośredni pienna odm. ogrodowa (<i>Crataegus media</i>), grab pospolity (<i>Carpinus betulus</i>), grusza pospolita (<i>Pyrus pyraeaster</i>), kasztanowiec czerwony (<i>Aesculus xcarnea</i>), klon jesionolistny (<i>Acer negundo</i>), olsza czarna (<i>Alnus glutinosa</i>), sosna czarna (<i>Pinus nigra</i>), sosna pospolita (<i>Pinus sylvestris</i>), śliwa domowa (<i>Prunus domestica</i>)	po 2 szt.	0,66
15.	Czereśnia ptasia (<i>Prunus avium</i>), dąb szypułkowy f. kolumnowa (<i>Quercus robur</i> 'Fastigiata'), jodła jednobarwna (<i>Abies concolor</i>), lipa srebrzysta (<i>Tilia tomentosa</i>), orzech czarny (<i>Juglans nigra</i>), świerk kłujący (<i>Picea pungens</i>), świerk kłujący odm. sina (<i>Picea pungens</i> 'Glaucua'), wiąz górski (<i>Ulmus glabra</i>), wierzba płacząca (<i>Salix xsepulkralis</i> 'Chrysocoma'), wiśnia wonna (<i>Prunus mahaleb</i>)	po 1 szt.	0,33

Ryc. 4. Struktura gatunkowa najstarszych drzew w parku

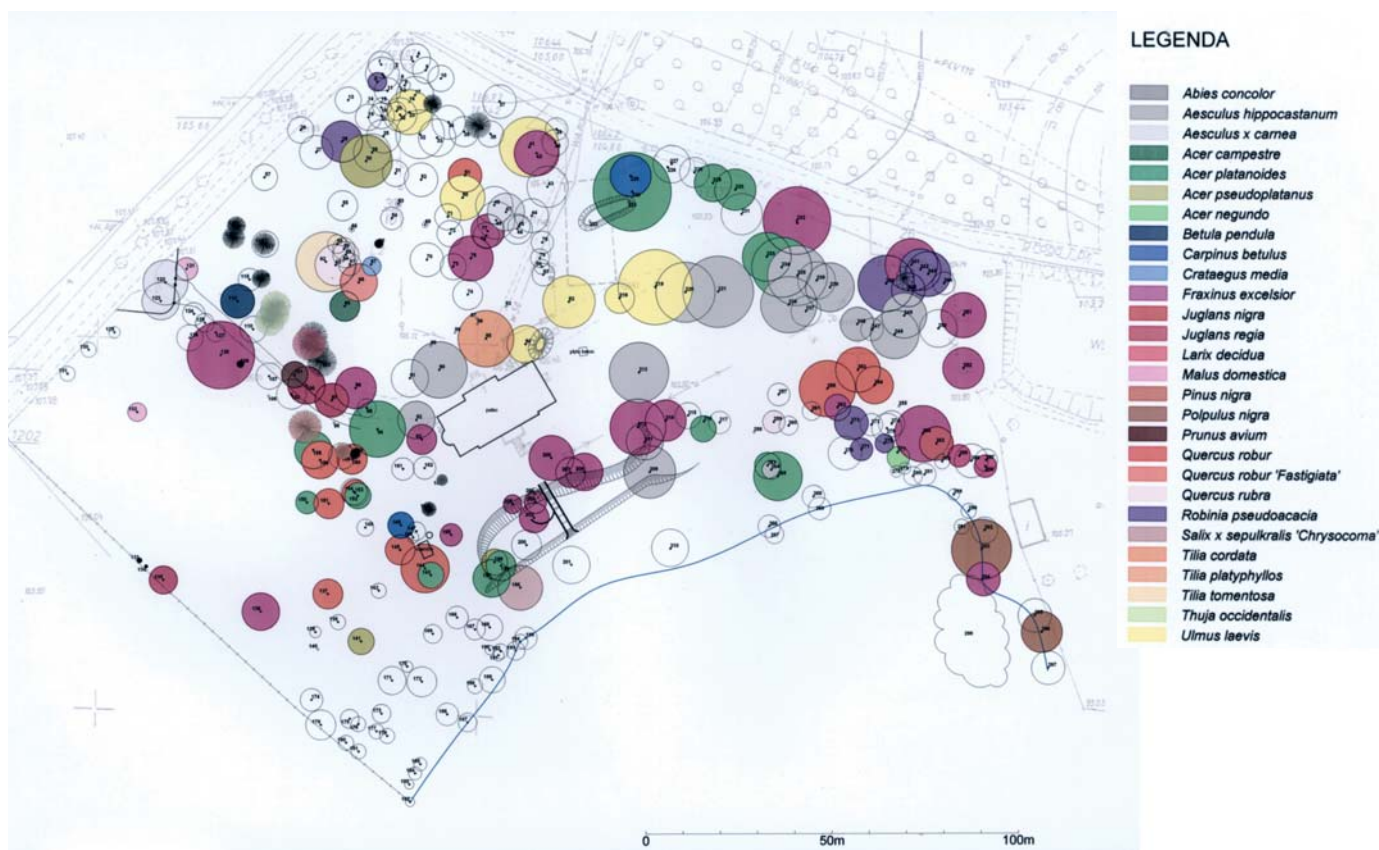
Fig. 4. Composition of historical trees species

niosłe, klony pospolite, wiązy szypułkowe, dęby szypułkowe, lipy drobnolistne), które w większości są samosiewami powstałymi z pierwotnych gatunków matecznych. Występują one w parku bardzo licznie. Wiele jest także w parku egzemplarze ekspansywnego gatunku obcego pochodzenia – robinii białej, która tworzy w pewnych częściach założenia wyraziste skupiska, jak dowodzi obecność pniaków, wcześniej przeredzane.

W części nadbrzeżnej parku od strony wschodniej na podmokłym gruncie spontanicznie wytworzył się zespół drzew o składzie typowym dla tego stanowiska. Odnotowano tam obecność m.in. topoli osiki, jesionu wyniosłego, olszy czarnej, bzu czarnego i naturalnych form wierzby.

Drzewostan parku przez kilkadziesiąt ostatnich lat nie był pielęgnowany. W efekcie wiele najstarszych drzew historycznego układu posiada poważne ubytki zagrażające ich egzystencji. Są to najczęściej głębokie dziuple powstałe po wyłamaniu jednego z głównych konarów.

W ostatnim czasie w parku prowadzono roboty ziemne sprzętem mechanicznym związane min. z układaniem instalacji kanalizacyjnej i wyrównywaniem gruntu. W efekcie w kilku miejscach parku zniszczone zostało naturalne runo parkowe, ukazała się martwica, co na stromych skłonach spowodowało obsuwanie się gruntu w stronę jeziora (ryc. 3).

Skarpę pomiędzy południową elewacją dworu, a jeziorem umocniono pochyłymi murkami z kamienia polnego, osadzonego w zaprawie betonowej. Murki znajdują się na dwóch poziomach. Poważnym błędem było obetonowanie pni drzew rosnących w tym miejscu na skarpie. Na osi dworu z tego samego budulca wykonano prowadzące w stronę jeziora schody o szer. 1,7 m. W dolnej części skarpy schody rozszerzają się. Policzki schodów utworzono z pionowo ustawionych dużych kęsów kamienia o ostrych krawędziach.

Kamieniem polnym umocniono także drogi wiodące do dworu od strony wszystkich trzech bram wjazdowych. Mają one szerokość 3,30 m. Prace kamieniarskie w parku wykonano mało starannie, z wielką szkodą dla drzewostanu i wyglądu całego założenia.

Projekt rewaloryzacji

Project of revalorization

Projekt rewaloryzacji parku zakłada przywrócenie jego dawnej wartości z uwzględnieniem współczesnych uwarunkowań. Przewidziano odtworzenie i uzupełnienie zachowanych historycznych elementów kompozycji i dopasowanie całości założenia do nowo pełnionych funkcji.

Prace projektowe poprzedzono analizą map archiwalnych⁶ i istniejących opracowań dotyczących badanego terenu⁷. Przeanalizowano stan zachowania układu kompozycyjno-przestrzennego parku zestawiając zgromadzone materiały źródłowe z aktualnymi mapami, wynikami inwentaryzacji zieleni i wynikami szczegółowych badań terenowych dotyczących zachowania układu

drogowego, układu nasadzeń, osi widokowych i kompozycyjnych.

Odtworzono dawny układ komunikacyjny uwydatniając obsadzeniami uzupełniającymi historyczne aleje prowadzące zarówno przed stary, jak i przed nowy dwór oraz dwie drogi w stronę jeziora (ryc. 5). Obrys starego dworu podkreślono niskim żywopłotem akcentując miejsce ganku wiciokrzewem i krzewami lilaka. Zaprojektowano nową drogę spacerową o nawierzchni żwirowej i szerokości 1,0 m obiegającą pętlą całe założenie. Łączy ona hotel z odległymi częściami parku, a ruch na niej nie będzie kolidował z prywatną strefą wokół dworu. W północnej części założenia jej podkowiasty kształt odtwarza dawny przebieg drogi widoczny na mapie archiwalnej.

Istotnym problemem, który należało rozwiązać, było dopasowanie nowego programu funkcjonalnego

założenia i związanych z nim nowych obiektów, do zabytkowej struktury parku. Obiekt ma obecnie pełnić dwie funkcje: usługową – hotelu położonego w atrakcyjnym miejscu i funkcję prywatnej rezydencji o charakterze wypoczynkowym. Z funkcją hotelową związany jest parking, kort tenisowy, basen kąpielowy i pawilon – altana dla gości. W projekcie rewitalizacji parku zasugerowano zmianę zlokalizowanych przez architekta obiektów tak, aby nie kolidowały z historycznym układem zadrzewień i ocalałymi fragmentami naturalnego runa parkowego⁸. Parking i kort umieszczono w pobliżu hotelu w zachodniej części założenia. Poniżej kortu teren opada w stronę jeziora.

Zaprojektowano tu ogród użytkowy właściciela obiektu z sadem i winnicą. Poniżej przewiduje się umieszczenie ekologicznej oczyszczalni ścieków. W miejscu tym obsadzenie krajowymi gatunkami drzew i krzewów służy umocnieniu stromego w tym miejscu skłonu i łagodnemu przejściu od form ozdobnych w pobliżu pałacu ku naturalnym zadrzewieniom nad jeziorem.

Otoczenie dworu uzyskało oprawę z krzewów i pnączy o dużych walorach dekoracyjnych. Na owalu podjazdu jest to róża okrywowa w obwódce ze strzyżonego bukszpanu, a na południowej elewacji pomieszczeń pod nowoprojektowanym tarasem – róża pnąca (obsadzenie

zgodnie z zaleceniem konserwatora zabytków). Przy wejściu do dworu od północy zaproponowano krzewy różaneczników i bluszcz, a na południowo-zachodniej ścianie milin amerykański. Wzdłuż nawierzchni utwardzonych wokół pałacu zaprojektowano żywopłot z niskiej tawuły.

Tylko w bezpośrednim sąsiedztwie dworu będzie utrzymywany trawnik. Od północy jego granice stanowi biegący łukiem wielogatunkowy ciąg krzewów, spinający i podkreślający linię rosnących tam drzew. Pozostałe nawierzchnie roślinne należy utrzymywać w postaci łąk parkowych i naturalnego runa.

Nowoprojektowane w parku krzewy podkreślają drogi i ich

Ryc. 5. Projekt koncepcyjny rewitalizacji parku

Fig. 5. Project of revalorization of the park in Rybicz

rozgałęzienia, wygradzają parking i prywatną przestrzeń wokół dworu. Niskie, przewieszające się i zadarniające krzewy mają szczególną funkcję do spełnienia w pobliżu murków oporowych na stoku poniżej pałacu: przykrywają je i dodatkowo umacniają zbocze. Przewiduje się „oswobodzenie” obetonowanych drzew i stworzenie „gniazd” dla obsadzeń maskujących murki.

Wśród nowo dosadzanych drzew liściastych poza gatunkami uzupełniającymi istniejące układy alejowe zaproponowano pojedyncze sztuki o charakterze samotników, dobrze odcinające się zabarwieniem liści od tła. Wzbogacono także zestaw drzew iglastych dosadzając nowe egzemplarze w pobliżu pojedynczych istniejących, będących często w nie najlepszej kondycji. W ten sposób powstał m. in. ciąg roślin iglastych zamykających oś bocznej drogi wiodącej do małego, otoczonego lilakami wnętrza w cieniu okazałej lipy srebrzystej. Szpaler daglezi posadzonych wzdłuż zachodniej graniczy założenia wygrodzi część hotelową od strony pól.

Zaproponowany dobór materiału roślinnego nawiązuje do istniejącego składu gatunkowego nasadzeń, a także gatunków stosowanych w okresie historycznym, z którego pochodzi założenie i uwzględnia indywidualne życzeniami inwestora.

Wszelkie prace nad realizacją zaproponowanych obsadzeń w parku należy poprzedzić leczeniem

uszkodzonych drzew i odtworzeniem żyzności zdegradowanej gleby.

Podsumowanie, wnioski

Summary, conclusions

Zespół dworsko-parkowy w Rybieńcu zachował się w stanie pozwalającym na odczytanie jego pierwotnej kompozycji i przekształceń, którym podlegał na przestrzeni lat, co pozwoliło na przywrócenie głównych elementów dawnej kompozycji. Niezwykle cenny okazał się obecny w parku stary drzewostan, zróżnicowany w znacznym stopniu pod względem gatunkowym. Trudna do wytłumaczenia jest zupełna likwidacja zabudowań folwarcznych wykorzystywanych przez kilka dziesięcioleci przez Państwowe Gospodarstwo Rolne. Nowy właściciel z dużą starannością podszedł do udokumentowania i utrwalenia historycznej substancji (m.in. stary dwór, aleje parkowe). Pozytywnie odniósł się także do zmian lokalizacji nowych obiektów, pierwotnie degradujących zabytkowe i przyrodnicze walory parku. Wiele zastrzeżeń budzi jednak wykonawstwo robót ziemnych stabilizujących zbocza oraz drogowych.

Staranne przygotowanie dokumentacji rewaloryzacyjnej to tylko część działań zmierzających do przywrócenia walorów zdegradowanemu, zabytkowemu obiektowi,

równie ważna będzie staranna realizacja założeń projektu.

Mapy i tabele wykonane przez autorów.

Maps and tables made by authors.

Maria Chojnacka
Agnieszka Wilkaniec
Piotr Urbański

Katedra Terenów Zieleni i Architektury
Krajobrazu
Wydział Ogródnictwa i Architektury Krajobrazu
Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu
Department of Landscape Architecture
Poznań University of Life Sciences

Przypisy

- ¹ Karolczak Z., 2009, *Inwentaryzacja dawnego dworu w Rybieńcu, gm. Kiszkowo, woj. Wielkopolskie; dokumentacja techniczno-konserwatorska*, opracowanie wykonane na zlecenie właściciela parku, w jego posiadaniu.
- ² Staszek S., 1985, *Ewidencja parku dworskiego w Rybieńcu gmina Kiszkowo*, maszynopis w archiwum Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu.
- ³ Chlebowski B., Walewski W., 1889, *Słownik Geograficzny Królestwa polskiego i innych Ziem Słowiańskich*, Tom X, Nakładem Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego, Warszawa.
- ⁴ Seneta W., Dolatowski J., 2008, *Dendrologia*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- ⁵ Mapa topograficzna założona w 1889 r., wydana w 1940 r., w skali 1: 25 000: Jabkowo (sekcja 3369), Archiwum Państwowe w Poznaniu.
- ⁶ Ibidem.
- ⁷ Karolczak Z., 2009, op. cit; Staszek S., 1985, op. cit.
- ⁸ *Rewaloryzacja i rewitalizacja zespołu dworsko-parkowego w Rybieńcu gm. Kiszkowo*, Cierniewscy Architekci S.C. dokumentacja projektowa 07. 10. 2009, maszynopis w archiwum pracowni projektowej.

Tożsamość krajobrazu podstawą programu rewitalizacji terenów nadwodnych w Goteborgu w Szwecji. „Nowy – stary krajobraz”

Eliza Sochacka-Sutkowska

Landscape Identification as the Basis for Regeneration Model of Waterfronts in Gothenbourg in Sweden. “New – Known Landscape”

Wprowadzenie

Introduction

Goteborg jest drugim co do wielkości miastem w Szwecji, z liczbą mieszkańców przekraczającą pół miliona. Położony na zachodnim wybrzeżu, należy do miast, których potencjał rozwojowy zawsze stanowiła rzeka i dostęp do morza, a przez nie do świata. Wielka woda tworzyła tożsamość miasta. Miasto od początku XIX wieku miało charakter silnie przemysłowy – stocznie i porty przeładunkowe określały jego znaczenie. Przemysł morski stanowił też o problemach przestrzennych miasta – odcinając je od nabrzeży i defragmentując funkcjonalnie, przestrzennie i w konsekwencji społecznie.

Dziś Goteborg nie jest już miastem stoczniovym, nadal jednak buduje swoją tożsamość w oparciu o związki z wodą. W mieście od końca lat 70. XX wieku zachodzą dynamiczne zmiany na wszystkich płaszczyznach jego struktury. Od ponad 30 lat trwa projektowanie i realizacja rewitalizacji nabrzeży nazywana Rozwojem Nabrzeży (*Älvstranden Utveckling*). Jest to długofalowy, całościowy proces prowadzony w sposób programowy i elastyczny wedle przyjętych trwałych założeń, które zostały scalone z opracowaną dla miasta wizją rozwoju. Mimo tego, że proces rewitalizacji nabrzeży Goteborga daleki jest jeszcze od ukończenia można dzisiaj powiedzieć, że

zastosowany model okazał się udaną inwestycją. Wykreowano atrakcyjną i żywą przestrzeń miejską, między innymi dzięki wykorzystaniu oraz podkreśleniu specyfiki zastanego nadwodnego krajobrazu kulturowego. Analiza modelu goteborskiego może wskazać na pewne uniwersalne i możliwe do zastosowania również w naszym kraju, determinanty skutecznego rozwoju miasta poprzez rewitalizację nabrzeży przemysłowych w ujęciu krajobrazowym.

Tło historyczne

The historical context

Miasto Goteborg jest stosunkowo młode, jak na warunki europejskie. Zostało założone przez króla Gustawa II Adolfa w 1621 roku jako portowe miasto twierdza. Jego strategiczne położenie na zachodnim wybrzeżu, u ujścia rzeki Gota pozwoliło zapewnić dogodny dostęp do Morza Północnego, uniezależniając szwedzki handel od duńskich ceł. Budowa miasta przyczyniła się niewątpliwie do ekspansji terytorialnej i politycznej Szwecji w XVII wieku. W wieku XIX Goteborg przekształca się w miasto przemysłowe, w którym to procesie znaczący udział mają brytyjscy fabrykanci. Miasto stało się też w tym czasie największym portem Skandynawii. W 1841 roku uruchomiono produkcję stoczniovą. Trzy z największych stocznii świata zlokalizowano na północnym brzegu rzeki Gota naprzeciwko historyczne-

go centrum. Stocznie Gotaverken, Lindholmen i Eriksberg na kilkanaście dziesięcioleci określiły wizerunek i symbolikę miasta zarówno w skali lokalnej jak i globalnej, decydując o krajobrazie miasta i jego tożsamości.

Kryzys paliwowy lat 70. XX wieku dotkliwie dotknął przemysł stoczniowy całej Zachodniej Europy, jednak w Szwecji doprowadził niemal do całkowitego jego upadku. W wyniku zapaści gospodarczo-strukturalnej miasto Goteborg straciło wszystkie swoje stocznie. Stocznie ostatecznie zamknięto w 1979 roku, działalność portową również wówczas wyprowadzono z miasta. Ponad 15 000 pracowników stoczniowych i dużo więcej tych, z firm powiązanych z upadłym przemysłem, straciło pracę. Pozostały olbrzymie opuszczone tereny nadwodne, doskonale wyeksponowane w krajobrazie miasta, ale niedostępne doki i pirsy rzeki Gota. Zmarły krajobraz suwnic i żurawi stoczniowych i portowych, rozciągający się na długości 5 km nabrzeży, stanowił dla mieszkańców przerażające świadectwo po-

rażki. Okazał się jednak potencjałem, jaki miasto wykorzystało w sposób wzorcowy.

Krajobrazowa obrona tożsamości Goteborga

The defence of Gothenburg's identity through its landscape

Upadek przemysłu stoczniowego oznaczał dla Goteborga coś znacznie większego, niż miejscowy problem urbanistyczny i gospodarczy, oznaczał bowiem koniec dotychczasowej ery rozwoju miasta, którego dotychczasowa struktura, tak społeczno-gospodarcza, jak i funkcjonalno-przestrzenna podporządkowana była wyspecjalizowanej przemysłowej działalności. Miasto stanęło przed koniecznością zmiany przez lata utrwalonego w świecie wizerunku. Musiało znaleźć nowy, atrakcyjny i konkurencyjny sposób na dalszy rozwój, wykreować dobrą i możliwą do realizacji własną wizję. Na początku lat 80. powstała wizja rozwoju Goteborga jako

„Przyjaznego Miasta” opartego na nauce, technologii, zrównoważonym rozwoju oraz odnowie związków miasta z wodą, którego mieszkańcy są jej podmiotem. Wykreowana dla Goteborga wizja spowodowała nowe otwarcie w jego historii, ale także które pozwoliło wykorzystać i wzmocnić istniejące atuty miasta oraz kontynuować tradycję i dziedzictwo kulturowe pokoleń swoich mieszkańców.

Za wizją podążyła konsekwentnie realizowana i rozwijana strategia działań rewitalizacyjnych. Rewitalizacją objęto tereny trzech stoczni oraz portu towarowego i terenów przyległych zlokalizowane na północnym nabrzeżu miasta. Teren był wcześniej niemal w całości użytkowany przemysłowo i w bardzo niewielkim stopniu zamieszkały. Rewitalizowany obszar nazwany *Norra Älvstranden* (Północne Nabrzeża Rzeki) obejmował powierzchnię 290 ha, w tym 40 ha wód doków. W 1989 roku, po licznych konsultacjach społecznych, miasto zatwierdziło plan ogólny zagospodarowania terenów *Norra Älvstranden*.

Ryc. 1. Plan zagospodarowania rewitalizowanych nabrzeży Norra Älvstranden w Goteborgu [Ivarsson, Andersson 2011]

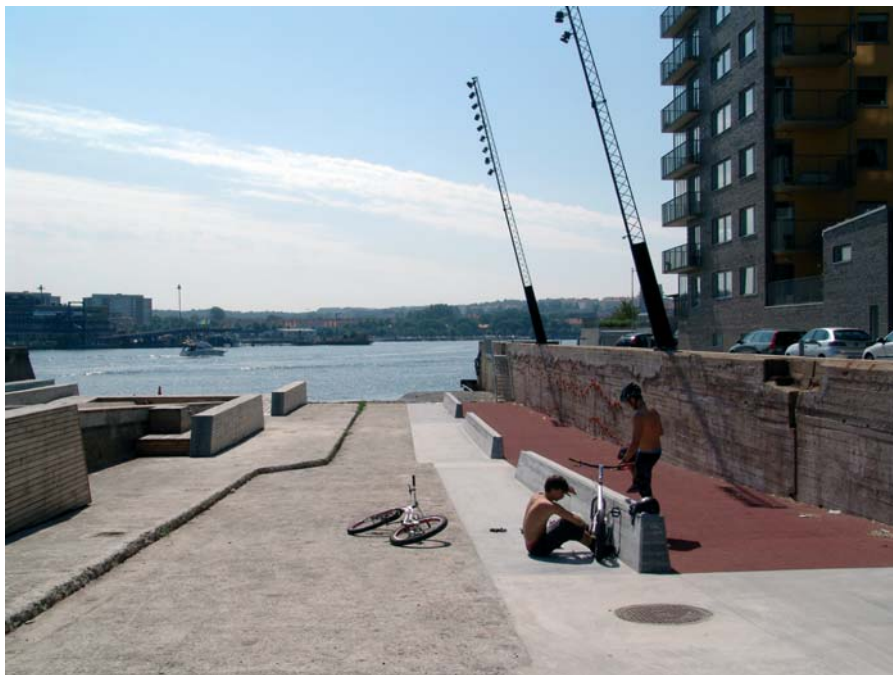
Fig. 1. Development plan of regeneration of Norra Älvstranden waterfront [Ivarsson, Andersson 2011]

Ryc. 2. Zachowany element krajobrazu stocznioowego – dawna pochylnia adaptowana na przestrzeń integracyjną dla młodzieży. Osiedle Vastra Eriksberg w Goteborgu

Fig. 2. A preserved element of industrial landscape – former shipyard's slipway creates a skate-park using by the youth as a gathering place

Podstawowym założeniem programu rewitalizacji terenów Norra Älvstranden było pełne udostępnienie i przybliżenie nabrzeży mieszkańcom, wprowadzenie zróżnicowanej struktury funkcjonalnej, w której nacisk postawiono na rozwój nauki, badań i edukacji ponadto ochrona historycznej spuścizny obszaru jako świadectwa tożsamości miasta oraz osiągnięcie wysokiej jakości środowiska, zarówno w wymiarze przestrzennym, społecznym i przyrodniczym. [Cadell 2008]. Za kluczowe uznano konieczność kreacji struktury przestrzeni publicznych kluczowych dla budowy tożsamości miasta oraz kreacji miasta przyjaznego.

Zapewnienie dostępności rewitalizowanych nabrzeży w wymiarze fizycznym oparto na koncepcji stworzenia ciągłej, zróżnicowanej programowo sieci przestrzeni publicznej, której rdzeniem jest promenada nadwodna, biegnąca wzdłuż całego rewitalizowanego terenu. Na nią nanizane zostały różnorodne miejsca spotkań w postaci placów, parków, przestrzeni zabaw czy przestrzeni wystaw. Miejsca te stanowią funkcjonalne węzły całej sieci przestrzeni publicznej obszaru. Stanowią lokalne centra urbanistyczne i społeczne, integrując użytkowników wokół różnych form aktywności rekreacyjnej i umysłowej. W celu optymalizacji przebiegu promenady nadwodnej oraz zwiększenia łączności pomiędzy poszczególnymi częściami zagospodarowywanych nabrzeży zastosowano kładki pieszo-rowerowe

ponad basenami i dokami. Aby obszar powiązać z centrum miasta wprowadzono zrównoważoną sieć komunikacji publicznej, w tym szybki tramwaj wodny, kursujący z dużą częstotliwością na odcinku całego rewitalizowanego nabrzeża w sieci kilku przystanków zlokalizowanych przy głównych placach nabrzeża. Główna nadwodna struktura przestrzeni publicznej została również ściśle powiązana z terenami położonymi głębiej, poprzez sieć węzłów przestrzeni publicznej w postaci podporządkowanych układów dojść do nabrzeży. Struktura przestrzeni publicznej nabrzeży charakteryzuje się hierarchicznością, ciągłością i spójnością zastosowanych rozwiązań. Utworzona sieć przestrzeni publicznej, w całej swej różnorodności przyjmowanych form w sposób optymalny i jednocześnie naturalny otwiera cały obszar na rzekę, funkcjonalnie się z nią łącząc.

W celu zdefiniowania kulturowej wartości przestrzeni publicznych obszaru Norra Älvstranden sięgnięto po symbolikę związków

z wodą i podkreślenie wyjątkowej roli nabrzeży w historii miasta. Wykorzystano wymowę zastanego krajobrazu. Planowana struktura przestrzenna w ramowym układzie w dużym stopniu odwzorowuje historyczny podział przestrzeni, przyporządkowując im nowy sposób przeznaczenia i zagospodarowania. Zachowano również w większości nazewnictwo dzielnic zgodnie z poprzednimi nazwami stoczni i portu. Koncepcja zagospodarowania zakładała adaptacje wielu charakterystycznych elementów stocznioowego zagospodarowania: zarówno obiektów architektury przemysłowej jak i infrastruktury i tektoniki nabrzeży. Ochronę i wykorzystanie dziedzictwa kulturowego nabrzeży realizowano poprzez priorytetową i możliwie największą adaptację istniejącej zabudowy przemysłowej i powiązanie z nią wprowadzanej architektury. W pierwszej kolejności koordynująca proces rewitalizacji miejska agencja rozwoju¹ szukała odpowiednich funkcji dla dużych budowli jakimi są hale stocznioowe.

Zabytkowe budynki przekształcono na obiekty uniwersyteckie, hotele, sale wystawowe, restauracje, obiekty sportowe, a również siedziby firm (ryc. 1). Ponadto szczególną wagę przywiązywano do sposobu zagospodarowania przestrzeni publicznych z zachowaniem elementów infrastruktury stoczniowej, w sposób podkreślający tożsamość i symbolikę miejsca. W charakterystycznych punktach nabrzeża, wykorzystując istniejące pochylnie stoczniowe, pirsy, doki oraz przestrzenie wokół adaptowanych budynków stoczniowych urządzono otwarte miejsca spotkań – węzły sieci przestrzeni publicznej. Miejsca te stanowią główne strefy identyfikacji przestrzeni, niosąc treści symboliczne oraz pełniąc w różnej formie funkcje dydaktyczne.

Udanym przykładem wykorzystania tradycji miejsca jest zagospodarowanie dawnej pochylni służącej do wodowania statków stoczni Eriksberg na przestrzeń integracyjną dla młodzieży, wyposażoną w elementy

dla jazdy wyczynowej na rowerach i deskorolkach. Nowa funkcja świetnie wpisuje się w ukształtowanie dawnej pochylni, a zastosowane materiały: betonowe i drewniane elementy wyposażenia tego specyficznego skateparku dobrze współgrają z zachowanym oryginalnym zagospodarowaniem. Dawny slip skupia młodzież w atrakcyjnym dla niej użytkowo i krajobrazowo miejscu, pozwalając cieszyć się bezpośrednim sąsiedztwem wody, która w zależności od swojego poziomu w zmiennym stopniu oblewa krańce obiektu. Wykorzystanie charakterystycznej infrastruktury pozwoliło nie tylko doskonale wpisać obiekt w otoczenie, ale też dało niepowtarzalny charakter miejscu, co jest szczególnie pożądaną przez młodzież cechą. Młodzi użytkownicy przestrzeni w naturalny sposób przyswajają historię miejsca, w którym mieszkają, a krajobraz kulturowy Eriksberga nadal współdefiniuje tożsamość miasta (ryc. 2).

Na uwagę zasługuje również pomysł stworzenia na wysuniętym nabrzeżu doku otwartej galerii sztuki, gdzie lokalni artyści sami wystawiają swoje prace, a mieszkańcy mogą je obejrzeć, zakupić, nawiązać kontakty lub po prostu spędzić przyjemnie wolny czas (ryc. 3). Obiekt również korzysta z walorów bezpośredniego sąsiedztwa z rzeką, położenie doku pozwala cieszyć się użytkownikom dalekimi otwarciami przebiegającymi wzdłuż osi rzeki, które zamyka odległa sylweta centrum Goteborga. Dodatkowym atutem rozwiązania, budującym niespotykany klimat galerii jest bliskie sąsiedztwo przepływających torem wodnym pasażerskich liniowców i mniejszych statków. Integrujące użytkowników miejsca utworzono również w strefie Parku Naukowego Lindholmen, gdzie nadwodny główny plac dzielnicy – Lindholmsplatsen łączy ze sobą kampus Uniwersytetu Technologicznego Chalmers ze strefą biznesu i wdrożeń technologii. Wspólny plac stanowi fizyczną platformę dla wymiany myśli studentów, naukowców i praktyków.

Najbardziej rozpoznawalnym elementem krajobrazu rewitalizowanych północnych nabrzeży Goteborga pozostaje 80-metrowej wysokości pomarańczowa suwnica stoczniowa. Ten oryginalny element wyposażenia dawnej stoczni Eriksberg, widoczny w promieniu wielu kilometrów, stanowi dzisiaj ważny w skali miasta landmark i ważny element tożsamości mieszkańców². Motyw suwnicy wykorzystywany jest dzisiaj jako

Ryc. 3. Otwarta galeria utworzona na dawnym pirsie doku stoczniowego – węzeł przestrzeni publicznej

Fig. 3. Open gallery arranged in a former shipyard pier – a node of a public realm network

Ryc. 4. „Landmark” rewitalizowanych nabrzeży – zachowana wśród zabudowy mieszkaniowej suwnica Eriksberg

Fig. 4. A landmark of the regenerated waterfronts – preserved within dwellings shipyard crane Eriksberg

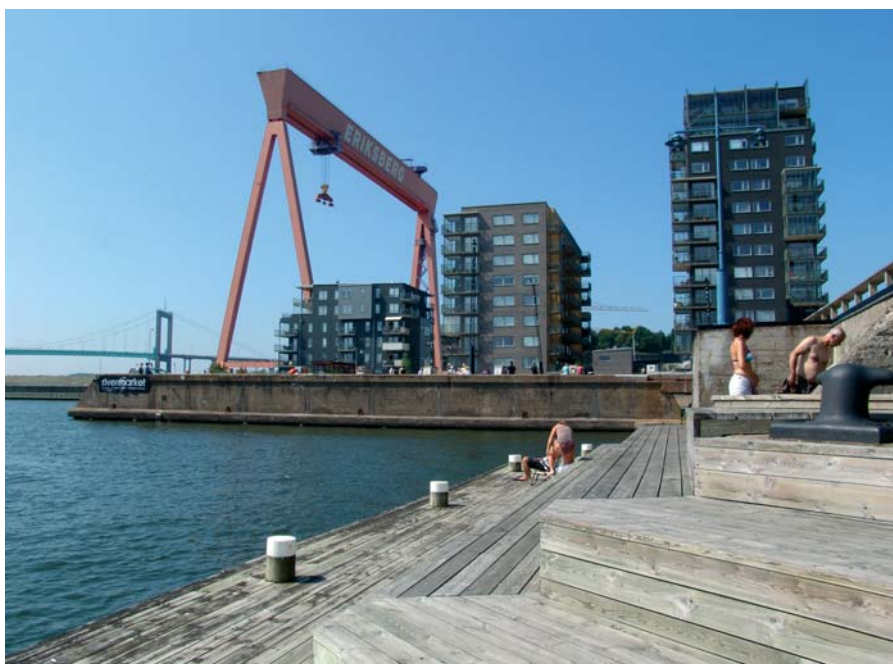
znak – logo tak osiedla, jak i całego zespołu rewitalizowanych nabrzeży, a często nawet miasta (ryc. 4). Suwnica jest zaliczana do jednego z 23 znaków akcentujących przestrzeń publiczną nabrzeży północnych. Poszczególne obiekty współtworzą rodzaj miejskiej kolekcji sztuki, której tematem jest tożsamość. Tworzą w przestrzeni miasta rodzaj membrany znaczeniowej, a jej elementy składowe użytkownik waterfrontu może stopniowo odkrywać: fizycznie i mentalnie.

Rozpoznawalnym i skutecznie promowanym przez miejską agencję rozwoju nabrzeży landmarkiem krajobrazu Goteborga jest sama rzeka Gota. Jej charakterystyczna linia brzegowa stanowi dzisiaj symbol rewitalizacji i wdrażanej wizji „Przyjaznego Miasta”. Jest niepowtarzalnym, bo przypisanym wyłącznie Goteborgowi logiem, zapisem jego DNA. Pawilon przeznaczony dla spotkań uczestników rewitalizacji, organizacji debat społecznych nad dalszym kształtem procesu oraz stanowiący miejsce informacji o rozwoju miasta, otwarty w 2004 roku, wyposażono w wielką, precyzyjną makietę ukazującą obecne i planowane zagospodarowanie nabrzeży Goteborga. Elewację pawilonu zdobi zaś niczym znak firmowy zarys linii brzegowej rzeki Gota.

Istotnym atutem Goteborga jest jego rzeźba terenu, skaliste wzgórza z obu stron otaczają dolinę rzeki Gota, dając możliwości kreacji fantastycznych punktów i platform

Ryc. 5. Powiązania widokowe utworzonego na wzgórzu Sörhallsberget Parku Natury z otoczeniem

Fig. 5. Scenic axis connecting a Sörhallsberget Hill Nature Park with its surroundings

widokowych. Tę charakterystyczną cechą krajobrazu w pełni wykorzystano w obszarze NÅ dla budowy parków, pozwalając powiązać w atrakcyjny sposób rewitalizowany teren z położonym na drugim brzegu centrum miasta, jak i z przyległymi dzielnicami. Dwa utworzone parki zlokalizowano właśnie na wzgórzach położonych nad samą rzeką. Największy Färjenas Park zamyka cały zespół urbanistyczny od zachodu, stanowiąc jednocześnie granicę miasta. Park został utworzony w 2008 roku na dawnych terenach przemysłowych. Zachowano niektóre pozostałości domostw

i otaczających je ogródków, poddane konserwacji stanowią urokliwe miejsca pikników. Park posiada szereg atrakcyjnych otwarc widokowych, wizualnie wiążąc dzielnicę dawnej stoczni z miastem i otaczającym krajobrazem otwartym. Również Park Natury położony na wzgórzu Sörhallsberget, w miejscu atrakcyjnego krajobrazowo przełamania linii rzeki stanowi doskonale miejsce wypoczynku oraz spektakularny punkt widokowy (ryc. 5). Również poszczególne fragmenty zagospodarowania urbanistycznego nabrzeży zostały ukształtowane w sposób zachowujący widokowe powiązania z rzeką.

Główne wnętrza urbanistyczne dzielnic Eriksberg i Sannegardshamnen otwierają się na wodę oraz dominanty jej drugiego brzegu. Wolor starannego widokowego powiązania z wodą poszczególnych wnętrz urbanistycznych zagospodarowywanych stoczni Gotaverken, Lindholmen i Eriksberg dynamizuje kompozycję i definiuje cały krajobraz rewitalizowanych terenów. Podkreślić należy, że rzekę uczyniono osią, marką i spoiwem realizowanych inwestycji w rozumieniu funkcjonalnym, symbolicznym i kompozycyjno-widokowym (ryc. 6).

Wnioski

Conclusion

Realizacja planu rewitalizacji terenów Norra Älvstranden, która stała się kołem zamachowym rozwoju Göteborga, w ramach idei tworzenia „Przyjaznego Miasta” ukazuje jak wielką rolę przypisano ochronie i eksponowaniu dziedzictwa kulturowego nabrzeży, zapisanego w ich krajobrazie. Zastany industrialny krajobraz uznany został przez autorów planu nie tylko za kulturowo wartościowy jako świadectwo historii miasta, ale również społecznie integrujący, bo stanowiący silnie zakodowany w świadomości i emocjach mieszkańców element rozpoznania miasta. W planie rewitalizacji przyjęto, że maksymalne zachowanie tkanki materialnej dawnego zagospodarowania pozwoli ochronić

Ryc. 6. Węzeł przestrzeni publicznej – plac utworzony w osi promenady nadwodnej przy adaptowanych na funkcje kultury i usług hallach stoczni Eriksberg

Fig. 6. A node of a public realm network – square within a quay promenade, arranged in front of former shipyard workshops, preserved and adapted for public uses

delikatną, niematerialną i nie zawsze uświadamianą przez mieszkańców, ale wyraźnie przez nich odczuwaną wartość – wartość poczucia ich własnej tożsamości. Społeczna wrażliwość i podmiotowe podejście do mieszkańców w realizowanym projekcie, w połączeniu z wielkim poszanowaniem kulturowej wartości dziedzictwa przestrzeni, w tym znaczenia związku miasta z wodą, dały narzędzie dla kreacji unikalnych i autentycznych miejsc i krajobrazów, świetnie dostosowanych do potrzeb użytkowników. Pozwoliły ponadto nakreślić i utwalić nowy, ale nie obcy wizerunek i profil mia-

sta, co z pewnością przyczyniło się do sukcesu jaki osiągnął Göteborg, jako miasto atrakcyjne do życia, pracy, nauki i wypoczynku oraz konkurencyjne na rynku globalnym w dziedzinach IT, na które postawiło.

Tak skuteczne wykorzystanie potencjału zastanego krajobrazu i jego historii dla budowy tożsamości na nowo organizowanej przestrzeni w procesie przekształcenia zamkniętych, przemysłowych nabrzeży w dostępną, żywą i atrakcyjną przestrzeń życia, pracy i wypoczynku pozwala wskazać główne wytyczne mogące mieć uniwersalne zastosowanie w procesach rewitalizacyj-

nych. Do czynników decydujących o sukcesie modelu Norra Älvstranden w tym zakresie zaliczyć należy:

- Wpisanie projektu rewitalizacji nabrzeży w całościową wizję odnowy miasta i poprawy jakości życia, tutaj opartą na idei kreacji „Przyjaznego miasta”.
- Oparcie rozwoju rewitalizowanych terenów i następnie rozwoju miasta na osi rzeki, której nadano znaczenie marki i symbolu miasta, jako niepowtarzalnego elementu jego tożsamości, co stało się marketingowym motorem procesu rewitalizacji – podkreślanie wyjątkowości położenia rewitalizowanego obszaru.
- Nastawienie na spełnienie rzeczywistych potrzeb obecnych i potencjalnych mieszkańców, w tym wzmocnienie ich identyfikacji z przekształcanym miejscem.
- Wykorzystanie i podkreślenie elementów krajobrazu kulturowego nabrzeży, w tym przyjęcie za priorytetową adaptację obiektów istniejącego zagospodarowania, dla kreacji miejsc unikalnych w charakterze stanowiących o identyfikacji przestrzeni nadwodnej – trwałość zapisu krajobrazowego.
- Budowę ciągłej, hierarchicznej i zróżnicowanej morfologicznie sieci przestrzeni publicznej ściśle funkcjonalnie i przestrzennie powiązanej z wodą.
- Wprowadzenie nad wodą różnorodnych funkcjonalnie, dopasowanych do potrzeb mieszkańców

przestrzeni aktywności jako węzłów sieci przestrzeni publicznej.

- Wzmocnienie widokowych powiązań terenu z rzeką i miastem dzięki utworzeniu węzłów przestrzeni publicznej, w tym parków w miejscach posiadających dalekie otwarcia widokowe – podkreślenie walorów naturalnego krajobrazu.
- Wprowadzenie szeregu elementów zagospodarowania przestrzeni otwartych, w tym elementów małej architektury i elementów sztuki mających wymowę symboliczną i edukacyjną odnoszącą się do tożsamości miejsca.

Zdjęcia wykonała autorka.

Photographs made by author.

Eliza Sochacka-Sutkowska

Katedra Projektowania Krajobrazu
Wydział Kształtowania Środowiska i Rolnictwa
Zachodniopomorski Uniwersytet
Technologiczny w Szczecinie
Faculty of Landscape Design
Department of Environmental Management
and Agriculture
Westpomeranian University of Technology
in Szczecin

Przypisy

¹ Norra Älvstranden Utveckling AB firma w całości jest własnością miasta Göteborg, posiada jednak niezależny zarząd i budżet.

² Po doświadczeniach miasta Malmö, gdzie po upadku stoczni Kockumus teren „dobrze” oczyszczono z dźwigów i żurawi, doceniono wartość symboliczną jaką nieść może krajobraz industrialny dla mieszkańców. Tam bowiem, gdy rozbierano i wywożono olbrzymią, 138 metrowej wysokości suwnicę Kockumus

mieszkańcy zebrali się, a w tłumie słychać było głośny płacz. Na pamiątkę tego wydarzenia demontujący dźwig pracownicy koreańskiej firmy, która kupiła stoczniowy majątek, nadali suwnicy przydomek „Łzy Malmö”.

Literatura

1. Cadell Ch., 2008, *Regeneration in european cities: Making connections Case Study of Norra Älvstranden, Gothenburg (Sweden)* Project funded by the Joseph Rowntree Foundation URBED Ltd.
2. Ivarson L., Andersson M., 2011, *The Älvstranden Process, 2000–2010. From Riverside to Rivercity*, <http://www.alvstranden.com>.
3. <http://www.alvstranden.com/>
4. <http://en.wikipedia.org/wiki/Gothenburg>
5. <http://www.goteborg.se/wps/portal/stadsbyggnad>

Renewal of Industrial Cityscape. Case Study in Covilha, Portugal

Anna Marta Włodarczyk

Odnowiony krajobraz poprzemysłowy. Studium przypadku w Covilha, Portugalia

Fig. 1b. The slightly built-up cityscape of Covilha (from the west): The upper part of the industrial district Distrito da Ribeira da Goldra. Marked white: Part of the complex of woollen factories about 1900, (marked grey): The Royal Cloth Factory.

Sources: The photo made in the UBI University – Faculty of Civil Engineering (photo of poster)

Ryc. 1b. W niewielkiej części zabudowany krajobraz Covilha (od strony zachodniej). Górna część dzielnicy przemysłowej Distrito da Ribeira da Goldra. Na biało zaznaczono: fragment kompleksu fabryk wełny około roku 1900. Na szaro zaznaczono: Królewską Fabrykę Odzieży.

Źródła: Fotografia posteru na Uniwersytecie UBI – Wydział Budownictwa

Introduction

Wstęp

The paper presents the problem of transformation of the industrial cityscape in Portugal. This kind of cityscape in Europe is broadly described also by German authors. On one hand, the history of development, urban structure and appearance meant as maintaining the historical picture of the building heritage is shown in Berlin's overview of the metropolis [Senatsverwaltung fuer Stadtentwick-

lung 2009]. Similarly, the revitalization of architecture and generally its re-use is to be observed in the analysis of historical towns with little industrial history [Santifaller, 2008]. On the other hand the well known monuments in Great Britain were precisely researched by English authors, who familiarized us with many elements of cityscape in form of industrial archaeology [Stratton, Trinder 1997]. Besides, literature discusses as well the subject of landscape in form of garden-cities connected with urban industrialization [Czyżewski 2009].

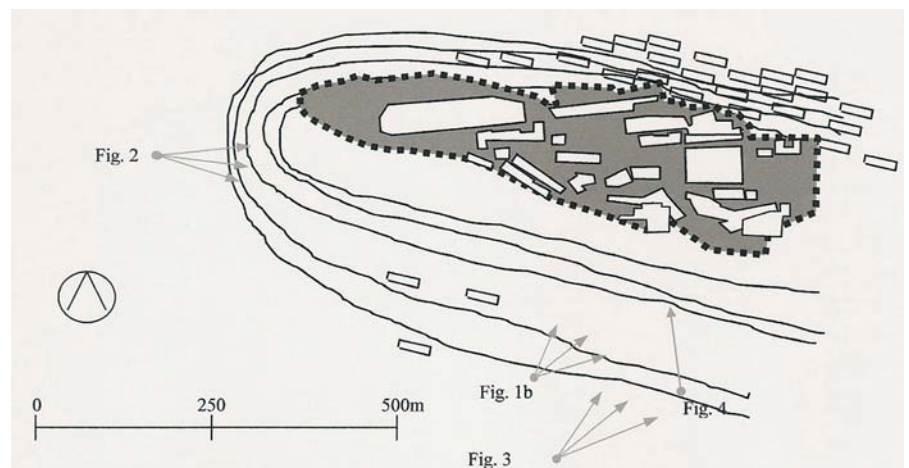
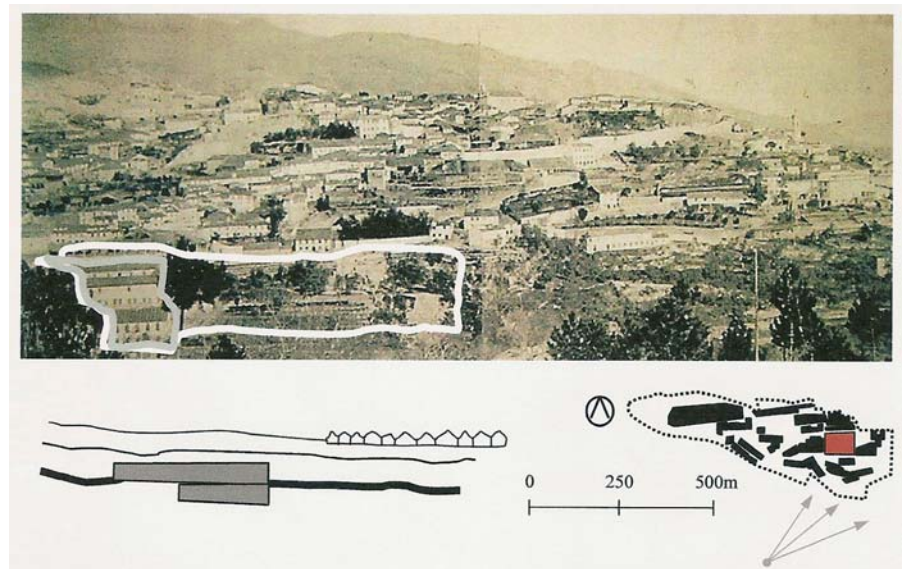

Fig. 1a. Location – marking of the distant landscapes

Ryc. 1a. Lokalizacja – zaznaczenie krajobrazów odległych

Nevertheless, in Covilha in the period of industry, at the beginning of the 20th century (cf. Fig. 1a, 1b) the style of architecture within the district cityscape was harmoniously composed with the surrounding topography. In the following decades this image changed [Włodarczyk 2009].

In the period of post-industrial degradation, advanced building technology and a growing number of inhabitants led to a vertical urban densification (cf. the background of the overview Fig. 2). The prevailing character of the vernacular architecture was affected by new styles of housing, losing the harmony it had, i.e. the natural mountainous horizontal line. In addition, the degradation of the old factories caused the spatial transformation of the original industrial overview. This process started slowly and spontaneously. The rehabilitation process that followed, by contrast, rapidly changed the urban fabric of the remaining factories.

The period of post-industrial rehabilitation

Okres rehabilitacji postindustrialnej

The analysis is researched as based on two kinds of cityscapes in Covilha: Remote and adjacent cityscapes [Włodarczyk 2009].

The remote views take in almost the total UBI Area and its nearest surroundings. The adjacent views take

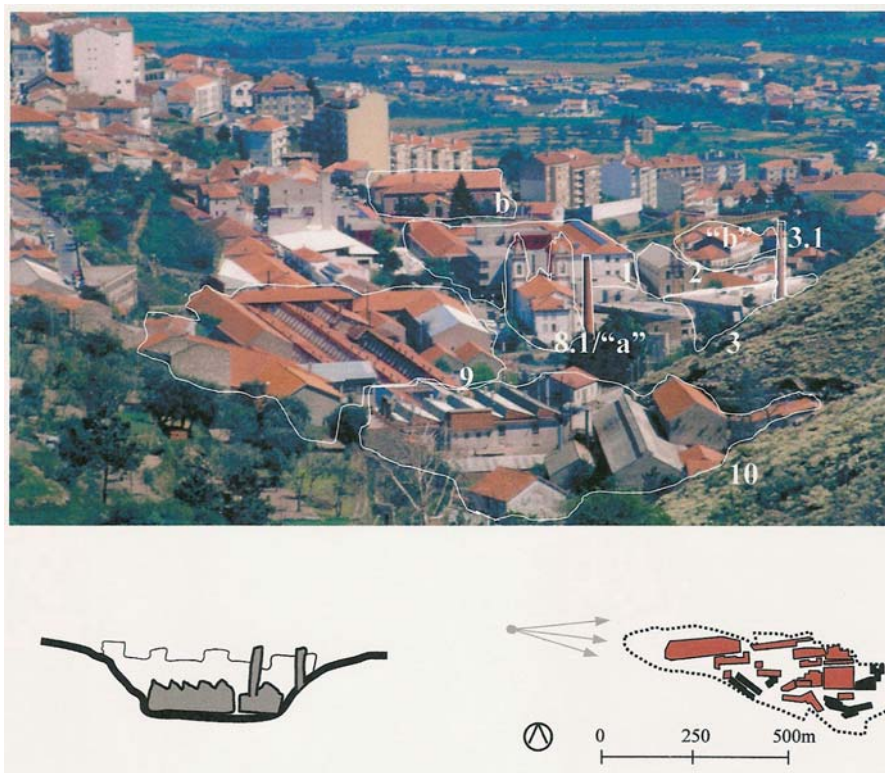

Fig. 2. The industrial complex of woollen factories in the upper part of the Ribeira da Goldra river valley in the 1980s. The complex is placed in the typical mountainous conditions of Covilha. It is to see, that the buildings in the foreground are properly matched to the rough shape of the ground. They seem to fulfil the valley completely.

View from the west. In the foreground (on the left): The UBI University and (on the right) two smokestacks as characteristic dominating cityscape features. In the background: The modern shapes of housing estates built in the 1970s. Denotations (Fig. 2):

Nos. 1-3, 9, 10: A group of former factories which has been transformed into university buildings and new university structures; No. 10: An operating textile factory

Nos. 3.1, 8.1: The historical smokestacks of the transformed factories, which serve as visually dominant orientation points in the district,

a, b: The listed chapels of the district

Sources: The author's analysis on the photo – slide scanned in CREA, UBI University, The Museum of Wool Manufacturing

Ryc. 2. Przemysłowy kompleks fabryk wełny w górnej części doliny rzeki Ribeira da Goldra w latach 1980. Zespół znajduje się w typowych górskich warunkach Covilha. Można zauważyć, że budynki z przodu fotografii są dopasowane do nierównego kształtu gruntu. Zdają się one wypełniać dolinę całkowicie.

Widok od strony zachodniej. Z przodu fotografii (po lewej stronie) Uniwersytet UBI oraz (po prawej stronie) dwa kominy jako charakterystyczne dominujące pionowe cechy krajobrazowe. W tle: kształty współczesnych zespołów mieszkaniowych wzniesionych w latach 1970.

Oznaczenia (Ryc. 2):

Nr 1-3, 9, 10: grupa dawnych fabryk, które zostały przekształcone w budynki uniwersytetu oraz w inne struktury z nimi związane.

Nr 10: Działająca jeszcze fabryka tekstylna

Nr 3.1, 8.1: Historyczne kominy przekształconych fabryk, które służą jako wizualnie dominujące punkty orientacyjne w dzielnicy

a, b: chronione zabytkowe kaplice.

Źródła: analizy autorskie na fotografii, przezrocze pochodzące z Uniwersytetu UBI, Muzeum Manufaktury Wełny

in parts of the remote view while the remainder of the researched space becomes the nearest surroundings. The first type of cityscape is necessary to show the quantitative features, distinguishing between the amount of original and new elements in the UBI Area. The second type of cityscape presents qualitative features, discovering the type of adjacent views. They permit new perceptions of the UBI Area, which consist of visual breaks and cityscape windows.

Most photographs of the remote cityscapes are taken with the camera facing south. They are considered to be the most representative pictures of the case study, and take into account the hilly topography of the investigated area and the typical (in these conditions) way of building.

The photographs of the visual break (cf. Fig. 5a) and the cityscape window (cf. Fig. 5b) are taken from the northeast as the most representative examples as well, considering the location and mountainous nature of the topography. Other kinds of photographs might also have been taken (from the east or north), but geographic conditions and the architectural composition would make the view difficult to read. Therefore, the photographs and cityscapes of the UBI Area have been analysed from the north and partially from the west and southwest. Furthermore, it should be mentioned that the marked cityscape window was neither planned nor protected during the period of degradation. It still exists, however,

during the period of post-industrial rehabilitation. The view is situated near the investigated area.

The cityscape analysis begins with a historical view over the city in about 1900 (cf. Fig. 1b). The typical feature of this photo is a harmonious line created by the low and long industrial architectural structures and by some surrounding buildings. The industrial architecture is matched to the hills in the Ribeira da Goldra river valley (cf. Fig. 2).

The situation of the industrial complex along the river valley is visible in the photo in Fig. 3 and 4. Here the horizontal line of the factories typical for the woollen industry of Covilha is evident. The historical flat and small-scale style of the city's architecture has to be compared with the large-scale, high-rise structures

built in the 1970s (cf. Fig.3 and 4), which changed the horizontal character to a vertical one.

Besides, the projects of the architectural re-use and re-integration resulted in brand-new forms either growing out of the old buildings or simply being added to the destroyed industrial structures (cf. Fig. 4, 6a). These technical and aesthetic changes currently influence not only the general industrial cityscape but also the character of the surrounding open areas. It is therefore possible to observe a loss of vernacular local values within the built environment. New open space created by distinctly transformed architecture has a vertical spatial style (cf. Fig. 4) in contrast to existing original areas, which have largely horizontal lines (cf. Fig. 1b). Moreover, enjoying the view of the

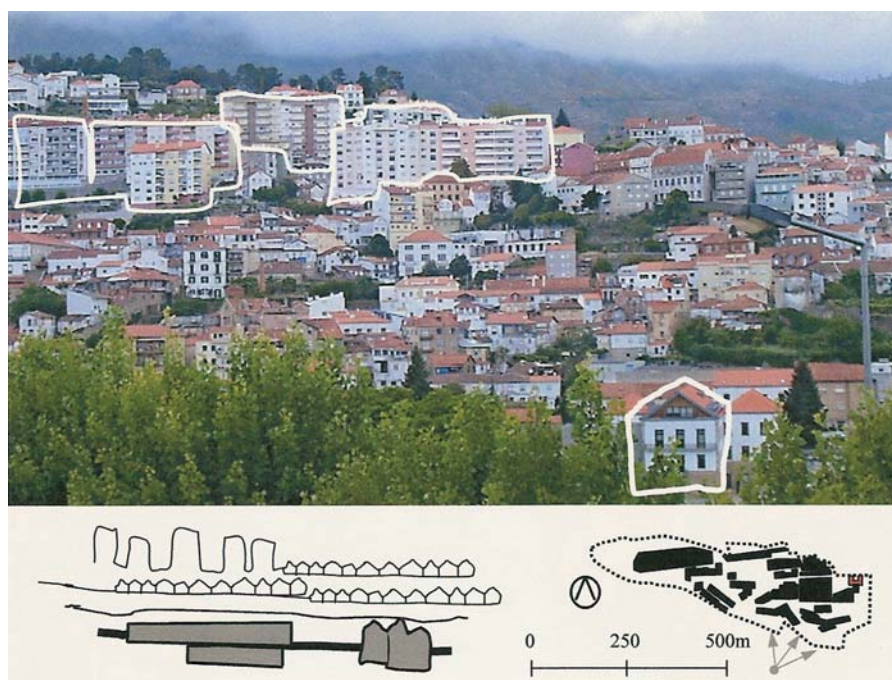

Fig. 3. The intensively built-up cityscape of Covilha in 2004 (on the left: marked white, viewed from the west): The upper part of the industrial district Distrito da Ribeira da Goldra. On the right: The former industrial residence, now re-used as a part of the university library. Photo: The author

Ryc. 3. Intensywnie zabudowany krajobraz Covilha w roku 2004 (po lewej stronie: zaznaczony na biało widok od strony zachodniej): górna okolica dzielnicy przemysłowej Distrito da Ribeira da Goldra. Po prawej stronie: dawna rezydencja przemysłowa obecnie zaadaptowana funkcjonalnie jako część biblioteki uniwersyteckiej. Fotografia: Autorka

UBI Area it is possible to perceive that the spatial upgrading of the industrial areas leans more toward the currently international building style than toward the original indigenous character of the industrial settlements (cf. Fig. 3 and 4). Moreover, a perception of the remote view of the city is often possible thanks to the spaces of streets and the surrounding hills (cf. Figs. 6a-6b).

One visual break and one cityscape window have been chosen (mentioned above) from many possible cases. They look into the research area from the outside, from the north. These adjacent cityscapes offer a view of the UBI Area (cf. Fig. 5b) and of industrial buildings nearby (cf. Fig. 5a), illustrating in an appropriate way the character of the places from where these buildings are viewed.

New industrial cityscape: Remote and near views

Nowy industrialny pejzaż w oddaleniu i bliskości widoków

In the terrain surrounding the industrial space some remote cityscapes were identified (cf. Figs. 1a and 6a-6b). The map (cf. Fig. 1a) presents these views as seen on the site adjacent to the UBI Area.

Several scientific discussions have taken place concerning the upgrading processes of the industrial areas along the Ribeira da Goldra River. These deliberations, however, refer mostly to the new functions that the transformed factories have, and analyse current university and museum offers [Mathias 1999, Fonseca 2007].

Other analyses focus on newer existing buildings and on planned ones, as well as on the infrastructure surrounding the industrial sites [Programa Polis 2001].

Strictly rehabilitation-related programmes are presented by the UBI University, the Projecto Rota de La Translana, the Programa Polis, and Smas, City Council of Covilha. Themes are urban planning problems on a city and regional scale, as well as the transformation of industrial architecture. The upgrading of the

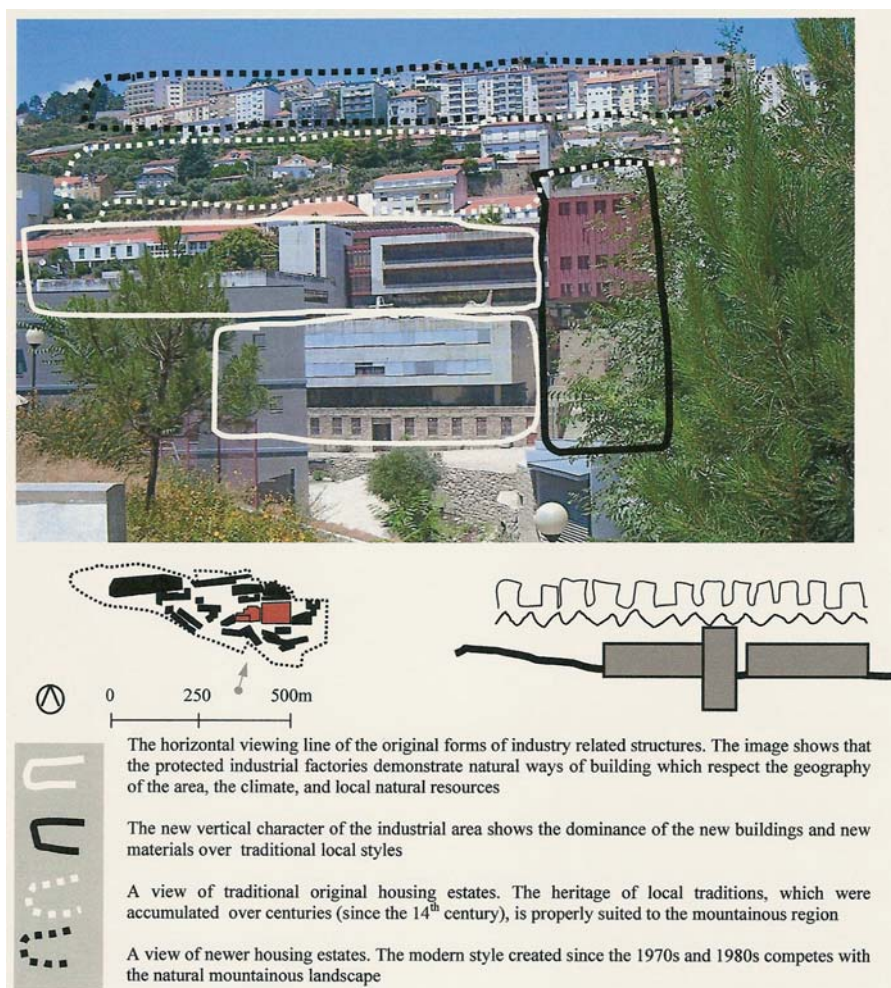

Fig. 4. Looking from the south toward the UBI Area: The massiveness of new buildings in comparison with the small scale of the vernacular ones. On the left (thick white line) new buildings constructed in place of the demolished former industrial buildings are visible. The present character of the site and its buildings differs from the original genius loci created by the former inhabitants. Photo: The author

Ryc. 4. Patrząc z południa w kierunku Obszaru UBI masywność nowych budynków w porównaniu z małą skalą budynków tradycyjnych. Po lewej stronie widoczne są (gruba biała linia) nowe obiekty wzniesione w miejsce wyburzonych dawnych fabryk. Obecny charakter obszaru oraz jego budowli różni się od pierwotnego genius loci wytworzonego przez mieszkańców. Fotografia: Autorka

riverbanks for open space is also acknowledged [Programa Polis 2001].

A remark about the "...conservation of the landscape and natural values in the Serra da Estrela and the safeguarding of its architectural and cultural heritage area..." ("Conservation of the landscape and natural values in the Serra da Estrela and the safeguarding of its architectural and

cultural heritage area is dependent on sustainable development to vitalize economic and cultural activities and prevent deterioration of the environment", Mathias, 1999, p. 72) is considered significant. Nevertheless, the investigated sources do not address the subject of cityscape planning in the industrial areas. Appropriate enquiries are missing regarding the

analysis and planning decisions made about the remote and adjacent views of the former factories considering the protection of the industrial structures.

During the period of post-industrial rehabilitation the analysed cityscape of the former wool factories presents the structure of the largely upgraded UBI Area. A view of it had been observed from various surrounding points, especially from the adjacent surroundings in Distrito Ribeira da Goldra. It is also highly visible from within the city, from well-known and accessible viewing points in Covilha, mountain paths close to the city centre Centro Historico, and from the district's neighbouring areas (cf. Figs. 3 and 6a-6b). The cityscape of the present UBI Area shows densely built former factories which together constitute an architectural composition specific to the woollen industry of the 18th century in the region.

The area is situated on the side of the mountain complex belonging to the Serra de Estrela. The mountainous shape of the district creates open space which facilitates the perception of the remote view from south-eastern parts of the city. These conditions also allow for an adjacent view from western paths along the hillside and from eastern paths leading to the city centre.

In conclusion, urban connections and the geographic layout (i.e., the mountains) ensure the visibility of the industrial cityscape in

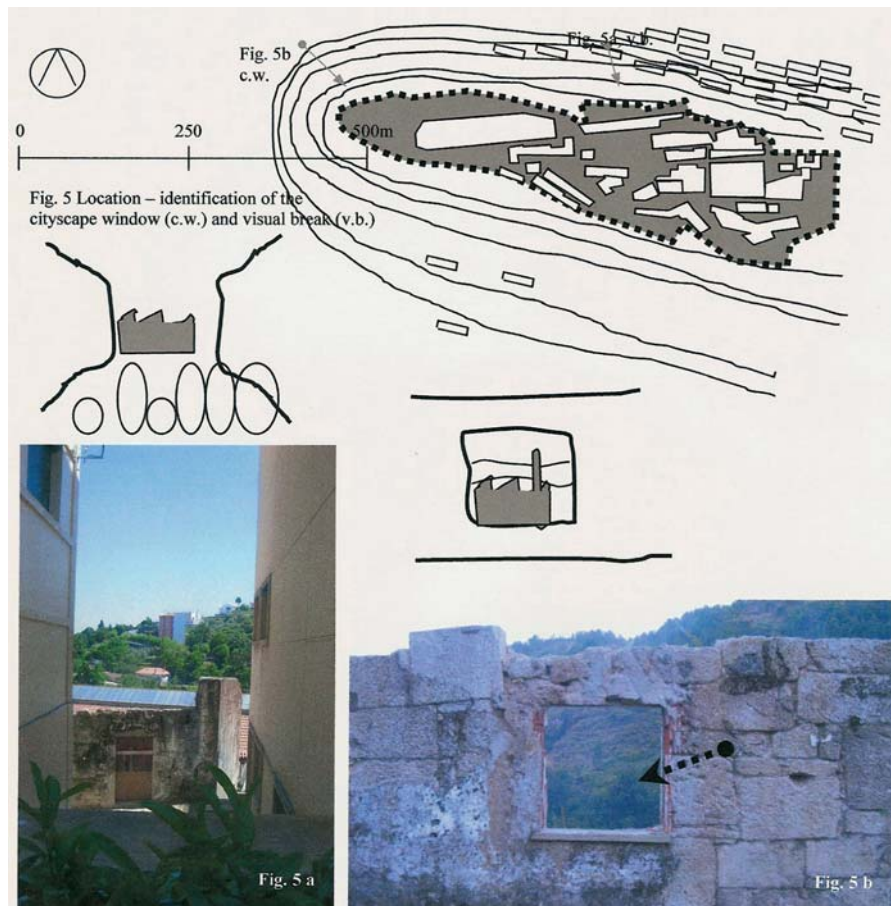

Fig. 5. Location – placement of landscape window (c.w.) and the observation interval (v.b.)

Fig. 5a. Visual break: The locations of some of the modern housing blocks up the Ribeira da Goldra river valley provide only limited views towards the neighbouring old woollen factories (the view from the north towards the river valley is marked)

Fig. 5b. Cityscape window: The old industrial areas can be seen via the existing ruins of the historical buildings along the path up and to the northwest of the UBI Area (the view towards the UBI Area is marked). Both views (cf. Figs. 5a-5b) were created spontaneously: Neither were they planned as cityscape elements, nor are they presently researched as such, nor protected for future visual observations. Photos (5a-5b): The author

Ryc. 5. Lokalizacja – umiejscowienie okna krajobrazowego (c.w.) oraz przerwy widokowej (v.b.)

Ryc. 5a. Przerwa wizualna: lokalizacja kilku współczesnych bloków mieszkalnych w górze doliny rzeki Ribeira da Goldra umożliwia tylko ograniczone widoki w kierunku sąsiadujących starych fabryk wełny. Zaznaczony jest widok z północy w kierunku doliny rzeki.

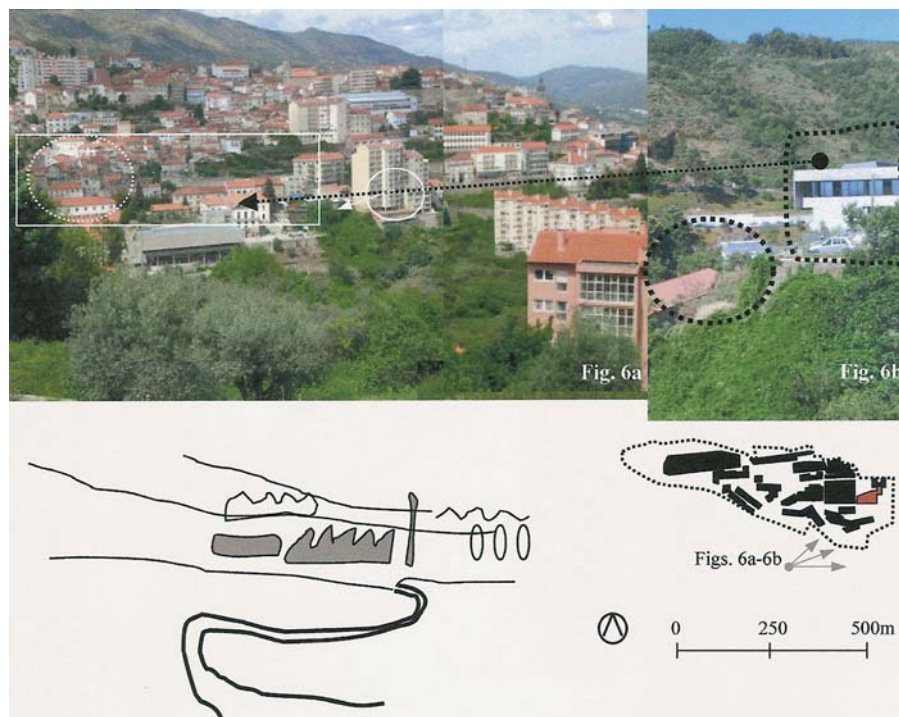
Ryc. 5b. Okno krajobrazowe: stare przemysłowe tereny można dostrzec poprzez istniejące ruiny budynków historycznych umiejscowionych wzdłuż ścieżki na jej górnym odcinku oraz w kierunku północno-zachodnim obszaru UBI (zaznaczony jest widok w kierunku Obszaru UBI). Oba widoki (patrz: ryc. 5a – ryc. 5b) utworzone zostały spontanicznie: nie były one planowane jako elementy krajobrazowe ani nie są one obecnie badane jako takie, ani też nie są chronione dla celów przyszłych obserwacji wizualnych. Fotografie (5a – 5b): Autorka

Fig. 6a. The paths leading from the UBI Area to the neighbouring districts are elements of the urban connections, which still create possibilities for cityscape observations. Marked is (white rectangle) the part of the re-used industrial UBI Area visible from the south-west; (white circle) the Museum of Wool Manufacturing

Fig. 6b. A north-eastern view from a terrace open for visitors (marked by a white ellipsis) of one of the block houses up the river valley; (black circle) a part of the re-used Museum of Wool Manufacturing Dye-works Centre and (black rectangular) a new building belonging to the University Library of UBI. Photos (6a-6b): The author

Ryc. 6a. Ścieżki prowadzące z Obszaru UBI do sąsiednich dzielnic są elementami powiązań urbanistycznych, które wciąż stwarzają możliwości dla obserwacji krajobrazu. Na zdjęciu zaznaczony jest (biały prostokąt) fragment przekształconego funkcjonalnie Obszaru UBI, widocznego z południowego zachodu. (Biały okrąg): Muzeum Manufaktury Wełny.

Ryc. 6b. Północno-wschodni widok z tarasu otwartego dla odwiedzających (zaznaczony białą elipsą) jednego z budynków blokowych w górze doliny rzecznej. Część przekształconego funkcjonalnie Muzeum Manufaktury Wełny – Centrum Farbowania Wełny (czarny okrąg) oraz nowy budynek należący do Biblioteki Uniwersyteckiej UBI (czarny czworobok). Fotografie(ryc.6a,6b): Autorka

the background, although views of the adjacent cityscape are partially limited by the hills.

One cityscape window (cf. Fig. 5b) and one visual break (cf. Fig. 5a) can be seen in the research area. These views (cf. Fig. 3-4) permit an adjacent and a remote perception of the various parts of the industrial site.

Summary

Podsumowanie

The paper analyses the remote and near views of former industrial areas.

Covilha is a city placed in a mountainous region of Serra da

Estrela. This is a factor, which causes a strong urban intensification of housing and factory areas.

The article operates on graphic and visual analysis of various cityscapes. Among many panoramas the most important and original one are the small views of cityscape windows and visual breaks. They are basis for the new perception of the former industrial space. The observers can discover the UBI Area as a new place, since its recovered parts are visible in different forms in-between the new and old buildings.

Additionally, the panorama of the total city is being enriched by the renewed space of science.

Anna Marta Włodarczyk

Institute of Architecture
University of Applied Sciences in Nysa
Instytut Architektury
Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nysie

References

1. Czyżewski, A. 2009: *Miasta-ogrody i narodziny przedmieścia kulturalnego. Sir Ebenezer Howard: Miasta ogrody przyszłości*, Państwowe Muzeum Etnograficzne w Warszawie, Warszawa.
2. Fonseca, L., 2007: *Mais de mil sítios de interesse é volta da Rota da Lã*, in: *Diário XXI – a Beira Interior On-line* (2007), 26 de Março de 2007, <http://www.diarioxxi.com/lop=artigo>.
3. Mathias, M., 1999: *The Serra da Estrela – the highest cordillera in Portugal*, in: *Atlantis* (1999) Nr. 6, pp. 68-78.
4. Programa Polis, 2001: *Viver as cidades, Ministério do Ambiente e Ordenamento do Território, Programa Polis*, Lisboa.
5. Santifaller, E. 2008: *Transform. Zur Revitalisierung von Immobilien. The Revitalisation of Buildings*, Prestel, Munich.
6. Senatsverwaltung fuer Stadtentwicklung, 2009: *Historical City in New Quality. Focuses of the Urban Heritage Conservation Programme in Berlin*, Senatsverwaltung fuer Stadtentwicklung, Berlin.
7. Włodarczyk, A., 2009: *The adaptive re-use and re-integration of urban industrial areas. Case studies in Covilha (P), Zurich (CH), and Berlin (D)*, Wissenschaftlicher Verlag Berlin, Berlin.

Priorytety przyrodnicze i społeczne w rewitalizacji terenów poprzemysłowych kompleksu Emscher Landschaftspark w Niemczech

Kinga Kimic

Scientific and
Social Aspects of
Postindustrial Areas'
Revitalization of
Emscher Landscape
Park in Germany

Wstęp

Introduction

W długiej historii budowy miast przemysł był motorem napędowym ich rozwoju. Również dziś jest on czynnikiem warunkującym istnienie wielu z nich. Jednak, bazując na doświadczeniach poprzednich dekad, obecnie znacznie łatwiej jest przewidzieć i ocenić skutki tej sytuacji – zarówno pozytywne, jak i negatywne. Możemy też, coraz bardziej świadomie, propagować taki rozwój miast, który oparty jest na stosowaniu nowoczesnych technologii, zmniejszeniu zużycia energii i surowców naturalnych, eliminacji zanieczyszczeń. Przełom wieków XX i XXI to czas zarówno eksperymentów, jak i sprawdzania możliwości, na ile integracja z naturą musi postępować restrykcyjnie, a na ile powinna współgrać z aktualnymi potrzebami i oczekiwaniami społecznymi. Uzyskanie kompromisu pomiędzy zagrożeniami powodowanymi przez przemysł, którego nie da się wyeliminować, a wartościami niesionymi przez naturę staje się realnym sposobem na rozwiązanie przynajmniej części z istniejących na tym polu problemów. Wśród współczesnych działań, podejmowanych w różnych krajach w zgodzie z ideą rozwoju zrównoważonego, na szczególną uwagę zasługuje dolina rzeki Emscher Zagłębia Ruhry w Niemczech. Jej „przestrzeń stracone” w dość szybkim tempie stają się wzorcowymi

przykładami terenów odzyskujących dawne i wzbogacanych o nowe wartości.

Niniejszy artykuł ma charakter przeglądowy. Oparty został na informacjach pozyskanych z dostępnych publikacji dotyczących procesu rewitalizacji prowadzonego w kompleksie Emscher Landschaftspark w Niemczech. Celem podjętym w ramach niniejszego opracowania było rozpoznanie i scharakteryzowanie wielokierunkowych działań naprawczych, opracowanych dla zdegradowanych terenów przemysłowych, a opartych o uznane za równie ważne i wartościowe priorytety: przyrodniczy i społeczny. Uzasadnieniem dla podjętego opracowania jest fakt, iż Emscher Landschaftspark uznawany jest powszechnie za jeden z czołowych i szczytujący się pozytywnymi wynikami zespołów projektów rewitalizacji realizowanych w ujęciu wieloletnim i na szeroką skalę w Europie.

Kompleks Emscher Landschaftspark

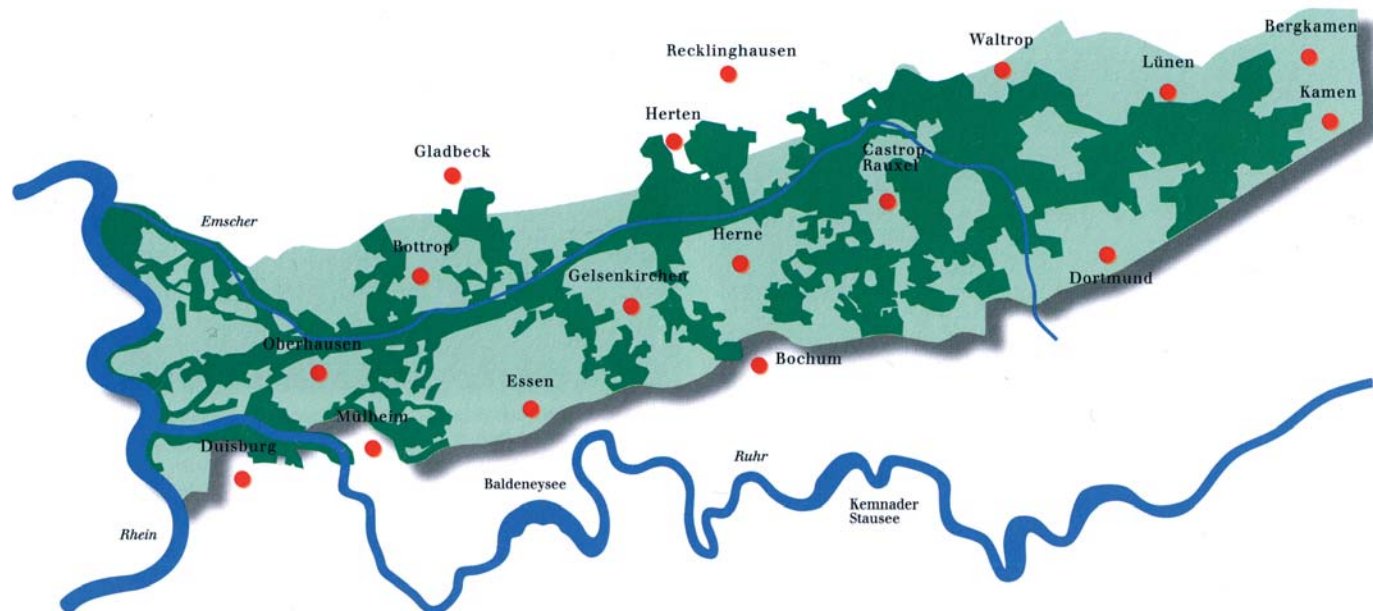
Emscher Landscape Park's Complex

Początki rozwoju Zagłębia Ruhry w Niemczech, jednego z największych zagłębi węgla kamiennego w środkowej części Nadrenii Północnej-Westfalii, a jednocześnie Europy i świata, sięgają początku XIX wieku. Bardzo szybko region

ten, w tym dolina rzeki Emscher, stał się czołowym dla rozwoju wielu gałęzi przemysłu: koksowniczego, chemicznego, energetycznego, maszynowego, elektrotechnicznego, petrochemicznego, hutnictwa żelaza oraz metali nieżelaznych i in. Budowa nowych fabryk i towarzyszącej im infrastruktury transportowej a także pozyskiwanie oraz przetwarzanie naturalnych surowców przyczyniły się do żywiołowego rozwoju tego regionu, co jednocześnie wiązało się z postępującą degradacją jego naturalnego środowiska. Narastanie zjawisk negatywnych towarzyszących tym działaniom oraz ich konsekwencje odczuwane były coraz intensywniej, również w kolejnych dekadach XX wieku na coraz większym terenie wykraczającym poza Europę. Przemiany gospodarcze oraz powszechne skierowanie uwagi na

potrzebę ponownego zwrócenia się człowieka ku przyrodzie przyczyniły się do zainicjowania działań służących poprawie niekorzystnej sytuacji tego regionu. Zmiana podejścia do jego rozwoju oparta została na, zakrojonych na szeroką skalę, działaniach naprawczych, prowadzonych od lat 90. XX wieku w ramach rewitalizacji. Zostały one zapoczątkowane wraz z organizacją na tym terenie Międzynarodowej Wystawy Budownictwa (IBA) trwającej w latach 1989–1999. W jej ramach idea stworzenia rozległego przyrodniczego kompleksu stała się podstawą do strukturalnych przekształceń regionu, a Emscher Landschaftspark ogłoszono projektem kluczowym (ryc. 1). Teren związany z rzeką Emscher objął powierzchnię około 800 tys. km², a powierzchnia samego parku wyniosła około 450

km². Obecnie, w prowadzonych działaniach naprawczych uczestniczy 20 miast: Duisburg, Mülheim nad Ruhą, Oberhausen, Bottrop, Gladbeck, Essen, Gelsenkirchen, Bochum, Herne, Castrop-Rauxel, Herten, Recklinghausen, Waltrop, Dortmund, Lünen, Bergkamen, Kamen, Werne, Bönen, Unna [Auer 2010b]. Zarówno w ich obrębie, jak i sąsiedztwie, funkcjonuje już ponad 30 różnej wielkości parków i ogrodów oraz rozległych, wielohektarowych obszarów postrzeganych jako unikalny krajobraz. Kolejne lata skutkują włączaniem do projektu nowych obszarów i miejsc. Na krajobraz przyrodniczy kompleksu Emscher Landschaftspark składa się pięć grup tworzących go, a zarazem charakterystycznych, elementów. W ujęciu lokalnym jest to sieć ogrodów i parków związanych z przestrzenią

Ryc. 1. Obszar Międzynarodowej Wystawy Budownictwa (IBA) Emscher Park 1989–1999 z układem regionalnych korytarzy przyrodniczych. (fot. Ruhr Museum/IBA archives [w:] Unter freiem Himmel. Emscher Landschaftspark. Under the Open Sky. Emscher Landscape Park. Birkhäuser, Basel, 2010)

Fig. 1. Area of the International Building Exhibition Emscher Park 1989–1999 with regional green corridors. (photo: Ruhr Museum/IBA archives [in:] Unter freiem Himmel. Emscher Landschaftspark. Under the Open Sky. Emscher Landscape Park. Birkhäuser, Basel, 2010)

miast. W ujęciu regionu są to: hałdy postrzegane jako czytelne w terenie wyznaczniki działalności człowieka, „przyroda przemysłowa” odrodzona na terenach zdegradowanych, zielone korytarze przyrodnicze (tereny otwarte i leśne oraz tereny rolnicze) – sięgające – wyprowadzone z doliny rzeki Emscher na zewnątrz i łączące ją z miastami i otoczeniem oraz rozbudowana sieć tematycznych tras wypoczynkowych wkomponowana w krajobraz [Auer 2010b; Siemer, Stottrop 2010].

Metamorfoza tych terenów przyjmuje wiele form, zawsze jednak ideą wiodącą jest uzyskanie harmonii pomiędzy wątkami przyrodniczymi i społecznymi [Kimic 2008].

Priorytety przyrodnicze

Scientific priorities

Przez wiele dziesięcioleci, dla doliny rzeki Emscher i rozwijających się w jej otoczeniu przemysłowych miast, charakterystyczny był proces odbierania naturze coraz większych obszarów i eliminowania z nich roślinności połączony z eksploatacją zasobów naturalnych. Dziś sytuacja odwróciła się – to „natura pożera miasta przemysłowe” [Siemer, Stottrop 2010] wkraczając w ich zurbanizowaną przestrzeń i zdegradowane otoczenie.

Podstawą, służącą przywróceniu terenom wartości przyrodniczych, jest renaturyzacja. Wykorzystanie naturalnej sukcesji roślinnej

do regeneracji terenów zdegradowanych jest nadrzędnym działaniem realizowanym w kreowaniu przestrzeni regionu postrzeganego odąd jako rozległy park. Powierzenie naturze funkcji głównego architekta wymagało jednak śmiałego odwrócenia standardowej roli parku, postrzeganego jako sztuczny twór rąk ludzkich wykorzystujący elementy przyrodnicze. Zmiana punktu widzenia i docenienie ogromnej roli przyrody zaowocowały pozostawieniem jej samej sobie, z różnorodnością naturalnych form i ich zmiennością. Skutkuje to spontanicznym rozwojem roślinności i towarzyszącego jej świata zwierzęcego w czasie i przestrzeni. Podejście takie dało możliwość obserwacji i badań nad przemianami zbiorowisk roślinnych – obszary te, a zwłaszcza ich wybrane miejsca, są doskonałym polem badawczym dla przyrodników. Ze względu na swą specyfikę i różnorodność form roślinnych oraz wykształcających się stopniowo i zmieniających zbiorowisk, przyroda terenów poprzemysłowych kompleksu Emscher Landschaftspark nazywana jest „przyrodą przemysłową”¹. Zaistnienie i utrzymanie naturalnych procesów przyrodniczych, w tym rozwój zbiorowisk roślinnych, uznane jest powszechnie za podstawę przyrodniczego rozwoju regionu oraz uzyskania ciągłości jego istnienia w czasie i przestrzeni. Jednocześnie uwarunkowane jest minimalną ingerencją człowieka w ten proces. Wykształcone według tych zasad ekosystemy roślinne są

znacznie cenniejsze od nasadzeń sztucznie wprowadzanych – są też znacznie trwalsze. Nowy, tworzony w ten sposób, krajobraz regionu wykracza poza wszelkie dotychczasowe wzorce – kompleksy przyrodnicze oraz poszczególne ogrody i parki nie są zielonymi wyspami w przestrzeni zabudowanej i poprzemysłowej. Są punktem wyjścia dla swobodnie rozwijającej się i penetrującej kolejne obszary natury odzyskującej po woli swe utracone miejsce. Integracja z przyrodą objawia się jej współistnieniem i ingerencją w zaistniały krajobraz o zmienionych przez człowieka cechach – świadkami przeszłości są ogromne rdzewiejące budowle i konstrukcje, nie użytkowane linie kolejowe i system dróg. Prowadzone działania w rejonie kompleksu Emscher Landschaftspark nie są jednak, jak można by przypuszczać, ograniczone wyłącznie do pro-ekologicznych. Wręcz przeciwnie – powrót do natury traktowany jest na równi z zachowaniem cech kulturowych regionu i ma przez to wpływ na kreowanie nowej jakości krajobrazu [Kimic 2011a]. Realizowane jest to na dwa sposoby. Po pierwsze, przez pozostawienie istniejących obiektów, z których część podlega degradacji na skutek wpływu czynników atmosferycznych. Po drugie – przez adaptację części z nich do nowych funkcji; dotyczy to istniejących form ukształtowania terenu (rozległych hałd, wyrobisk), architektury (fabryk, hal produkcyjnych, magazynów), murów, stalowych konstrukcji i in.

wykorzystywanych dotychczas do celów produkcyjnych. Wśród tych przemian bardzo spektakularne jest zajmowanie architektury i elementów infrastruktury towarzyszącej przez roślinność. Mury porośnięte pionierskimi, pięknie kwitnącymi krzewinkami, czy brzozy wyrastające na dachach, kominach i rynnach budynków Landschaftspark Duisburg-Nord – to zjawiska powszechne. Teren Industriewald Zeche Zollverein w Essen (ryc. 2) oraz Kokerei Hansa Park w Dortmundzie (wpisany do rejestru obiektów chronionych) – stały się swoistymi laboratoriami przyrody, gdzie rośliny porastają miejsca,

z których dawniej usuwane były za pomocą środków chemicznych. Poprzemysłowe formy terenowe i obiekty architektoniczne (elementy rozwoju cywilizacji) oraz przyroda uznane zostały w tych obiektach za równorzędne i uzupełniające się nawzajem wyznaczniki „genius loci” [Bava 2010; Kimic 2011a i b]. Sztuka kreowania przestrzeni poprzez naturę i z zachowaniem dziedzictwa kulturowego miejsca stanowi wyznacznik rozwoju omawianego regionu. Działania te służą ogólnej poprawie warunków życia ludności w miastach. W nich upatrywane jest rozwiązanie wszelkich problemów powstałych

na skutek dotychczasowego oddalania się człowieka od natury. Takie podejście, realizowane zarówno w małej, jak i wielkiej skali, wpisuje się w nurt ekologiczny (określany także jako zrównoważony) identyfikowany wśród wiodących trendów propagowanych we współczesnej architekturze krajobrazu [Drapella-Hermansdorfer 2006; Kimic 2011a]. Niesie ze sobą również wydzwięk duchowy – postrzegane jest jako swoiste oczyszczenie, moralna poprawa i wybawienie od negatywnych decyzji i posunięć, nastawionych na dominację przemysłu w opozycji do natury, kontynuowanych przez wiele dekad [Bava 2010].

Priorytety społeczne

Social priorities

Tereny przemysłowe – dotychczas odseparowane i zamknięte – po zaprzestaniu prowadzonej w ich obrębie działalności zostały udostępnione szerokiemu gronu odwiedzających. Również na tym poziomie działań postawiono sobie za główny cel stworzenie nowej przestrzeni publicznej – realizowanej w różnej skali i wymiarze, ale także funkcjonującej w zgodzie z naturą i zachowaniem wartości kulturowych regionu². Zapewnienie człowiekowi kontaktu z przyrodą odbywa się tu poprzez umożliwienie mu wypoczynku w jej otoczeniu [Kimic 2011b]. Realna stała się dostępność rozległych terenów otwartych i poprzemysłowych – są

Ryc. 2. Industriewald Zeche Zollverein – roślinność wkraczająca na tereny poprzemysłowe. (Unter freiem Himmel. Emscher Landschaftspark. Under the Open Sky. Emscher Landscape Park. Birkhäuser, Basel, 2010)

Fig.2. Industriewald Zeche Zollverein – natural plants overgrown industrial area. (Unter freiem Himmel. Emscher Landschaftspark. Under the Open Sky. Emscher Landscape Park. Birkhäuser, Basel, 2010)

one atrakcyjne dla turystów, dla nich także opracowany został różnorodny program edukacyjno-rekreacyjny. Równocześnie te rozległe obszary stały się miejscem organizacji wypoczynku masowego – organizacji imprez i plenerów, publicznych kąpielisk i in. Są odpowiedzią na deficyt miejsc rekreacji w ścisłych centrach miast. Tymczasem mniejsze ogrody i parki miejskie zyskały znaczenie lokalne stając się, jakże pożądanym od wielu lat, miejscami wypoczynku społeczności danej dzielnicy, bądź fragmentu danego miasta. W obu przypadkach postindustrialne ogrody, parki i obszary krajobrazowe kształtowane są na wiele sposobów – niektóre pozostają terenami rozwoju dzikiej, nieokiełznanej natury, inne przyjmują nowatorskie rozwiązania przestrzenne o znamionach sztuki i nowoczesnego designu [Auer 2010b, Kimic 2011b].

Trasy turystyczne i rowerowe zostały połączone z ponadregionalnymi trasami funkcjonującymi w Zagłębiu Ruhry. Biegają one często po drogach służących dotychczas do transportu przetwarzanych surowców i produkowanych materiałów. Nie rzadko prowadzone są po nasypach dawnych linii kolejowych, wykorzystując do tego celu istniejące i nowo projektowane kładki i mosty, dając lepszy wgląd w otaczający krajobraz. Włączając w ideę zwiedzania i poznania wybrane odniesienia tematyczna (np. Szlak Dziedzictwa Przemysłowego lub Szlak Dziedzictwa Przyrodniczego) stają się one

Ryc. 3. Landschaftspark Duisburg-Nord – mury dawnych bunkrów do przechowywania rud zaadaptowane na ścianki wspinaczkowe. (fot. Kaufmann Ursula [w:] Unter freiem Himmel. Emscher Landschaftspark. Under the Open Sky. Emscher Landscape Park. Birkhäuser, Basel, 2010)

Fig. 3. Landschaftspark Duisburg-Nord – walls of old ore bunkers adapted to climbing slopes. (photo: Kaufmann Ursula [in:] Unter freiem Himmel. Emscher Landschaftspark. Under the Open Sky. Emscher Landscape Park. Birkhäuser, Basel, 2010)

łącznikiem pomiędzy przeszłością, a terażniejszością. Funkcjonujące jeszcze w latach 80. XX wieku szlaki rowerowe kończyły się na ogrodzeniach pobliskich fabryk. Dziś tworzone trasy, mające za zadanie integrację i mobilizację całych rodzin do aktywnego spędzania wolnego czasu, obejmują system połączeń o długości 230 km i skorelowane są z trasami spacerowymi. Rozbudowany system informacji przestrzennej pozwala na wybór jednej z 25 tras tematycznych propagujących poznanie dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego regionu. Atrakcją dla odwiedzających jest 14 tras widokowych poprowadzonych przy udziale zaadaptowanych hałd – charakterystycznych punktów identyfikowa-

nych w otwartym krajobrazie. Wątki przyrodnicze rozwijać można na szeroką skalę – w sposób mniej aktywny, a bardziej poznawczy. Służy temu Centrum Informacji Emscher Landschaftspark w Haus Ripshorst dokumentujące piękno i znaczenie bioróżnorodności Zagłębia Ruhry. Podobną rolę pełni Centrum Ekologiczne Beversee w Bergkamen, którego jezioro – powstałe po zalaniu wyrobisk węgla – stało się miejscem rozwoju roślin wodnych i przywodnych, a także Centrum Ekologiczne Schulze-Heil z ogrodem roślin i zlokalizowanymi w jego obrębie stacjami przyrodniczymi.

Zwiedzanie regionu jest także możliwe drogą wodną przy wykorzystaniu istniejącego systemu cieków

i sztucznie utworzonych kanałów. Wiodącą rolę pełni w tym układzie kanał Rhein-Herne z towarzyszącym mu rozbudowanym systemem przystanków i miejsc umożliwiających wypoczynek. Ciekawostką jest możliwość obserwacji zmieniającego się otaczającego krajobrazu – od obszarów przemysłowych, poprzez rolnicze, do mieszkaniowych i terenów zaadaptowanych na ogrody działkowe [Auer 2010a].

Rekreacyjne wykorzystanie terenów przemysłowych kompleksu Emscher Landschaftspark opiera się na idei wyjścia naprzeciw oczekiwaniom i potrzebom wszystkich grup wiekowych użytkowników, umożliwieniu im realizacji wielu typów aktywności. Wielkość poszczególnych obiektów i ich lokalizacja w krajobrazie otwartym lub w centralnej części miast determinuje zakres programu wypoczynkowych i różnorodność zastosowanych form przestrzennych, w tym możliwości dostosowania istniejącej architektury do nowych funkcji. Landschaftspark Duisburg-Nord słynie z adaptacji murów, kominów i konstrukcji stalowych służących wcześniej do transportu surowców, do organizacji tras pieszych i wspinaczkowych o różnej trudności (ryc. 3). Formalnie zaprojektowany Westpark w Bochum, w którego kompozycji przenika się sztuka z naturą, zyskał kompleks boisk sportowych zorganizowanych w dawnych halach przemysłowych i magazynach. Zmienne ukształtowanie terenu, powstałe na skutek

wydobycia kamienia naturalnego, wykorzystano do organizacji terenów sportowych i miejsc zabaw dla dzieci w postaci ogrodów odkrywców w Seepark w Lünen [Graublaugrün 2004; Auer 2010c; Kimic 2011b].

Podsumowanie

Conclusion

Działania podjęte w kompleksie Emscher Landschaftspark w Niemczech należy ocenić pozytywnie. Nie tylko dlatego, że prowadzone są w ujęciu wieloletnim z przewidywaniem i planowaniem ich następstw, ale przede wszystkim dlatego, że charakteryzuje je wielokierunkowość, co w pełni wpisuje się w ideę rewitalizacji. Realizowane są na wielu płaszczyznach:

- na poziomie planowania w skali regionu – bazując na wielokierunkowym rozwoju regionalnym opartym o poprawę jakości wód, powietrza i gleb, a w dalszej kolejności wpływając pośrednio lub bezpośrednio na utrzymanie istniejących i odbudowę zniszczonych zbiorowisk roślinnych utrwalając ich istnienie;
- na poziomie planowania w skali miejsca – a następnie uwzględniając projekty zagospodarowania wybranych stref miejskich, a także konkretnych obiektów i ich zespołów, by całkowicie uzupełnić złożoną mozaikę terenów zieleni łącząc wątki przyrodnicze i społeczne nawet na

niewielkich miejskich terenach [Kimic 2008, Auer 2010b].

Taki sposób postępowania umożliwia realizację priorytetów przyrodniczych i społecznych w danym miejscu ograniczając konflikty występujące między nimi do minimum. Jednocześnie zmiany dokonywane w omawianym regionie ukazują, iż działania naprawcze w obrębie zdegradowanych terenów przemysłowych oparte na „powrocie do natury” nie są ukierunkowane na ich całkowitą ochronę przed intensywnym użytkowaniem. Wręcz przeciwnie – uwzględniają adaptację tych obszarów do celów społecznych związanych z możliwością realizacji wielu form wypoczynku przez mieszkańców i turystów.

Jak pokazują ponad dwudziestoletnie już doświadczenia, kompleks Emscher Landschaftspark jest dziś postrzegany jako ogromny sukces transformacji jednego z najbardziej uprzemysłowionych regionów Europy. Strategie przyjęte dla tego rozległego obszaru uznaje się za modelowe dla europejskiego rozwoju urbanistyki powiązanej z propagowaniem wartości przyrodniczych i społecznych.

Kinga Kimic

Katedra Architektury Krajobrazu
Wydział Ogrodnictwa i Architektury Krajobrazu
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
Department of Landscape Architecture
Division of Agriculture and Landscape
Architecture
Warsaw University of Life Sciences

Przypisy

¹ Dla grona botaników prowadzących badania na omawianym terenie – często w środowisku ekstremalnie zdegradowanym – dużym zaskoczeniem był znaczny stopień różnorodności biologicznej powstających struktur roślinności oraz intensywność i szybkość ich rozwoju. Ze względu na tą specyfikę przyroda określana jest tu mianem *Industrienatur* – „przyrodą przemysłową”. Siemer S., Stottrop U., Burggrafen, Stahlbarone und Freizeitkönige: parks in der kulturgeschichte des Ruhrgebiets [w:] *Unter freiem Himmel. Emscher Landschaftspark. Under the Open Sky. Emscher Landscape Park*. Birkhäuser, Basel, s. 59; Ehse B., *Industrienatur: wilde Schönheit, stille Schlote* [w:] *Unter freiem Himmel. Emscher Landschaftspark. Under the Open Sky. Emscher Landscape Park*. Birkhäuser, Basel, s. 163-167.

² W przypadku kompleksu Emscher Landschaftspark jest to powrót do korzeni – już w roku 1920 oraz w latach 70. XX wieku powstawały projekty terenów parkowych dla wybranych miast przemysłowych regionu. Auer S., 2010, *Eine Landschaft aus Gärten und Parks* [w:] *Unter freiem Himmel. Emscher Landschaftspark. Under the Open Sky. Emscher Landscape Park*. Birkhäuser, Basel, s. 60.

Literatura

1. Auer S., 2010a, *Das Neue Emschertal: urban Fluss- und Parklandschaft* [w:] *Unter freiem Himmel. Emscher Landschaftspark. Under the Open Sky. Emscher Landscape Park*, Birkhäuser, Basel, s. 190-197.
2. Auer S., 2010b, *Der Emscher Landschaftspark* [w:] *Unter freiem Himmel. Emscher Landschaftspark. Under the Open Sky. Emscher Landscape Park*, Birkhäuser, Basel, s. 14-19.

3. Auer S., 2010c, *Eine Landschaft aus Gärten und Parks* [w:] *Unter freiem Himmel. Emscher Landschaftspark. Under the Open Sky. Emscher Landscape Park*, Birkhäuser, Basel, s. 60-127.

4. Bava H., 2010, *Territorien der Bewegung* [w:] *Unter freiem Himmel. Emscher Landschaftspark. Under the Open Sky. Emscher Landscape Park*, Birkhäuser, Basel, s. 36-43.

5. Drapella-Hermansdorfer A., 2006, *Współczesny park miejski w Europie* [w:] *Wizja rozwoju Wojewódzkiego Parku Kultury i Wypoczynku im. Gen. Jerzego Ziętka*, Materiały konferencyjne, Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego, Katowice, on-line: http://www.slaskie.pl/wpkiw/pw_wpme_2.pdf (dostęp: 12.04.2011).

6. Ehse B., *Industrienatur: wilde Schönheit, stille Schlote* [w:] *Unter freiem Himmel. Emscher Landschaftspark. Under the Open Sky. Emscher Landscape Park*, Birkhäuser, Basel, s. 163-167.

7. Graublaugrün., 2004, *Das Revier atmet auf: Der Emscher Landschaftspark. Eine Ausstellung im Museum für Europäische Gartenkunst, Stiftung Schloss und Parken Benrath*, Düsseldorf.

8. Kimic K., 2008, *Park ekologiczny – próba rewitalizacji terenów zdegradowanych na skutek działalności człowieka* [w:] *Polskie Ogrody ekologiczne*, Materiały konferencyjne (red. Kozłowska S., Koziarska L.), LOP, Warszawa, s. 25-29.

9. Kimic K., 2011a, *Wiodące trendy w projektowaniu terenów zieleni – wybrane przykłady* [w:] *Zieleń Miejska. Zieleń w mieście przyjazna mieszkańcom*, Materiały V Ogólnopolskiej Konferencji Szkoleniowej 19-20 maja 2011 r. w Gdyni, Abrys Sp. z o.o., Poznań, s. 75-86.

10. Kimic K., 2011b, *Wykorzystanie terenów przemysłowych do celów rekreacyjnych* [w:] *Zieleń Miejska*, nr 3(47)2011, Poznań, s. 50.

11. Siemer S., Stottrop U., 2010, *Burggrafen, Stahlbarone und Freizeitkönige: parks in der kulturgeschichte des Ruhrgebiets* [w:] *Unter freiem Himmel. Emscher Landschaftspark. Under the Open Sky. Emscher Landscape Park*, Birkhäuser, Basel, s. 52-59.

Przykładowy zbiór efektów kształcenia dla kierunku architektura krajobrazu

Zbigniew Kuriata, Aleksandra Lis, Łukasz Pardela

The Exemplary Set of Benchmarks for Degree Programmes in Landscape Architecture

Wstęp

Introduction

Idea możliwości zdobywania wiedzy w kilku różnych ośrodkach akademickich doprowadziła do powstania koncepcji Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego (EOSW), w którym będą obowiązywać wspólne zasady organizacji studiów wyższych. Wychodząc z założenia, że idea ta jest możliwa do zrealizowania, kiedy istnieją narzędzia umożliwiające porównanie kwalifikacji uzyskiwanych w rozmaitych zakresach i formach uczenia się w różnych miejscach, stworzono ramy kwalifikacji – Europejskie i Krajowe.

Tematyka artykułu porusza zagadnienia najaktualniejsze, które zawiera Projekt z dnia 10 września 2010 o zmianie ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym zakładający, że podstawą programów kształcenia na wyższych uczelniach będą Krajowe Ramy Kwalifikacji dla Szkolnictwa Wyższego zawierające opis, przez określenie efektów kształcenia, kwalifikacji zdobywanych w polskim systemie szkolnictwa wyższego (Art. 1, pkt. 18 a-c). Oprócz tego minister właściwy do spraw szkolnictwa wyższego określi, w drodze rozporządzenia, po zasięgnięciu opinii Rady Głównej Nauki i Szkolnictwa Wyższego, wzorcowe efekty kształcenia dla poszczególnych kierunków studiów, uwzględniając poziom i profil kształcenia w po-

szczególnych obszarach kształcenia, a także istniejące kierunki studiów (Art. 9.2). Ustawa weszła w życie z dniem 1 października 2011 r., jednak część jej zapisów odnośnie krajowych ram kwalifikacji wejdzie w życie w nowym roku akademickim z dniem 1 października 2012 r.

Autorzy referatu wchodzili w skład zespołu, który przygotował przykładowy zbiór efektów kształcenia dla kierunku architektura krajobrazu. W niniejszym referacie przedstawiają podstawowe założenia opracowania, które przygotowano w kwietniu 2010 roku. Przy jego tworzeniu powołano się na wzorce brytyjskie dotyczące architektury krajobrazu. Z uwagi na praktyczny aspekt zawodu, jak i jego równie istotny akademicki wymiar, starano się zrównoważyć zbiór efektów kształcenia czerpiąc z obszarów działań architektury krajobrazu pierwsiastki, których wypadkowa pozwala kształcić absolwenta rozumiejącego relacje pomiędzy środowiskiem a ludźmi, zdolnego projektować, planować i zarządzać krajobrazem. Tworzy również warunki i możliwości do stymulowania różnorodności oraz innowacyjności w tworzeniu własnych programów studiów, ukierunkowanych na plany kształcenia uwzględniające kombinacje obszarów działań w architekturze krajobrazu.

Metody

Methods

Biorąc pod uwagę to, że kierunek architektura krajobrazu w Uniwersytecie Przyrodniczym we Wrocławiu istnieje już 10 lat, przyjęto metodę opracowania przykładowych efektów kształcenia dla tego kierunku, polegającą na wykorzystaniu dotychczasowych rozwiązań i zdobytych w minionym okresie doświadczeń. Aby właściwie podejść do tematu przyjęto następujące założenia:

- kierunek obejmuje wiele dziedzin, w związku z powyższym bazujemy na kilku wyodrębnionych obszarach kształcenia,
- wykorzystujemy te elementy procesu dydaktycznego, które sprawdziły się w przeszłości,
- bierzemy pod uwagę postulaty jakie pojawiały się ze strony studentów, a dotyczyły procesu kształcenia,
- określamy profil naszego absolwenta.

Aby dokładnie rozpoznać stan istniejący przeanalizowano obowiązujące do tej pory programy studiów oraz karty przedmiotów jakie obecnie (a także w przeszłości) są realizowane. W następnej kolejności określono oczekiwania co do efektów kształcenia uzyskanych przez absolwenta w wyniku ukończenia dwóch podstawowych cykli/stopni studiów (studiów I i II stopnia). Tutaj należało odpowiedzieć na pytanie, gdzie absolwent znajdzie zatrudnienie po ukończeniu I, a następnie II stopnia

studiów, jaką wiedzę powinien mieć, jakie umiejętności powinien posiadać oraz jakimi kompetencjami personalnymi i społecznymi powinien dysponować, aby poradzić sobie na szeroko rozumianym rynku pracy. Ze względu na szeroki zakres możliwości pracy w dziedzinie architektury krajobrazu, a także różnorodność problemów, jakie należy rozwiązać wykonując ten zawód, przyjęto jeden profil dla I stopnia studiów – profil praktyczny, i dwa profile dla II stopnia studiów – ogólnoakademicki i praktyczny. W przypadku I stopnia studiów przyjęto rozwiązanie z jednym profilem zakładając, że absolwent jest przede wszystkim inżynierem przygotowanym do realizacji zarówno zadań projektowych jak i wykonawstwa, w tym nadzoru, w ograniczonym zakresie, szeroko rozumianych obiektów architektury krajobrazu.

Mając na uwadze powyższe założenia opracowano nowy plan studiów dla I i II stopnia, z podziałem na dwa profile przy II stopniu studiów. Należy nadmienić, że nie jest to duża zmiana w stosunku do tego, co dotychczas było realizowane w naszym Instytucie.

W dalszym ciągu dominują przedmioty techniczne, bo taki jest charakter tego zawodu (założenie to wynika z dotychczasowych doświadczeń członków zespołu opracowującego przykładowy zbiór efektów kształcenia – uczestnictwo w pracach projektowych i wykonawczych obiektów architektury krajobrazu, jak i doświadczeń naszych absolwentów, którzy znaleźli zatrudnienie

w wyuczonym zawodzie). W ramach obchodów 10-lecia kierunku architektura krajobrazu w naszej uczelni, w jednej z sesji uczestniczyli absolwenci, którzy prowadzą własne firmy, bądź pracują w firmach zajmujących się projektowaniem i realizacją obiektów architektury krajobrazu, dzieląc się swoimi doświadczeniami i uwagami dotyczącymi zarówno funkcjonowania w zawodzie jak i niedoskonałościami procesu dydaktycznego, zwracając uwagę na ważność, szeroko rozumianych, zagadnień przyrodniczych, umiejętności twórczego działania w zakresie sztuk plastycznych oraz zdolności do pracy w zespole, pracy z ludźmi i dla ludzi. Z tych ostatnich założeń wynika umiejscowienie programu m.in. w obszarze nauk humanistycznych.

W następnym etapie zostały opracowane szczegółowe efekty kształcenia dla poszczególnych przedmiotów, w rozbiciu na grupy opisów efektów kształcenia (wiedza, umiejętności dziedzinowe, kompetencje personalne i społeczne). Na bazie opisu efektów szczegółowych wyróżniono, dla poszczególnych przedmiotów, efekty ogólne.

Zaproponowany plan studiów, w rozbiciu na poszczególne stopnie i profile, podział na semestry i konkretne przedmioty oraz opracowane ogólne opisy efektów kształcenia dla przedmiotów pozwolił na zestawienie tych informacji w macierzy efektów kształcenia z podziałem na grupy/kategorie opisów efektów kształcenia (tab. 1).

Tab. 1. Fragment macierzy efektów kształcenia (tabela robocza)

Tab. 1. Fragment of a matrix of learning outcomes (working table)

PRZEDMIOTY	WF	Rysunek	Geometria wykreślna	Matematyka	Język angielski	Teoria kompozycji	Geodezja	Ochrona własności intelektualnej, BHP, ergonomia	Formy komunikacji w architekturze krajobrazu	Malarstwo	Projektowanie wstępne	Język angielski	Materiały budowlane w architekturze krajobrazu	Technologie informatyczne CAD	Fizjografia	Gleboznawstwo	Szata roślinna - dendrologia	Geometria wykreślna	Rzeźba	Projektowanie form ogrodowych
	SEMESTR I										SEMESTR II									
wykorzystuje rysunek odręczny dla celów analiz przestrzennych i przekazywania informacji o krajobrazie																				
wykonuje przestrzenne wizualizacje idei i projektów z wykorzystaniem zasad geometrii wykreślnej i technik komputerowych																				
praktycznie stosuje zasady kształtowania form przestrzennych w różnym kontekście i skali																				
dokonyuje analizy i waloryzacji kompozycji form przestrzennych w krajobrazie																				
rozpoznaje i charakteryzuje zbiorowiska roślinne i ich siedliska																				
rozpoznaje, w stopniu podstawowym, charakterystyczne dla różnych okresów historycznych układy urbanistyczne i ruralistyczne oraz ich komponenty																				
ocenia na podstawowym poziomie wartość kulturową krajobrazu i jego składowych																				
stosuje, na bazie znajomości podstawowych metod, podejście metodyczne w rozwiązywaniu zadania projektowego																				
stosuje podstawowe zasady projektowania przestrzeni o różnej funkcji zastosowaniem odpowiednich materiałów																				
sporządza uproszczoną dokumentację projektową zgodnie z wymogami formalnymi i przedstawia ją w formie rysunkowej i opisowej																				
pozyskuje podstawowe informacje właściwe do zadania projektowego z różnych źródeł																				
analizuje uwarunkowania sytuacyjne przestrzeni przy użyciu standardowych metod stosowanych w obszarze architektury krajobrazów																				
umie przeprowadzić wybrane analizy wykraczające poza ramy architektury krajobrazu																				
praktycznie określa potrzeby i wytyczne w zakresie prac projektowych i wykonawczych różnych branż przy obiektach architektury krajobrazu																				
potrafi przy użyciu podstawowych metod badawczych uzyskać różnorodne dane o terenie																				
potrafi wykorzystywać powszechnie znane narzędzia do sporządzania i prezentacji projektów																				
ma umiejętność komunikacji w języku angielskim i innym języku obcym																				

Założenia

Assumption

Umiejscowienie kierunku w obszarach KRK

Direction location in the areas of KRK

Podstawą opracowania wytycznych programowych dla danego kierunku jest umiejscowienie go w wyszczególnionych w Krajowych Ramach Kwalifikacji obszarach – studiów przyrodniczych, technicznych, rolniczych i leśnych, społecznych.

Kierunek architektura krajobrazu nie mieści się w całości w żadnym z tych obszarów, co wynika z jego szerokiego, interdyscyplinarnego charakteru oraz specyfiki zawodu architekta krajobrazu, który jest: inżynierem, znającym techniczne podstawy budowania przestrzeni i potrafiącym te sposoby właściwie przedstawić i opisać; przyrodnikiem, który rozumie zależności i systemowe relacje w świecie przyrody; artystą, wrażliwym na piękno, z umiejętnością komponowania krajobrazu ze świadomością wartości wizualnych jego formy i wreszcie humanistą, potrafiącym zrozumieć potrzeby człowieka, stanowiącego podstawowy podmiot działań architekta krajobrazu.

Specyfika zawodu powinna przekładać się na proces nauczania przygotowującego studenta do wy-

konywania zawodu architekta krajobrazu. Musi on być, poza wiedzą i umiejętnościami inżynierskimi, uzupełniony o elementy nauczania zaczerpnięte z innych obszarów nauki, które pozwolą wykształcić sylwetkę absolwenta odpowiedzialnie wykonującego powierzone mu w ramach wykonywanego zawodu zadania.

Interdyscyplinarny charakter nauczania prowadzący do zrozumienia funkcjonowania i wykształcenia umiejętności komponowania krajobrazu przyrodniczego i antropogenicznego w sposób prowadzący do podniesienia jakości życia człowieka, w każdym jego wymiarze, powinien uwzględniać gruntowne i wszechstronne przygotowanie studenta, wykształcenie w nim świadomości złożonego charakteru problematyki, jaką jest poznanie przestrzeni i właściwe jej przekształcanie, przywracanie dawnych i nadawanie miejscu nowych wartości.

To zadanie kształcenia w podstawowym wymiarze dotyczy projektanta-inżyniera, który będzie absolwentem studiów I stopnia. Dalsze kształcenie, w ramach II stopnia, zmierzać powinno do pogłębienia wiedzy studenta, wiedzy, której elementem jest kreacja, poznanie człowieka, jako użytkownika, a także partnera w działaniach różnego rodzaju, uczestnika procesu kształtowania środowiska. Myślenie takie może stać się podstawą działania architekta krajobrazu w obszarach związanych z projektowaniem, programowaniem i zarządzaniem

krajobrazem jedynie w wyniku interdyscyplinarnej edukacji.

Powyższe założenia wynikające z charakteru zawodu, do którego przygotowują studia na kierunku architektura krajobrazu, skłoniły autorów do umiejscowienia tego kierunku w czterech obszarach. Podstawowym dla tego kierunku obszarem jest obszar nauk technicznych, obszarami uzupełniającymi są: obszar nauk rolniczych, leśnych i weterynaryjnych, obszar nauk społecznych i obszar studiów poświęconych sztuce.

Cel i profile studiów

Purposes and profiles of studies

Nowe zasady dotyczące programów nauczania przewidują wprowadzenie dwóch profili studiów – profil praktyczny i profil ogólnoakademicki.

Autorzy, opracowując przykładowy zbiór efektów kształcenia dla kierunku architektura krajobrazu przewidzieli dla studiów pierwszego stopnia jedynie profil praktyczny przygotowujący absolwenta do wykonywania zawodu zgodnie z nadanym stopniem inżyniera architektury krajobrazu. Aby ten cel został spełniony, absolwent powinien osiąść podstawowe umiejętności zawodowe związane z projektowaniem krajobrazu o różnej skali i funkcji oraz sporządzeniem dokumentacji zgodnej z obowiązującymi ustaleniami prawnymi w tym

zakresie. Przygotowanie zawodowe architekta krajobrazu jest, o czym należy pamiętać, obarczone szczególną odpowiedzialnością, bowiem zawód architekta krajobrazu do tej pory nie doczekał się postulowanych przez środowisko regulacji prawnych – nie powstała izba architektów krajobrazu, nie wprowadzono dla tego zawodu uprawnień zawodowych. Jedyną jednostką potwierdzającą przygotowanie do wykonywania zawodu jest uczelnia wydająca absolwentowi dyplom i nadająca mu stopień zawodowy inżyniera architektury krajobrazu.

Dla drugiego stopnia kształcenia autorzy przewidzieli dwa profile: praktyczny i ogólno-akademicki. Założono, że podstawą procesu kształcenia prowadzącego do poszerzenia i pogłębienia wiedzy na II stopniu na kierunku architektura krajobrazu są efekty kształcenia uzyskane na I stopniu studiów na kierunku architektura krajobrazu i na kierunkach pokrewnych (architektura, planowanie przestrzenne, gospodarka przestrzenna, kształtowanie środowiska).

Kształcenie na kierunku architektura krajobrazu na II stopniu, według opracowanego przez autorów programu, zmierza do pogłębienia wiedzy i umiejętności pozwalających na efektywne projektowanie a ponadto, w profilu ogólno-akademickim – programowanie i zarządzanie krajobrazem, zaś w profilu praktycznym – kierowanie procesem inwestycyjnym w obszarze architektury krajobrazu. Interdyscyplinarny

charakter edukacji prowadzić powinien do wykształcenia absolwenta świadomego podjętych działań i ich konsekwencji w obszarze architektury krajobrazu i w obszarach pokrewnych.

Wzorce międzynarodowe

International standards

Przy opracowywaniu efektów kształcenia dla architektury krajobrazu brano pod uwagę powstały w roku 2007 brytyjski program w zakresie architektury krajobrazu opracowany przez agencję jakości The Quality Assurance Agency for Higher Education.

Wyszczególnione w tym programie grupy efektów odbiegają w pewnej części od proponowanych w ramach KRK. Obejmują trzy grupy związane z umiejętnościami (wiedza i zrozumienie, umiejętności kierunkowe i umiejętności ogólne) oraz cztery grupy dotyczące obszarów działań w architekturze krajobrazu (planowanie krajobrazu, projektowanie krajobrazu, zarządzanie krajobrazem i nauka o krajobrazie).

Pomimo różnic w podziale deskryptorów, zawarte w nich efekty kształcenia są analogiczne do tych, które przedstawiono w niniejszym dokumencie. Odzwierciedlają one szerokie pole możliwości kształcenia kierunkowego w procesie dotyczącym badań, refleksji i syntezy zdobytej wiedzy kierunkowej w rozwiązywaniu określonych zadań projektowych.

W szczególności zwrócić należy uwagę na progresywne umiejętności ogólne, które ogniskują się na zdolności komunikacji interpersonalnej i innych kompetencjach społecznych, istotnych z praktycznego punktu widzenia aspektu zawodu architekta krajobrazu. Ten rodzaj umiejętności, często zawężany, a nierzadko w części pomijany, w obowiązujących Standardach Kształcenia dla kierunku Architektura Krajobrazu, został uwzględniony w proponowanym programie i znalazł odzwierciedlenie w sformułowanych efektach kształcenia – zwłaszcza w grupie umiejętności oraz pośród kompetencji i postaw społecznych.

Zasadnicze różnice pomiędzy analizowanym a proponowanym w niniejszym dokumencie programem dotyczą obszaru zarządzania krajobrazem oraz nauki o krajobrazie. Zagadnienia związane z zarządzaniem krajobrazem wprowadzane są szerzej na profilu ogólno akademickim na studiach II stopnia. Nie posiadają one jednak tak specjalistycznego charakteru, jak w analizowanym programie brytyjskim (nie obejmują m.in. tworzenia strategii zarządzania krajobrazem czy komunikacji z interesariuszami (ang. „stakeholders”).

Pewne różnice występują również w obu programach w obszarze określonym w programie brytyjskim jako nauka o krajobrazie (landscape science) – obejmującym efekty odnoszące się do wiedzy należącej do

Tab. 2. Przykładowy wykaz niezbędnych efektów kształcenia – kandydata na studia II stopnia o profilu ogólnie akademickim w zakresie umiejętności (fragment opracowania)

Tab. 2. A sample list of necessary learning outcomes – of the candidate for second-cycle studies with the general academic profile in skills (part of the development)

OPIS KIERUNKOWYCH EFEKTÓW KSZTAŁCENIA po zakończeniu studiów I stopnia na kierunku Architektura krajobrazu	Efekty kształcenia na kierunku „Architektura krajobrazu” – studia I stopnia
UMIEJĘTNOŚCI	
wykorzystuje rysunek odręczny dla celów analiz przestrzennych i przekazywania informacji o krajobrazie	AK1_U01
wykonuje przestrzenne wizualizacje idei i projektów z wykorzystaniem zasad geometrii wykreślnej i technik komputerowych	AK1_U02
dokonyuje analizy i waloryzacji kompozycji form przestrzennych w krajobrazie	AK1_U03
potrafi wykorzystywać powszechnie znane narzędzia do sporządzania i prezentacji projektów	AK1_U04
ma umiejętność komunikacji w języku angielskim i innym języku obcym	AK1_U05
praktycznie stosuje zasady kształtowania form przestrzennych w różnym kontekście i skali	AK1_U06
pozyskuje podstawowe informacje właściwe do zadania projektowego z różnych źródeł	AK1_U09
analizuje uwarunkowania sytuacyjne przestrzeni przy użyciu standardowych metod stosowanych w obszarze architektury krajobrazów	AK1_U10
umie przeprowadzić wybrane analizy wykraczające poza ramy architektury krajobrazu	AK1_U11
rozpoznaje i charakteryzuje zbiorowiska roślinne i ich siedliska	AK1_U15
potrafi wykonać inwentaryzację szaty roślinnej	AK1_U16
rozpoznaje, w stopniu podstawowym, charakterystyczne dla różnych okresów historycznych układy urbanistyczne i ruralistyczne oraz ich komponenty	AK1_U17
ocenia na podstawowym poziomie wartość kulturową krajobrazu i jego składowych	AK1_U18
stosuje, na bazie znajomości podstawowych metod, podejście metodyczne w rozwiązywaniu zadania projektowego	AK1_U19

wybranych nauk pokrewnych wobec architektury krajobrazu. W przedstawionym programie te obszary wiedzy odnoszone są do ich zastosowania i ukierunkowania praktycznego bardziej niż do teoretycznej wiedzy o charakterze naukowym. Ponadto autorzy programu brytyjskiego określają i nazywają dziedziny i dyscypliny naukowe objęte efektami kształcenia bardziej konkretnie i szczegółowo, niż zostało to w proponowanym programie ujęte.

Przykładowe rozwiązania programowe

Exemplary design solutions

W tabelach 1, 2, 3 przedstawiono fragmenty opracowań ukazujące zasadę postępowania i konstrukcji dokumentu.

Podsumowanie, wnioski

Summary, conclusions

Proponowane wzorce w zakresie wiedzy, kompetencji i umiejętności przyszłych absolwentów, prezentowane przez autorów w niniejszym artykule, mogą stanowić przyczynek do tworzenia przykładowych zbiorów efektów kształcenia w innych ośrodkach akademickich. Co ważne, nie stanowią wyłączonej formuły kształcenia, ponieważ zmiana ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym zakłada, w tym zakresie, zwiększenie autonomii uczelni. Istotą zmian w przygotowaniu przyszłych architektów krajobrazu do pracy zawodowej jest ich mobilność, uzyskana dzięki porównywalności efektów kształcenia pomiędzy ośrodkami akademickimi. Proponowane wzorce, choć może kontrowersyjne, stanowią punkt wyjścia do szerokiej dyskusji środowiskowej. W tym względzie ukazują kierunek idei autonomicznego określania profilu uczelni poprzez indywidualnie opracowany program zdobywania kwalifikacji w edukacji zawodowej przyszłych absolwentów. Proponowane wzorce leżą u podstaw zróżnicowania sposobów nauczania, zdobywania wiedzy i oceniania, zwiększenia swobody działań i integracji środowisk projektowych. Zmiany te wychodzą naprzeciw jakości kształcenia, wprowadzeniu „marki”, reprezentatywnych obszarów działań

Tab. 3. Efekty kształcenia dla II stopnia studiów w obszarze nauk technicznych i ich odniesienie do szczegółowych efektów kształcenia na międzyobszarowym kierunku Architektura Krajobrazu w zakresie umiejętności (fragment opracowania).

Tab. 3. Learning outcomes for the second cycle of studies in the field of technical sciences, and their reference to the specific learning outcomes in the interareal course Landscape Architecture in the skills (part of the development).

Efekty kształcenia w obszarze nauk technicznych	OPIS EFEKTÓW KSZTAŁCENIA W OBSZARZE NAUK TECHNICZNYCH - profil ogólnie akademicki	Efekty kształcenia na kierunku „Architektura krajobrazu” – profil ogólnieakademicki
UMIĘJĘTNOŚCI		
OT2_U01	potrafi pozyskiwać informacje z literatury, baz danych oraz innych źródeł, integrować je, dokonywać ich interpretacji i krytycznej oceny oraz wyciągać wnioski i formułować opinie	AK2_U08
OT2_U03	potrafi kierować małym zespołem	AK2_U05; AK2_U06; AK2_U09;
OT2_U04	potrafi biegle porozumiewać się przy użyciu różnych technik w środowisku zawodowym oraz w innych środowiskach, także w języku angielskim lub innym języku obcym uznawanym za język komunikacji międzynarodowej w danej dyscyplinie inżynierskiej	AK2_U06; AK2_U11; AK2_U12;
OT2_U05	potrafi określić kierunki dalszego uczenia się i zrealizować proces samokształcenia	AK2_U05; AK2_U07; AK2_U08;
OT2_U06	potrafi posługiwać się technikami informacyjno-komunikacyjnymi właściwymi do realizacji zadań typowych dla działalności inżynierskiej	AK2_U02; AK2_U03; AK2_U07; AK2_U08;
OT1_U07	potrafi planować i przeprowadzać eksperymenty, w tym pomiary i symulacje komputerowe, interpretować uzyskane wyniki i wyciągać wnioski	AK2_U01; AK2_U02; AK2_U09;
OT2_U08	potrafi wykorzystać do formułowania i rozwiązywania zadań inżynierskich metody analityczne, symulacyjne i eksperymentalne	AK2_U07, AK2_U08
OT2_U09	potrafi formułować i testować hipotezy związane z problemami inżynierskimi	AK2_U03, AK2_U04, AK2_U10
OT2_U10	potrafi – przy formułowaniu i rozwiązywaniu zadań inżynierskich – integrować wiedzę z różnych dziedzin i dyscyplin oraz zastosować podejście systemowe, uwzględniające także aspekty pozatechniczne	AK2_U03; AK2_U10
OT2_U11	potrafi ocenić przydatność i możliwość wykorzystania nowych osiągnięć (technik i technologii) w reprezentowanej dyscyplinie inżynierskiej	AK2_U04
OT1_U14	potrafi dokonać analizy sposobu funkcjonowania i ocenić – w zakresie wynikającym z reprezentowanej dyscypliny inżynierskiej – istniejące rozwiązania techniczne: urządzenia, obiekty, systemy, procesy, usługi itp.	AK2_U03; AK2_U10
OT1_U15	potrafi zaproponować ulepszenia/usprawnienia istniejących rozwiązań technicznych	AK2_U03; AK2_U04; AK2_U10
OT1_U16	potrafi dokonać identyfikacji i sformułować specyfikację złożonych zadań inżynierskich, charakterystycznych dla reprezentowanej dyscypliny inżynierskiej, w tym zadań nietypowych, uwzględniając ich aspekty pozatechniczne	AK2_U03; AK2_U04
OT1_U17	potrafi – stosując także koncepcyjnie nowe metody – rozwiązywać złożone zadania inżynierskie charakterystyczne dla reprezentowanej dyscypliny inżynierskiej, w tym zadania nietypowe	AK2_U04; AK2_U04
OT1_U18	potrafi – zgodnie z zadaną specyfikacją, uwzględniając aspekty pozatechniczne – zaprojektować oraz zrealizować złożone urządzenie, obiekt, system lub proces, związane z reprezentowaną dyscypliną inżynierską, używając właściwych metod, technik i narzędzi, jeśli trzeba – przystosowując do tego celu istniejące lub opracowując	AK2_U03

z zakresu architektury krajobrazu, które staną się wyróżnikami ośrodków kształcenia przyszłych architektów krajobrazu, co skutkować może wkroczeniem społeczeństwa w kolejny etap na drodze do poprawy jakości krajobrazu i implementacji założeń Europejskiej Komisji Krajobrazowej.

Zbigniew Kuriata

Aleksandra Lis

Łukasz Pardela

Instytut Architektury Krajobrazu
Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu
Instytut of Landscape Architecture
Wrocław University of Environment and Life
Science

Literatura

1. *Autonomia programowa uczelni. Ramy kwalifikacji dla szkolnictwa wyższego*, Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Warszawa 2010.
2. Lorenc M., Kuriata Z., Lis A., Pardela Ł., 2011, *Przykładowy zbiór efektów kształcenia dla kierunku architektura krajobrazu, studia I stopnia*, Warszawa 2011.
3. Lorenc M., Kuriata Z., Lis A., Pardela Ł., 2011, *Przykładowy zbiór efektów kształcenia dla kierunku architektura krajobrazu, studia II stopnia*, Warszawa 2011.
4. *Landscape Architecture, The Quality Assurance Agency for Higher Education 2007*, QAA 185 09/07.
5. *Od Europejskich do Krajowych Ram Kwalifikacji*, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Warszawa 2009.

Doliny rzeczne w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym

Wiesława Strabel

River Valleys in
Spatial Planning
and Creation
of Land-use

Wprowadzenie

Introduction

W wyniku zabudowy tych terenów, zmiany ukształtowania, następuje widoczny w dokumentach planistycznych, a w konsekwencji w krajobrazie, proces zacierania się granic dolin rzecznych, czytelnych dawniej w przestrzeni i widocznych jeszcze na mapach form geomorfologicznych¹.

Postawiono tezę, że wprowadzenie obowiązku wyznaczania w dokumentach planistycznych w skali gminy (w studiach i planach zagospodarowania przestrzennego) granic dolin rzecznych jest warunkiem kontynuacji bądź przywrócenia ciągłości przyrodniczych powiązań w gminie. Jedynie bowiem fizyczne, czytelne wyodrębnienie w dokumentach planistycznych terenów dolin rzecznych, które nastąpi w formie prawnie obowiązujących ustaleń planów miejscowych, jest gwarancją ochrony tych terenów przed zabudową i szansą na zachowanie ich wartości przyrodniczych, środowiskowo-zdrowotnych i krajobrazowych dla następnych pokoleń.

Przykład 1

Wyznaczenie na rysunkach planów granic dolin rzecznych, zgodnie z granicami określonymi na mapie geomorfologicznej

Example 1

Assigning on the drawings of plans the borders of river valleys, according to the borders presented on the geomorphological map

W niniejszym przykładzie przedstawione zostały plany miejscowe [Strabel 2005], które obejmowały swoimi granicami obszary terenów zainwestowanych w sołectwach gminy Sońnicowice². Układ przestrzenny i obsługa komunikacyjna terenów objętych sporządzanymi planami bardzo silnie podporządkowane są istniejącej sieci hydrotechnicznej. W gminie tej układ sieci komunikacyjnej „od zawsze” towarzyszył układowi sieci rzecznej (istniejącym ciekom wodnym). Dlatego też dominująca jest tu zabudowa typu ulicowego, w formie obustronnie wzdłuż dróg publicznych usytuowanej zabudowy. Dawniej zabudowa miała charakter zagrodowej, droga była wiejska, towarzyszyła dolinie rzecznej. Obecnie przeważa zabudowa mieszkaniowa jednorodzinna, a klasy dróg, pomimo funkcjonalności jak dawniej lokalnej, w większości sołectw są coraz wyższe (dominują drogi publiczne klasy głównej).

Ponieważ, wraz z planami miejscowymi opracowywana była zmiana studium uwarunkowań i kierunków

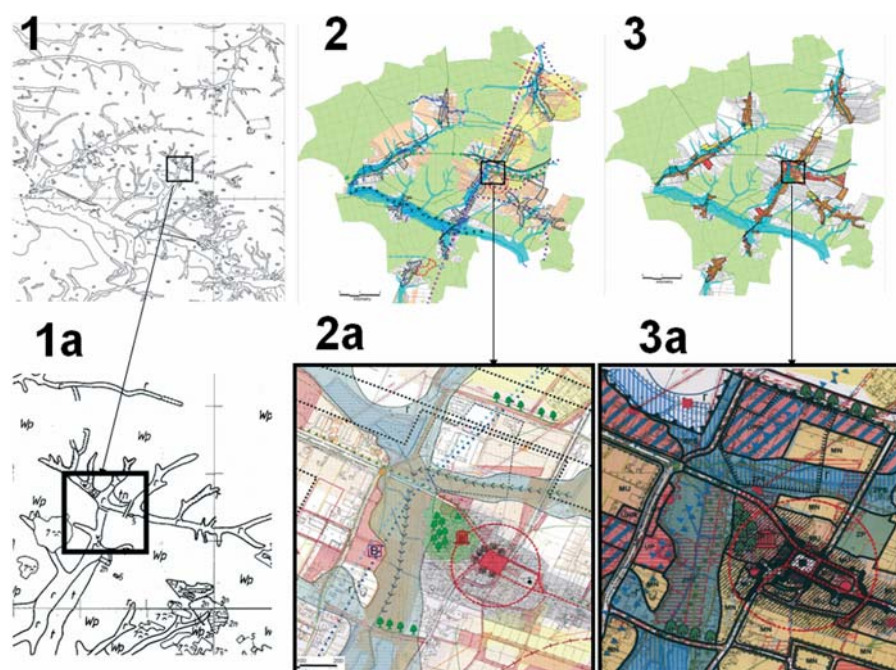
zagospodarowania przestrzennego gminy, to, korzystając z map topograficznych dla studium (także z map tematycznych, takich jak hydrograficzne³), w opracowaniu ekofizjograficznym w skali gminy analizie poddano również zmiany ukształtowania określone na mapach geomorfologicznych powiększonych do skali 1: 10 000. Potem, już dla potrzeb planów miejscowych, wykonane zostały uszczegółowione opracowania ekofizjograficzne (w skali planów tj. 1:2000) a granice dolin rzecznych z mapy topograficznej zostały zaktualizowane na mapach zasadniczych⁴. Efekt tych działań ilustrują poniższe rysunki (por.: ryc. 1. Przykład 1).

Aktualizacja, zgodnie z uzupełniającą inwentaryzacją urbanistyczną, fotodokumentacją i materiałem dokumentacyjnym (o zasięgu granic powodzi z 1997 roku⁵) oznaczała indywidualne dostosowywanie i konkretyzowanie granic wyznaczonych terenów dolin rzecznych⁶. Do projektów planów (na rysunki planów) „przeniesiono” linie rozgraniczające tereny dolin rzecznych (i tereny o innym przeznaczeniu lub o innych zasadach zagospodarowania). Wyznaczały one granice terenów oznaczonych symbolem ZPE – o przeznaczeniu podstawowym: tereny zieleni w strefach naturalnych ciągów ekologicznych. Jako zasadę przyjęto, że granicami dolin rzecznych i ustaleniami ZPE obejmować należy wszystkie tereny dolin, także te, na których wybudowane już zostały budynki mieszkalne (zamiast praktykowanego

dotąd obejmowania ich ustaleniami o przeznaczeniu podstawowym: tereny zabudowy mieszkaniowej np. MN, w ustaleniach planu adaptowano istniejącą zabudowę w obrębie przeznaczenia podstawowego: tereny zieleni w strefach naturalnych ciągów ekologicznych). Jest to ważny dla dalszego funkcjonowania dolin rzecznych jako korytarzy ekologicznych argument planistyczny: raz wyłączonym z wyznaczonego zasięgu dolin rzecznych terenów już się nie przywróci ich naturalnych więzi. Otrzymają inne przeznaczenia, ustalone zostaną inne zasady zagospodarowania. Ustalenia te należały do podstawowych, gwarantujących zachowanie rozeznaczonych wartości przyrodniczych, a także zapewniających ochronę przeciwpowodziową

i przeciwerozyjną. Najpoważniejszy jest tu argument prawnej gwarancji tej ochrony, ponieważ wprowadzony jest ustaleniami planu stanowiącego akt prawa miejscowego jako konstytucyjne źródło tego prawa⁷.

To właśnie brak w dotychczasowych planach wyznaczonych granic dolin rzecznych doprowadził do częściowej już zabudowy tych terenów silnie zagrażając ich ciągłości ekologicznej oraz zdrowiu i mieniu mieszkańców (na terenach zagrożonych zalaniem). Zwrócić należy także uwagę na fakt, że zapisane w planach wymagania nakazujące ochronę tych terenów oraz kierunek ich przemian, w przyszłości wpłyną także na podniesienie wartości gruntów w otoczeniu tak atrakcyjnych przyrodniczo terenów.

Ryc. 1. Przykład 1. Doliny rzeczne w planach miejscowych
 1) Formy geomorfologiczne w obszarze gminy – (1a) fragment: doliny rzeczne
 2) Rysunek ekofizjografii – (2a) fragment
 3) Rysunek planów miejscowych na tle gminy – (3a) fragment rysunku planu

Fig. 1. Example 1. River valleys in master plans
 1) Geological formations in area of town – (1a) Part of geological formations maps
 2) Ecophysiography – (2a) Part of ecophysiography
 3) Drawing of master plans on the background of the town – (3a) Part of master plan illustration (with regard to river valley)

Ryc. 2. Przykład 2. Gdy nie ma planów miejscowych

- 1) 1996 r.: w kolorze zielonym widoczny teren doliny
- 2) 1998 r.: tereny w otoczeniu cieków wodnych i jego doliny – jeszcze nie zabudowane
- 3) 2004 r.: fragment rysunku planu miejscowego dla południowych dzielnic Katowic – biały kolor oznacza tereny wyłączone z opracowanego planu miejscowego
- 4) 2009–2011 r.: zrealizowana zabudowa „na cieków”

Fig. 2. Example 2. If there is no master plan

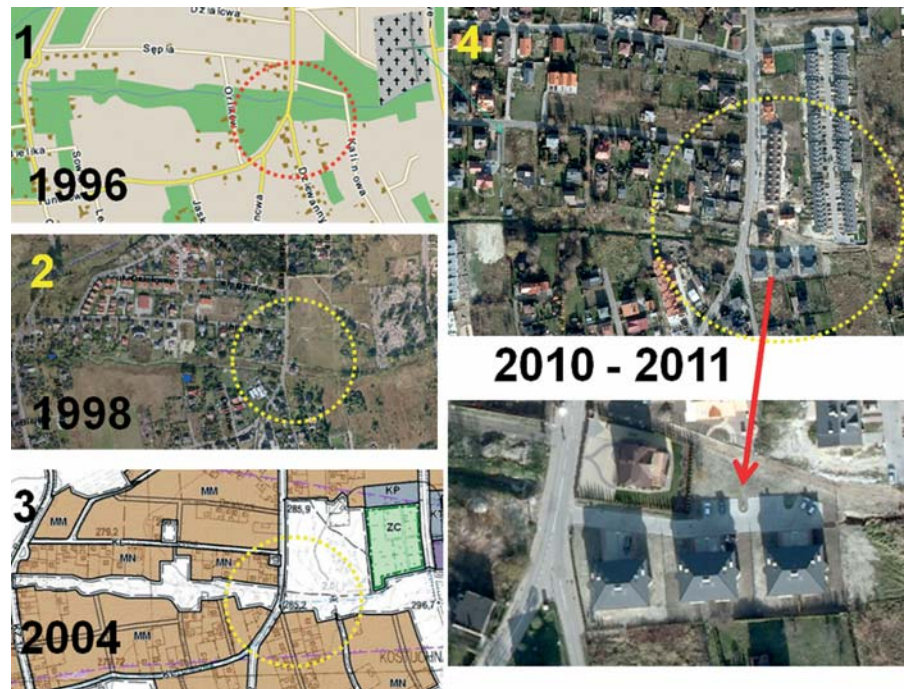
- 1) 1996: As green marked is the area of the river valley
- 2) 1998: The areas surrounding the river and its valley – still unbuilt
- 3) 2004: A part of drawing of the master plan for the south districts of Katowice – the white colour assigns the areas excluded from the analysis of the master plan
- 4) 2009–2011: The realised buildings over the river

Uchwalone plany miejscowe (jak wyżej) potwierdzają, że objęcie w projektach planów miejscowych terenów dolin rzecznych ustaleniami wskazującymi jednoznacznie przyrodnicze funkcje terenów wraz z ograniczeniami w zasadach zagospodarowania, nie jest przedmiotem braku zrozumienia i powodem konfliktów. Wręcz przeciwnie, zaważamy, że takie rozwiązania są aprobowane przez mieszkańców i właścicieli tych nieruchomości: podczas wyłożenia projektów planów miejscowych ograniczających warunki zagospodarowania terenów dolin rzecznych, z zakazem zabudowy włącznie⁸ – te rozwiązania planów były społecznie aprobowane. Ważniejsze wydaje się tutaj edukowanie przedstawicieli samorządów terytorialnych dla uzyskania akceptacji i zrozumienia dla projektowanych w planach miejscowych ustaleń gwarantujących w planach prawną ochronę terenów dolin rzecznych. Szczególnie wtedy, gdy bardziej zależy im na intensyfikowaniu inwestowania niż na równoważeniu rozwoju gminy.

Przykład 2 Gdy nie ma planów

Example 2 If there is no plan

Odmierna sytuacja jest wtedy, gdy gminy nie tylko nie zamierzają efektywnie przeciwdziałać zamiarom inwestorów niezgodnym z celami

uchwalonej przez siebie polityki przestrzennej⁹, ale właśnie z powodu inwestorów, żeby plany nie ograniczały ich „wolności gospodarczej”, nie sporządzają opracowań planistycznych, bądź od nich odstępują.

W praktyce napotykamy na przykłady działania gmin, które wskazują, jak nazywa się to w oficjalnych dokumentach [Śleszyński, Komornicki 2008] „słabość administracji”, groźną dla jakości przestrzeni w gminie i w konsekwencji w skali kraju. Jako przedstawiające „efekt istniejących patologii” określane są tutaj sytuacje wzrastającej liczby decyzji o ustaleniu warunków zabudo-

wy zamiast pozwoleń wydawanych na podstawie planu miejscowego.

Przekładają się one wprost na efekty zagospodarowania: w decyzjach administracyjnych nie uwzględnia się analiz wykonywanych dla określenia uwarunkowań i występujących powiązań z otoczeniem. Bywa, że nie uwzględnia się również zakazu wkraczania z zabudową na te tereny, określone w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy.

W przedstawianym tu przypadku (por.: ryc. 2. Przykład 2) wskazano sytuację, którą wprost potwierdza oficjalny dokument gminy¹⁰. Przy-

Ryc. 3. Przykład 3.

- 1) Koncepcja zagospodarowania
- 2) Realizacja: Park w dolinie Ślepiotki (a, b, c)

Fig. 3. Example 3.

- 1) The concept of the land-use
- 2) Realisation: The park in the Ślepiotka River Valley (a, b, c)

kładem będzie tutaj fragment miasta, w swojej części dotyczącej dzielnic południowych¹¹.

Brak planów miejscowych oznacza przede wszystkim, że zasoby przyrodnicze: tereny otwarte, tereny zieleni, korytarze ekologiczne, które należą do najsłabszych, najbardziej wrażliwych elementów zagospodarowania są najbardziej zagrożone. Bez planów nie mogą być objęte żadnym skutecznym narzędziem ochrony. To także zagrożenie społeczne, gdyż warunki zabudowy ustalane są nie w trybie demokratycznych procedur planistycznych, gwarantujących udział wszystkim zainteresowanym osobom oraz instytucjom. Nie może być chronione dobro publiczne, interes wspólny wszystkich mieszkańców.

To prawda, że problematyka planistyczna nie należy do dziedzin bezkonfliktowych. Że trudność zawiera się także w koniecznej znajomości przepisów prawa zawartych w kilkudziesięciu ustawach i rozporządzeniach wykonawczych a interpretacje prawne dostarczają wielu wątpliwości, co do właściwości rozstrzygnięć w przestrzeni.

Jednak obserwowana niechęć administracji do prowadzenia racjonalnej polityki przestrzennej wskazuje na stan zagrożenia patologiami procesu planowania miejscowego.

Na tle tego planistycznego obrazu zaniechań gminy przedstawione poniżej rysunki (por.: ryc. 2. Przykład 2) dokumentują historię obserwowanego przez Autorkę przypadku

terenu doliny rzecznej w Katowicach i efektu jej zabudowywania w drodze decyzji podejmowanych w trybie postępowania administracyjnego – z powodu braku planu miejscowego. Obrazuje to niekontrolowany w ogóle, z pominięciem demokratycznych procedur planistycznych proces pozbawiania mieszkańców – ich terenów otwartych, rzek – ich dolin, a przestrzeni miasta – najważniejszego elementu struktury przyrodniczej, jakim są korytarze ekologiczne.

Ryc. 2, rys. 1 i 2 pokazuje, że przed uchwaleniem planu (do 1998 roku) tereny doliny były wyraźnie terenami otwartymi, wolnymi od zabudowy. Na ryc. 2, rys. 3 (z datą 2004) zwraca uwagę „biały” kolor terenu (z granicami planu) oznaczający „wycięte” z terenu opracowania miejscowego planu dla dzielnic południowych Katowic tereny dolin. W tej sytuacji, wobec braku planu, zabudowa na wskazanym na rysunku

terenie doliny następować musiała (i następowała) na podstawie decyzji administracyjnych (decyzje wzięt). Zdjęcie lotnicze (ryc. 2, rys. 4) przedstawia zrealizowaną „na cieku” 6 lat później zabudowę mieszkaniową. Ciek został przekryty, orurowany i zabetonowany.

Takich miejsc jest zbyt wiele, żeby nie uznać, że przedstawiają efekt polityki gminy, a nie studium pojedynczego przypadku.

Przykład 3

Park w dolinie Ślepiotki – realizacja

Example 3

The park in the Ślepiotka River Valley – realisation

Dlatego z całą mocą trzeba podkreślić, że dla przestrzeni polskich miast zabójcze jest wybieranie przez gminy rozwiązań przestrzennych przy pomocy decyzji

administracyjnych zamiast planów miejscowych jako narzędzi „aktów prawa miejscowego”. Zasobów przyrodniczych nie można wtedy chronić, chyba, że znajdą się odrębne fundusze pomocowe. Taki przypadek zdarzył się w 2009 roku w Katowicach: dolina Ślepiotki, a przynajmniej jej kilku hektarowa część, miała szansę na realizację [Włodarczyk, Strabel, Szendera 2009] w formie akcji pilotażowej do projektu REURIS (rewitalizacja miejskich przestrzeni nadrzecznych) w ramach programu dla Europy Środkowej¹². Fragment doliny Ślepiotki objęty zrealizowaną w grudniu 2010 roku koncepcją i projektem budowlanym, zlokalizowany jest w południowej dzielnicy Katowic – w Ochojcu, pomiędzy ulicami Gen. Jankego i Kościuszki. Łączna powierzchnia terenu opracowania: 4,13 ha. Pomimo bezpośredniego sąsiedztwa miejskiej zabudowy teren ten zachował wiele cech naturalnych korytarza ekologicznego, przede wszystkim z powodu rzeźby doliny: dość strome brzozy uchroniły dolinę przed zabudową.

Podstawowym założeniem programu rewitalizacji tego terenu było, żeby w sensie społecznym, przestrzennym i przyrodniczym teren ten stał się miejscem wartościowym i ważnym dla mieszkańców Katowic, jako zapoczątkowana pilotażowym projektem propozycja udostępnienia korytarza zieleni dla wypoczynku w naturalnym sąsiedztwie cieku wodnego (por.: ryc. 3. Przykład 3).

Nie mniej od walorów przyrodniczo-parkowych tego zamierzenia ważne były przewidywane efekty renaturyzacyjne¹³ w znaczeniu przyrodniczym i krajobrazowym. Ich znaczenie polegało nie tylko na ochronie kluczowych elementów ekosystemu w tzw. strefie wewnętrznej¹⁴, ale przede wszystkim na wydobyciu waloru edukacyjnego zachowanej bioróżnorodności – stąd propozycja udostępnienia części środkowej doliny poprzez ścieżkę edukacyjną w formie drewnianych pomostów, przy których znajdują się stanowiska bioróżnorodności wraz z tablicami informacyjnymi i in. elementami edukacyjnymi. Poza tym naturalnym charakterem roślinności w strefie tej zlokalizowano także urządzenia rekreacyjne: miejsca do odpoczynku, siedziska, drewniany amfiteatr, altanę, plac gier i zabaw, polanę biwakową.

Główne części programu stanowią:

- ŚCIEŻKA EDUKACYJNA (pomosty drewniane) wraz ze stanowiskami bioróżnorodności (opisane i oznakowane stanowiska grup roślin) – jako podstawowy m.in. dla uczniów okolicznych szkół, teren praktycznych doświadczeń przyrodniczych i biologicznych.
- CZĘŚCIOWA RENATURYZACJA POTOKU ŚLEPIOTKI – przykładowe rozwiązania o charakterze inicjatyw proekologicznych.
- POPRAWA TECHNICZNO – ESTETYCZNA INFRASTRUKTURY TECHNICZNEJ towarzyszącej

ciekiem polegająca na estetyzacji urządzeń i obiektów odwodnienia, sieci i urządzeń kanalizacji sanitarnej – kreacja, kojarzenie efektów techniki, technologii z ładem przestrzennym, estetyką.

Uzyskanym efektem podniesienia atrakcyjności opracowanego fragmentu terenu doliny Ślepiotki w obszarze zabudowy mieszkaniowej jest ogólnodostępny „miejski charakter parku”, spełniający podstawowe zadania terenów otwartych w mieście. Udostępniona mieszkańcom południowych dzielnic Katowic przestrzeń „Parku w Dolinie Rzeki Ślepiotki w Katowicach” jest także takim przykładem realizacji przestrzeni publicznych w formie aktywnych biologicznie terenów nadrzecznych, zrealizowanym przy bardzo prostych środkach. Do tych podstawowych zaliczyć należy: ścieżki o przepuszczalnej strukturze, naturalny materiał drewnianych pomostów, siedzisk, „żywą altanę” z wierzb. Najważniejszy jest tutaj naturalny charakter roślinności, zachowanie bioróżnorodności – stanowiąc przykład korytarza ekologicznego w mieście o nieznacznie przekształconych siedliskach.

Wnioski

Conclusions

Doliny rzeczne stanowią w przestrzeni miast szczególny rodzaj terenów otwartych. Zrewitalizowane, przejąć mogą rolę niezwykle

atrakcyjnych miejskich przestrzeni publicznych: ważnych dla wizerunku miasta i spełniających potrzeby jego mieszkańców.

Samo wyznaczenie w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego terenów o różnym stopniu zagrożeń powodziowych i objęcie ich dostosowanymi do stopnia tych zagrożeń zasadami zagospodarowania, nie gwarantuje jeszcze bezpieczeństwa publicznego (ochrona ludzi i mienia). Ale jeśli na rysunkach planów miejscowych nie zostaną wskazane tereny obniżenia dolin rzecznych, jeśli nie zostaną wyodrębnione liniami rozgraniczającymi tereny dolin rzecznych od terenów o innym przeznaczeniu lub innych zasadach zagospodarowania, to już nie będzie żadnego narzędzia, które skutecznie zatrzymałoby proces degradacji dolin rzecznych jako ważnych dla zdrowia mieszkańców korytarzy ekologicznych.

Wiesława Strabel

Instytut Architektury
Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nysie
Institute of Architecture
University of Applied Sciences in Nysa

Przypisy

¹ Mapa form geomorfologicznych ze szczególnym uwzględnieniem form antropogenicznych informuje o głównych rysach rzeźby terenu i jej związku z budową podłoża, daje dokładny i wymierny obraz rzeźby terenu. Spełnia wymagania stawiane przez różną dziedzinę gospodarki, zmierzające do bardziej racjonalnego wykorzystania form powierzchni ziemi [*Powszechna encyklopedia PWN*, 2006]. Mapa geomorfologiczna, z której korzystano

w trakcie sporządzania opracowań planistycznych z obszaru woj. śląskiego stanowiła nakładkę tematyczną na mapę topograficzną w skali 1:25000 w układzie „1965” (opracowana została w roku 1989 na podstawie czarno-białych zdjęć lotniczych w skali około 1:10 000 wykonanych w latach 1986–1987 dla całego byłego woj. katowickiego, zleconą przez Wydział Geodezji Urzędu Wojewódzkiego w Katowicach)

² Miejscowe plan zagospodarowania przestrzennego gminy Sośnicowice dla terenów zurbanizowanych – sporządzone w 2004-tym roku, opublikowane w Dz.U. Województwa Śląskiego w 2005 r. oraz Studium uikzp gminy Sośnicowice uchwalone w 2004-tym roku. Autorka artykułu była generalnym projektantem tych opracowań.

³ Mapy hydrograficzne: poziom szczegółowości treści tej mapy odpowiada skali 1:50 000, co pozwala na dość ogólne ujęcie problematyki „wodnej”, w tym: topograficzne działy wodne, wody powierzchniowe i podziemne, przepuszczalność gruntów, zjawiska i obiekty gospodarki wodnej, punkty hydrometryczne pomiarów stacjonarnych. Baza danych hydrograficznych przedstawiona jest na podkładzie sytuacyjnym stanowiącym raster mapy topograficznej.

⁴ W ramach zajęć z „projektowania urbanistycznego” w Instytucie Architektury i Urbanistyki PWSZ w Nysie, podczas wykonywania projektów planów miejscowych, przyjmujemy za zasadę, że nasi studenci na mapach topograficznych opracowują „analizę istniejącego użytkowania terenów”, a na mapach zasadniczych wykonują „rysunek planu miejscowego”. To ważny efekt poznawczy pracy na różnych mapach, z wykorzystaniem ich specyficznych danych.

⁵ W trakcie sporządzania studium i planów gmina nie dysponowała żadną ekspertyzą hydrotechniczną, ale udało się uzyskać od sołtysów sołectw dość szczegółowe informacje o zasięgach powodzi z 1997 roku i za aprobatą organów i instytucji opiniujących projekty planów miejscowych przyjęto, że zasięg powodzi wyznaczał stan odpowiadający opisom

powodzi historycznych (wg przepisów Ustawy Prawo wodne, Art. 88a-m) i wodom 100-letnim – Q 1% oraz, że zasięgi te wyznaczać powinny tereny o zakazie zabudowy i o ograniczeniach w zagospodarowaniu.

⁶ W ten sposób uzupełniono mapę opracowania ekofizjograficznego o treść „mapy zagrożeń powodziowych”

⁷ KONSTYTUCJA RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ Rozdział III ŹRÓDŁA PRAWA Art. 87. ust. 2. Źródłami powszechnie obowiązującego prawa Rzeczypospolitej Polskiej są na obszarze działania organów, które je ustanowiły, akty prawa miejscowego.

⁸ Podczas wyłożenia łącznie 18 projektów planów, które wprowadzały swoimi ustaleniami zakazy i ograniczenia w granicach dolin rzecznych wyznaczonych liniami rozgraniczającymi terenów ZPE – wśród złożonych uwag do planów, mniej niż 5 procent stanowiły protesty właścicieli gruntów objętych tymi ustaleniami, nie osiągnęły więc poziomu, świadczącego o istotności problemu w badaniach statystycznych.

⁹ Nie często zdarza się, że gminy przystępują do sporządzania planów miejscowych dla terenów dolin rzecznych. Niewiele gmin może też poszczycić się podjęciem uchwały dotyczącej „Programu ochrony dolin rzecznych”, tak jak w 1999 roku podjęta została uchwała Rady Miejskiej Katowic o ochronie dolin rzecznych. Na podstawie takiej uchwały, w 2003 roku gmina przystąpiła do sporządzenia planów miejscowych dla terenów dolin rzecznych Ślepiotki i Kłodnicy, które miały być przedmiotem ochrony. Obydwa plany zostały przygotowane w formie projektów planów „do uchwalenia” (po wyłożeniu, po dyskusji publicznej i rozstrzygnięciu zarzutów i protestów) [Strabel 2004]. Autorka artykułu była gen. Projektantem tych planów i wraz z zespołem Architektoniczno-Urbanistycznego Biura Projektowo-Badawczego w Katowicach, w ramach którego plany były opracowane, z ogłoszeń prasowych dowiedziała się, że władze miasta uchylili swoją uchwałę „O ochronie dolin rzecznych w Katowicach”, która stanowiła podstawę sporządzania tych planów.

¹⁰ Z opracowanej w Urzędzie Miasta Katowice „Analizy zmian w zagospodarowaniu przestrzennym...” z października 2010 r. wynika, że zamiast opracowywać plany miejscowe zagospodarowuje się miasto przy pomocy decyzji administracyjnych: suma terenów miasta objętych decyzjami administracyjnymi wydanymi przez UM Katowice w latach 2005–2008 stanowi łącznie powierzchnię 2172 ha, to jest więcej niż suma powierzchni obowiązujących i uchwalonych w dłuższym czasie planów miejscowych (w latach 2005–2010), która wynosi 1322,4 ha. To oznacza, że prawie dwukrotnie większy obszar miasta zabudowywany jest przy pomocy decyzji administracyjnych niż przy pomocy rozwiązań przestrzennych i ustaleń planów miejscowych. Ta dysproporcja wynika z nieprawidłowej, szkodliwej dla ładu przestrzennego i dla rozwoju naszego miasta praktyki administracji Urzędu Miejskiego a dokładnie Wydziału Planowania Przestrzennego.

¹¹ Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego południowych dzielnic miasta Katowice, kilkakrotnie zmieniany był Uchwałami Rady Miejskiej Katowic: Nr LIII/599/98 z dnia 19 czerwca 1998 r., nr XLI/551/01 z dnia 26 listopada 2001 r., Nr XXVI/451/04 Rady Miasta Katowice z dnia 28 czerwca 2004 r., Nr XXIX/591/04 z dnia 30 sierpnia 2004 r. Granice terenu objętego planem wyznaczyły ostatecznie załączniki graficzne do Uchwały Nr XXIX/591/04 Rady Miasta Katowice z dnia 30 sierpnia 2004 r. Rysunek Planu Nr 1 wykonany został na mapie sytuacyjno-wysokościowej w skali 1:5000, którą stanowiła mapa topograficzna. Miejscowy plan dla południowych dzielnic miasta Katowice (uchwalony w 2004 roku, sporządzany był w sumie przez 7 lat od zawiadomienia o przystąpieniu do uchwalenia). Plan miejscowy, który doprowadzono do funkcji „planu dla deweloperów”. Powycinany, pookrawany tak przez te lata pracy nad nim, że wyznacza jedynie tereny pod zabudowę. Tereny dolin rzecznych zostały wyłączone z obszaru opracowania planu.

¹² Inwestycja zrealizowana została w ramach międzynarodowego projektu REURIS (Revita-

lisation of Urban River Spaces, *Rewitalizacja Miejskich Przestrzeni Nadrzecznych*) programu Central Europe i dofinansowanego z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR), a autorka artykułu miała okazję raz jeszcze, po nie uchwalonym przez gminę planie miejscowym dla obszaru doliny rzecznej Ślepiotki [Strabel 2004], zrealizować rozwiązania koncepcji rewitalizacji doliny Ślepiotki – fragmentu korytarza ekologicznego.

¹³ Nie udało się przeprowadzić pełnego procesu renaturyzacji i odtworzenia dawnego koryta. Zastosowano jednak – dla efektu edukacyjnego i informacji – rozwiązania takie jak: wskazanie „suchego koryta” (dawny ślad koryta rzeki), pomosty drewniane – dla obserwacji „mokradeł”, stanowiska np. skrzypu olbrzymiego i in.

¹⁴ W projekcie „Zmiany miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego miasta Katowice dla obszaru doliny potoku Ślepiotka” z 2004 roku dokonano podziału funkcjonalno-przestrzennego terenów objętych planem wg kryterium ich przyrodniczych wymagań. Ochroną objęto przede wszystkim tereny wewnętrznej strefy (przybrzeżnej), natomiast strefa pośrednia i zewnętrzna stanowiła obszar objęty ograniczeniami i dopuszczeniami w zagospodarowaniu terenów.

Literatura

1. Powszechna encyklopedia PWN, 2006, *Ency2005 Application WN PWN SA* © Wydawnictwo Naukowe PWN S.A., program lic. CD.
2. Strabel W. z zespołem, 2005, *Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego dla terenów zurbanizowanych w Sośnicowicach*, Uchwały RM w Sośnicowicach z dnia 22.03.2005 r., publ. Dz.U. Woj. Śl. z dnia 4.05.2005 r. Nr 53, poz. 1357-1366, 2009, ARCH-URBS Katowice.

3. Strabel W. z zespołem, 2004, *Zmiana miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego miasta Katowice dla obszaru doliny potoku Ślepiotka*, ARCH-URBS Katowice.

4. Strabel W., 2005, *Woda w mieście jako element uzdrawiających przestrzeni publicznych* [w:] III Międzynarodowe Sympozjum Naukowe Architektura i Technika a Zdrowie, Gliwice 18-19.10.2005 r. Wyd. Politechnika Śląska, Gliwice, s. 269-274.

5. Strabel W., 2005, *Odnowa krajobrazu miejskiego w miastach aglomeracji górnośląskiej (na przykładzie dolin rzecznych)* [w:] *Odnowa krajobrazu miejskiego. Koncepcje. Programy. Projekty.* (Urban Landscape Renewal), ULAR, Wyd. Politechnika Śląska, Gliwice, s. 159-165.

6. Śleszyński P., Komornicki T., 2008, *Raport o stanie i uwarunkowaniach prac planistycznych w gminach na koniec 2008 roku.* Opracowanie Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN dla Departamentu Gospodarki Przestrzennej na zlecenie Ministerstwa Infrastruktury.

7. Włodarczyk J., Strabel W., Szendera W., 2009, *Dokumentacja projektowa (budowlana i wykonawcza) dla rewitalizacji fragmentu terenu nad rzeką Ślepiotką jako akcji pilotażowej do projektu Reuris (rewitalizacja miejskich przestrzeni nadrzecznych) w ramach programu dla Europy Środkowej*, ARCH-URBS Katowice.

Krajobraz forteczny poligonem wymiany doświadczeń edukacyjno-naukowych

Zofia Mavar, Dražen Arbutina

Fortification Landscape
as Training Ground
for the Exchange
of Educational and
Scientific Experiences

Wprowadzenie

Introduction

W krajobrazie kulturowym Chorwacji szczególne miejsce zajmuje pejzaż forteczny, a wśród jego różnorodnych, lepiej lub gorzej zachowanych form, wyróżnia się krajobraz Puli, miasta położonego na wybrzeżu Adriatyku, w południowo-zachodniej części półwyspu istryjskiego. Od połowy XIX do lat 90. XX wieku głównym czynnikiem rozwojowym tego miasta była funkcja militarna, a istotny wkład w kształtowanie specyficznego krajobrazu urbanistycznego miasta miały władze wojskowe, w szczególności Monarchii Austro-węgierskiej. W tkance miasta i w otaczającej je okolicy zachowały się liczne obiekty wojskowe ze wspomnianego okresu. Są to budowle militarne wraz z zapleczem, systemem infrastrukturalnym i komunalnym oraz budowle towarzyszące o funkcji socjalnej, publicznej, kulturalnej i innej. Wszystko to po dziś dzień stanowi podstawę struktury urbanistyczno-architektonicznej miasta i jest wyrazistym, charakterystycznym znakiem miejskiego i pozamiejskiego krajobrazu tej części Istrii. W samym mieście, a zwłaszcza w szeroko pojętym otoczeniu, głównie na obszarach użytkowanych przez wiele lat przez wojsko, zasób zachowanej architektury obronnej jest zadziwiająco duży. Przez długie lata zasób ten nie był dostępny badaczom i stąd długo nie można

było prowadzić studiów nad jego wartością materialną i niematerialną. Z tych samych względów nie było też możliwe rozpoznanie i właściwa ocena ogromnego potencjału gospodarczego i kulturowego szeregu niezwykle atrakcyjnych miejsc przez wiele lat zajmowanych przez wojsko.

Dopiero zmiany polityczno-gospodarcze w latach 90. otwały możliwość prowadzenia systematycznej ewidencji i tworzenia programu badań. W następstwie możliwe jest także poszukiwanie skutecznych metod ochrony i sposobów nowego zagospodarowania tych, dotychczas wyizolowanych, zasobów historycznych i w większości wysoce zaniedbanych obszarów, z reguły rozmieszczonych na samym brzegu Adriatyku. Tym samym rozważać trzeba ich adaptację do współczesnych funkcji ważnych dla rozwoju gospodarczego miasta i regionu. Ze względu na system organizacyjny i niedostatki w kadrach służby konserwatorskiej w Chorwacji, wykonanie tych zadań okazało się trudne lub wręcz niemożliwe bez współpracy odpowiednich instytucji naukowych, a zwłaszcza uczelni. Jednak, integracja programów i uzgadnianie ich na szczeblu urzędów państwowych i władz uczelni z wielu względów nie były łatwe. Między innymi ważną przeszkodą utrudniającą sformułowanie wieloletniego programu takiej współpracy była fakultatywna forma praktyk studenckich – obecnie jedna z podstawowych form prowadzenia wspomnianych badań. Wprawdzie

pomocne okazały się nieformalne kontakty i niesformalizowana współpraca, ale z natury rzeczy miała ona charakter sporadyczny.

Poważniejszą współpracę pomiędzy Ministerstwem Kultury a odpowiednimi uczelniami podjęto w pierwszej połowie lat dziewięćdziesiątych XX wieku, głównie po zakończeniu działań wojennych¹, kiedy wojsko stopniowo opuszczało ufortyfikowane tereny. W tym okresie okazało się, że ze względu na ogromne straty wojenne i brak wielu rodzimych specjalistów w dziedzinie odnowy dziedzictwa kulturowego, niezbędne jest skorzystanie z pomocy i doświadczeń profesjonalistów i naukowców z uczelni i instytucji z innych krajów europejskich. Tego rodzaju pomoc organizowana była głównie poprzez UNESCO, ale oferty wsparcia ze strony specjalistów i uczelni niektórych państw europejskich kierowane były także bezpośrednio do Ministerstwa Kultury Republiki Chorwacji. Trzeba przy tym zaznaczyć, że jedne z pierwszych ofert napłynęły właśnie z Polski. Jako jedną z możliwych form współpracy i wymiany doświadczeń wybrano międzynarodowe warsztaty studentów architektury i budownictwa, w których, wraz z pracownikami chorwackiej służby konserwatorskiej i studentami rodzimych uczelni, uczestniczyli studenci i pracownicy naukowcy Politechniki Krakowskiej i Politechniki Świętokrzyskiej w Kielcach. Prace zapoczątkowano w roku 1994 w regionach najbardziej

dotkniętych wojną, na wschodzie i południu Chorwacji: w Slavonii (Osijek, Lipik) i w rejonie Dubrownika (Konavle). W tymże roku, w ramach warsztatów, zainaugurowano prace badawcze nad architekturą obronną, a od roku 2001 prace te koncentrują się głównie na obszarze Twierdzy Pula, gdzie, ze względu na nowe okoliczności znacznej redukcji sił zbrojnych, przebiegał proces reorganizacji i demilitaryzacji. Tu właśnie, większość powojennych terenów pozbawiona funkcji i bezpośredniego nadzoru (choć formalnie nadal pod zarządem Ministerstwa Obrony, albo regionalnej lub lokalnej władzy), podlega niebywałej dewastacji w niedostatku koncepcji o ich przeznaczeniu, a w oczekiwaniu ofert od zainteresowanych inwestorów. Stan ten pogłębia opieszałość procesu podejmowania decyzji związanych z przenoszeniem kompetencji w sprawie zarządzania tym specyficznym państwowym majątkiem, a dotąd, choćby chwilowym zagospodarowaniem.

Na wybór miejsc warsztatów i tematów decydujący wpływ jednak miały potencjalne plany inwestycyjne w stosunku do historycznych obiektów opuszczanych przez wojsko i obszarów, które znalazły się poza zakresem zainteresowania władz wojskowych. Dlatego pierwszym programem objęta była wyspa Mali Brijun, która z wielu względów, po odejściu wojska, już z początkiem lat 90. XX wieku, stała się magnesem przyciągającym interesujących

z punktu widzenia władz inwestorów. Ponieważ wyspa ta znajduje się na obszarze jednego z ośmiu parków narodowych Chorwacji, była to zarazem inauguracja programu edukacyjno-naukowego Parku Narodowego Brijuni, przewidzianego w rządowym programie rozwoju i rewitalizacji.

Wyspa ta jest jedną z czternastu wysp małego archipelagu (w jego składzie dwie większe i 9 małych wysepek) położonego w pobliżu Puli mającego przez wiele wieków ważne znaczenie strategiczne. Dokumentują to liczne zachowane budowle obronne lub ich resztki pochodzące z niemal wszystkich ważniejszych okresów historycznych. W większości są to jednak obiekty z czasów Monarchii Austro-węgierskiej, należące do rozwiniętego systemu obrony Puli, która w połowie XIX wieku przejęła rolę głównego portu i austriackiej bazy wojennej na Adriatyku. Umocnienia na wyspie Mali Brijun miały za zadanie obronę przedpola i dostępu do portu od strony morza, a zarazem ochronę floty wojennej zakotwiczonej w Kanale Fażanskim. Choć ze względów strategicznych wyspa ta była pod zarządem wojska aż po nasze czasy, nie miało to większego wpływu na odziedziczony krajobraz kulturowy. Aczkolwiek widocznie zaniedbany, krajobraz ten niemal w całości prezentuje historyczne założenie i reprezentatywne typowe obiekty obronne w jego składzie (fort o nietypowym kształcie i bateriami broni ciężkiej, wyrzutnia torpedo-

wa i bateria moździerzy oraz drugie baterie w rozproszonej kompozycji stanowisk ogniowych i budowli schronowych), bez względu na ich zachowanie, wraz z oryginalnymi detalami wyposażenia, a w tym i unikatowym uzbrojeniem.

Celem jasno zdefiniowanego programu warsztatów była wymiana informacji i szkolenie w zakresie: kompletowania dokumentacji historycznej i technicznej, wykonywania dokumentacji stanu zachowania budowli i ich wyposażenia oraz badania krajobrazu fortecznego, a także sporządzania wszelkich studiów i analiz służących identyfikacji, klasyfikacji i waloryzacji zasobów architektury obronnej wznoszonej od końca XIX wieku do I Wojny Światowej. Celem było także gromadzenie materiałów do sporządzania projektów rewaloryzacji i propozycji adaptacji obiektów do nowych potrzeb oraz do tworzenia koncepcji zagospodarowania terenu wyspy.

W pierwszych latach w warsztatach tych uczestniczyli adepci sztuki konserwatorskiej i studenci architektury, a w latach następnych także studenci innych kierunków: architektury krajobrazu, historii sztuki, budownictwa, geografii, a nawet sztuk plastycznych. Od samego początku program edukacyjny i prace terenowe prowadzone przez krajowych i zagranicznych ekspertów, wspierane były wykładami seminaryjnymi na wybrane tematy związane z rozwojem historycznym, ochroną i metodami odnowy fortyfikacji

i krajobrazu fortecznego, a w skład obowiązkowego programu wchodzi i objazd naukowy.

Pozytywne doświadczenia i znaczenie warsztatów dla ochrony dziedzictwa kulturowego

Positive experiences and the importance of workshops for the cultural heritage protection

W 2011 roku na obszarze Twierdzy Pula odbyły się już dziesiąte warsztaty. Od roku 2001 w realizacji programu, w pracach dotyczących pojedynczych fortyfikacji czy grup, w systemie Twierdzy Pula uczestniczyło przeszło dwustu studentów z wielu krajów europejskich: z Polski, Włoch, Słowenii, Ukrainy, Bośni i Hercegowiny i oczywiście Chorwacji. Towarzyszyli im opiekunowie naukowcy i eksperci z dziedziny architektury obronnej ze środowisk naukowych Krakowa, Wrocławia, Warszawy, Wenecji, Werony, Lubljany i Charkowa. Prace uczestników, zorganizowanych w grupy tematyczne, powołane do różnych zadań, stanowią ogromny wkład do badań nad architekturą obronną Chorwacji. Na wysoką oce-

nę zasługuje wielki wkład warsztatów w metodykę badań nad rozwojem architektury obronnej, zwłaszcza złożonych systemów obronnych, a także w nurt poszukiwań stosownych rozwiązań w zakresie adaptacji tego rodzaju zabytków do nowych funkcji. Trzeba docenić także wielki wpływ warsztatów na świadomość studentów co do znaczenia sztuki fortyfikacji dla rozwoju konstrukcji i materiałów budowlanych.

Warsztaty okazały się bardzo pożytecznym sposobem badania integralnych zasobów krajobrazu fortecznego. Ogromne znaczenie miała tu wymiana doświadczeń i metod pracy między środowiskami naukowymi wielu krajów.

To wszystko przyczyniło się do poszerzenia bazy danych i zasobów dokumentacji oraz wniosło szereg interesujących idei co do możliwości zagospodarowania struktur budowlanych i terenów oraz rozwiązywania detali.

Program warsztatów i w tych ramach organizowane akcje popularyzacyjne (wykłady i wystawy), ukazały władzom lokalnym i społeczeństwu niedoceniane dotąd wartości architektury i krajobrazu fortecznego oraz pobudziły różne środowiska do akcji ochrony, rewaloryzacji i rekultywacji. Ponadto warsztaty zmobilizowały władze miejskie Puli do powołania specjalnej rady, której zadaniem jest troska o stosowną waloryzację i ochronę fortyfikacji miasta. Trzeba także podkreślić, że warsztaty były pierwszym krokiem w kierunku kre-

owania wspólnej polityki w dziedzinie badań, waloryzacji, klasyfikacji, ochrony i prezentacji historycznych systemów obronnych, nie tylko na szczeblu lokalnym, ale również krajowym. Nie bez znaczenia jest fakt, że z uwagi na międzynarodowy charakter warsztatów i układy regionalnych stref kulturowych, problemy te zyskały rangę międzynarodową.

Zgodnie z założeniami, dziesięcioletnie doświadczenia w organizowaniu prac terenowych i badawczych przez Zarząd Ochrony Dziedzictwa Kulturowego Ministerstwa Kultury Republiki Chorwacji owocują dobrym przygotowaniem studentów do komunikacji zawodowej i współpracy interdyscyplinarnej.

Równocześnie warsztaty okazały się bardzo dobrym poligonem doskonalenia metod edukacji profesjonalnej na różnych kierunkach studiów, w dziedzinie ochrony i rewaloryzacji zabytków i krajobrazu kulturowego. Doświadczenia prac terenowych znalazły swoją kontynuację w kształtowaniu programów nauczania, co nierzadko wpływało na wybór tematów prac semestralnych, dyplomowych, a nawet doktorskich. W konsekwencji powstało wiele nader ciekawych opracowań – wiele propozycji rozwiązań dla zabytków architektury obronnej i krajobrazu fortecznego. Wspomniane prace, wraz z obszerną dokumentacją, mogą być dobrym gruntem do rozważań nad metodami rehabilitacji obiektów fortecznych i rekultywacji obszarów powojkowych, a ponadto

w przyszłości mogą być punktem wyjścia do podejmowania decyzji, czy też do sporządzania planów i projektów na szczeblu lokalnym, regionalnym i państwowym.

Znaczenie warsztatów dla systemu edukacji

Importance of workshops for the education system

Już pobieżne spojrzenie na współczesny system kształcenia na wyższych uczelniach w Chorwacji pozwala dostrzec przewagę nauczania teoretycznego nad szkoleniem praktycznym. W przypadku studiów technicznych jest to bardzo wyraźny niedostatek. Dlatego też na tych kierunkach coraz częściej pojawiają się tendencje do powiększenia zakresu aktywności praktycznej, wspierane przez wprowadzany obecnie boloński system nauczania². Niestety, dążenia te z wielu względów, przede wszystkim z powodu ograniczeń finansowych, mają zbyt często jedynie deklaracyjny charakter. Niezwykle często zdarza się, że zakres wiedzy zdobyty na warsztatach nie jest w ogóle uwzględniony w formalnych programach studiów. Zazwyczaj formalne programy dydaktyczne nie przewidują dostatecznej liczby godzin. Nie tworzy się też odpowiednich warunków do przekazywania potrzebnej wiedzy i kształcenie umiejętności, choćby w minimalnym zakresie.

Dla ilustracji można przytoczyć choćby różnice programowe między różnymi kierunkami studiów na uczelniach chorwackich w zakresie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego: od całkowitego ignorowania i nauczania wyłącznie teoretycznego do pewnych ograniczonych form nauczania praktycznego. Jest to podejście wysoce dysfunkcyjne i niestety znajduje to swe odbicie w stanie zachowania historycznych budowli, a w ostateczności także w stanie krajobrazu kulturowego jako całości.

Przykładowo można zauważyć, że w programach kształcenia przyszłych historyków sztuki, przy bogatym obowiązkowym programie teoretycznej wiedzy, całkowity jest brak ich przygotowania do praktycznych zadań³. Ten fakt staje się bardziej dramatyczny, jeśli mamy na uwadze, że absolwenci tego kierunku studiów stanowią większość kadry konserwatorskiej zatrudnionej w służbie ochrony zabytków.

Tymczasem programy dydaktyczne na studiach architektury przyszłym architektom w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego zapewniają jedynie minimum wiedzy teoretycznej, a tylko w indywidualnych przypadkach odpowiedni zakres zajęć praktycznych związanych z tą problematyką i to nie w pełnym zakresie. Potrzeba praktycznych zajęć we wspomnianej dziedzinie zaspakajana jest poprzez organizację wakacyjnych zajęć w terenie. Niestety, zajęcia letnich szkół dla

studentów architektury nie są obowiązkowe⁴.

Natomiast wyjątkowo duże braki można odnotować w edukacji inżynierów budowlanych, którzy w czasie studiów prawie nie spotykają się z problematyką ochrony zabytków⁵. Jednak w ostatnich latach sytuacja ulega pewnej poprawie, ponieważ studenci Wydziału Budownictwa Politechniki w Zagrzebiu na studiach drugiego stopnia mają możliwość wyboru, jako tematu pracy dyplomowej, zagadnień związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego. W takich przypadkach studenci mają możliwość korzystania z wykładów na temat dziedzictwa kulturowego. Warto podkreślić, że program wykładów, choć nie są one obowiązkowe, jest nieco szerszy niż ten obowiązkowy na studiach architektonicznych. Niestety, program ten nie przewiduje zajęć praktycznych przygotowujących do pracy zawodowej. Stąd pewien postęp w kształceniu inżynierów budowlanych należy jednak uznać za wysoce niewystarczający. Między innymi nie mają formalnego i praktycznego przygotowania do wykonywania dokumentacji stanu technicznego i projektów dla zabytkowego budownictwa chociaż Ustawa o robotach i działalności architektonicznej i inżynierskiej w planowaniu przestrzennym i budownictwie⁶ im to umożliwiała. Dlatego warsztaty dla wielu przyszłych inżynierów są wyjątkowym sposobem przygotowania do pracy zawodowej.

Na wielu uczelniach w Chorwacji praca zespołowa najczęściej jest całkiem zaniedbywana, a w większości prawie niemożliwa, chociaż w wypadku studiów technicznych wręcz pożądana. Przecież działalność projektowa czy planerska jest multidyscyplinarnym procesem komplementarnych profesji.

Praktyczny sposób nauczania ważny jest szczególnie na tych stanowiskach pracy, gdzie od pracownika o danej specjalności, natychmiast po ukończeniu studiów, oczekuje się praktycznego zaangażowania. To właśnie w trakcie warsztatów, seminariów i zajęć podejmowanych w ramach letnich szkół student może skonfrontować teoretyczną wiedzę z praktyką i nabyć nowych, cennych umiejętności zawodowych. Dlatego warsztaty i letnie szkoły są jednym z najbardziej efektywnych i często jedynym sposobem praktycznego przygotowania studentów do zawodu, jaki realizowany jest w toku całych studiów. Tak więc zalet edukacji poprzez warsztaty nie da się przecenić.

Oprócz wzbogacania programu nauczania, warsztaty to doskonała okazja do nieformalnych kontaktów między wykładowcami i studentami. Wspólna praca, nielimitowana sztywnym programem zajęć, daje szansę tworzenia lepszych relacji i twórczych interakcji. Toteż propozycja Ministerstwa Kultury dotycząca uczestnictwa studentów Wydziału Budownictwa Politechniki w Zagrzebiu w warsztatach na wyspach

Brijuni była dobrze przyjęta, zarówno przez władze jak i wykładowców tej uczelni.

Wnioski

Conclusion

Warsztaty studenckie organizowane od 10 lat przez Ministerstwo Kultury Republiki Chorwacji, poświęcone problemom ochrony i rewaloryzacji architektury i krajobrazu fortecznego pozwoliły na:

- poznanie przez studentów specyficznej kategorii dziedzictwa kulturowego i problemów jego ochrony,
- pozyskanie przez służby konserwatorskie i stałe poszerzanie bazy danych i dokumentacji dziedzictwa kulturowego tego rodzaju,
- włączenie studentów w realizację praktycznych zadań konserwatorskich podejmowanych przez instytucje i służby do tego powołane,
- zdobywanie przez studentów wiedzy, a także kształcenie i sprawdzanie umiejętności w zakresie prac dokumentacyjnych, opracowywania rezultatów prac terenowych oraz prowadzenia prac studialnych i projektowych,
- integracja i komunikacja między uczestnikami pochodzącymi z różnych środowisk zawodowych i kulturowych,
- przygotowanie uczestników do pracy w interdyscyplinarnych

i międzynarodowych zespołach badawczych i projektowych.

Rejon obronny Twierdzy Pula to obiekt o ogromnej wartości lecz także wielkiej złożoności struktury. Jako taki, jest niezmiernie trudny do zabezpieczenia, ochrony i właściwej adaptacji. W nowych warunkach ustrojowych, w obliczu nowego podejścia do gospodarki przestrzennej, obiekt ten „zadaje” wiele pytań i oczekuje odpowiedzi ze strony wielu profesjonalistów biorących udział w kształtowaniu krajobrazu i zarządzaniu jego zasobami. Dla sprostania tym zadaniom niezmiernie ważne jest przygotowanie zawodowe, które w dużej mierze zależy od procesu edukacji i to w wielu zakresach wiedzy i umiejętności. Do edukacyjnych walorów omawianych warsztatów zaliczyć należy:

- możliwość pozyskania wiedzy o dziedzictwie kulturowym przez studentów tych kierunków, których programy nie zawierają wiedzy tego rodzaju. Jest to szczególnie ważne w odniesieniu do tych profesji, które zgodnie ze swymi uprawnieniami ustawowymi mają możliwość podejmowania zadań związanych z ochroną zabytków i krajobrazu kulturowego,
- możliwość pozyskania umiejętności praktycznych z zakresu sporządzania dokumentacji badawczej i tworzenia projektów związanych z zabytkami przez studentów, którzy w ramach programów studiów uczą się wyłącznie teorii,

- możliwość wymiany doświadczeń między studentami i nauczycielami akademickimi różnych uczelni chorwackich i zagranicznych.

Zofia Mavar

Ministerstwo Kultury Republiki Chorwacji
Ministry of Cultural Republic of Croatia

Dražen Arbutina

Politechnika w Zagrzebiu
Polytechnic of Zagreb

Przypisy

¹ Wojenna agresja Serbii na teritorium Chorwacji, walka o niepodległość (1991–1995) i okres reintegracji okupowanych części kraju (do 1998).

² Chorwacja Deklarację Bolońską podpisała w 2001 roku, a proces wdrażania jej postanowień w system szkolnictwa wyższego zapoczątko w 2005 roku przystosowaniem wszystkich programów studiów.

³ Zob. www.ffzg.unizg.hr/programi/dok/povijest-umjetnosti_preddiplomski.rtf i www.ffzg.unizg.hr/programi/diplomski/Povijest%20umjetnosti.rtf.

⁴ Zob. www.arhitekt.unizg.hr/_af/_hr/nastava/.

⁵ <http://info.grad.hr/gf/index.asp?pid=137> i <http://www2.tvz.hr/strucni-studij-graditeljstva/nastavni-plan-i-program/>.

⁶ Zakon o arhitektonskim i inżynjerskim poslovima i djelatnostima u prostornom uređenju i gradnji z dnia 7. 05. 2011 (Narodne novine nr. 152/2008, 49/2011).

Parki Barcelony – od stylu *modernisme* po współczesne krajobrazy tworzone „od-nowa”

Izabela Sykta

Barcelona
Parks – since
Modernisme Style
up to Contemporary
Formation of “Anew”
Landscapes

Wstęp

Introduction

Barcelona to miasto Gaudí’ego, ale to także miasto wielu oryginalnych parków, na czele ze sztandarowym dziełem tego wybitnego Katalończyka – parkiem Güell. Zakładanie nowych parków w Barcelonie często towarzyszyło ważnym wydarzeniom w życiu miasta. Atrakcyjnie urządzone tereny zieleni miały – zdaniem gospodarzy dwóch Wystaw Światowych w 1888 i 1929 r., Igrzysk Olimpijskich 1992 r. czy Międzynarodowego Forum Kultur UNESCO w 2004 r. – znacząco wpływać na poprawę wizerunku miasta. Nowe parki to również efekt szeroko zakrojonych akcji rewitalizacji terenów przemysłowych, miejskich programów operacyjnych, jak chociażby budowa nowego nabrzeża, czy buforowanie zielenią wielkich arterii komunikacyjnych. Niezależnie od motywów ich zakładania, okresu powstania czy osobowości projektantów – parki Barcelony wydawałoby się tak zróżnicowane kompozycyjnie, formalnie i funkcjonalnie, łączy pewien wspólny rys, składający się na ich specyficzny *genius loci*, przejawiający się w traktowaniu tradycji, a zwłaszcza osiągnięć lokalnego stylu *modernisme* jako nieustającego źródła współczesnych inspiracji projektowych.

Styl *modernisme* w parkach Barcelony

Modernisme style in Barcelona parks

Kataloński styl *modernisme* – wyrażający się w architekturze, rzeźbie, malarstwie, ale także sztuce ogrodowej od ostatnich dekad XIX w. do lat 30. XX w. – był z jednej strony odmianą ogólnoeuropejskiego prądu w sztuce, określanego jako *Jugendstil*, *Art Nouveau*, secesja czy modernizm¹, z drugiej zaś wykształcił oryginalne lokalne formy i detale architektoniczne, stanowiące o niepowtarzalnym wyrazie obiektów architektonicznych i ogrodowych realizowanych w owym czasie w Barcelonie. Styl ten, odpowiadający nowym oczekiwaniom estetycznym XIX-wiecznej barcelońskiej burżuazji początkowo odbierany był niechętnie. Antoni Gaudí – główna figura nowego nurtu w sztuce² – przez niektórych ubóstwiany, przez innych głośno krytykowany, nazywany był „*somnia truites* – „omletowy marzyciel”³, czyli ktoś, kto wymyśla szaleństwa. Dopiero z upływem czasu styl *modernisme*, długo traktowany jako przejaw złego gustu, stał się synonimem wyrafinowanej estetycznej i jednocześnie pełnej fantazji kultury architektonicznej Barcelony⁴. Nowy kierunek odwołujący się do motywów narodowych i ukrytych nacjonalistycznych znaczeń, stanowił część szerszego zjawiska, jakim był

Ryc. 1. Styl *modernisme* w parkach Barcelony. A. Łuk triumfalny – główne wejście do Parku Ciutadella. B.C. Park Güell (fot. I. Sykta)

Fig. 1. *Modernisme* style in Barcelona parks. A. Triumphal arch – main entrance to Park Ciutadella. B.C. Park Güell (photo by I. Sykta)

kataloński *Renaixença* (Renesans), nawiązujący do historycznych stylów i rzemiosła, czerpiący inspiracje z katalońskiego gotyku i tradycyjnego kowalstwa artystycznego oraz sięgający do ornamentalnych stylów arabskiej Hiszpanii⁵. Ten filozoficzny i estetyczny bunt przeciwko pseudo-sztuce i modernistycznemu, mechanistycznemu światu oraz sztywnym zasadom projektowania architektury doby industrialnej rozwinął nowe koncepcje architektoniczne w oparciu o naturalne materiały lokalne, kamień i ceramikę oraz ornamentykę wykorzystującą giętką linię i formy organiczne, żywą kolorystykę i symbolikę inspirowaną światem natury⁶.

Pierwsze sygnały stylu *modernisme* w kształtowaniu przestrzeni zielonych Barcelony pojawiły się w **Parc Ciutadella** (proj. Josep Fontseré, 1873)⁷. Park ten – obecnie największy i najbardziej lubiany przez mieszkańców teren zielony w centrum miasta⁸, założony w miejscu rozebranej cytadeli⁹, stał się sceną dla jednego z najważniejszych w historii miasta wydarzeń – Wielkiej Wystawy Światowej 1888 r. Główne wejście na tereny wystawowe podkreślono monumentalnym łukiem triumfalnym *Arc de Triomf* (proj. Josep Vilaseca)¹⁰ z dekoracją reliefową autorstwa m.in. Josepa Llimona, jednego z głównych przedstawicieli *modernisme* w rzeź-

bie. Tereny parkowe wyposażono także w inne jego dzieła, uchodzące za najbardziej reprezentatywne dla nowego kierunku w sztuce, jak: posąg konny Ramona Berenguera III, monumentalne popiersie *A Doctor Robert* (1904–1910) oraz umieszczona w centrum owalnej sadzawki, pełna melancholijnej ekspresji rzeźba *Desconsol* (1907)¹¹. Formalny układ kompozycji parku nadają dwie krzyżujące się aleje – jedna obsadzona topolami, druga – lipami i kasztanowcami. Poza tym park ma charakter nieformalny z miętko prowadzonymi ścieżkami, rozległym trawnikiem, sztucznym jeziorem *Estany* oraz wysokimi okazami drzew i palmami. W swobodnie kształtowanym krajobrazie parku rozmieszczono interesujące obiekty architektoniczne, częściowo pozostałości urządzeń Wystawy Światowej. Począwszy od imponującej swoją wybujałą formą kaskady (proj. Josep Fontseré, Antoni Gaudí¹²), po jedno z kluczowych dzieł katalońskiego *modernisme*, inspirowany baśniowymi motywami orientu, obiekt restauracji *Castell dels Tres Dragons* (Zamek Trzech Smoków) (proj. Lluís Domènech i Montaner), dziś Muzeum Zoologii¹³. Pozostałe oddające ducha i styl epoki *modernisme* obiekty w parku to: cieniarnia *L'Umbracle* – ceglana konstrukcja z ażurowym drewnia-

nym dachem, palmiarnia i mini ogród botaniczny oraz cieplarnia *L'Hivernacle* – przeszklona oranżeria z kutego żelaza z restauracją¹⁴, tworząca doskonałą scenę do letnich spotkań i koncertów.

Zasygnalizowane w parku Ciutadella elementy stylu *modernisme* osiągnęły swoją pełną i nadzwyczaj oryginalną postać w **Parc Güell** (proj. Antoni Gaudí, 1900–1914). Geneza powstania parku wiąże się z ideą Eusebio Güell'a, wpływowego przemysłowca i jednocześnie mecenasa Antoniego Gaudí'ego – założenia w dzielnicy Gracia na stokach tzw. Łysej Góry¹⁵, miasta-ogrodu dla zamożnej burżuazji. Koncepcja autorstwa Gaudí'ego zakładała kreację nowego krajobrazu z ekskluzywnym osiedlem 60 domów z ogrodami, połączonymi w krajobraz drogami i alejkami, gdzie piękno i bujność form natury łączyły się z wyrafinowaną estetycznie kompozycją architektury oraz najnowszymi udogodnieniami technicznymi. Idea ta ze względu na niewielkie zainteresowanie potencjalnych nabywców i zbyt oddaloną od centrum lokalizację skończyła się komercyjnym fiaskiem. Tylko dwa domy znalazły lokatorów¹⁶, z pozostałych planowanych obiektów wybudowano jedynie dwa pawilony dla strażników, dziś funkcjonujące jako

strefa recepcyjna parku¹⁷. W 1922 r. władze Barcelony wykupiły teren od spadkobierców Güell'a i przekształciły go w park miejski¹⁸. W ten sposób na chybionym ekonomicznie projekcie skorzystało miasto, otrzymując najbardziej osobliwy publiczny park na świecie, w którym zwiedzający spacerując wśród bujnej zieleni i niesamowitych form architektonicznych, inspirowanych tworam katalońskiej przyrody, napawając się wspaniałą panoramą Barcelony aż po Morze Śródziemne na odległym planie¹⁹. Ogrodowa architektura Gaudí'ego wynika nie tylko z nostalgicznej admiracji dla dzieł natury, ale jest oparta na wnikliwej obserwacji i dogłębnym zrozumieniu jej struktury i praw nią rządzących, jest autorską, matematyczną i jednocześnie artystyczną interpretacją natury. „*Gaudí rozumiał, że natura wykorzystuje wspaniałe formy strukturalne*”²⁰ – pisał Juan Bassegoda Nonell. Rozumiał i wiedzę tę wykorzystywał dla kształtowania swoich niepowtarzalnych dzieł²¹. Jedną z najbardziej kreatywnych fascynacji Gaudí'ego, która uzyskała swoją pełną interpretację w świątyni Sagrada Familia, ale także przejawiała się w parku Güell, był mistyczny masyw skalny Montserrat, którego rzeźbiarskie formy były odwzorowywane w sztuce Gaudí'ego z niemal religijną egzaltacją²². Skalne twory Montserrat zostały artystycznie przetworzone w detalach nawierzchni, w postaci wtapiających się w zbocze kamiennych portyków i wiaduktów²³,

których pochylone kolumny wyglądają jak skamieniały las²⁴, w usypanej z kamiennych głazów Góry Trzech Krzyży – z bocianim gniazdem, pełniącym rolę punktu widokowego, czy w fantazyjnych zadaszeniach i kominach pawilonów ogrodowych. Kształtowane przez artystę formy architektoniczne są wkomponowane w naturalny krajobraz z jego bogatą topografią i szatą roślinną. Miętko prowadzone – często pod pergolami spowitymi bugenwillą i glicynią – ścieżki wiodą w górę w kierunku bardziej zalesionych fragmentów parku, tonących w cieniu szarych i zielonych sosen, oliwek, eukaliptusa, dębu ostrolistnego i ligustru. Całość dopełniają agawy i palmy²⁵. Wsłuchanie się w rytm natury to także przestudiowanie przez Gaudí'ego sposobów, w jakie radzi sobie ona z problemami inżynierskimi oraz pomysłowe zaadaptowanie ich w rozwiązaniach projektowych, np. w odwodnieniu i nawodnieniu parku. Kształt dachu Sali Hipostylowej oraz przemyślany system rynien i rur umieszczonych w trzonach kolumn ułatwia spływ wody deszczowej do specjalnych cystern poniżej kolumnady doryckiej, skąd jest ona pozyskiwana do podlewania²⁶. Główne elementy architektury ogrodowej parku – dzisiaj będące powszechnie kojarzonymi z nim ikonami stylu Gaudí'ego i uniwersalnymi symbolami Barcelony – to przede wszystkim malowniczo ukształtowane schody wejściowe z rzeźbą salamandry *Font del Drac*, pokrytą barwnymi *trencadís*

(kawałkami kolorowej ceramiki)²⁷. Dalej – wieńcząca bieg schodów Sala Hipostylowa (*Sala Hipòstila* lub *Sala de las Cien Columnas*) – sklepiona sala kolumnowa, podparta 86 masywnymi kolumnami doryckimi, planowana pierwotnie jako plac targowy²⁸. Powyżej ulokowano rodzaj amfiteatralnie ukształtowanego owalnego placu – w pierwszym zamyśle miejsca spotkań i celebrowania ważnych uroczystości na wzór teatru greckiego – opasanego wijącą się niczym wąż barierką z wkomponowanymi ławkami, z barwną ceramiczną dekoracją z *trencadís* (proj. Josep M. Jujol, 1907–1913)²⁹, stanowiącego doskonale eksponowaną płaszczyznę widokową, z panoramą całego miasta ze skrzącą się taflą morza w tle³⁰. Park przesycony jest symboliką odwołującą się nie tylko do świata natury, ale także do ideałów narodowych i patriotycznych³¹, religijnych³² i mitologicznych³³, do kultury i filozofii antyku³⁴. Wielość i złożoność symboli, nadająca przestrzeniom parkowym czasami wręcz metafizyczny charakter, pozostaje w zgodzie z duchem epoki *modernisme*, wyraźnie gustującej w kreowaniu nastroju tajemniczości i mistyki³⁵. W 1969 r. park Güell wpisano na listę narodowych dóbr kultury, a od 1984 r. znajduje się on na Liście światowego dziedzictwa UNESCO³⁶. W latach 1987–1994 przeprowadzono gruntowną restaurację parku³⁷. Obiekt stanowi ikonę stylu samego Gaudí'ego oraz kierunku *modernisme* i jest do dziś nie

gasnącą inspiracją dla projektujących współczesne parki Barcelony (ryc. 1).

Parki olimpijskie 1992

Olympic parks 1992

Igrzyska olimpijskie w 1992 r. w Barcelonie stały się kamieniem milowym w rozwoju miasta. Skłoniły organizatorów do ponownego przemyślenia i przemodelowania zasad jego funkcjonowania, znalezienia remediów na najbardziej dotkliwe defekty, w tym również niedobór urządzonych terenów zieleni³⁸. Okres od momentu decyzji o organizacji olimpiady w 1986 r. miejscy planiści określili mianem drugiego *Renaixença*³⁹, kiedy to w ramach architektoniczno-urbanistycznego przebudzenia miasta, ściągnięto doń największe ówczesne sławy architektury. Główne tereny olimpijskie – **Anella Olímpica de Montjuïc** (plan: Carles Buxadé, Federico Correa, Joan Margarit, Alfons Milà) – wyznaczono na wzgórzu Montjuïc, wykorzystując w dużej mierze urządzenia Wielkiej Wystawy Światowej 1929 r., w tym dawny stadion – *Estadi Olímpic* (proj. modernizacji pod kier. Federico Correa)⁴⁰, czy *Poble Espanyol* – Miasteczko Hiszpańskie z Wielkiej Wystawy, w którym urządzono wioskę olimpijską. Wzniesiono nowe emblematyczne obiekty, jak hala widowiskowo-sportowa *Palau Sant Jordi* (proj. Arata Isozaki)⁴¹, budynek *Institut d'Educació Física* (proj. Ricardo Bofill), zespół basenów *Piscines*

Picornell i Piscines Montjuïc (proj. Moisés Gallego, Franc Fernández)⁴² czy rzeźbiarsko uformowana wieża telefonii komórkowej, nazywana *Torre Calatrava* (proj. Santiago Calatrava)⁴³, najbardziej rozpoznawalny *landmark* całości założenia. Obiekty olimpijskie usytuowano w otoczeniu starannie zaprojektowanych przestrzeni publicznych z dużym udziałem zieleni i wyposażonych w sugestywne instalacje rzeźbiarskie, na czele z wypełniającym przedpole *Palau Sant Jordi – Canvi* (aut. Aiko Miyawaki, 1990). Ta intrygująca instalacja, zatytułowana *Utsurohi*, co znaczy „zmiana”, składająca się z 36 metalowych kolumn, połączonych stalowymi cięgnami, tworzących „las metalowych drzew”⁴⁴, kreuje zagadkową grę przestrzenną, szczególnie interesującą podczas zachodu słońca. Główne założenie urbanistyczne zespołu olimpijskiego na Montjuïc uzupełniają dwa parki **Parc i Sot del Migdia** oraz **Parc i Auditori a l'Aire Lliure** (proj. Beth Galí, 1988–1992), położone w pewnej odległości od centralnego placu w ramach szerszej koncepcji terenów otaczających (proj. Nicolas Forestier). Z panoramicznie komponowanymi tarasami, wnętrzami ogrodowymi i belwederem dyskretnie wpisują się one w otaczający krajobraz wzgórza⁴⁵. Drugim miejscem koncentracji obiektów olimpijskich był **Parc de la Vall d'Hebron** (proj. Eduard Bru, 1989–1991)⁴⁶, mieszczący tor rowerowy, wielofunkcyjny stadion, korty tenisowe, budynki treningowe⁴⁷ oraz

wioskę olimpijską dla dziennikarzy⁴⁸. Rozległa i prawie pozbawiona roślinności przestrzeń parku, skupiona na geometrii platform z urządzeniami sportowymi i ciągów komunikacji, nie daje jego użytkownikom poczucia bezpieczeństwa czy komfortu wypoczynku w kojącym zmysły otoczeniu. Przewrotnym bowiem zamierzeniem projektantów – manipulującym skalą otwartych form krajobrazu – stało się „osiągnięcie miasta (...), które jest odczuwane i stworzone jako coś strasznego, poszukującego swojego strasznego piękna”⁴⁹. W parku pojawiają się rzeźby plenerowe – *Dime, dime, querido* (aut. Susanna Solano, 1992), minimalistyczna kompozycja abstrakcyjnych linii i form, mogąca w zależności od punktu widzenia obserwatora oddziaływać przestrzennie jako rodzaj bramy, czy kameralnego schronienia oraz żartobliwa rzeźba w duchu pop art – *Mistos* (aut. Claes Oldenburg, Coosje van Bruggen, 1992) – przeskalowane pudełko zapalek⁵⁰. Całość założeń olimpijskich regulował Plan Zagospodarowania Wioski Olimpijskiej i Portu Olimpijskiego (*Pla d'Ordenació de la Vila Olímpica i del Port Olímpic*, proj. MBM i Albert Puigdomènech, 1985–1992), który obejmował działania operacyjne głównie w zakresie infrastruktury – budowa głównej arterii komunikacyjnej Ronda Litoral i dróg nabrzeża, częściowo prowadzonych poniżej poziomu terenu i przekrytych przez urządzone parkowo platformy, zapewniające możliwość bezkolizyjnego przejścia z miasta na plażę oraz

budowę portu olimpijskiego i plaż – wraz z zabudową wioski olimpijskiej⁵¹, urzędzeń, biur, przestrzeni rekreacyjnych, centrów handlowych i innych, połączonych w system, parków nabrzeża ciągnących się od Barcelonety, gdzie powstał **Passeig Marítim de la Barceloneta** (proj. Jaume Artigues, Jordi Heinrich, Miquel Ros, Olga Tarrassó, Ana M. Castañeda, 1992–1996)⁵², przez Port Olímpic⁵³, Diagonal Mar i Forum aż do ujścia rzeki Besòs⁵⁴. Ciąg plaż, wyposażonych w falochrony osłaniające od otwartego morza, podzielono na 6 odcinków, spiętych pieszą promenadą, stanowiącą oś parku linearnego – **Parc del Litoral**⁵⁵, któremu towarzyszą urządzone tereny zielone, takie jak: **Parc del Port Olímpic**, **Parc del Poble Nou**, **Parc de la Barceloneta**⁵⁶, **Parc de les Cascades**, **Parc d'Icària** i inne⁵⁷. (ryc. 2). Tym, co łączy i jednocześnie wyróżnia parki, place i promenady nabrzeża, realizowane z okazji Olimpiady 1992 r., jest wyposażenie ich w liczne kompozycje plenerowe i instalacje rzeźbiarskie. To efekt zorganizowanej w 1992 r. przedolimpijskiej wystawy rzeźb na otwartym po-

wietrzu „*Configuraciones Urbanas*”, w której uczestniczyli najbardziej znani artyści z całego świata i dzięki której krajobraz miasta, a szczególnie nabrzeża wzbogaciły nowe akcenty przestrzenne, z których wiele nabrało znaczenia symboli. By wymienić te najważniejsze należy zacząć od **Parc de les Cascades**, w którym znalazły się dwie znaczące instalacje: *Sense Títol* (aut. Auke Devries)⁵⁸ oraz *David i Goliat* (aut. Antoni Llena)⁵⁹, poprzez „kultową” *Peix – Rybę* (aut. Frank Gehry) na nabrzeżu Portu Olimpijskiego, intrygującą strukturę z miedzianych prętów, która niczym złoty delfin wyłania się ponad zabudową nabrzeża⁶⁰, po równie eksponowaną *Cap de Barcelona – Głowę Barcelony* (aut. Roy Liechtenstein) – umieszczony na piedestale artystycznie przetworzony obraz kobiecej twarzy, widoczny z wielu punktów i zamykający perspektywę promenady Passeig de Colom⁶¹. Być może mniej znane, ale nie mniej ekspresyjne są *l'Estel Ferit* (aut. Rebecca Horn) – wznosząca się na *Platja de Barceloneta* wieża, zbudowana z dyslokowanych w stosunku do siebie modularnych kostek, przywołująca swoją formą

ślady przeszłości okolicy i tzw. *xiringuítos* – plażowych barów rybackich, które rozebrano w ramach akcji porządkowania nabrzeża przed olimpiadą⁶² oraz skłaniająca do głębszej refleksji – *Una habitació on Sempre Plou* (aut. Juan Muñoz) – rodzaj ażurowej klatki, w której w nieznośnej ciszy tkwią dziwnie ukształtowane postacie⁶³. Wypada wspomnieć jeszcze o dwóch realizacjach w ramach „*Configuraciones Urbanas*”, ciekawych ze względu na to, że ich przestrzenne oddziaływanie odbywa się na poziomie nawierzchni tzw. **Moll de la Barceloneta**. *Rosa dels Vents – Róża wiatrów* (aut. Lothar Baumgarten) to seria napisów wyrytych w nawierzchni Plaça de Pau Vila i oznaczających nazwy wiatrów wiejących w Katalonii – *tramuntana, migjorn, ponent, llevant, paloc, mistral, regal, garbí*⁶⁴. *Creixent en apercença (Crescendo appare)* (aut. Mario Merz) – to seria podświetlonych, neonowych liczb umieszczonych w bruku Passeig Joan de Barbó, odzwierciedlających matematyczny ciąg Fibonacciego⁶⁵.

Ryc. 2. Park linearny *Parc del Litoral* ciągnący się wzdłuż arterii komunikacyjnej Cinturó del Litoral, spajający parki: *Parc de les Cascades*, *Parc del Port* i *Parc d'Icària* [z: *1000 x Landscape Architecture*, 2009. van Uffelen Ch. (red.), Verlagshaus Braun]

Fig. 2. Linear park *Parc del Litoral*, extended along the transport artery Cinturó del Litoral, connecting parks: *Parc de les Cascades*, *Parc del Port* and *Parc d'Icària* [from: *1000 x Landscape Architecture*, 2009. van Uffelen Ch. (ed.), Verlagshaus Braun]

Ryc. 3. Nowe krajobrazy parków Barcelony. A. *Parc de l'Espanya Industrial*. B. *Parc del Port Olímpic* z rzeźbą *Peix* (Ryba) (fot. I. Sykta)

Fig. 3. Anew landscapes of Barcelona parks. A. *Parc de l'Espanya Industrial*. B. *Parc del Port Olímpic* with the sculpture *Peix* (Fish) (photo by I. Sykta)

Parki na terenach przemysłowych

Parks at postindustrial areas

Wyraźna poprawa jakości krajobrazu Barcelony pod koniec XX w. była w dużej mierze efektem organizacji olimpiady, ale również zakładania nowych terenów zieleni na obszarach przemysłowych i poeksploatacyjnych, m.in. w ramach Projektu Odnowy Miasta z 1980 r., tzw. planu Maragall'a (*Mayor Maragall's Urban Renewal Project*)⁶⁶.

Jedną z pierwszych inicjatyw był **Parc de la Creueta del Coll** (proj. MBM Arquitectes, Josep Martorell, Oriol Bohigas, David Mackay, 1981–1987), wpisany w malowniczą scenografię dawnego kamieniołomu⁶⁷. Centralną przestrzeń parku tworzy wyniesiony, otoczony skalnymi ścianami owalny plac z jeziorem, nad którym na stalowych linach przesuwa się mobilna rzeźba *Elogi de l'aigua* (aut. Eduardo de Chillida, 1987), ma-

sywny betonowy blok z wystającymi skrzyżowanymi ramionami, symbolicznie odwołujący się do mitu o Narcyzie⁶⁸, ale też swoiste *memento* prowadzonej tu eksploatacji kamienia.

Parc de Joan Miró (Parc de L'Escorxador) (proj. Antoni Solanas, Mírius Quintana, Beth Galí, Andreu Arriola, 1982–1989) zajmuje przestrzeń 4 niezabudowanych kwartałów w dzielnicy Eixample na terenie dawnej rzeźni. Jest podzielony na dwie strefy – parkową, przeważającą terytorialnie i placową – dominującą formalnie. Część parkowa – o regularnej kompozycji kwaterowej, z dwiema przecinającymi się pergolami, z nasadzeniami śródziemnomorskich roślin, z palmami, sosnami i platanami, z placami zabaw, miejscami do gier oraz wybiegami dla psów – stanowi kameralną przestrzeń rekreacyjną. Od strony Carrer de Vilamarí dwa horyzontalne pawilony bibliotek, usytuowane nad kanałem wodnym tworzą rodzaj bramy i wyznaczają granice parku⁶⁹.

Najbardziej emblematiczną częścią parku jest położony na drugim krańcu założenia rozległy plac z basenem, w centrum którego wznosi się okazała rzeźba *Dona i Ocell* – Kobieta i ptak (aut. Joan Miró, 1983). Ta, budząca kiedyś estetyczne kontrowersje, pokryta mozaiką w intensywnych barwach czerwieni, żółci, zieleni i błękitu, rzeźba stanowi przyciągającą uwagę zabawną i żywą ikonę⁷⁰. W 2006 r. przeprowadzono renowację parku (proj. BB & GG Arquitectes) wraz z poszerzeniem dotychczasowego placu o rozległy trawnik, założony na dachu podziemnego parkingu. Został zakomponowany w manierze *land art* jako zielony dywan z nieregularnymi wzgórkami, przecięty „rzeką” wysokich traw⁷¹.

Na terenach dawnej fabryki tekstyliów Vapor Nou, w otoczeniu stacji kolejowej Estació Sants, utworzono **Parc de l'Espanya Industrial** (proj. Luis Peña Ganchegui, Francisco Rius, 1985), obejmujący duży

plac, sztuczne jezioro, fontanny, tereny zabawowe i sportowe oraz wyposażony w liczne rzeźby plenerowe⁷². Ukształtowana amfiteatralnie przestrzeń parku pozwala na wglądy na jezioro i towarzyszącą mu polaną z drzewami. Rzeźbiarsko uformowano ściany głównego wnętrza parkowego z betonowymi stopniami, pochylniami i platformami. Granicę parku od strony ruchliwej ulicy akcentuje rytm wież i jednocześnie wielkich latarni, pomalowanych w barwach Katalonii. *Parc de l'Espanya Industrial* – jak inne parki w Barcelonie – stanowi ekspozycję rzeźb na wolnym powietrzu – przeważnie współczesnych abstrakcyjnych dzieł z wyróżniającym się *Drac* – Smok (aut. Andrés Nagel, 1985)⁷³, czy *Alto Rapsody* (aut. Anthony Caro, 1985)⁷⁴, ale również antycznych replik jak np. posąg Neptuna na środku jeziora (ryc. 3).

W zrealizowanym w ramach planu Maragall'a założeniu *Parc del Clot* (proj. Daniel Freixas, Vicente Miranda, 1986) przekształcono tereny i obiekty dawnej stacji kolejowej Clot w unikalny park miejski⁷⁵. Świadczące o industrialnej przeszłości miejsca, struktury ceglanych łuków zostały wykorzystane jako konstrukcje akweduktów i kaskad wodnych. Wnętrza ramowane na poły zrujnowanymi ścianami dawnych obiektów przemysłowych wypełnia zieleń. Rzeźbiarski charakter przestrzeni parku dopełniają stopnie prowadzące na wyższy poziom otaczającej ulicy, cztery połączone ze

sobą wielkie kolumny, kładki piesze, sztuczny zielony kopiec oraz wodospad spadający z wysokości 25 m z jednego z akweduktów. I oczywiście akcent rzeźbiarski w postaci brązowej rzeźby – *Rites of spring* (aut. Bryan Hunt, 1986), której konceptualny wyraz i enigmatyczna niezależność, nie mające nic wspólnego z industrialnym rodowodem miejsca, zdają się mieć na celu wyłącznie dostarczenie wizualnej przyjemności korzystającym z przestrzeni parku⁷⁶.

W centrum miasta na terenach dawnej elektrowni zrealizowano nowy kompleks łączący zabudowę komercyjno-biurową z terenami parkowymi *Seu Central de Fecsa* i *Parc de les Tres Xemeneies* – Park Trzech Kominów (proj. Pere Riera, Josep M. Gutiérrez, Josep Sotres, Montserrat Batle, Bartomeu Busom, 1991–1995). W kompozycji założenia – inspirowanej malarstwem Giorgio de Chirico – wykorzystano pozostałe po elektrowni trzy kominy jako główne dominanty, kształtujące wizerunek obiektu. Ich tło stanowi nowa bryła architektoniczna o neutralnym wyrazie plastycznym, utrzymująca skalę zabudowy dzielnicy i ustawiona na prostokątnej sadzawce. Przedpole ukształtowano w postaci otwartych terenów zieleni z zaskakującymi akcentami rzeźbiarskimi, jak np. zdeformowany, betonowy prostopadłościan, funkcjonujący jako scena plenerowa czy też przeskalowane czerwone krzesło, nieco surrealistyczny element umeblowania ulicy⁷⁷.

Parc de L'Estació del Nord
(proj. Andreu Arriola, Carme Fiol, Enric Pericas, 1992) założono na terenie dwóch niezabudowanych kwartałów w dzielnicy Eixample przy dworcu autobusowym Estació del Nord. Artystka Beverly Pepper zrealizowała tu swoją kompozycję *land art*, składającą się z dwóch stref – słońca i cienia, sygnalizowanych odmienną instalacją rzeźbiarską. W cieniu drzew ukryto *Espiral arbrat* – krąg zestawiony z obniżających się amfiteatralnie stopni. W słońcu wygrzewa się – *Cel caigut* – smok, nieregularna w obrysie rzeźba wyłaniająca i ponownie zagłębiająca się w płaszczyźnie otaczającego trawnika, pokryta – jak to zazwyczaj w Barcelonie – mozaiką z glazurowanych płytek ceramicznych (aut. Joan Raventós) utrzymanych w odcieniach błękitu, niczym fragment niebiańskiego sklepienia na ziemi⁷⁸. Ta bajkowa interpretacja krajobrazu dokłada kolejny barwny kawałek do mozaiki pełnych artystycznej fantazji zielonych przestrzeni publicznych współczesnej Barcelony.

Parki Barcelony XXI wieku

Barcelona 21st century parks

Nowe krajobrazy parków XXI wieku w Barcelonie obejmują zarówno rewitalizacje obszarów przekształconych i poeksploatacyjnych, jak i całkiem nowe lokalizacje. Do

pierwszych można zaliczyć akcję „uparkowania” obszaru strategicznego **Fñrum – Besñs**, położonego na wschodnich peryferiach miasta między Wioską Olimpijską i Besñs w dzielnicy Sant Martí. Te tereny zasolonych bagien, o niezdrowym klimacie były miejscem największej koncentracji przemysłu w Hiszpanii z fabrykami, krematorium, wysypiskiem śmieci i oczyszczalnią ścieków przy ujściu rzeki Besñs. Program rewitalizacji obszaru zakładał stworzenie nowego nabrzeża i urządzenie zielonych przestrzeni publicznych: **Esplanada del Fñrum, Port Fñrum, Passeig García Faria, Parc de Diagonal Mar, Parc de la Pau** i park rzeczny **Besñs**. To modelowe rozwiązanie, uwzględniające kryteria zrównoważonego rozwoju, objęło regenerację koryta rzeki, ukrycie pod ziemią instalacji, zamknięcie oczyszczalni wody, konstrukcję baterii solarnych, systemu centralnego ogrzewania i klimatyzacji dla obszaru **Fñrum**⁷⁹. **Esplanada del Fñrum** (proj. José A. M. Lapeña, Elías Torres, 2002–2004) to wielofunkcyjna przestrzeń, działająca jak rodzaj opończy spowijającej budynki i obiekty przemysłowe, na czele z centrum kulturalnym **Fñrum** (proj. Herzog i de Meuron)⁸⁰, którego przyziemie stanowi kontynuację przestrzeni Avinguda Diagonal, a dalej rozszerza się na serię wysięgników zbliżających się do morza⁸¹. W ramach **Esplanada del Fñrum** znalazła się **Zona de Banys del Fñrum** (proj. BB & GG Arquitectes, 2002–2004), tworząca centrum strefy kąpielowej

w postaci wyspy wysuniętej w stronę morza wyposażonej w solaria, naturalne skały i sztuczne betonowe falochrony, naturalne baseny i sztuczne fale, spa, łaźnie parowe, sauny itd.⁸² **Port (Marina) Fñrum** (proj. BCQ Arquitectes – David Baena, Toni Casamor, 2001–2004) to strefa sportów wodnych, obejmująca wielofunkcyjne obiekty architektoniczne, a także plenerowe o ekspresyjnej konstrukcji, jak: kładka, wieża iluminacji i pergole, których głównym tworzywem jest beton i stal Corten⁸³. Duże wrażenie robi **Plaça Fotovoltaica** z pochylonym dachem z panelem słonecznym o powierzchni 4 000 m². Obiekt mieści szkołę żeglarską, a częściowo przekryty solarną pergolą plac to doskonałe miejsce organizacji koncertów⁸⁴. Na obrzeżu strefy pieszej **Fñrum** rozciąga się **Parc de la Pau** (proj. Iñaki Ábalos, Juan Herreros, 2000–2004), mieszczący nowe proekologiczne urządzenia zaopatrzenia w energię, oczyszczalnię ścieków, ciepłownię wodną oraz zmodernizowane krematorium obok ujścia Besñs. Odpowiednio przekształcona linia wybrzeża tworzy tutaj ostatnią w pasie nadmorskim sztuczną plażę⁸⁵.

Parc de Diagonal Mar (proj. EMBT Arquitectes Assoc. Enric Miralles, Benedetta Tagliabue, 1997–2003)⁸⁶ tworzy rozległy pasaż, wiążący główną arterię miasta Av. Diagonal z plażami nabrzeża, wypełniając wolną przestrzeń między wysokościami. Kompozycja parku opiera się na głównej osi, od której –

jak z pnia – rozchodzą się w różnych kierunkach alejki – niczym gałęzie drzewa⁸⁷. Idea ta w trzecim wymiarze została podkreślona przeplatającymi się konstrukcjami metalowych rur, tworzących pergole z zawieszonymi, obłożonymi ceramiczną mozaiką, wazami. Ta pulsująca rzeźbiarska płatanina przeprowadza przez park, wokół jeziora z towarzyszącą mu roślinnością nadwodną aż nad morze⁸⁸ (ryc. 4).

Ciągnący się wzdłuż wybrzeża **Passeig García Faria** (proj. Pere Joan Ravetllat & Carme Ribas Arquitectos, 2004)⁸⁹ to trudna ingerencja architektoniczno-krajobrazowa. Konieczność przesłonięcia wielkiego parkingu oraz szpecących, masywnych konstrukcji ramp, pokonania znacznych różnic poziomów otaczających ulic, parkingu i promenady wzdłuż plaży, niekorzystny kształt działki (1,5 km dł., zaledwie 40 m szer.), trudne kwestie odwodnienia i niemożność wprowadzenia wysokiej zieleni to czynniki, które bezpośrednio wpłynęły na rozwiązania projektowe w postaci dwóch równoległych pasm: betonowego pasażu stanowiącego zadaszenie parkingu i autostrady, z nawierzchnią w dwóch występujących naprzemiennie kolorach, przeznaczonego na uprawianie joggingu, jazdy na rowerze i innych aktywności ruchowych oraz – łagodzącego surowość i twardość architektury pasażu – obszaru o charakterze krajobrazowym, z wydzielonymi trapezami zieleni, połączonego z pasem nad gara-

Ryc. 4. Nowe krajobrazy parków Barcelony. *Parc de Diagonal Mar* – plan parku [z: *Ultimate landscape design*, 2005. Asensio P. (red.), teNeues Publishing Company, Kempen], widok głównej alejki (fot. I. Sykta)

Fig. 4. Anew landscapes of Barcelona parks. *Parc de Diagonal Mar* – plan of the park [from: *Ultimate landscape design*, 2005. Asensio P. (ed.), teNeues Publishing Company, Kempen], view of a main pedestrian lane (photo by I. Sykta)

żem podwyższonymi platformami, zwróconymi w stronę morza. Dobór roślin w tej części podyktowany był nadmorskim usytuowaniem – stąd rzędy krzewów zróżnicowane wysokością, pasy traw i oleandrów, grupy i szpalery palm⁹⁰. W sposób pro-krajobrazowy ukształtowano nową zabudowę naprzeciwko *Passeig García Faria*, dostosowując jej gabaryty do parametrów zabudowy Eixample i uzależniając wysokość budynków od możliwości uzyskania widoku na morze⁹¹.

Południowo-wschodni park nadbrzeżny & Audytoria (*South-East Coastal Park & Auditoriums*) (proj. Foreign Office Architects FOA, 2004)⁹², jedno z kluczowych przedsięwzięć, związanych z Międzynarodowym Forum Kultur UNESCO w 2004 r. w Barcelonie, to ukształtowany „odnowa” nadmorski krajobraz, którego topografię tworzą sztuczne, betonowe wydmy. Ich rzeźba, formująca wypiętrzone garby oraz zacienione

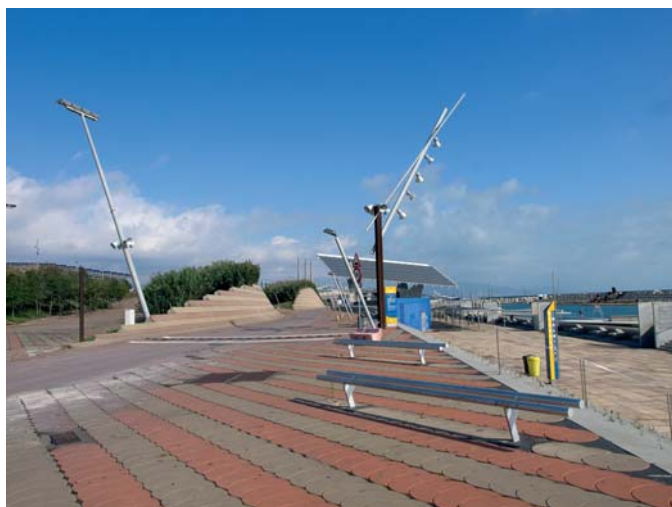
i osłonięte przed przeważającymi wiatrami południowo-zachodnimi jamy, pozwala na wpisanie w całość założenia dwóch ogromnych audytoriów, w których odbywają się koncerty i spektakle plenerowe oraz innych przestrzeni rekreacyjnych. Odpowiednie urzeźbienie terenu zapewnia właściwe warunki wegetacji roślin, dobranych z uwzględnieniem charakteru naturalnego pokrycia wydmy oraz wytrzymałości na nowe warunki ekspozycji. Ze względu na główne przeznaczenie obiektu tj. organizację masowych imprez plenerowych i idącą w ślad za tym konieczność poruszania się ciężkiego sprzętu, kompozycję przestrzeni zdominował tzw. *hard landscaping*, z wyraźną przewagą tworzywa architektoniczno-budowlanego nad roślinnym. Podstawowym elementem konstrukcyjnym, determinującym wizerunek założenia są uformowane w kształcie półksiężyców, masywne płyty betonowe, układane w dwu-

kolorowych pasach szarych i czerwonych, ciągnących się w kierunku wschód – zachód, wyznaczających kierunek poruszania się po parku. Kształt płyt pozwala na elastyczność ich układania wzdłuż miękko prowadzonych linii w poziomie i pionie oraz swobodnego podążania za skomplikowaną geometrią wydm i nasadzeń, bez konieczności ich przycinania. Całość – mimo przyćmiewionej, betonowej estetyki i monotonnej powtarzalności prefabrykowanych elementów – stanowi przemyślane odwołanie do barcelońskich tradycji rzeźbiarskiego traktowania tworzywa parkowego, stosowania wyrazistej kolorystyki oraz przywodzi konotacje do stosowania mozaik i płytek ceramicznych w przestrzeniach publicznych Barcelony, a szczególnie do prac Gaudí’ego w Parku Güell⁹³.

Jardí Botànic de Barcelona (proj. Carlos Ferrater, Josep Lluís Canosa, Bet Figueras, 1989–1999/2001/2003) to nowy ogród botaniczny Barcelony,

Ryc. 5. Nowe krajobrazy parków Barcelony. A. Południowo-wschodni park nabrzeżny & Audytoria. B. Ogród Botaniczny Barcelony (fot. I. Sykta)

Fig. 5. Anew landscapes of Barcelona parks. A. South-East Coastal Park & Auditoriums. B. Barcelona Botanical Garden (photo by I. Sykta)

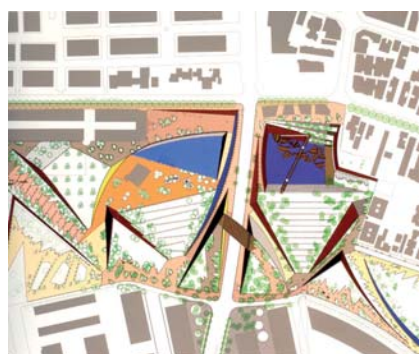

jedna z bardziej spektakularnych realizacji parkowych ostatnich lat. Malowniczo usytuowany na stokach wzgórza Montjuïc tworzy rodzaj wielkiego amfiteatru o południowo-wschodniej orientacji z rozległą panoramą całego miasta. Kompozycję ogrodu determinuje trójkątna trójwymiarowa siatka, tworząca rodzaj mozaiki, doskonale wpisującej się w topografię terenu, kreująca nowoczesną i dynamiczną równowagę między minimalistyczną geometrią architektury ogrodowej – wykorzystującej jako swoje tworzywo głównie beton i stal Corten – a miękkością krzywizn i bujnością natury. Kolekcja roślin prezentuje rośliny o charakterze śródziemnomorskim z 5 regionów świata, ze szczególnym uwzględnieniem flory Katalonii⁹⁴ (ryc. 5).

Parc Central de Nou Barris i Plaza Virrei Amat (proj. Andreu Arriola & Carme Fiol, 1992–2003, 2007) to jedna z ostatnich realizacji parkowych Barcelony, zakładająca przestrzenną, funkcjonalną i komunikacyjną integrację rozproszonych

osiedli blokowych w dzielnicy Nou Barris poprzez stworzenie atrakcyjnego terenu zieleni na niezabudowanym obszarze pomiędzy nimi. Formalną inspiracją dla koncepcji parku i jego dekoracyjnych elementów był obraz Picassa *Horta de Sant Joan*. Interpretacja tego kubistycznego dzieła w trójwymiarowym krajobrazie nowego parku wyraża się w jego napiętej geometrii, fragmentacji i przenikaniu się przestrzeni, nakładaniu się planów i wielości osi. W ten sposób dokonuje się transformacja pustej i pozbawionej wyrazu przestrzeni w nowy nasycony nowymi formami i znaczeniami

krajobraz. Wewnętrzne przestrzenie w parku wydzielono poprzez nachylone płaszczyzny podstawy i ścian, nadając im śmiałą kolorystykę, zestawiając jaskrawe barwy czerwieni, żółci i błękitu. W koncepcję całości założenia włączono istniejące wcześniej elementy, takie jak: patio dawnego szpitala psychiatrycznego czy budynek z salą konferencyjną oraz jezioro, na którym umieszczono nową pływającą restaurację. Głównym akcentem rzeźbiarskim i ikoną parku są wielkie panele w kształcie kamertonów czy palm, pełniące jednocześnie rolę pomysłowych elementów oświetlenia⁹⁵ (ryc. 6).

Ryc. 6. Nowe krajobrazy parków Barcelony. Centralny park Nou Barris – plan fragmentu parku [z: Vidiela R. S., 2009. *Atlas współczesnej architektury krajobrazu*, Top Mark Centre, Warszawa], widok jednego z parkowych wnętrz (fot. I. Sykta)

Fig. 6. Anew landscapes of Barcelona parks. Central park of Nou Barris – plan of the fragment of the park [from: Vidiela R. S., 2009. *Atlas współczesnej architektury krajobrazu*, Top Mark Centre, Warszawa], view of the park's landscape (photo by I. Sykta)

Podsumowanie

Summary

Parki zakładane w ostatnich latach w Barcelonie to krajobrazy tworzone „od-nowa” w nowych lokalizacjach lub przekształcające istniejące, często zdegradowane i zaniechane krajobrazy na nowe. To realizacje wykorzystujące nowe technologie i możliwości materiałowe, odnoszące się do najbardziej aktualnych i uniwersalnych tendencji projektowych w architekturze krajobrazu, ale z drugiej strony odwołujące się do lokalnych, ukształtowanych na początku XX w. barcelońskich tradycji projektowania terenów zieleni. Bogate dziedzictwo, z którego czerpią inspirację twórcy współczesnych parków w Barcelonie, to głównie spuścizna stylu *modernisme* – katalońskiej odmiany secesji, z jego głównymi założeniami ogrodowymi, jak park Ciutadella, a zwłaszcza park Güell, dziś niemal „kultowe” dzieło Gaudí’ego.

W nowych parkowych kompozycjach widoczna jest troska o zachowanie lokalnej tożsamości, indywidualnego charakteru i oryginalności elementów poszczególnych obiektów. Nawiązanie do tradycji przede wszystkim przejawia się w rzeźbiarskim traktowaniu tworzywa parkowego. Odbywa się to zarówno w odniesieniu do ukształtowania terenu poprzez wykorzystanie istniejącej topografii, różnic poziomów, nachylenia terenu dla

kreowania malowniczej scenerii krajobrazowej, ale również poprzez tworzenie sztucznych uformowań, często naśladujących elementy przyrody nieożywionej – jak wydmy, kopce, skały, skarpy – by potęgować efekt urozmaicenia rzeźby terenu. Rzeźbienie krajobrazu nowych parków Barcelony to także dzieła sztuki *land art* oraz wyposażanie przestrzeni parkowych w liczne akcenty rzeźbiarskie – głównie w postaci abstrakcyjnych instalacji, często przywołujących konotacje do tradycji danego miejsca, wskrzeszające jego *genius loci* oraz wprowadzające wartości symboliczne. Obiekty te – będąc ikonami kojarzonymi z danym parkiem – często stawały się symbolami o szerszym zasięgu, symbolami wyrafinowanej artystycznie i żywej kultury Barcelony. Z twórcami dawnych parków Barcelony łączy współczesnych projektantów sposób traktowania tworzywa roślinnego. Nasadzenia mają przeważnie charakter nieformalny i wykorzystują rodzimą śródziemnomorską roślinność. Swobodnie komponowana zieleń stanowi tło dla wyrazistych i dominujących formalnie struktur architektonicznych. Te z kolei pod względem materiałowym zdają się odbiegać od tradycji, bazując głównie na konstrukcjach betonowych i stalowych, z dużym upodobaniem dla stali Corten, zapominając o ulubionych w okresie *modernisme* – kamieniu, cegle czy kutym żelazie. Natomiast z wielkim sentymentem, szczególnie dla dzieł Gaudí’ego

w parku Güell, wciąż stosowane są okładziny z barwnych płytek ceramicznych typu *trencadís*, pojawiające się w wielu dekoracyjnych elementach współczesnej architektury parkowej. Podobnie jak na początku XX w. duże znaczenie w kompozycji parków ma kolor – odważne, często kontrastowe zestawienia jaskrawych barw nadają przestrzeniom parkowym witalny charakter.

Wszystkie te elementy – wywodzone z lokalnej tradycji i sentymentu dla dzieł stylu *modernisme* – stanowią o oryginalnym i niepowtarzalnym charakterze parków Barcelony, wyróżniającym je na tle współczesnych realizacji architektury krajobrazu na świecie.

Izabela Sykta

Instytut Architektury Krajobrazu
Wydział Architektury
Politechnika Krakowska
Institute of Landscape Architecture
Faculty of Architecture
Cracow University of Technology

Przypisy

¹ Jellicoe G. & S., 2006. *The Landscape of Man*, Thames&Hudson, Londyn, s. 290.

² Architektami barcelońskiego *modernisme* byli: Antoni Gaudí i Cornet (realizacje: Casa Vicens, Casa Mila ‘La Pedrera’, Casa Batlló, Palau Güell, krypta kaplicy Colonia Güell w Santa Coloma de Cervelló; kościół Sagrada Família, Parc Güell), Lluís Domènech i Montaner (realizacje: Palau de la Música Catalana, Hospital de la Santa Creu i de Sant Pau, Casa Lleo Morera, Castell dels Tres Dragons), Josep Puig i Cadafalch (realizacje: Casa Amatller, Casa de les Punxes, fabryka tkanin Casaramona – obecnie centrum kultury CaixaForum). Przedstawiciele *modernisme* w rzeźbie to:

Josep Llimona (gł. dzieła: pomniki Ramona Berenguera I, Ramona Berenguera III, dekoracja reliefowa Arc de Triomf, pomnik Doktora Roberta, Sant Jordi nu, Desconsol), Eusebi Arnau (gł. dzieła: dekoracja rzeźbiarska wnętrz Palau de la Música Catalana); Frederic Marès i Josep Clarí (gł. dzieła: Deessa) [w:] Jellicoe 2006, op. cit., s. 290, Williams R., 2010. *Barcelona. Step by step*, Berlitz, Warszawa, s. 20-21; Simonis D., 2008. *Barcelona*, National Geographic, G+J RBA, s. 160, 164; http://www.bcn.es/publicacions/Bcn_escultures/info/chapter4.html; http://es.wikipedia.org/wiki/Modernismo_catal%C3%A1n.

³ W jednym z ówczesnych barcelońskich czasopism można było przeczytać: „*Niektórzy powiadają, że wszystko, co robi w parku Güell'a to wyrzucanie pieniędzy na tworzenie monumentalnych omlętów. Za jajka musi jednak płacić Güell!*” [w:] Simonis 2008, op. cit., s. 165.

⁴ Williams 2010, op. cit., s. 20.

⁵ Ibidem, s. 20.

⁶ Ibidem, s. 20; Jellicoe 2006, op. cit., s. 290; http://es.wikipedia.org/wiki/Modernismo_catal%C3%A1n.

⁷ Simonis 2008, op. cit., s. 133.

⁸ Park o powierzchni ok. 30,9 hektarów mieści zoo, a także siedzibę Parlamentu Katalonii oraz Muzeum Sztuki Nowoczesnej i Muzeum Zoologii. [w:] Capó J., Catasús A., 2003. *Barcelona escultures*, Ediciones Polígrafa, Barcelona, s. 38.

⁹ Po zwycięstwie Filipa V w hiszpańskiej wojnie o sukcesję w 1714 r. Barcelonę zmuszono do uległości. W dzielnicy La Ribera zburzono ponad 1000 domów i ich miejscu wybudowano wielką twierdzę – *Ciudadella* – więzienie i miejsce kaźni zrewoltowanych mieszkańców, skąd artylerzyści ostrzeliwali miasto. Pod koniec XIX w. ów symbol znienawidzonej władzy centralnej rozebrano. Od 1872 r. teren poforteczny zaczęto przekształcać w publiczny zielonec. Po decyzji z 1885 r. o organizacji w tym miejscu Wystawy Światowej prace nabrały tempa. Niektóre z wzniesionych wówczas obiektów i pawilonów przetrwało do dziś, jak

np. budynki przy głównym wejściu do parku przy Passeig de Picasso, gdzie obok siebie stoją kaplica i szkoła – dawny pałac gubernatora (1748). Arsenal twierdzy w latach 1939–1980 zajmowały koszary, dziś jest siedzibą Parlamentu Katalonii. [w:] Simonis 2008, op. cit., s. 118, 133, 134; Williams 2010, op. cit., s. 60.

¹⁰ Oryginalna architektura *Arc de Triomf* zamiast nawiązania do antyku i użycia kamienia, odwołuje się do tradycji islamskich, wcześniej zakorzenionych na Półwyspie Iberyjskim. Głównym materiałem jest ulubiona przez barcelońskich modernistów cegła. [w:] *1001 ogrodów, które warto w życiu zobaczyć*, 2008. Spencer-Jones R. (red./ed.) / Wojciechowska-Ring Dorota (red. pol./polish ed.), Muza S.A., Warszawa, s. 712; Simonis 2008, op. cit., s. 138.

¹¹ http://www.bcn.es/publicacions/Bcn_escultures/info/chapter4.html; *Desconsol* (Niepocieszona) to pierwsza w serii marmurowych kobiecych posągów Josepa Llimona. Pierwsza gipsowa wersja rzeźby (1903) uświetniała teren parad w parku Ciutadella. Ostateczna wersja z 1907 r. otrzymała nagrodę honorową na V Międzynarodowej Wystawie Sztuki w Barcelonie. Rzeźba prezentuje styl symbolistyczny, charakterystyczny dla katalońskiego *modernisme* w rzeźbie. W 1984 r. odrestaurowaną rzeźbę umieszczono w gmachu Parlamentu Katalońskiego, pozostawiając na jeziorze jej reprodukcję. [w:] Capó, Catasús 2003, op. cit., s. 38.

¹² Antoni Gaudí asystował J. Fontserre przy projekcie kaskady w *Parc de la Ciutadella*. Była to pierwsza próba kształtowania przez niego pejzażu miasta. Pompatyczna forma kaskady, utrzymana w stylu eklektycznym, nie posiada jeszcze oryginalnych cech charakterystycznych dla późniejszej twórczości Gaudí'ego. Woda w kaskadzie, ramowanej półkolistymi schodami z balustradą i zwieńczonej posągami Wenus w muszli, spływa po pokrytych zielenią stopniach, ramowanych neobarokowymi posągami do sadzawki z mniejszymi fontannami. Kaskada stanowi jedną z głównych atrakcji turystycznych parku,

wywołując ogromne wrażenie na zwiedzających dzięki niesamowitej animacji przepływającej wody. [w:] Simonis 2008, op. cit., s. 133, 135; Williams 2010, op. cit., s. 60.

¹³ *Castell dels Tres Dragons* to średniowieczny kaprys, wzorowany na budynku *Llotja* (giełdy) w Walencji, stylizowany na, baśniowy zamek z arabskimi motywami, z wieżami zwieńczonymi ceramicznymi koronami. W architekturze obiektu wykorzystano materiały charakterystyczne dla barcelońskiego *modernisme*. Surowe cegły wypełniają metalowy szkielet, a całość dopełniają wymyślne detale z kutego żelaza. [w:] Simonis 2008, op. cit., s. 135; Williams 2010, op. cit., s. 58-60.

¹⁴ *1001 ogrodów, które warto w życiu zobaczyć* 2008, op. cit., s. 712; Simonis 2008, op. cit., s. 135; Williams 2010, op. cit., s. 60.

¹⁵ Wzgórze, na którym usytuowano park Güell nazywano *Montaña Pelada* (Łysa Góra). Obecna nazwa to *Turó del Carmel*.

¹⁶ W jednym z domów, zaprojektowanym przez F. Berenguer'a, mieszkał w latach 1906–1925 Gaudí. Dziś funkcjonuje tu *Casa-Museo Gaudí* (Dom-Muzeum Gaudí'ego). Druga z dwóch rezydencji, projektu J. Batlle-vell'a (1906) *Casa Trias*, należała do adwokata Martí Trias i Domènech. [w:] http://es.wikipedia.org/wiki/Parque_G%C3%BCell.

¹⁷ http://es.wikipedia.org/wiki/Parque_G%C3%BCell; http://pl.wikipedia.org/wiki/Park_G%C3%BCell.

¹⁸ *1001 ogrodów, które warto w życiu zobaczyć* 2008, op. cit., s. 710; Jellicoe 2006, op. cit., s. 290; Simonis 2008, op. cit., s. 46, 165, 167; http://pl.wikipedia.org/wiki/Park_G%C3%BCell.

¹⁹ Simonis 2008, op. cit., s. 166.

²⁰ *1001 ogrodów, które warto w życiu zobaczyć* 2008, op. cit., s. 710.

²¹ Gaudí studiował złożoną fizjologię liści, łodygi kwiatów, pnie drzew, wykorzystując tę wiedzę jako model systemów strukturalnych swoich obiektów. Analizował powierzchnię i pokrycie terenu, badał geologię doceniał sezonowe zmiany w przyrodzie, uczył się

procesów, poprzez które natura osiąga stany ewolucji i wieczności. [w:] *Green architecture*, 2000. Wines J., Jodidio P. (red./ed.), Taschen, Kolonia, s. 234.

²² Według legendy wielki rozłam Valle Malo w Montserrat nastąpił w czasie ukrzyżowania Chrystusa. Przejęty tą wizją Gaudí w kształtowanych przez siebie stylizowanych i świadomie zniekształconych formach architektonicznych próbował oddać mistykę i świętego ducha Montserrat. [w:] Jellicoe 2006, op. cit., s. 290.

²³ Gaudí skonstruował kilka wiaduktów, o łącznej długości 3 km, które miały być głównymi ciągami komunikacji kołowej i pieszej w parku. Były stylizowane na różne style architektoniczne. *Viaducto del Museo* jest w stylu gotyckim, *Viaducto del Algarrobo* – barokowym, a *Viaducto de las Jardineras* – romańskim. Główna droga przecinająca park, zwana *Rosario*, ze względu na ciąg kamiennych kul, nawiązujących do paciorków różańca, jest inspirowana rzymską drogą prowadzącą do San Cugat del Vallés. Otaczające *Casa Güell Pórtico de la Lavandera* ma formę romańskiego wirydarza otoczonego podwójnym rzędem kolumn. Inny odcinek portyku to spiralna rampa. Przy wejściu do parku znajduje się żelazna brama z motywem „*krowiej włtroby*”, według znanej wypowiedzi Salvadora Dalí. [w:] http://es.wikipedia.org/wiki/Parque_G%C3%BCell.

²⁴ Simonis 2008, op. cit., s. 166-167.

²⁵ *1001 ogrodów, które warto w życiu zobaczyć* 2008, op. cit., s. 710.

²⁶ *Green architecture* 2000, op. cit., s. 234; Capó, Catasús 2003, op. cit., s. 118-119; http://pl.wikipedia.org/wiki/Park_G%C3%BCell; http://es.wikipedia.org/wiki/Parque_G%C3%BCell.

²⁷ *1001 ogrodów, które warto w życiu zobaczyć* 2008, op. cit., s. 710; Jellicoe 2006, op. cit., s. 290; Simonis 2008, op. cit., s. 46; Capó, Catasús 2003, s. 118-119; http://pl.wikipedia.org/wiki/Park_G%C3%BCell; http://es.wikipedia.org/wiki/Parque_G%C3%BCell.

²⁸ http://pl.wikipedia.org/wiki/Park_G%C3%BCell; http://es.wikipedia.org/wiki/Parque_G%C3%BCell.

²⁹ W ceramicznej dekoracji węzowej ławki, z tzw. „*trencadís*” (wykonanych z odłamków szkła, ceramiki, materiałów odpadowych, butelek, naczyń), wykorzystano kolaże motywów dadaistycznych i surrealistycznych, abstrakcyjnych wzorów i motywów figuratywnych w postaci znaków zodiaku, gwiazd, kwiatów, zwierząt, ptaków itd. Jujol wprowadził również róże i alegoryczne frazy na cześć Dziewicy Maryi w języku katalońskim i łacińskim. Dominuje żywa kolorystyka w tonacjach błękitu, zieleni i żółci, które wg Gaudí’ego symbolizowały wiarę, nadzieję i miłosierdzie. [w:] http://es.wikipedia.org/wiki/Parque_G%C3%BCell.

³⁰ *1001 ogrodów, które warto w życiu zobaczyć* 2008, op. cit., s. 710; Jellicoe 2006, op. cit., s. 290; Simonis 2008, op. cit., s. 16; http://pl.wikipedia.org/wiki/Park_G%C3%BCell; http://es.wikipedia.org/wiki/Parque_G%C3%BCell.

³¹ Na monumentalnych schodach w rejonie głównego wejścia do parku umieszczono symbole polityczne Państwa Katalońskiego w postaci węza na tle katalońskiej flagi – symbolu mądrości.

³² Symboliczne odniesienia do religii katolickiej to *Monumento de Calvario* lub *Colina de las Tres Cruces* początkowo planowana w formie kaplicy, zrealizowana zaś w postaci góry zwieńczonej trzema krzyżami, do której wiodzie procesjonalna ścieżka – *Rosario* – ze 150 kamieniami, symbolizującymi paciorki różańca.

³³ Projekt parku w dużej mierze inspirowany był świątynią Apollina w Delfach. Rzeźba salamandry umieszczona na głównych schodach to symbol Plutona oraz ognia.

³⁴ Nawiązaniem do kultury antyku jest Sala Hipostylowa, podpierana przez doryckie kolumny. Taras nad salą kolumnową przez Gaudí określał teatrem greckim.

³⁵ http://es.wikipedia.org/wiki/Parque_G%C3%BCell; *1001 ogrodów, które warto w życiu zobaczyć* 2008, op. cit., s. 710.

³⁶ http://pl.wikipedia.org/wiki/Park_G%C3%BCell; http://es.wikipedia.org/wiki/Parque_G%C3%BCell.

³⁷ Prace były prowadzone przy udziale Elies Torres i Tur oraz Josepa Antoni Martínez i Lapeña, przy współpracy Joan’a Basségoda. [w:] http://es.wikipedia.org/wiki/Parque_G%C3%BCell.

³⁸ http://www.bcn.es/publicacions/Bcn_escultures/info/chapter4.html.

³⁹ Williams 2010, op. cit., s. 13.

⁴⁰ Miralles R., Sierra P., 2010. *Barcelona arquitectura contemporánea 1979–2010*, Ediciones Polígrafa, Barcelona, s. 190; Simonis 2008, op. cit., s. 195.

⁴¹ Miralles, Sierra 2010, op. cit., s. 191; Simonis 2008, op. cit., s. 195.

⁴² Ibidem, s. 192-193; Simonis 2008, op. cit., s. 195.

⁴³ Miralles, Sierra 2010, op. cit., s. 188-189; Simonis 2008, s. 194-195; http://www.bcn.es/publicacions/Bcn_escultures/info/chapter4.html.

⁴⁴ Capó, Catasús 2003, op. cit., s. 102.

⁴⁵ Miralles, Sierra 2010, op. cit., s. 198.

⁴⁶ Ibidem, s. 106.

⁴⁷ Interesujące są obiekty treningowe i pawilon zawodów łuczniczych *Tir amb Arc* (proj. Enric Miralles, Carme Pinós, 1989–1991), zlokalizowane na jednym tarasów budynku z rzeźbiarsko uformowanymi dachami prezentują konstrukcyjne możliwości utrzymania mas ziemnych w celu uzyskania rozległych, płaskich terenów gier. [w:] Ibidem, s. 110-111.

⁴⁸ Ibidem, s. 103; http://www.bcn.es/publicacions/Bcn_escultures/info/chapter4.html.

⁴⁹ *1000 x Landscape Architecture*, 2009. van Uffelen Ch. (red./ed.), Verlagshaus Braun, s. 747.

⁵⁰ Capó, Catasús 2003, op. cit., s. 124-127.

⁵¹ Wioskę Olimpijską (*Vila Olímpica*) zaprojektowano jako odrębną dzielnicę mieszkaniową, gdzie w komponowanych wnętrzach urbanistycznych pojawiły się nowoczesne typy budownictwa. Ich parametry odzwierciedlały tradycyjne formy zabudowy miejskiej. [w:] Miralles, Sierra 2010, op. cit., s. 60; Williams 2010, op. cit., s. 62.

⁵² *Passeig Marítim de la Barceloneta* to nadmorska promenada, w której kompozycji uwzględniono kryteria krajobrazowe wynikające z układu urbanistycznego dzielnicy Barceloneta z charakterystycznym ustawieniem ulic i zabudowy pod kątem 45° w stosunku do promenady. Park w sposób harmonijny łączy urządzenia obsługujące plażę, elementy oświetlenia i małą architekturę oraz ciekawe akcenty rzeźbiarskie. [w:] Miralles, Sierra 2010, op. cit., s. 48-49.

⁵³ Port Olimpijski (*Port Olímpic*) to przestrzeń rekreacji i wypoczynku. Każde z nabrzeży portowych nosi nazwę innego wiatru: *mistral*, *xaloc* i *regal*. Ponad inne budowle w Porcie wyrastają najwyższy wieżowiec w Hiszpanii – Hotel Arts (proj. Bruce Graham) oraz biurowiec MAPFRE. Główny *landmark* miejsca i jeden z symboli nabrzeża to miedziana konstrukcja gigantycznej ryby – *Peix* lub *Pez y esfera* (Ryba i kula) (aut. Frank Gehry, 1992). [w:] Williams 2010, op. cit., s. 65.

⁵⁴ Realizacja Wioski Olimpijskiej w 1992 r. jako zwróconej do morza nowej dzielnicy mieszkaniowej z systemem parków i obiektów towarzyszących kontynuowała zainaugurowaną w 1985 r. transformację urbanistyczną dzielnicy przemysłowej Poblenou, położonej pomiędzy Parkiem Ciutadella, morzem i cmentarzem Nova Içria, oddzielonej od reszty miasta linią kolejową. [w:] Miralles, Sierra 2010, op. cit., s. 58; Williams 2010, op. cit., s. 62.

⁵⁵ *Parc del Litoral* ciągnie się równolegle do wybrzeża na długości prawie 2 km, oddzielając drogi wjazdowe i wyjazdowe z miasta, w tym arterię Cinturó del Litoral od dróg przeznaczonych na inne rodzaje komunikacji. Park jest podzielony na trzy części: *Parc de les Cascades*, położony ponad tunelem Ronda del Litoral z systemem wodospadów i rzeźb autorstwa Auke Devries i Antoniego Llana, *Parc del Port* osłonięty od ruchu ulicznego przez dwa masywy zieleni i łączący się bezpośrednio z Portem Olimpijskim oraz *Parc d'Içria* usytuowany na poziomie Cinturó z 5 drewnianymi mostami, łączącymi miasto z parkiem i morzem. [w:]

1000 x Landscape Architecture 2009, op. cit., s. 750.

⁵⁶ W *Parc de la Barceloneta* pozostawiono szkielet starego gazomierza, magazyn w stylu *modernisme* i wieżę ciśnień (proj. Domènech i Estapf). [w:] Williams 2010, op. cit., s. 63.

⁵⁷ Ibidem, s. 65.

⁵⁸ Rzeźba *Sense Títol* to dar miasta Rotterdamu. Praca składa się z 5 powyginanych rurowych elementów, nazwanych: spirala, słońce, klatka, piłka i gwiazda, umieszczonych na wodnej tafli basenu. Przypominają owady, które odpoczywają na wodzie. [w:] Capó, Catasús 2003, op. cit., s. 40.

⁵⁹ Rzeźba *David i Goliat* stanowiła ryzykowne rozwiązanie ze względu na rozpięcie płaszczyzny o powierzchni 120 m² narażonej na silne wiatry od morza. Zwycięstwo Davida nad Goliatem symbolizuje sukces miasta, które poradziło sobie z transformacją przemysłowego, zdewastowanego terenu na Wioskę Olimpijską. [w:] Capó, Catasús 2003, op. cit., s. 42-43.

⁶⁰ *Peix* – Ryba lub *Pez y esfera* – Ryba i kula (aut. Frank Gehry) to rodzaj wielkiej pergoli skonstruowanej z krzyżujących się metalowych miedzianych prętów, formujących kształt zbliżony do wielkiej ryby. Usytuowana w centrum komercyjno-rekreacyjnym u stóp hotelu Hotel Arts w Porcie Olimpijskim stanowi najbardziej wyróżniający się z symboli barcelońskiego nabrzeża. [w:] Capó, Catasús 2003, op. cit., s. 44-47; Williams 2010, op. cit., s. 65.

⁶¹ *Cap de Barcelona* – Głowa Barcelony należy do serii rzeźb *Brushstrokes* Roy'a Liechtenstein'a. To wielkie popiersie, zestawione z 8 prefabrykowanych betonowych elementów, połączonych ze sobą i pokrytych fakturami charakterystycznymi dla komiksowych grafik artysty. Dobrze eksponowana lokalizacja rzeźby i jej zaskakująca forma czynią z niej jeden z najbardziej charakterystycznych symboli współczesnej Barcelony. [w:] Capó, Catasús 2003, op. cit., s. 62-63.

⁶² Forma stalowej wieży *L'Estel Ferit* oddaje ducha niegdysiejszych barów rybackich, nadających specyficzny charakter plaży Barceloneta

przed jej transformacją w 1992 r. [w:] Capó, Catasús 2003, op. cit., s. 72-73; Williams 2010, op. cit., s. 63.

⁶³ Ustawiona na plaży Barceloneta w cieniu wielkich drzew – instalacja *Una habitació on Sempre Plou* – zaprasza do zajrzenia w głąb pomieszczenia o żaluzjowych ścianach, gdzie umieszczono 5 wielkich, brązowych figur, przypominających formę kiwające się lalki. Nie komunikujące się ze sobą, aczkolwiek dzielące wspólną przestrzeń anonimowe postacie kreują wewnątrz klatki dziwną, niepokojącą i skłaniającą do refleksji atmosferę. [w:] Capó, Catasús 2003, op. cit., s. 74-77.

⁶⁴ Ibidem, s. 64-67.

⁶⁵ Ibidem, s. 68-69.

⁶⁶ Burmistrz Barcelony Pasqual Maragall, opracował w 1980 r. program odnowy miasta, którego realizacja obejmowała m.in. uwolnienie opuszczonych, zdegradowanych terenów w mieście i przeznaczenie ich na przestrzenie publiczne i parki, usprawnienie infrastruktury i renowację ponad 80% terenów mieszkaniowych i komercyjnych. [w:] <http://www.ft.com/cms/s/1/9d51af18-a839-11d9-87a9-00000c2511c8.html#axzz1RQzp5AiU>; http://www.europe-cities.com/en/786/spain/barcelona/place/24743_parcel_cloft/.

⁶⁷ Miralles, Sierra 2010, op. cit., s. 107.

⁶⁸ Capó, Catasús 2003, op. cit., s. 120-123.

⁶⁹ *1001 ogrodów, które warto w życiu zobaczyć* 2008, op. cit., s. 708; Miralles, Sierra 2010, op. cit., s. 184; Capó, Catasús 2003, op. cit., s. 84-87.

⁷⁰ Rzeźba *Dona i Ocell* – Kobieta i ptak, to jedna z ostatnich prac słynnego Katalończyka Joana Miró, stworzona we współpracy z ceramikim Gardy Artigas'em. To betonowa statua o wysokości 22 m. z okładziną z ceramicznych kafelek. [w:] *1001 ogrodów, które warto w życiu zobaczyć* 2008, op. cit., s. 708; Miralles, Sierra 2010, op. cit., s. 184; Capó, Catasús 2003, op. cit., s. 84-87.

⁷¹ Vidiela R. S., 2009. *Atlas współczesnej architektury krajobrazu*, Top Mark Centre, Warszawa, s. 144-146.

⁷² <http://www.aviewoncities.com/barcelona/parcdelespanyaindustrial.htm>; Capó, Catasús 2003, op. cit., s. 80-81.

⁷³ *Drac* – Smok to okazałych rozmiarów rzeźba (dł. 31 m, wys. 12 m) o użytkowym charakterze zjeżdżalni dla dzieci. Ekspresyjnie uformowana gigantyczna stalowa bestia stoi nad brzegiem sztucznego jeziora. [w:] Capó, Catasús 2003, op. cit., s. 80-81; <http://www.aviewoncities.com/barcelona/parcdelespanyaindustrial.htm>.

⁷⁴ *Alto Rapsody* to eksponat z wystawy w Fundacji Joan Miró w 1985 r., zakupiony przez Radę Miasta Barcelony i umieszczony w *Parc de l'Espanya Industrial*. Skonstruowana z metalowych elementów połączonych śrubami rzeźba, budzi industrialne skojarzenia, uzasadniając swoją lokalizację w tym właśnie parku. [w:] Capó, Catasús 2003, op. cit., s. 80-81.

⁷⁵ http://www.europe-cities.com/en/786/spain/barcelona/place/24743_parc_del_clot/.

⁷⁶ Capó, Catasús 2003, op. cit., s. 158-159.

⁷⁷ Miralles, Sierra 2010, op. cit., s. 26-27.

⁷⁸ Capó, Catasús 2003, op. cit., s. 26-29; *1001 ogrodów, które warto w życiu zobaczyć*, Warszawa 2008, s. 704.

⁷⁹ Miralles, Sierra 2010, op. cit., s. 70.

⁸⁰ Williams 2010, op. cit., s. 65.

⁸¹ Miralles, Sierra 2010, op. cit., s. 76-77.

⁸² Ibidem, s. 79.

⁸³ Ibidem, s. 80; Williams 2010, op. cit., s. 65.

⁸⁴ Williams 2010, op. cit., s. 65; Miralles, Sierra 2010, op. cit., s. 76-77.

⁸⁵ Miralles, Sierra 2010, op. cit., s. 78.

⁸⁶ *Ultimate landscape design*, 2005. Asensio P. (red./ed.), teNeues Publishing Company, Kempen, s. 32; Miralles, Sierra 2010, op. cit., s. 83.

⁸⁷ *Ultimate landscape design* 2005, op. cit., s. 35.

⁸⁸ Miralles, Sierra 2010, op. cit., s. 70, 83; Williams 2010, op. cit., s. 65.

⁸⁹ *Ultimate landscape design* 2005, op. cit., s. 53; Vidiela 2009, op. cit., s. 344.

⁹⁰ *Ultimate landscape design* 2005, op. cit., s. 255; Vidiela 2009, op. cit., s. 344, 346, 352.

⁹¹ Miralles, Sierra 2010, op. cit., s. 70.

⁹² Gaventa S., 2006. *New Public Spaces*, Octopus Publishing Group Ltd, Londyn, s. 92.

⁹³ Ibidem, s. 92-94; *1000 x Landscape Architecture* 2009, op. cit., s. 748.

⁹⁴ W Ogrodzie Botanicznym Barcelony prezentowane są rośliny z 5 regionów świata o klimacie śródziemnomorskim. Eukaliptus i banksja – rozpoczynają kolekcję australijską. „Drzewo butelkowe”, sosna, dąb kalifornijski, pusznik – reprezentują Kalifornię. Wielki babobab i gazaniec – to reprezentacja południowej Afryki. Araukaria chilijska – to symbol Chile. Dąb korkowy, kasztan jadalny, kolczorośl i myszopłoch ciernisty – to flora regionu śródziemnomorskiego Europy. Trasę kończy zespół sadzawek z roślinami wodnymi. [w:] *1001 ogrodów, które warto w życiu zobaczyć* 2008, op. cit., s. 702; Miralles, Sierra 2010, op. cit., s. 196-197; *1000 x Landscape Architecture* 2009, op. cit., s. 749.

⁹⁵ *1000 x Landscape Architecture* 2009, op. cit., s. 751; Vidiela 2009, op. cit., s. 134, 136, 140; Miralles, Sierra 2010, op. cit., s. 92.

Literatura

1. Capó J., Catasús A., 2003, *Barcelona escultures*, Ediciones Polígrafa, Barcelona.
2. Gaventa S., 2006, *New Public Spaces*, Octopus Publishing Group Ltd, Londyn.
3. *Green architecture*, 2000, Wines J., Jodidio P. (red./ed.), Taschen, Kolonia.
4. Jellicoe G. & S., 2006, *The Landscape of Man*, Thames&Hudson, Londyn.
5. Miralles R., Sierra P., 2010, *Barcelona arquitectura contemporánea 1979–2010*, Ediciones Polígrafa, Barcelona.

6. Simonis D., 2008, *Barcelona*, National Geographic, G+J RBA.

7. *Ultimate landscape design*, 2005. Asensio P. (red./ed.), teNeues Publishing Company, Kempen

8. Vidiela R. S., 2009, *Atlas współczesnej architektury krajobrazu*, Top Mark Centre, Warszawa.

9. Williams R., 2010, *Barcelona. Step by step*, Berlitz, Warszawa.

10. *1000 x Landscape Architecture*, 2009, van Uffelen Ch. (red./ed.), Verlagshaus Braun.

11. *1001 ogrodów, które warto w życiu zobaczyć*, 2008, Spencer-Jones R. (red./ed.) / Wojciechowska-Ring Dorota (red. pol./polish ed.), Muza S.A., Warszawa.

Źródła Internetowe:

12. http://www.bcn.es/publicacions/Bcn_escultures/info/chapter4.html

13. http://es.wikipedia.org/wiki/Parque_G%C3%BCell http://pl.wikipedia.org/wiki/Park_G%C3%BCell

14. <http://www.aviewoncities.com/barcelona/parcdelespanyaindustrial.htm>

15. http://www.europe-cities.com/en/786/spain/barcelona/place/24743_parc_del_clot/

16. <http://www.ft.com/cms/s/1/9d51af18-a839-11d9-87a9-00000e2511c8.html#axzz1RQzp5AiU>

Space and Time in Art

Larisa L. Alekseyeva

Przestrzeń i czas
w sztuce

Introduction

Wstęp

The rapid transformation of the present day society, the global processes of social development influence the values, ideals and philosophy of young people. And in that sense, the attention to the past and the access to the cultural heritage of previous generations give an opportunity for the deeper understanding of art. The laws of beauty created over millennia appear also in such forms as space and time, i.e. as architecture and music.

Widely known Schelling's idea that the "architecture is music in space, like frozen music", encourages to consideration of the individual parallels and intersections of these art forms in different historical periods [1, 2]. The principle of picturesqueness "one after another" is here very important. We also emphasize that this article does not aim at uncovering the specificity of these art forms at the level of theoretical concepts along with their functions and styles. Our main goal is to show some other opportunity to influence the emotional sphere of young people and enrich their artistic perception of works of different art forms.

Gothic style in music and architecture

Styl gotycki w muzyce i architekturze

Today many interesting aspects of the Gothic style in architecture can be found – only from the scientific point of view or in terms of the medieval conception. Nevertheless, the most unusual, in our opinion, and surprisingly solid description of Gothic art is the music of the German composer Robert Schumann, created a century and a half ago. It is the fourth part of the Third Symphony 'The Rhine', inspired by the Köln cathedral.

History has preserved to our time Peter Tchaikovsky's opinions about the music of this part of the symphony. According to him, "Nothing more powerful and better has come from any artist. The Köln cathedral has been built for ages, but only one page of the great musician, inspired by the majestic beauty of the cathedral, will leave for future generations the feelings of a similar immortal monument as the church itself".

It may be supposed that the musical composition of Robert Schumann was to some extent influenced by another important work of Gothic style, i.e. the Wrocław Roman Catholic cathedral under the invocation of St. John the Baptist (Figs 1, 2).

Of course, the period of the Gothic art style in architecture and the time of the creation of the Schu-

Fig. 1. Cathedral under the invocation of St. John the Baptist in Wrocław, a fragment

Ryc. 1. Katedra p.w. Św. Jana Chrzciciela we Wrocławiu, fragment

mann's music are divided by centuries, but this difference of time and space gives the young people another lesson of understanding these kinds of art in their originality and the greatness of their creators.

Music and architecture in 19th century

Muzyka i architektura w XIX wieku

For the understanding of space and time in art, the music of Claude Debussy should be taken into account, his two preludes – „Sunken Cathedral” and „Gate of Alhambra” are examples of intersection of music and architecture. The only difference is that the former one is connected with the ancient Breton legend, and the second one is inspired by the masterpiece of the late Mauritanian architecture, located on the eastern outskirts of Granada in Spain.

„Sunken Cathedral” by Debussy is the musical narration of the ancient city Ys which was inundated by the sea. According to the legend, sometimes at dawn, the Cathedral rises from the water and one can hear the bells ringing and the polyphonic singing of the choir. Then unexpectedly the Cathedral again disappears in the depths of sea and nothing disturbs the following centuries of silence. The sacred character of the music may remind to some people the Byzantine architecture, whereas other listeners

imagine the architectural monuments of the Renaissance. They all, in our opinion, are right, since this music creates a generalized representation of space and the aesthetic origin of architecture form.

The music of the prelude „Gate of Alhambra” as well as the architectural masterpiece are an expression of beauty of different arts. Here the ornamental and decorative capriciousness of both works are blended, resulting in the disappearance of time and in the creation of a rare form, which can be considered as „mobile space” and „frozen time”.

It should be pointed out the composer has given the name „Gate of Alhambra”, and not merely “Alhambra” to his work. Therefore the listener has the opportunity to imagine and to see something unusual inside the walls of the palace. This fact adds to „Gate of Alhambra” some kind of a musical poetry, in accordance to words of the composer himself: “music exists for the indistinctness”. One can say that the palace as an architectural work shows things which were not shown in the music, and for a moment the time is stopped by the space.

Another interesting example of the intersection of music and architecture concerns the friendship of famous Russian artists – the composer Modest Mussorgsky and the architect Victor Hartmann. They were connected not only by mutual respect, but also by the aim to achieve “new bounds of the boundless art”.

Fig. 2. The architectural detail of the cathedral under the invocation of St. John the Baptist in Wrocław

Ryc. 2. Detal architektoniczny katedry p.w. Św. Jana Chrzciciela we Wrocławiu

Modest Mussorgsky was moved by sudden death of Victor Hartmann. A posthumous exhibition of the architect's art works, attended by Mussorgsky, inspired the composer to create a cycle „Pictures from an Exhibition”. In the preface to the second edition of this musical composition, the works of Victor Hartmann, taken during his trip to Europe were mentioned. According to V. Stasov, it was „... lively, graceful outline ... a lot of scenes, styles, shapes of everyday life, caught from the environment – on the streets and in churches, in the Paris catacombs, and the Polish monasteries, in the Roman streets and villages of Limoges”

The work „Old Castle” of Mussorgsky's cycle characterizes the synthesis of space and time. It is a response to Hartmann's watercolor, which was made under the influence of Italian architecture. Grandeur with a touch of mild sadness and the representation of music and architecture create a picture of symmetry, harmony, and even the color. Emotional and aesthetic effect is enhanced because there are three distinctive stages of perception – the architecture (one of the castles of Italy), painting (watercolor of architect) and music (work of the composer). This extraordinary reflection of the architectural monument in other kinds of art is important and enriches the feelings of spectators and listeners.

„Golden Gate of Kiev” is a sketch of Victor Hartmann, who made it to the architectural design

for the Kiev city gate. The project was made with the aim of reviving the image of the Kiev city as the capital of ancient Russia; this plan was achieved by using suitable line proportions (Figs 3, 4). And Modest Mussorgsky presented this idea with his usual talent. In music there is the „Russian soul” – bells and folk songs, celebrations and festivities, and the composer's love for the Fatherland. These both works of different art forms induce so close feelings that one may suppose a joint and simultaneous creativeness of architect and composer.

Conclusion

Wnioski

In the history the intersections of two different kinds of art – architecture and music are to be found. Of course there exist more time- space parallels in works of art than are shown in the present paper, however it should be hoped that the understanding of intersections of various art kinds is important in the development of young people and may offer some help in their education.

Photos made by Anna Borcz

Zdjęcia wykonała Anna Borcz

Larissa L. Alekseyeva

Institute of Art Education, Moscow
Russian Academy of Education (IAE, RAE)

References

1. 2008, *Scientific Account: Problems of contemporary education*, Russian Academy of Education, p. 125.
2. Stoyko A. G., 1972, *Music*, 334.

Fig. 3. The Orthodox church in Kiev

Ryc. 3. Cerkiew w Kijowie

Fig. 4. Golden Gate of Kiev, bars of the entrance

Ryc. 4. Złota Brama w Kijowie, krata wejściowa

Summaries

Problems

The Inspirations and the Arrangement Ideas in Design of Green Areas on the Example of Some Rural Tourism Facilities in Warmia and Mazury

The paper focused on problems of design of rural gardens and their adaptation to the needs of tourism and recreation. It presents the sources of inspiration and some ideas for arrangement. The green areas around the rural tourism facilities combine the functions of home garden and a small public garden, intended for tourists. Development of these areas increases attractiveness of place and affects the image of the facilities, also aims at maintaining the identity of the village. Owners of rural tourist enterprises are interested in animation or the focus of their offer. They should cooperate with garden designers, whose ideas are adapted to local conditions, take into account tradition of the place, style of architecture, and features of the countryside.

Iwona Polucha

Therapy Garden – Study on the Example of the Rehabilitation Park in the Olympic Stadium in Wrocław

This paper describes the analysis and structuring of ways of proceeding and patterns of spatial-formal solutions of the rehabilitation park designed in terms to minimize its cost.

Research groups were students of landscape architecture (University of Environmental and Life Sciences in Wrocław) and Physiotherapy (College of Physical Education in Wrocław) solving a real project problem – the concept of a rehabilitation park at the rehabilitation center and the Academy of Physical Education in the Olympic Stadium in Wrocław. There were used in this work the analytical and synthetic methods – starting with an analysis of conditions and restrictions, diagnose of problems and determining the underlying assumptions, the possible lines of the project action were crystallized consolidating them into clear structures.

The presented results of research and conceptual works of authors and research groups show that the primary factor influencing the structuring of the right directions of the spatial-program modeling of park with a rehabilitation function are not only targets of rehabilitation programs, but also the economic conditions – in this case the assumption of low-budget project that seemingly restricting possibilities of activities

influenced as a result these activities clean-up and stimulated the responsible choices.

**Aleksandra Lis
Ewa Podhajska
Lucyna Górka-Kłęk**

The Holiday Functions but the Landscape of the Mountain's Village Eastern Sudeten Mountains – the Case Study or the Determination

Highlands are an area predisposed to the development of the holiday function, hence the essential problem: – whether the current figure of the holiday infrastructure enriches or lowers a value of the landscape villages of the Eastern Sudeten Mountains. Analyses are indicating the huge asymmetry between raised still in 70ties or 80ties, holiday objects, located in the space of the village of holiday houses and old, often neglected country building development. The number of weekend objects new, being characterized by a different form of the lump, or the attempt of the reactivation of wooden buildings, it causes of the gradual disappearance of the local form and the decline of the historically formed landscape of the village. A new formula is formed; the profile is still unclear however.

Jerzy Oleszek

Landscape Ecology

Ecological Housing- -Estates and the Landscape (in a Polish Way)

The article presents present condition of development of ecological housing estates in Poland and suggests the way to make housing estate friendly for the landscape. The main thesis of article is that: housing estate can be regarded truly ecological if it is friendly for the landscape, which is an important component of the environment.

Phenomenon of ecological housing estates is marked by diversity in understanding the idea and ways of its realization. It includes: theoretical studies, activity of architecture enthusiasts, realizations of real estate development and initiatives at the stage of a project. Additionally, there are some situations when an "ecological housing estate" is only a name – it serves solely as a way to built new housing estates in protected areas or achieve other commercial targets. All these occurrences are creating new phenomena in Polish landscape.

Essential conditions with is necessary to take into consideration at design and realization the ecological housing estates are: location, spatial structure, functional solutions, architectural form, and the applied technologies. Order of named terms, corresponding to their importance,

can be a pattern of the method of the planning and the evaluation of ecological housing estates.

Jan Kamiński

Searching for New Postindustrial Landscape Areas

Today, in cities and postindustrial agglomerations the presence of degraded areas, their scale, lack of ideas for re-use, breadth of hazards, lack of planning tools and methods and financial resources, makes the restoration of balance between nature and culture, while meeting the needs of man, is complicated. The restoration of the landscape, equivalent to the achievement of balance between the natural and built environment becomes, in many cases, a luxury that not every city or region can afford. In many cases, however, what constitutes a threat can become an opportunity to create a new image of the postindustrial areas. Sometimes the bold vision and a creative approach are enough to see in the degraded landscape the beauty and turn it into a new quality. The new landscape is creating, which can be harmonious despite the scale of transformations. The challenge for the conversion of postindustrial landscapes is a combination of technological solutions with the social and environmental factor, while the process of creative finding new values. In this context, identification of natural values of the postindustrial areas, an indication of

particularly valuable places worthy of protection, preservation or processing, and new management, took on special significance. An opportunity that can bring the postindustrial areas economic, social and environmental benefits becomes the use of the anthropogenic elements of the natural environment such as: dumps, pits or artificial water reservoirs. Creating through them a new landscape the features of the individual degraded elements are no longer only peculiarities, they become distinctive values of an area. In combination with the possibility of forming a new image and the necessary technical innovation, these values are an attraction, whose popularity and skillful use can restore the spatial order and affect the perception way of contemporary cities and postindustrial agglomerations.

Alina Pancewicz

Presentations

New Prospects for the Documentation of Historic Garden Layouts, Illustrated with the Example of the Palace and Park Complex in Maluszyn

The method of the elementary study of resources, and the current state and forms of heritage protec-

tion for historic garden layouts, are defined by the guidelines for the compiling of records for horticultural monuments (in accordance with the all-Polish programme of records of historic gardens). This method is generally used and very valuable, as thanks to this there are standard, reviewed documentations of historical garden and landscape compositions nationwide. It needs to be emphasised, however, that a large number of records compiled at the beginning of the programme (in the years 1970-1980) do not meet the requirements specified for such documentations, and, above all, they are out of date. At the same time this record is frequently the only documentation of a historic garden, based on which elementary restorers' decisions are made, and it also often represents the only source of knowledge about such a monument, so is used for all kinds of purposes. The updating of documentation for historic garden compositions is for many reasons a matter of great urgency and in the context of the tools available at the moment, and the increasing number of qualified people, it seem possible for it to be conducted effectively. Current documentation, compiled in accordance with a unified method, would definitely contribute to an improvement in historic landscape management, including the making of the right decisions in terms of restoration and planning. Updates of records would form the basis for defining the real transformations of garden layouts which had occurred since the time of compiling the first recorded documents, and which also

represents great value. This would allow the definition of the directions for the evolution of historical compositions and the identification of threats, and, in consequence, to determine the right means of conservation for the diminishing resources of Polish garden design. The subject used as an example in this article to present the method of documenting and analysing spatial transformations is the park and palace complex in Maluszyn, truly magnificent in the past, currently preserved in fragmentary condition and de facto evanescing in the modern settlement structure.

**Iwona Brankiewicz
Małgorzata Milecka**

Revalorization of Historical Park in Rybieńiec

Manorial estate in Rybieńiec has been legally protected since year 1999, when it was included to register of monuments with number 17/Wlkp/A. Manor consist of manor house build in 1910 and park from the turn of XIXth and XXth century, with area of 2,7 ha. Manor farm, which were a part of Rybieńiec manorial estate is not existing anymore. There is only one non historical, partly demolished building, elevated by PGR (Państwowe Gospodarstwo Rolne – State agricultural farm). Manor farm was used by PRG after Second World War.

All spatial complex is picturesque localized on a slope over lake. Manor hause and park have good

landscape exposition from a road leading to Rybieńiec, because of high location in terrain.

The aim of the studies is to investigate composition of trees and shrubs species and collecting information of historical spatial arrangement of the park.

In 2009 garden inventory within dendrological inventory was made, also historical studies were completed. In 2010 project of revalorization of historical park were started.

Due to completed studies richness of composition of trees and shrubs species was displayed also historical spatial arrangement of the park and arrangement of historical plantings were identified. Results of studies were used in revalorization project.

**Maria Chojnacka
Agnieszka Wilkaniec
Piotr Urbański**

Landscape Identification as the Basis for Regeneration Model of Waterfronts in Gothenbourg in Sweden. "New - Known Landscape"

Goteborg in Sweden is one of those harbour cities, which development has been determined by the functional issues of waterfront location, being in the past a world famous shipyard centre. Thereby city had remained cut off from the waterfront

– in public aspect. Due to establish the sustainable development of the industrial waterfronts and make them accessible the city initiated in late 70-ties a regeneration process.

Analysis of the Älvstranden Utveckling process allows to specify it, as a case of the long-term, non-linear planning process – the comprehensive and successful investment, which is based on wide public participation. A determinant of the regeneration scheme was to take care of history embodied in area due to preserve the identity of developed area and gain the sustainability and high quality environment. The waterfront's public realm has become the functionally attractive and spatially unique. Housing, enterprise, science and commerce are developed besides preserved former shipyard infrastructure. The history is clearly legible in landscape and relationship between the inhabitants and environment is carefully encouraged. Developed waterfronts create the identity of the entire city, through its significant new, but known expression of landscape.

Eliza Sochacka-Sutkowska

Odnowiony krajobraz poprzemysłowy. Studium przypadku w Covilha, Portugalia

Miejski krajobraz Portugalii w XXI wieku jest zdominowany w dużej części przez procesy rewitalizacji. Geneza przemysłowej epoki produkcji wełny w Covilha sięga XVII wieku.

Obszar w latach 1980-tych zaczyna się przekształcać w przestrzeń naukową. UBI (Uniwersytetu da Beira Interior).

Celem artykułu jest przedstawienie różnych form krajobrazu urbanistycznego, uwzględniającego minione stulecie działalności człowieka.

Obecnie w analizowanym mieście możemy obserwować proces odtwarzania (odnowy) panoram miejskich a także widoków o mniejszej skali. Jest to główny oryginalny wątek niniejszego opracowania.

Wyniki pracy wydobywają walory krajobrazowego kształtowania dawnej przestrzeni przemysłowej.

Podstawą artykułu jest literatura związana z tematem oraz badania in situ prowadzone w Portugalii od roku 2001 do chwili obecnej.

Anna Marta Włodarczyk

Standards

Scientific and Social Aspects of Postindustrial Areas' Revitalization of Emscher Landscape Park in Germany

The Emscher Landscape Park complex, situated at the Emscher River's surroundings in the State of North Rhine-Westphalia's Ruhr coal-basin, was created on strongly demoted post-industrial terrains. Since

90's of 20th century there have been served a purpose to restore them into the nature. The revitalization's processes concerned on two equivalent priorities: scientific and social. Scientific aspect based on renaturation connected with creation of potential conditions to revegetation and plants' development, then initiation of constant natural processes. Fundamental tasks of social aspect based on improving the inhabitants' quality of life: the assurance of contact with nature, the possibility of many forms of rest's realized in public parks, gardens and open landscape. Also based on the regional post-industrial objects' cultural features' preservation connected with its secular tradition. Both directions of development stay in close relation completing each other.

Kinga Kimic

The Exemplary Set of Benchmarks for Degree Programmes in Landscape Architecture

The idea of opportunity of knowledge acquisition at several different academic centers has led to the concept of a European Higher Education Area (EOSW), where will oblige the common principles of organization of higher education. Assuming that this idea is feasible when there are tools for comparing the qualifications obtained in different areas and forms of learning in different locations, there were provided the frameworks of qualifications – the European and National frameworks.

The project of 10 September 2010 amending the Law on Higher Education assumed that the basis for training programs at colleges and universities will be the National Qualifications Frameworks for Higher Education, including a description, with the term of learning outcomes, qualifications obtained in the Polish system of higher education. In addition, the minister responsible for higher education was to determine, by regulation, after consultation with the Central Council of Science and Higher Education, the standard learning outcomes for particular fields of study, considering the level and profile of education in different areas of education, as well as existing courses of study.

The authors of the paper were part of a team that in 2011 prepared a sample set of learning outcomes for the course landscape architecture. They set out in this paper the main assumptions to develop.

Zbigniew Kuriata
Aleksandra Lis
Lukasz Pardela

River Valleys in Spatial Planning and Creation of Land-use

The paper is based on experiences in the field of the theory and praxis of spatial planning and creation of land-use of river valleys.

The conclusions, which result from the analysed examples are pre-

sented in two aspects. The first introductory one, is the geomorphological point of view of spatial planning as a reaction towards the hitherto fact of overbuilding the areas of river valleys.

The second one is underlining the cultural and landscape values in spatial land-use of river valleys. This seems to be the chance for the present urban planning, since making the new revitalised public spaces accessible for inhabitants of cities and towns is significant.

The examples here are, among others, the author's projects of land-use plans, master plans, and the projects realised in praxis.

Wiesława Strabel

Forum

Fortification Landscape as Training Ground for the Exchange of Educational and Scientific Experiences

The Austrian monarchy, in particular the military authorities of the Austrian cesarian court, had important contribution in shaping the cultural landscape of Croatia since the eighteenth century to the First World War. In the system of fortress landscapes Pula occupies an important place, a city located in the southwestern part of the peninsula Is-

tra. Since the mid-nineteenth century to the 90s of the twentieth century, a major factor in development of the city was a military function. The impressive resource of defense architecture considering of continuation of the military functions was for decades not available to researchers. Only the political change in the 90's open up the possibility of systematic recording and stimulation test program, and at the same time and effective methods to protect endangered resources and seeking ways of the new development. Realization of the program with the participation of students initiated the Board of Preservation of Monuments of the Ministry of Culture, and the work was inaugurated in 2001. The clearly defined program had the objective of exchanging of informations and training in the assembly of historical and technical documentation, in performing the documentation of preservation state, and all studies and analysis for the valorization, as well as proposals for the sanitation of objects and land development. The field education program was supported by seminar lectures on selected topics, and numerous discussions. Due to the lack of native specialists in the field of defensive architecture it appeared to need to use the experience of professionals and researchers from another country. In the first years of the program were attended students of architecture from home and abroad, and with the development of the program in later years and other fields of study: landscape

architecture, art history, construction, geography, even the fine arts.

The article points the decenary experiences in the organization of field and research work, and preparation of students for professional communication and interdisciplinary collaboration.

Workshop of Board of Cultural Heritage Protection of the Ministry of Culture of the Republic of Croatia proved to be very good training ground for the improvement of educational and professional working methods in the field of protection and revalorization of monuments and cultural landscape. Fieldwork experiences are reflected in the development of curricula, and often influenced the selection of semester work, graduate and even doctoral work items. In the final part of the article it includes the evaluation of the long-term cooperation and results of workshops by a representative of academic environment, which participated in the workshops.

Zofia Mavar
Dražen Arbutina

Barcelona Parks – since Modernisme Style up to Contemporary Formation of “Anew” Landscapes

Presented in the article review of former and contemporary parks in Barcelona starts with the objects

representative for the Catalan trend of Art Nouveau, defined here as *modernisme* style. It was signalized in local garden art at the end of 19th century in Ciutadella Park, and then developed in successive realizations up to the thirties of 20th century, with its most emblematic creation – Park Güell, designed by Antoni Gaudí. Changes in the landscape composition and *parquitecture* material up to contemporary times have been visible in creative evolution and transformation of *modernisme* tradition, and – on the other hand – in new, disregarding from tradition individual search. The most distinguished realizations presenting this trend are parks located at postindustrial areas (i.e. Parc de l’Espanya Industrial, Parc de la Creueta del Coll), “olimpic” parks, realized for Olympic Games in 1992 in Barcelona (i.e. parks at Montjuïc, Parc de les Cascades, Parc de la Vall d’Hebron), thematic gardens (i.e. Barcelona Botanical Garden) and anew landscapes, such as Parc Central de Nou Barris, Parc de l’Estació del Nord, Parc Diagonal Mar, Parc del Auditoris and many others. These newest contemporary objects – concentrated on anew creation – surprise with different ways of sculpturing landscape using original sculptural installations, land art techniques and artistic and structural potentiality of concrete and steel. Greenery as a *parquitecture* material plays complementing role and seems to be subordinated by architectural and sculptural creation. This characteristic for new Barcelona parks feature infixes

into the newest global tendencies in designing of public parks. But by the other hand – especially in the context of sculptural modeling of space – we can find in their disposition and individual elements reverberating echoes of creativity of Gaudí and other artists of *modernisme* style.

Izabela Sykta

Przeźrenie i czas w sztuce

Na przestrzeni wieków obserwuje się łączność dwóch dziedzin sztuki – architektury i muzyki. Artykuł opiera się na idei Schellinga „architektura jest muzyką w przestrzeni”. W tekście omówiono przykłady gotyckich katedr w Kolonii i Wrocławiu, stanowiących inspirację muzyki Schumanna, następnie pałacu Alhambra będącego natchnieniem preludium Debussy’ego oraz architektury Kijowa mającej wpływ na muzykę Mussorgskiego.

Zrozumienie łączności dzieł architektury i muzyki może okazać się pomocne w artystycznym rozwoju młodzieży.

Larissa L. Alekseyeva

ARCHITEKTURA KRAJOBRAZU

Wskazówki dla autorów

ARCHITEKTURA KRAJOBRAZU jest kwartalnikiem poświęconym różnym dziedzinom związanym z architekturą krajobrazu oraz dziedzinom pokrewnym. Do druku przyjmowane są: prace oryginalne i poglądowe oraz artykuły o charakterze krytyki fachowej.

Strona internetowa czasopisma: <http://www.aqua.ar.wroc.pl/ak/>.

Wymogi ogólne i techniczne przygotowania prac

Objętość prac, wraz z rysunkami, fotografiami i tabelami, nie powinna przekraczać 10 stron formatu A-4. Tekst należy pisać czcionką typu TNR 12 pkt.; 1,5 odstępu między wierszami, dopuszcza się stosowanie kursywy i pogrubienia tekstu (prosimy nie stosować podkreśleń). Śródtytułów nie numerować.

Piśmiennictwo – przy powoływaniu się w tekście pracy na publikacje innych autorów, podajemy w nawiasie nazwisko i rok [Kowalski i Lewandowski 2000, Lewandowski 2001, Zalewski i in. 2001] lub ...zdaniem Kowalskiego [2000]... Dane w spisie piśmiennictwa podawane w kolejności: nazwisko(-a), inicjał(-y) imienia(imion) autora(-ów), tytuł pracy, nazwa czasopisma lub serii, zgodnie z przyjętymi skrótami, rok, tom miejsce i rok wydania, (pisane kursywą) oraz numery stron, np.: Kowalski J., *Kamień w wodzie* [w:] „Architektura Krajobrazu”, nr 2-3/2001, Wrocław 2001, s. 23-26. W przypadku wydawnictw zwartych, po zapisie nazwiska – tytuł publikacji, nazwę wydawnictwa, miejsce i rok wydania.

Obowiązuje następujący układ pracy:

1. Tytuł artykułu w języku polskim i angielskim.
2. Imię i nazwisko autora(-ów).
3. Streszczenie pracy (od 600 do 1000 znaków) w języku polskim i angielskim.
4. Tekst główny pracy naukowej, który powinien obejmować: wstęp z celem i hipotezą badawczą, materiał i metody, wyniki, dyskusję, wnioski (lub podsumowanie) i piśmiennictwo.
5. Afiliacja oraz adres miejsca pracy autora(-ów) – pocztowy i internetowy.

Tytuły tabel oraz ich treść, a także podpisy rysunków i legendy oraz śródtytuły muszą być podane w języku polskim i angielskim, a numery tabel i rysunków – cyframi arabskimi. Wszystkie ilustracje numerowane w sposób ciągły opisane jako ryciny (ryc.).

LANDSCAPE ARCHITECTURE is a quarterly on various issues related to landscape architecture and related fields. For printing are accepted: original papers and review papers and articles of a professional critique.

Internet site of the magazine: <http://www.aqua.ar.wroc.pl/ak/>.

General and technical requirements of preparation of the papers

The volume of work, together with drawings, photographs and tables should not exceed 10 pages A-4. The text should be typed with TNR font 12 points; 1.5 line spacing, it is permissible to use italics and bold text (please do not use underscores). Internal titles should be not numbered.

Literature – when referring in the text of the publications of other authors, we give in brackets the name and year [Kowalski and Lewandowski 2000, Lewandowski 2001, Zalewski and others 2001] or ...according to Kowalski [2000]... Data in the table of literature are given in order: name(s), initial(s) first name(s) of author(s), paper title, name of journal or serie, in accordance with the accepted abbreviations, year, volume, place and year of publication (in italics) and the page numbers for example: Kowalski J., *The stone in the water* [in:] “Landscape Architecture”, no. 2-3/2001, Wrocław 2001, pages. 23-26. In the case of monographs, after writing the name – title of publication, publisher name, place and year of publication.

The following system of work is valid:

1. The title of the article in Polish and English.
2. First name and name of author(s).
3. Summary of paper (from 600 to 1000 characters) in Polish and English.
4. The main text of scientific work, which should include: introduction with the purpose and research hypothesis, material and methods, results, discussion, conclusions (or summary) and references.
5. Affiliation and address of the work of the author(s) – postal and Email address.

Titles of tables and their contents, as well as titles of drawings and legends and captions must be given in Polish and English, and the numbers of tables and figures – with Arabic numerals. All the illustrations numbered in a continuous manner described as figures (Fig.).

Prace należy przysyłać w postaci trzech wydruków, w tym dwóch **bez podania nazwisk autorów** (egzemplarze dla recenzentów). Po otrzymaniu recenzji autor przysyła do redakcji egzemplarz redakcyjny z uwagami recenzenta oraz poprawiony egzemplarz pracy wraz z nośnikiem elektronicznym i ustosunkowaniem się do uwag recenzentów. Nadesłanie materiałów do redakcji jest równoznaczne z poręczeniem Autora, że zawarte w nich treści nie naruszają praw autorskich innych osób.

Redakcja nie zwraca materiałów niezamówionych oraz zastrzega sobie prawo ich redagowania i skracania. Autorzy prac partycypują w kosztach jej wydania. Informacja o opłatach i dodatkowe informacje dla autorów znajdują się na stronie internetowej <http://www.aqua.ar.wroc.pl/ak/>. Autorzy mają obowiązek, w odrębnym piśmie, podać informację o źródłach finansowania publikacji, wkładzie instytucji naukowo-badawczych, stowarzyszeń i innych podmiotów. W przypadku artykułów zbiorowych, należy także określić wkład poszczególnych autorów w powstanie publikacji (z podaniem informacji, kto jest autorem koncepcji, założeń, metod itp. wykorzystywanych przy przygotowaniu publikacji).

Zasady recenzowania

Teksty będą recenzowane przez dwóch niezależnych recenzentów spoza jednostki, w jakiej afiliowany jest autor, z zachowaniem zasad „*double-blind review proces*” (autorzy i recenzenci nie znają swojej tożsamości).

Recenzje mają formę pisemną i kończą się jednoznacznym wnioskiem co do dopuszczenia artykułu do publikacji lub jego odrzucenia.

Nazwiska recenzentów podawane są raz w roku – w ostatnim numerze czasopisma.

Zasady kwalifikowania lub odrzucenia pracy oraz formularz recenzencki znajdują się na stronie internetowej czasopisma.

Informacje dotyczące „ghostwriting” i „guest authorship”

Z „*ghostwriting*” mamy do czynienia, kiedy ktoś wniósł istotny wkład w powstanie publikacji bez ujawnienia jego udziału jako autora lub wymienienia go w podziękowaniach.

Z „*guest authorship*” mamy do czynienia wówczas, gdy wkład osoby podanej jako autor/współautor publikacji jest znikomy lub nie miał miejsca.

Oba te zjawiska są przejawem nierzetelności naukowej i wszelkie wykryte przez Redakcję przypadki będą demaskowane włącznie z powiadomieniem odpowiednich podmiotów.

The papers should be sent in the form of three prints, including two **without giving names of authors** (copies for the reviewers). After receiving the review author sends a editorial copy to the editor with comments of reviewer, and a corrected copy of work with electronic media and responding to the comments of reviewers. Sending materials to the editor is tantamount to a guarantee of the Author, that their contents do not infringe the copyright of other persons. The editor will not return unsolicited materials and reserves the right to edit and cut. Authors of papers contribute to the costs of issue. Information about fees and additional informations for authors can be found on the website: <http://www.aqua.ar.wroc.pl/ak/>.

Authors are required, in a separate document, to provide information about funding sources of publication, contribution of research institutions, associations and other entities. In the case of collective papers, there must be also specified the contribution of individual authors in the creation of publication (including the information, who is the author of concepts, principles, methods, etc. used in preparation of publication).

The principles of review

The texts will be reviewed by two independent reviewers from outside the unit in which the author is affiliated with the principles of “*double-blind review process*” (authors and reviewers do not know their identity).

Reviews have a writing form and end with an explicit request about the approval of the article for publication or reject.

The names of reviewers are given once a year – in the last issue of the journal.

Rules on qualification or rejection of work and the reviewing form can be found on the website of the journal.

Informations about “ghostwriting” i “guest authorship”

“*Ghostwriting*” happens when someone has made a substantial contribution to publication without disclosing its participation as an author or is mentioned in the acknowledgments.

The “*guest authorship*” we have to do if the contribution of the person named as the author / co-author is negligible or has not taken place.

Both these phenomena are manifestations of scientific misconduct and any cases detected by the Editor will be exposed including notification of their respective entities.

RADA NAUKOWA**ADVISORY BOARD**

Aleksander BÖHM — Politechnika Krakowska (Polska) – przewodniczący
Öner DEMIREL – Karadeniz Technical University (Turkey)
Andrzej DRABIŃSKI – Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu (Polska)
Dexin GEN – Hunan Agricultural University, Changsha (China)
Robert HOLDEN – University of Greenwich, London (Great Britain)
Olena KOLESNICHENKO – National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kiev (Ukraine)
Krzysztof MŁYNARCZYK – Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie (Polska)
Marcelino Martin MONTERO – University of Granada (Spain)
Marek SZUMAŃSKI – Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie (Polska)
Adam SZYMSKI – Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie (Polska)
Elena ZOLOTARIEVA – Orel State Agrarian University (Russia)

REDAKTOR NACZELNY**EDITOR**

prof. dr hab. inż. arch. Zuzanna BORCZ, Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu,
zuzanna.borc@up.wroc.pl

KOLEGIUM REDAKCYJNE**EDITORIAL BOARD**

dr inż. arch. Aleksandra LIS – Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu,
aleksandra.lis@up.wroc.pl – sekretarz
dr hab. inż. arch. Irena NIEDŹWIECKA-FILIPIAK – Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu,
irena.niedzwiecka-filipiak@up.wroc.pl – redaktor tematyczny
dr hab. Maciej FILIPIAK – Instytut Dendrologii PAN, Kórnik,
mfil@man.poznan.pl – redaktor tematyczny
dr hab. Andrzej MICHALSKI – Katedra Matematyki, Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu,
andrzej.michalski@up.wroc.pl – redaktor statystyczny
mgr fil. polskiej Anna BORCZ – Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu,
anna.borc@up.wroc.pl – redaktor językowy

PROJEKT GRAFICZNY I ŁAMANIE**GRAPHIC DESIGN & LAYOUT**

Witold GIDEL

PROJEKT OKŁADKI**COVER DESIGN**

Paweł OGIELSKI

TŁUMACZENIE TEKSTÓW**TRANSLATION**

Arkadiusz MARUSZEWSKI

WYDAWCA**PUBLISHER**

Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu
Wydział Inżynierii Kształtowania Środowiska i Geodezji
pl. Grunwaldzki 24a, 50-363 WROCŁAW, tel. 71 3201558, fax 71 3201557
e-mail: dziekanat.wiksig@up.wroc.pl, <http://www.aqua.up.wroc.pl/ak/>

WARUNKI PRENUMERATY**SUBSCRIPTION**

inż. Jolanta JUST-MARUSZEWSKA
tel. 71 320-18-63, e-mail: jolanta.just-maruszewska@up.wroc.pl
<http://www.aqua.up.wroc.pl/ak/>

Kwartalnik *Architektura Krajobrazu* jest indeksowany w „Bazie danych o zawartości polskich czasopism technicznych” BazTech <http://baztech.icm.edu.pl>

Druk: KONTRA s.c.
52-200 Wysoka / Wrocław, ul. Chabrowa 5a

W następnym numerze:
In the following issue:

Wiejska przestrzeń -
zagrożone dziedzictwo

The Rural Space -
Endangered Heritage